OSMANLI DEVLETİ'NİN 700 700. KURULUŞ YIL DÖNÜMÜ

75 TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YETMİŞBEŞ YILI

BALIKESİR ZV 10.YIL ZAĞNOS VAKFI

KARESİ MEŞÂHİRİ

İSMAİL HAKKI
(UZUN ÇARŞILI)

ZAĞNOS
KÜLTÜR ve EĞİTİM VAKFI
BALIKESİR

KARESİ MEŞÂHİRİ

KARESİ MEŞÂHİRİ

(BALIKESİR MEŞHURLARI)

İSMAİL HAKKI
(UZUNÇARŞILI)

HAZIRLAYANLAR

Yard. Doç. Dr. Mehmet SARI
Ahmet KARAMAN

**ZAĞNOS
KÜLTÜR ve EĞİTİM VAKFI
Balıkesir -1999**

Karesi Meşâhiri (Balıkesir Meşhurları)
1.Baskı Karesi Vilâyeti Matbaası, 1341.(1925)
2.Baskı Petek Ofset, 1999
Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Genel Yayın no:6.

İSBN 975-94473-2-0

Kapak : *Petek Ofset Matbaacılık Ltd. Şti. (0.266)239 14 49*
Dizgi-Düzenleme : *Vedat Balkan*
Baskı : *Petek Ofset*
Baskı Yeri : *BALIKESİR*

İsteme adresi:
Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı
Millî Kuvvetler Caddesi Ermişler İşhanı 31/6
Telefon:0(266) 245 45 45
Fax :0(266) 243 46 64
BALIKESİR

İÇİNDEKİLER

MEŞÂYİH FASLI

DEVLET RİCÂLİ FASLI

SUNUŞ

Eski adı Karesi olan Balıkesir, tarihin her döneminde devlet, bilim ve sanat alanlarında büyük şahsiyetleri yetiştirmiş bir vilayetimizdir. Devlet temsilciliğini kişilikleriyle bütünleştirmiş ve sorumluluklarını müdrik icra ve ifa gücünü tereddütsüz yerine getirmiş idarecilerimizi, hakikatin altından terazisini sağlam elleriyle tutan âlimleri ve insan sevgisiyle dolu ve eğilimsiz sanat şahsiyetlerini minnetle ve rahmetle anıyorum.

Tarihimiz ve abide şahsiyetlere ilişkin resmi kayıt ve tutanaklar şimdiye kadar yeterince değerlendirilmiş değildir. Osmanlıca metinleri okuyabilen insanların giderek azalması, dildeki yenileşme ve diğer bazı sebeplerden dolayı tarihin tanıklığını yapan belge ve kayıtların yeterince değerlendirildiğini söylemek mümkün değildir.

Klâsik tarih araştırmalarının dışında toplumsal tarihçiliğin geliştirilmesi, bir bakıma tarihin yeniden yorumlanıp üretilmesine katkıda bulunabilecektir.

Bu anlamda **"KARESİ MEŞAHİRİ"** adlı eseri fevkalade önemli buluyorum.

Elbette insan denilen varlık, ölür ve ölümüyle de genellikle unutulur. Ancak büyük adamlar; ölümün hafızalardan silemediği kişilerdir. Esere konu olan şahsiyetler icraatları, düşünceleri, mefkûreleri ve dehaları ile ölümün hafızalardan silemediği insanlardır. Bizlere düşen görev ise bu büyük şahsiyetleri yeni nesillere anlatmak ve tanıtmak olmalıdır.

Topluma mâlolmuş ve esere konu olmuş şahsiyetlerin duygu, düşünce, deha ve mefkûrelerinin nesillere iyi aktarılmasını da tarlaya savrulan tohumlara benzetiyorum.

İşte Yardımcı Doçent Doktor Mehmet SARI ve Ahmet KARAMAN bu görevi başarı ile yerine getirmektedirler.

Tarihiyle heyecan duyan ve Atasıyla öğünen bu ülkenin bir insanı ve Balıkesir ilinde gururla görev yapan bir Vali olarak bu eseri kültür hayatımıza kazandıran **Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı'**na teşekkür ederim.

ALÂADDİN YÜKSEL
BALIKESİR VALİSİ

SÖZBAŞI

Balıkesir'e hizmet gayesiyle doğmuş bulunan **Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı**, kuruluşunun onuncu yılında büyük bir mutluluğu yaşamaktadır. Zaman denkleminin 1989-1999 arasında kalan ve tarih aynasına Türkiye'den yansıyan bölümüne çok şey sığdırdığımıza inanıyoruz. Diğer birçok faydalı çalışmalarımızın yanında vakıf senedimizin birinci maddesinde yazılı olan kültür dünyamızı aydınlatma konusunda verdiğimiz sözü tutmak kanaatindeyiz. 1993 yılında başlayan yayın hayatımız birbirinden güzel ve Balıkesir'e yakışan eserlerin neşriyle sürmektedir.

İçinde bulunduğumuz 1999 yılı, yirminci yüzyılın son senesi olmakla beraber, Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş yılı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 76. Yılı ve vakfımızın da 10. Kuruluş yılıdır. Böyle anlamlı bir yılda vakıf olarak iki kitap birden yayımlamak istedik. Bunların toplumumuzda temel taşı teşkil edecek , kendimizi daha iyi tanımamıza vesile olacak, farklılıklarımızla bu topraklarda ebediyete kadar beraber yaşama sanatını öğretecek yayınlar olmasına da bilhassa dikkat ettik. Önceki kitabımız olan "Balıkesir ve Çevresi"nde toplumun alt katmanlarının oluşumunu analiz ederken, "Karesi Meşâhiri"nde ise zirvedekilerin takdimini yaptık. Bu çalışmaların değerlendirilmesini ve gereken derslerin çıkarılmasını da toplumumuza bıraktık.

Balıkesir için baş eserlerden biri olan "Karesi Meşâhiri"ni yayımlamayı üç yıldan beri çok arzu ediyorduk. Hepimiz için hayatî öneme sahip bu kitabı bize kazandıranlar Yard. Doç. Dr. Mehmet SARI ve Ahmet KARAMAN Beyler oldu. Balıkesirliler adına kendilerine çok şey borçluyuz, teşekkür ederiz. Devrinin dilini ve özelliklerini yansıtması bakımından önemli olduğu için metnin aslına fazla müdahale edilmedi. Bu eser vesilesiyle şehrimize yıllarca hizmet edip beş dönem milletvekilliği yapan **Ord. Prof. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI**'yı saygı ve hürmetle anıyoruz. Onun hayatını ve eserlerini tanıtan bölümde geniş bilgi bulacaksınız. Yine Uzunçarşılı'ya ait olan "Karesi Salnâmesi"nin Osmanlıca aslından yapılan özetin elinizdeki kitaba eklenmesi, bu çalışmaya ayrı bir zenginlik kazandırmıştır.

Cumhuriyetimizle yaşıt olan ve konusunda tek olan bu nadide kaynağı kültür hayatımıza kazandırmakla kıvanç duyuyoruz. Emeği geçenlere sonsuz teşekkürler.

Kitabımıza sunuş yazmak lûtfunda bulunan ve idarecilik sanatının inceliklerine vâkıf olan Sayın Valimiz **Alâaddin YÜKSEL** Beyefendi, sahip olduğu derin kültürü ile de gerçek bir Türk aydınının bütün özelliklerini taşımaktadırlar. Kendilerine en kalbî şükran ve minnetlerimizi sunuyoruz. Unutmayacağız.

Güzel Balıkesir'in bağrından çıkan ve hizmet etmekle iftihar eden **Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı;** O'na gönül verenlerle yarınlarını daha başarılı ve aydınlık yapmak için daima azami gayret içinde olacaktır. Yeni bin yılın bizim yüzyılımızla başlamasını istiyorsak hep beraber çok çalışıp birbirimize güvenmemiz gerekir. İstikbalin Muhteşem Türkiyesi'nde varolmamız ve yaşamamız da halkımızı en yüksek insanlık değerlerine göre hoşgörü ile, tahammül ve sabırla yetiştirip hazırlamamıza bağlıdır. Biz **Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı** olarak bütün gayretlerimizi bu konuda çalışmaya sarfedeceğiz. Bizim bu inancımızı pekiştiren ve hiçbir emeğin boşa gitmediğini anlatan **Ruhi Nâci Bey** şu kıtasında bunu çok güzel ifade ediyor. (Bkz. s.210)

Her kim ki bir eser bırakır, yâdigâr eder
Her halde, her zaman anılır yâdigârdan
İhyâ edip (geçen büyükleri) "Hakkı" Beğ!
Şâd eyledik ölenleri bak tâ mezârdan

Yarınlarımızın çok parlak ve güzel olacağına yürekten inanıyoruz. Geçmişiyle, geleceğiyle, Balıkesir'i seven, O'na hizmet eden, uğrunda çalışan herkese şükran borçluyuz. Vakfımıza gösterilen güvene ve aydınlık Balıkesir'e hasret duygularımızla teşekkürler, teşekkürler...

Cengiz ERATALAY

ÖN SÖZ

Eski adı Karesi olan Balıkesir, büyük şahsiyetlerin yetiştiği bilim ve kültür merkezlerimizdendir. Bunun en güzel delili, uzun yıllar Balıkesir'e hizmet eden Ord. Prof. İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) nın yazdığı "**Karesi Meşahiri**" adlı eserde geçen güzide şahsiyetlerdir. Eski harflerle basılmış bu eserdeki şahsiyetlerin unutulup gitmemesini, yeni neslin anlayacağı şekilde çalışmalar yapılması gerektiğini **I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu**'nda sunduğum **Karesi Meşahirinden Edip ve Şairler** başlıklı bildirimde dile getirmiştim.

Bilindiği gibi Türkçe'nin ses yapısına daha uygun görüldüğü için 1928'de gerçekleştirilen harf inkılabı ile uzun yıllar kullanılan Arap alfabesi terk edilerek Latin alfabesine geçilmişti. Bu karar isabetli olmakla birlikte ne yazıktır ki, o günden bu güne geçen yetmiş küsur yıldır devletçe yeterli ve planlı bir çalışma yürütülmediğinden kütüphanelerimizdeki on binlerce ciltlik el yazma ve basılı eski harfli eserlerimiz yeni harflere aktarılarak toplumun hizmetine sunulamamıştır. Karesi Meşahiri adlı eser, bu eksikliğin bir nebze de olsa giderilmesi için hazırlanmaya başlanmıştı. Balıkesir kültür tarihine büyük hizmetleri olan **Zağnos Vakfı** yetkililerinin eseri bastıracakları taahhüt edilince de çalışma hızlandırılarak bitirilmiştir. Gönül isterdi ki, her maddedeki şahıslarla ilgili olarak başka kaynaklara da bakılsın ve verilen bilgilerin daha sıhhatli olması sağlansın. Böylece bu eser, Balıkesir'in edebiyat ve kültür tarihinde müracaat edilecek tek el kitabı olsun. Bunu gerçekleştirmek için uzun bir zamana ve geniş bir çalışmaya gerek olduğundan şimdilik bundan vazgeçildi. Allah nasip ederse, eserin yeni baskılarında bu düşünce gerçekleştirilmiş olacaktır.

Bu çalışmada eserin eski harflerden yeni harflere aktarılması dışında yazarın hayatı ve eserleri ile Balıkesir eğitim tarihi açısından çok önemli olan yine İsmail Hakkı'nın eseri **Karesi Salnamesi** özetlenerek çalışmanın başına ilave edildi. Bu bölüm Romen rakamlarıyla gösterildi. İsmail Hakkı'ya ait **Birkaç Söz** başlığıyla başlayan eserin asıl bölümü ise Arap rakamlarıyla gösterildi. Eserde geçen bazı kelimeleri ihtiva eden bir sözlük de hazırlanarak eserin sonuna eklendi.

Karesi Meşahiri (Balıkesir Meşhurları) adlı eserin yeni harflerle basımını gerçekleştiren, başta sayın Cengiz Eratalay olmak üzere Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı yetkililerine, çalışmamızla ilgili olarak görüşlerinden faydalandığımız Doç.Dr. M.Kayahan Özgül dostumuza, eserin yazılışı ve tashihi esnasında yardımlarını gördüğümüz Ayşe Turan(Balkan), Şükran Çakar hanımefendiler ile Vedat Balkan, Ercan Kayayerli ve Erol Ogur beyefendilere teşekkür ederiz. Hatasız kul ve hatasız eser olamayacağı için gözden kaçmış hatalarımızı hatırlatacak iyi niyet sahibi ilim ehli kişilere de şimdiden saygılarımızı sunarız.

Yard.Doç.Dr Mehmet SARI
Ekim 1999 Afyon

ORD. PROF. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN HAYATI ve ESERLERİ (x)

A- **Hayatı**:

İsmâil Hakkı, Bey H. 1305/ M. 1888'de İstanbul Eyüp'te doğdu. Babası Uzunçarşılı Mehmed Latif Efendi, annesi Ratibe Hanım'dır. Büyük babası Hasan Ağa (Kargınlı) Türk boyundandır.

İlk tahsilden sonra Askerî Rüştiyesine giren İsmâil Hakkı, buradan Mercan İdâdisi'ne (Lisesi) kaydolmuştur. Daha sonra girdiği Dârü'l-Fünûn Edebiyat şubesinden 1328'de en iyi derece ile mezun olarak Kütahya İdâdisi'ne târih-coğrafya öğretmeni olarak tayin edilmiştir. Bu vazifede Kütahya'nın Yunanlılar tarafından işgal edilişine (16 Temmuz 1337) kadar kalmıştır. Ankara, Kastamonu, Trabzon'da da bulunmuş 4 Temmuz 1338 yılında Balıkesir Lisesi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. İki sene sonra da Balıkesir Maarif Müdürlüğüne getirilmiştir.

Balıkesirlilerin büyük sevgisini kazanan İsmâil Hakkı, bu sevgiye karşılık olmak üzere Balıkesirlilere **" Karesi Lisesi Salnâmesi** (ekte geniş tanıtımı verildi), **Karesi Vilayeti Târihçesi ,** ve elinizdeki bu **Karesi Meşâhiri"** adlı eserleri hediye etmiştir. 1927 seçimlerinde de Balıkesir milletvekili olarak meclise girmiştir.

Çalışkanlığı, disiplinli oluşu, dürüstlüğü ve ilmi ile dikkatleri üzerine çeken İsmâil Hakkı Bey, büyük sevgisini ve takdirini kazandığı Atatürk'ün emriyle milletvekilliği yanısıra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Târih Bölümünde ders vermekle görevlendirilmiştir.

Öğretmenliği, müfettişliği ve müdürlükleri sırasında gezip gördüğü yerlerde çok kıymetli belgeler toplayan yazar, eserleri bölümünde adlarını vereceğimiz pek kıymetli kitaplar ve makaleler neşretti.

Türk Târih Kurumunun kuruluşunda da emeği olan zâtın eserlerinin büyük bir kısmı bu kurumca basılmış, makalelerinin çoğu da yine bu kurumun eseri olan Belleten'de yayımlanmıştır.

---

x **Ord.Prof. İsmâil Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan** (TTK Yayını , Ank. 1976) dan faydalanıldı.

Türk Târihi, Türk Edebiyatı, Türk Bilim Târihi, Türk Eğitim Târihi ve diğer sahalar üzerine (Batı dillerinden hiç birini bilmemesine rağmen) 40'tan fazla kitap, 200'ü aşkın bilimsel makale yayımlayan Ord. Prof. İsmâil Hakkı Uzunçarşılı 1977'de ebedî aleme göçmüştür.

B- Eserleri

a- Kitapları:

1- Karesi İ'dâdi -Sultânî- Lisesi'ne Mahsûs Sâl-nâme, 1. Tab'ı. Balıkesir, Dilek Matb. 1339/1342

2- Karesi Vilâyeti Târihçesi, İlk tab'ı. 1343/1925, İst. Hüsn-i Tabiat Matb. 1341.

3- Karesi Meşâhiri, Birinci kısım: Ulemâ ve Meşâyih Faslı, ilk tab'ı 1343/1925, Karesi Vilâyeti Matb. 1341.

4- Karesi Meşâhiri, İkinci kısım : Edip ve Şâirler, ricâl-i devlet faslı, ilk tab'ı 1343/1925 İst. Hüsn-i Tabiat Matb. 1341

5- Anadolu Türk Târihi Vesîkalarından (Tokad, Nıksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilâyet, kazâ ve nâhiye merkezlerindeki kitâbeler), İst. Millî Matb. 1927/1340

6- Anadolu Türk Târihi Tedkîkâtından Sivas Şehri, İst. Devlet Matb. 1346/1928.

7- Anadolu Türk Târihi Vesikalarından ikinci kitap (Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğridir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamitoğulları hakkında malûmat), İst., Devlet Matb., 1347/1929

8- Anadolu Beyliklerinin, Kara ve Akkoyunlu Devletlerinin kuruluşları ve Siyâsi Hayatları ile Bunlar Zamanındaki Devlet Teşkilatı, Fikir Hareketleri ve İktisâdî Hayat, İst., 1932.

9- Anadolu Türk Târihi Notlarından: Bizans ve Selçukîyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri, İst., Devlet Matb., 1932.

10- Kuruluşundan Onbeşinci Asrın İlk Yarısına Kadar Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatı, İst., Akşam Matb., 1934

11- Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri (Siyâsî, idârî, fikrî , iktisâdî hayat; ilmî ve ictimâî müesseseler; halk ve toprak), İst., Devlet Matb., 1937.

12- Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal (Büyük Selçukîler, Anadolu Selçukîleri, Anadolu Beylikleri, İlhânîler, Karakoyunlu ve Akkoyunlularla Memlûklerdeki Devlet Teşkilâtına Bir Bakış), İst. Maarif Matb. , 1941(2. baskı 1970).

13- Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, I. (Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı), Ank. , TTK. Basım. , 1943

14- Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları, II. (Cebeci, topçu, top arabacıları, humbaracı, lâğımcı ocakları ve kapıkulu süvarileri), Ank. , TTK. Basım. , 1944.

15- Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ank, TTK.Basım, 1945.

16- Midhat ve Rüştü Paşaların Tevkîflerine Dâir Vesîkalar, Ank. , TTK. Basım. , 1946.

17- Osmanlı Târihi. I. Cilt. (Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar), Ank. , TTK. Basım. , 1947. (2. baskı 1961; 3. baskı 1972; 4. baskı 1982)

18- Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Ank. , TTK. Basm. , 1948.

19- Osmanlı Târihi. II. Cilt. (İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar). Ank. , TTK. Basım. , 1949(2. baskı 1969;3. Baskı 1975).

20- Midhat Paşa ve Tâif Mahkûmları, Ank, TTK, Basım., 1950.

21- Osmanlı Târihi. III. cilt. 1. kısım. (II. Selim'in tahta çıkışından 1699 Karlofça andlaşmasına kadar), Ank. , TTK. Basım. , 1951 (2. baskı 1973; 3. baskı 1982).

22- Osmanlı Târihi. III. cilt, 2. kısım (XVI: Yüzyıl Ortalarından XVII:Yüzyıl sonuna kadar), Ank. , TTK. Basım. , 1954. , 3. baskı 1982.

23- Osmanlı Târihi IV. cilt. 1. kısım (Karlofça Andlaşmasından XVIII:Yüzyılın sonlarına kadar.), Ank. , TTK. Basm. , 1956.

24- Ruşen Eşref Ünaydın Arşivi, İst. , Şehir Matb. , 1958

25- Osmanlı Târihi IV. cilt. 2. kısım(XVIII:Yüzyıl), Ank. , TTK. Basm. , 1959.

26- Topkapı Sarayı Müzesi Mühürler Seksiyonu Rehberi, İst. Şehir Matb, 1959.

27- Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ank., TTK.Basm. , 1965.

28- Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi, Ank.,TTK.Basm., 1967.

29- Çandarlı Vezir Ailesi, Ank. , TTK:Basm. , 1974.

b- Makaleleri:

1- Kastamonu Meşâhiri 1-30, Açık Söz 278-685, 1337-1339.

2- Musâhabe-i Târihiyye. Açık Söz 271-395, 1337- 1338

3- Terâcim-i Ahvâl: Abdurrahman Nureddin Paşa, Açık Söz 284, 1337

4- Halîmî Çelebi Câmi'i yahud Ağa İmâreti, Açık Söz 318, 1337

5- Kastamonu kütüphaneleri, Açık Söz 321, 1337.

6- İstiklâl-i Osmânî Münâsebetiyle, Açık söz 373, 1337.

7- Cinci Hoca Hüseyin Efendi, Açık Söz 399, 1338.

8- Mevlânâ Nasrullah ve Nasrullah Câmi'i, Açık Söz 420, 1338.

9- Anadolu Müdafaasının Hassası, Açık Söz 427, 1338.

10- Türkçe Hutbe Münasebetiyle, Açık Söz 460, 1338

11- Kasaba ve Köy İsimleri, Açık Söz 476, 1338.

12- Kırım Açlarına Yardım, Açık Söz 487, 1338.

13- Kastamonu İlim Derneği, Açık Söz 494, 1338

14- Taşköprü Mektubu, Açık Söz 504, 1338.

15- Daday, Açık Söz 505, 1338.

16- Boyabad Mektubu, Açık Söz 511, 1338.

17- Sinop Mektubu, Açık Söz 525, 1338.

18- İstanbul Tezâhurâtı ve Matbuat, Açık Söz 582, 1338.

19- Ferhâd Mehmed Paşa ve âsâr-ı hayriyyesi, Açık Söz 594, 1338.

20- Emîr-i Kebir Cemâleddin Frenkşâh, Doğu 3, 1338.

21- Taşköprülü-zâde Ahmed İsâmedin, Doğu S, 1338.

22- "Kastamonu Rehberi" nâm eser-i âcizîden: Kastamonu ve Sinop'ta Pervâne-zâdeler, Doğu 7, 1338.

23- "Kastamonu Rehberi" nâm eser-i âcizîden : Sinop ve Kastamonu'da Devletşâh Oğulları, Doğu 8, 1338.

24- Vekayi'-i Sultânî Târih-i Nakşî, TTEM 21, 1929.

25- Anadolu Türk târihinde üç mühim sima, I, Emir Çoban, TTEM, 24, 1930.

26- Kıbrıs Fethi ile Lepant (İnebahtı Muharebesi) sırasında Türk Devletiyle Venedik Müttefiklerinin Faaliyetine Dâir Bazı Hazine-i Evrak Kayıtları, Türkiyat Mecmuası 3, 1926.

27- Sadrazam Halil Hamid Paşa (1736-1785), Türkiyat Mecmuası 5, 1935.

28- Vezir Hakkı Mehmed Paşa (1747-1811), Türkiyat mec. 6, 1939.

29- Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya Dâir, Türkiyat Mec. 7-8/ I, 1940.

30- İkinci Abdülhamid'in Alman İmparatoruna Çekmiş Olduğu Bir Telgrafı, Türkiyat mec. 12, 1955.

31- 13. Ve 14. Asırlarda Anadolu'da Ticaret, Ülkü ¼, 1933.

32- Antalya'nın Ehemmiyeti, Ülkü 4 / 9, 1934.

33- Şair Fitnat Hanımın Mezar Taşı, Târih Dünyası 23, 1951.

34- Keçeci-zâde İzzet Molla, Târih Dünyası 24, 1951.

35- Midhat Paşa- Sultan Aziz, Midhat Paşa Nasıl Öldürüldü?- Sultan Aziz İntihar mı Etti, Öldürüldü mü? Târih Dünyası 25, 1951.

36- Barcsay Akos'un Erdel Krallığına Aid Bazı Orijinal Vesikaları, Târih Dergisi 7, 1952.

37- İkinci Abdülhamid'in İngiliz Siyasetine Dâir Muhtıraları, Târih dergisi, 10, 1954.

38- Said Paşa'ya Dâir Bazı Vesikalar, târih Dergisi 11-12, 1955.

39- Hacı İvaz Paşa'ya Dâir Bazı Vesikalar, Târih Dergisi 11-12, 1959.

40- Fatih Sultan Mehmed ve Çandarlı Halil Paşa, Resimli Târih Mecmuası, 41, 1955.

41- Mahmûd Celâleddin Paşa (1833-1899)ya Dair, Resimli Târih Mec. 49, 1954.

42- Gazi Mehmed Muhtar Paşa (1839-1919)ya Dair, Resimli Târih Mec. , 56, 1954.

43- Veliahd Yusuf İzzeddin Efendinin İntiharı, Resimli Târih Mecmuası, 54, 1954.

44- Yedi Sene Muharebesi Esnasında Lehistan Krallığının Vaziyetine Dair Bir Kaç Vesika (1756-1763) Târih Semineri Dergisi I, 1937.

45- XVIII. Asırda Buğdan'a Voyvoda Tayini, Târih Semineri Dergisi I, 1937.

46- Başvekâlet Arşivinde Bonapart'ın Akkâ Muhasarasına Dair Bir Vekayiname, Târih Semineri Dergisi 2, 1938.

47- İstanbul'un Fethinde İntihar Eden Veya Öldürülen Şehzâde Orhan Kimin Oğludur? Târih Coğrafya Dünyası I, 1959.

48- XII. Ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İctamâî Müesseselere Bir Bakış, III. Türk Târih Kongresi, 1943.

49- İbrahim Edhem Paşa Âilesi ve Halil Edhem Eldem (1861-1938), Eldem Armağanı 2, 1948.

50- Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Yücel 135, 1948.

51- Teke Oğulları, Türk, Târih Arkeologya ve Etnografya Dergisi I, 1933.

52- Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi, Vakıflar Dergisi 2, 1942.

53- Sultan İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi, Vakıflar Dergisi 4, 1957.

54- Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmareti Vakfiyesi, Belleten I/I, 1937.

55- Âmedî Galib Efendinin Murahhaslığı ve Paris'ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar, Belleten ½, 1937.

56- Arşiv Vesikalarına Göre Yedi Ada Cumhuriyeti, Belleten I/3-4, 1937.

57- On dört ve On beşinci asırlarda Anadolu Beyliklerinde Toprak ve Halk İdaresi, Belleten 2/5-6, 1938.

58- Selim III. 'ün Veliaht iken Fransa Kralı Lui XVI. İle Muharebeleri, Belleten 2/5-6, 1938.

59- Yeni Türk Târihinde Vesikacılık, Belleten 2/ 7-8, 1938.

60- Târihte Vesikacılığın Ehemmiyetine Küçük Bir Misal, Belleten 2/7-8, 1938.

61- Osmanlı Târihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütâlaa, Belleten 3/9, 1939.

62- Türk Târihi Yazılırken Atatürk'ün Alâka ve Görüşlerine Dâir Hâtıralar, Belleten 3/10, 1939.

63- Osmanlı Hükümdarı Çelebi Mehmed Tarafından Verilmiş Bir Temliknâme ve Sasa Bey Âilesi, Belleten 3/11-12, 1939.

64- Türk İlim Aleminde Dört Büyük Kayıptan İkisi: Üstad A. Tevhit, Üstad İsmâil Sâib Sencer, Belleten 4/13, 1940.

65- Sakarya Nehrinin İzmit Körfezine Akıtılmasiyle Marmara ve Karadeniz'in Birleştirilmesi Hakkında Vesikalar ve Tetkik Raporları, Belleten 4/14-15, 1940.

66- Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik, Belleten 4/16, 1940.

67- Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyuruldulara Dair, Belleten 5/17-18, 1941.

68- Gazi Orhan Bey Vakfiyesi, Belleten 5/19, 1941.

69- Buyruldu, Belleten 5/19, 1941.

70- Çandarlı-zâda Ali Paşa Vakfiyesi, Belleten 5/20, 1941.

71- Kabakçı Mustafa İsyanına Dair Yazılmış Bir Târihçe, Belleten 6/23-24, 1942.

72- Âmedci Mustafa Beyin Kütahya'da Bulunan Mısır Kuvvetleri Kumandanı İbrahim Paşa'ya Mektubu, Belleten 6/23-24, 1942.

73- 1224(1809) senesinde Rus Seferine Gidecek Olan Kapıkulu Ocaklarının İstanbul'dan Hareketleri Esnasında Teşrifât Mucibince Yapılan Merasim, Belleten 7/25, 1943.

74- Ekos Borçkay'ın Erdel Krallığına Tayini Hakkında Birkaç Vesika, Belleten 7/27, 1943.

75- Kayserili Ahmed Paşa Hakkında İkinci Abdülhamid'in Bir Hatt-ı Hümâyunu, Belleten 7/28, 1943.

76- Sultan Abdülaziz Vak'asına Dair Vak'anüvis Lütfi Efendinin Bir Risalesi, Belleten 7/28, 1943.

77- Ali Suâvi ve Çırağan vak'ası, Belleten 8/29, 1944.

78- V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri Aziz Bey Komitesi, Belleten 8/30, 1944.

79- Dr. Mehmed Emin Paşa (1822-1882), Belleten 8/30, 1944.

80- Beşinci Murad ile Oğlu Selâhaddin Efendiyi Kaçırmak İçin Kadın Kıyafetinde Çırağan Sarayına Girmek İsteyen Şahıslar, Belleten 8/32, 1944.

81- Çerkes Hasan Vak'ası, Belleten 9/33, 1945.

82- Gazi Orhan Bey'in Hükümdar Olduğu Târih ve İlk Sikkesi, Belleten 9/34, 1945.

83- Fevzi Kurtoğlu (1890-1945), Belleten 9/36, 1945.

84- Beşinci Murad'ı Avrupa'ya Kaçırma Teşebbüsü, Belleten, 10/37, 1946.

85- Beşinci Murad'ın Tedâvisine ve Ölümüne Ait Rapor ve mektuplar (1976-1905), Belleten 10/38, 1946.

86- Hicaz Vâli ve Kumandanı Osman Nuri Paşa'nın Uydurma Bir İrade ile Mekke Emîri Şerif Abdülmuttalib'i Azletmesi, Belleten 10/39, 1946.

87- II. Sultan Abdülhamid'in Hal'i ve Ölümüne Dair Bazı Vesikalar, Belleten 10/40, 1946.

88- Namık Kemal'in Abdülhamid'e Takdîm Ettiği Arîzalarla Ebuzziya Tevfik Bey'e Yolladığı Bazı Mektuplar, Belleten 11/42, 1947.

89- Şıpka Kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa (1838-1892)nın Menfâ Hayatına Dair Bazı Vesikalar, Belleten 12/45, 1948.

90- Ondozuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar, Belleten 13/51, 1949.

91- Viyana Büyük elçisi Vezir Sâdullah Paşanın İntiharına Dair, Belleten 14/55, 1950.

92- Merhum Sâdullah Paşanın Safvet ve Cevdet Paşalar ve Safvet Paşazâde Re'fet Beyle Mektuplaşması, Belleten 15/58, 1951.

93- Kanun-ı Osmânî Mefhûm-ı Defter-i Hâkanî, Belleten 15/59, 1951.

94- XV. Yüzyılın İlk Yarısıyla XVI. Yüzyılın Başlarında Memlûk Sultanları Yanına İlticâ Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensub Şehzâdeler, Belleten 17/68, 1953.

95- XVI. Yüzyıl Ortalarında İslamiyeti Kabul Etmiş Olan Bir Boğdan Voyvodası, Belleten 18/69, 1954.

96- Asâkir-i Mansûre'ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadr-ı Âzam'ın Takrîri ve II. Mahmûd'un Hatt-ı Hümâyunu, Belleten, 18/70, 1954. .

97- Rodos Şövalyeleri Hakkında Antalya Vâlisi Sultan Korkud'a Gönderilmiş Bir Mektup, Belleten 18/71, 1954.

98- Tunus'un 1881'de Fransa Tarafından İşgaline Kadar burada Vâlilik Eden Hüseynî Âilesi, Belleten 18/72, 1954.

99- "Sadr-ı Âzam Kâmil Paşanın Siyasi Hayatı" İsimli Eser dolayısiyle II. Abdülhamid Devrinde Kâmil Paşa, Belleten 19/74, 1955.

100- Nizâm-ı Cedid Ricâlinden Vâlide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdâ-zâ Ârif Efendi, Belleten 20/79, 1956.

101- Osmanlı Târihinin İlk Devirlerine Âid Bazı Yanlışlıkların Tashihi, Belleten 21/81, 1957.

102- Çelebi sultan Mehmed'in Kızı Selçuk Hatun Kiminle Evlendi, Belleten 21/81, 1957.

103- Değerli Türk Âlimi ve Güzel Sanatlar Üstadı Abdülbâki Ârif Efendi, Belleten, 22/85, 1958.

104- XVI. Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet: Tosyalı Celal-zâde Mustafa ve Salih Çelebiler, Belleten 22/87, 1958.

105- Sultan III. Mustafa'nın Hüzün Verici Bir Borç Senedi, Belleten 22/88 , 1958.

106- Çandarlı (Cenderli) Kara Halil Hayreddin Paşa, Menşe'i-Tahsili-Kadılığı-Kazaskerliği-Vezirliği ve Kumandanlığı, Belleten 23/91, 1959.

107- Şah İsmâil'in Zevcesi Taclı Hanımın Mücevherâtı, Belleten 23/94, 1959.

108- Üçüncü Mehmed'in Oğlu Şehzâde Mahmûd'un Ölümü, Belleten, 24/94, 1960.

109- Cem Sultan'a Dair Beş Orjinal Vesika, Belleten 24/95, 1960.

110- Fatih Sultan Mehmed'in Vefatı Üzerine Vezir İshak Paşa'nın İkinci Bayezid'i Saltanata Daveti Arizası, Belleten 25/97, 1961.

111- Üçüncü Mustafa'nın Kızı Şah Sultan'ın Borç Senedi, Belleten 25/97, 1961.

112- Otranto'nun Zaptından Sonra Napoli Kralı ile Dostluk Görüşmeleri , Belleten, 25/100, 1961.

113- Hızır Bey Oğlu Sinan Paşanın Vezir-i Azamlığına Dair Çok Kıymetli Bir Vesika, Belleten 27/105, 1963.

114- Abdülhamid Ferid Paşanın Rûznâmesinden, Belleten 27/106, 1963.

115- Osmanlı Devletine İltica Etmiş Olan Kârkeya Hânedânından Ahmed Han Nerede Vefat Etti? Belleten 28/109, 1964.

116- Darendeli İzzet Mehmed Paşa, Belleten 28/110, 1964.

117- Bonapart'ın Cezzar Ahmed Paşa'ya Mektubu ve Akkâ Muhasarasına Dâir Bir Deyiş, Belleten, 28/111, 1964.

118- Fatih Sultan Mehmed'in Vezir-i Azamlarından Mahmûd Paşa ile Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştı? Belleten 28/112, 1964.

119- Değerli Vezir Gedik Ahmed Paşa II. Bayezid Tarafından Niçin Katledildi? Belleten 29/115, 1965.

120- Kabakçı Vesikasına Dâir Bir Mektup, Belleten 29/116, 1965.

121- II. Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkut, Belleten 30/120, 1966.

122- Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş, Belleten 31/124, 1967.

123- Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti, Belleten 32/126, 1968.

124- Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed, Belleten 32/126, 1968.

125- Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü, Belleten 34/134, 1970.

126- Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa, Belleten 35/138, 1971.

127- Tosyalı Ebubekir Ratib Efendi, Belleten 39/153, 1975.

128- Sultan III. Selim ve Koca Yusuf Paşa , Belleten 39/154, 1975.

129- Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü- Cesedinin Kokması- Oğulları Arasında İlk Mücadele. . . , Belleten 39/155, 1975.

130- Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzâdeleri, Belleten 39/156, 1975.

1339 Senesi Talebelik Hatırası (1923)

1- Müdür İsmail Hakkı Bey 2- Muallim İhsan Bey 3- Muallim Ali Rıza Bey 4- Müfti Nennicizâde Abdullah Es'ad Efendi 5- Farsî Muallimi Naci Efendi 6- Giridî Fahri Bey 7- Hilmi Bey 8- Kasım Şerif Bey 9- Muallim Mu'în Bey
(AYDIN AYHAN Arşivinden)

İsmail Hakkı Bey
Balıkesir Lisesi Müdürü (1923)

Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı
Balıkesir Mebusluğunun 3. yılında (1930)

KARESİ SALNÂMESİ
(ÖZET)

İsmâil Hakkı Uzunçarşılı (1888-1977) merhûmun tanıtmaya çalışacağımız elimizdeki eseri, Balıkesir başta olmak üzere Türk Eğitim Târihi için büyük bir önem taşır . Kısaca " **Salnâme** " diye zikredeceğimiz bu eser , "**Bir İki Söz**" başlıklı bir önsözle başlar . Daha sonra Salnâme hazırlanırken müracaat edilen kaynaklar verilir ve asıl bölümlere geçilir . Bu bölümler şu üç ana başlıkta toplanmıştır : Birinci Kısım "**Ma'ârifin Târihçesi**" (s. 5-11) İkinci Kısım "**Karesi İ'dâdîsi**" (s. 12-78); Üçüncü Kısım "**Sultânî – Lise**" (s. 79-133).

Eseri hazırlayan İsmâil Hakkı Bey'in "Bir İki Söz" başlıklı bölümde söyledikleri dikkate şâyândır. Yazar, Balıkesir'e geldiğinde düşman işgalinden yeni kurtulan ve işgal sırasında Yunanlılar tarafından hastahane olarak kullanılan mektebi pek dağınık ve perişan bulur . Bu irfan yuvasını âdeta bir iskelet yığını halinde teslim alarak vazifeye başlar. Allah'ın lutfu kendilerinin çalışkanlıkları ve Balıkesirlilerin yardımları ile mektebi , kısa zamanda kullanılır hale getirilir. Bu işte, mutasarrıf **Özdemir Sâlim**'in, Vâli **İsmâil Hakkı Bey**'in , Maarif Müdürü **Sabri Bey Efendi**'nin büyük yardım ve destekleri olmuştur .

Karesi Lisesi Müdürü İsmâil Hakkı b. Latîf imzalı 1 Teşrîn-i Sânî 339 târihli bölümü yazar, Tanrı'ya şükrederek tamamlar

Salnâme tertip edilirken müracaat kaynaklar da şunlardır :

1. Maarif Nezâreti ve Târihçe-i Teşkilâtı
2. Maarif Nezâretine Mahsus 306-318 sene-i hicriyelerine mahsus salnâmeler .
3. Karesi Vilâyeti 305 sene-i hicriyesine mahsus salnâme
4. 300'den 325 sene-i hicriyesine kadar Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmeleri .
5. İ'dâdiye âid olup maarif müdüriyyetinde hıfz edilmiş olan dört beş cetvel .
6. Sultânî kuyûdâtından elde edilebilen bazı vesikalar (Sultânî kuyûdâtı işgalde perişan olmuş).
7. Maarif Müdüriyyetinde mevcud sicil.

8. Sultânî muallimîn sicili .

9. Mahallî tedkîkât ve istîzâhât , Balıkesir'de bulunan bazı zevattan toplanan bilgiler.

10. Türkiye'deki orta tahsil neşriyatı .

BİRİNCİ KISIM : MAARİFİN TÂRİHÇESİ

İsmâil Hakkı bu bölümde o günkü mahalle mekteplerinden Osmanlıdaki medreselere kadar eğitim yaptırılan yerler üzerinde durur ve kanaatlerini yazar . Zenginlerin , çocukarına özel hocalar tutuşundan , devletçe açılan okulların adlarına kadar ma'arif târihi çok genişçe ele alınmıştır . Ayrıca bu bölümde okulların tedrisâtına , muallimlerin maaş ve sosyal durumlarına da yer yer temas edilmiştir .

İKİNCİ KISIM : KARESİ İ'DÂDİSİ

Karesi Sancağı , evvelce Hudâvendıgâr vilâyetine bağlı iken 1296'da Biga Sancağıyla birleştirilerek ayrı bir vilâyet olur . O târihlerde Balıkesir'de sadce birinci sınıf rüştiye mektebi vardır. 1300'den itibâren her yerde i'dâdî mektepleri açılmaya başladığından Balıkesir'de de 1301 senesi 11 Şubat'ında i'dâdî mektebi açılır (Celâl-zâde Hanı dâhilinde). Sonra Girid-zâde Mehmed Paşa konağına taşınır. 1309'da çıkan yangında mektep zarar görür ve buradan da Paşa Camii civârındaki Hâfız 'Âdil Efendinin evine taşınır . İ'dâdî binâsının 1304 senesinde maarif müdürü Giritli Hasan Tahsin Bey zamanında dualarla ve kurbanlarla temelleri atılır .

Binânın yapımına 1309 senesinde başlanır ve H. 312'de tamamlanır . Mektebin yapılması için yedi bin lira harcanır . Seyyar halde bulunan İ'dâdî aynı yıl içinde kendi binâsına taşınır .

Bu bölümde, bundan başka bilgiler de vardır. Mektebin genişletilmesi, eğitimi, yeni nakl yerleri, tamir edilişi 329'da Edremit'e nakl ediliş gibi .

İ'dâdî'nin târihiyle ilgili bu bilgilerden sonra eserde çıkarılan cetvellerde yıl yıl , mektebin müdür ve muallimleri , vazîfeleri , girdikleri dersler ve başka açıklayıcı bilgiler verilmiştir.Bu bilgilerden okulda görev yapan öğretmenler ve gösterilen dersler anlaşılmaktadır . Belli başlı dersler şunlardır : Lisân-ı Osmânî, Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, Târih, Coğrafya, Târih-i Umûmî, Târih-i Tabîî, Hesap, Hendese, Cebir, Kimya, Hüsn-i Hat, Rik'a, Resim, Kitâbet, Akâid-i diniyye, İlm-i Eşya, Hikmet, Hukuk.

Karesi İ'dâdîsi Müdürleri

İ'dâdînin açıldığı 301 senesinden Edremit'e nakl edildiği 329 senesine kadarki müdürlerinin isimleri ve hal tercümeleri özetle şöyledir :

Hikmet Bey

İ'dâdînin açılışında müdür tayîn edilmediğinden Karesi Maarif müdürü olan Gelenbevî-zâde Hikmet Bey , mektebi vekâleten idâre eder . Tercüme-i hâli ikinci kısımdadır.

Halil Kâmil Bey

Mekteb-i mülkiyeden mezun olan H. Kâmil Bey , 303-304 seneleri arasında 1 yıl İ'dâdî müdürlüğünde bulunur ve buradan Konya vilâyeti dâhilinde bir kasabaya kaymakam tayin edilir .

Hasan Tahsin Bey (Vekil)

Karesi Maarif Müdürü iken 304 senesinden 305 senesi sonuna kadar müdürün gelmemesi üzerine müdürlüğü vekâleten yürütür . Hal tercümesi ikinci kısımdadır .

Abdü'l-halim Ken'an Bey

305 senesinin sonundan 306 senesi sonuna kadar İ'dâdî'de müdür olarak görev yapar. Bir süre Medîne-i Münevvere İ'dâdîsi müdürlüğünde bulunur ve Meşrûtiyetin ilânından sonra Gelenbevî Sultânîsinde de müdür olarak görev yapar .

İsmâil Nâ'il Bey

Mülkiyeden mezun olan Nâil Bey, 306-309 yılları arasında Karesi İ'dâdîsi müdürlüğünde bulunur. İzmir Maarif müdürlüğüne atanması üzerine buradan ayrılır .

Ahmed Hilmi Bey

"Dayı Hilmi Bey" nâmıyla meşhur olan zât , Bursa İ'dâdîsinden 309 senesinde Karesi İ'dâdîsi'ne müdür olarak atanır . Bin sene sonra Konya İ'dâdîsine , oradan da Bursa İ'dâdîsine müdür

tayin edilir. Daha sonra Bursa Ma'arif müdürü olan Ahmed Bey 329'da da İstanbul'a nakl olunur .

Şükrü Bey

Zağralı olup Müftü-zâdedir. Mülkiyeden mezun olan zat, Bursa İ'dâdisi'nde muavin iken 309-310 ders yılında Karesi İ'dâdîsi'ne müdür tayin edilir. Daha sonraları Harput İ'dâdîsi müdürlüğü, Erzurum Ma'arif Müdürlüğü, Çankırı ve Antep Mutasarrıflığı görevlerinde bulunur. Malatya Mutasarrıfı iken vefat eder .

Sezâî Bey

Selânik'te görev yapmaktayken 315 senesinde Karesi İ'dâdîsi müdürlüğüne tayin edilir. 315 yılına kadar görevini sürdürür .

Abdullah Selim Bey

Gürcüdür. Bazı İ'dâdî mu'avin ve müdürlüklerinde bulunduktan sonra 316'da Karesi İ'dâdîsine müdür ta'yin edilir, 319'da da terfî ettirilerek Üsküp İ'dâdîsi müdürlüğüne gönderilir. İşkodra maarif müdürü iken vefat eder .

Mehmed Sabri Bey

1282'de Virâniye'de doğar. Babası Ahmed Efendidir. Yüksek tahsilini tamamlayarak Edirne İ'dâdîsi'ne öğretmen olarak tayin edilir. Buradan Bursa'ya, oradan da Balıkesir İ'dâdîsi müdürlüğüne tayin edilir .

Pek çok yerde daha görev yapan Sabri Bey, eserin yazıldığı sırada ikinci defa tayin edildiği Karesi maarif müdürü olarak çalışmaktadır .

Ahmed Nâ'il Bey

Mehmed Efendinin oğludur. 1289'da Bor kasabasında doğmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra bazı yerlerde çalışır ve 325'te Karesi İ'dâdîsi müdürü olur. Buradan da başka yerlere tayin edilir ve pek çok yerde idârecilik yapar .

İsmâil Hakkı Bey

Balıkesirlidir. 1288'de doğan Hakkı Bey'in babası Ahmed Efendidir. Yüksek tahsilini bitirdikten sonra Diyarbakır, Sivas, Trabzon gibi pek çok yerde öğretmen ve müdür olarak çalışır. 328 senesinde Karesi İ'dâdîsi müdürlüğüne tayin edilir. Daha sonra da Edremit, Gaziantep, Urfa gibi şehirlerde görev yapar .

Karesi İ'dâdîsi Muallimleri

Memleketleri, doğumu ve ölüm târihleri, âileleri, tahsilleri gibi bilgiler ihtivâ eden hal tercümeleri verilen muallimler şunlardır:

Agop Efendi, İbrahim Zihni Efendi, Ahmed Hulûsi Bey, İsmâ'il Hakkı Efendi, Tevfik Efendi, Tevfik Mehmed Bey, Hacı İzzet Efendi, Hacı Haydar Efendi, Hâzım Efendi, Hâzım Murad Bey, Hasan Bey, Hüseyin Efendi, Hüseyin Hâzım Efendi, Hüseyin Avnî Efendi, Hulûsî Efendi, Sabri Bey, 'Âdil Bey, 'Âdil Mustafa Efendi, 'Abbas Hilmi Efendi, Osman Nûri Efendi, Ali Süreyyâ Efendi, İzzeddin Bey, Feyzî Efendi, Kirkor Kömürciyan Efendi, Mehmed Rüşdî Efendi, Muharrem Hasbî Efendi, Mustafa Celâlî Efendi, Mustafa Niyâzî Efendi, Münir Bey.

Karesi İ'dâdîsi Mubassırları

Bunların da kısa ve öz olarak hal tercümeleri verilir. Adları şunlardır :

Sa'id Efendi (Kürd), Şükrü Efendi (Hacı), İzzet Efendi , Yusuf Efendi.

Her Seneki Karesi İ'dâdîsi Mevcudu

Cetvellerde, her seneki öğrenci sayısı ve açıklamalar vardır .

İlk İ'dadî Mezunları

Burada da ilk mezunların isimleri, numaraları, mezuniyet dereceleri ve bu eserin hazırlandığı sırada ne iş yaptıklarıyla ilgili bilgiler cetvellerde verilmiştir .

Daha sonraki yıllarda mezun olanlar da aynı sistemle ayrı ayrı cetvellerde verilir .

ÜÇÜNCÜ KISIM : SULTÂNÎ – LİSE

Yüksek tahsile talebe yetiştirmek üzere 10 yerde açılan Sultânî mekteplerinin açılış yılı 326 'dır . Eserin bu bölümünde , genişçe konu üzerinde durulur ve bu irfan yuvalarının Türk Eğitimi târihindeki yeri ortaya konmaya çalışılır .

Karesi Sultânî –Lisesi

Bu bölümde de Sultânî'nin Karesi'de açılış sebepleri, taşındığı binalar, sınıfları, bölümleri, dersleri gibi bilgiler verilir. Sonra, çizilen cetvellerde, bu okulda görev alanların isimleri, vazifeleri ve haklarında diğer bilgiler yer alır. Bu cetveller ders yıllarına göre ayrı ayrı çıkarılmıştır .

Müdürleri

Okulda görev yapan müdürler, tâyin târihleri ve hal tercümeleri özet olarak şöyledir :

Nezih Mustafa Bey

Muhtelif eğitim hizmetlerinde bulunan zât, Selânik'ten Karesi Sultânî'si müdürlüğüne tayin edilmiştir .

Buradan Halep maarif müdürlüğüne gönderilmiş, başka yerlerde de görev yapmıştır .

Ali Rıza Bey

Ruscuklu olan zât asil bir âileden gelmektedir. Babası Bâli oğlu Tevfik Efendidir. 1293'te Ruscuk'ta doğan Ali Rıza Bey, yüksek tahsilinden sonra ma'arif ordusuna katılmıştır. 330 senesinde Karesi Sultânî'si müdürlüğüne tayin edilmiştir. Başka yerlerde de görev yapmıştır.

Halil Bey

1297'de İzmir'de doğan Halil Bey'in babası Hasan Bekir'dir. Yüksek tahsilini tamamlayıp öğretmenliğe başlamış, 330 senesinde Karesi Sultânîsi müdürü olmuştur. Babası ile birlikte Yunanlılara hizmet ettiği de yazılıdır.

Mehmed Vasfi Bey

300 senesinde Selânik'te doğan zâtın babası Selim Sırrı Paşa'dır. Tahsilinden sonra pek çok yerde görev yapmış ve 331 senesinde Karesi Sultânîsi müdürlüğüne tayin edilmiştir .

Mehmed Za'if Bey

304 senesinde Urfa'da doğdu. Babası Eyüp Efendidir. İyi bir tahsil gördü. 335 senesinde Karesi Sultânîsi müdürü oldu. Daha pek çok yerde görev yapmış ve kıymetli eserler yazmıştır. İlm-i Hesap (3 C.), Dinî Müsâhabeler, Hesâb-ı Nazarî, Müsellesât, Mufassal Cebir, Şam Hatıraları, Urfa'nın Yetiştirdiği İlim ve Fen Adamları, Alâim-i Kıyâmet bunlardan bazılarıdır.

Mahmûd Bey

1292'de Kosova vilâyetine bağlı bir kasabada doğdu. Babası Hacı Abdullah Bekir'dir. Yüksek tahsilinden sonra göreve başlamış 331 senesinde Karesi Sultânîsi ikinci, müdürlüğüne, 337'de de müdürlüğüne getirilmiştir .

İsmâ'il Hakkı Bey

Elimizdeki eserin müellifi olan İsmâ'il Hakkı Bey 305 târihinde İstanbul'da doğdu. Babası, Uzunçarşılı Mehmed Latîf Efendidir. Ceddi Hasan Ağa Kargınlı Türk boyundandır. Yüksek tahsilini bitirince Kütahya Târih-Coğrafya Öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Bu şehirde Kütahya'nın Yunanlılarca işgal târihi olan 337 yılının 16 Temmuz'una kadar kalmıştır. Sonra Ankara ve Kastamonu'da görev yapmış ve Kütahya Sultânîsi müdürlüğüne, oradan da terfi ederek Karesi Sultânîsi müdürlüğüne getirildi.

İsmâil Hakkı Bey'in kendi hal tercümesini verdiği bu bölümdeki bilgiye göre o târihlerde şu eserleri vardır: Kastamonu Târihi ve Meşâhiri, Kütahya Târihi ve Meşâhiri, Eyüp Rehberi, Mecmu'a-i Eş'ar, Karesi Meşâhir ve Târihçesi .

Besim Bey

İstanbul'dan Karesi Sultânîsi müdürlüğüne tayin edilmiştir. İstanbullu olan zât 308'de doğmuştur. Babası Bekir Hilmi Efendidir.

Yüksek tahsilini İstanbul'da tamamlayıp oradaki bazı okullarda Hikmet ve Kimya öğretmenliği yapmıştır .

İdâre ve Ta'lim Hey'etinin Tercüme-i Halleri

Müdür-i Sânî ve Mu'âvinler

Bu zâtların da hal tercümeleri verilir. İsimleri şunlardır :

Abdü'l-fettah Bey, Ömer Fevzi Bey, Mahmûd Bey, Şevki Bey, Ahmed Şâkir Bey Mehmed Âsım Efendi, Ali Rıza Bey, İhsan Yahya Bey.

Edebiyat, Felsefe Muallimleri

Şekib Bey, İbrahim Fatin Bey, Hamdi Bey, Münif Kemal Bey .

Riyâziye Muallimleri

Ahmed Nûri Bey, Ahmed Necâti Bey .

Ulûm-i Tabiiyye Muallimleri

Adil Bey, Karebet Kürekciyan Efendi, Lutfi Bey, Hafız Mehmed Bey, Tahsin Efendi .

Fransızca Muallimleri

Panayut Efendi.
Şevki Bey.

Arabî Muallimleri

Ferid Efendi, Ömer Lutfi Efendi, H. Şerif Efendi .

Din Dersi Muallimleri

Tahir Efendi, Mehmed Âsım Efendi, Sabri Efendi, Abdurrahman Efendi, Nâci Efendi.

Târih ve Coğrafya Muallimleri

Selim Mansur Bey, Ahmed Zeki Bey, Mehmed Emin Bey, Ahmed Vehbi Bey, Gazâlî Bey.

Ahlâkiyye, İktisâdiyye Muallimleri
Abdullah Hilmi Bey, İzzettin Bey .

Almanca Muallimleri
Ali Haydar Efendi, Selâmi Bey, Hasan Lutfi Bey .

Ulûm-ı Tabîîye Muallimleri
Ali Haydar Bey, Ahmed Refik Bey, Osman Gâlib Bey, Kâsım Şerif Bey.

Riyâziyye Muallimleri
Halil Derviş Bey, Hasan Şerafeddin Bey, İhsan Yahya Bey, Mehmed Selahaddin Bey .

Fransızca Muallimleri
Jerya Bey, Bahaddin Efendi, Şâir Efendi, Ali Rıza Bey .

Türkçe Muallimleri
Mehmed Âsım Efendi, Fahri Bey, Arif Bey, Hacı Bahaaddin Efendi, Bahaaddin Efendi, Salahaddin Bey, Ahmed Şâkir Bey, Muhyiddin Bey.

Arâbî Muallimleri
Ali Rıza Bey, Ali Rıza Efendi, Mehmed Asım Efendi, Abdullah Es'ad Efendi Abdu'l gafur Efendi, Nâci Efendi .

Fârisî Muallimleri
A. Efendi, Naci Efendi .

Resim Muallimleri

İbrahim Fatin Bey, Selâmi Efendi, Râgıp Efendi, Mu'în Efendi, Fikri Efendi .

Musiki Muallimleri
İbrahim Hakkı Efendi, Hâfız Edip Efendi, Süleyman Necâti Efendi .

Terbiye-yi Bedeniye

Mustafa Rahmi Efendi, Mustafa Hilmi Bey, Mustafa Nâzım Efendi, Mustafa Hilmi Bey, Mehmed Nâzım Efendi .

Yazı Muallimleri

Ömer Şerafeddin Efendi, Hüseyin Hâzım Efendi

Baş Muallimler

Salih Efendi, Salih Efendi, Hâfız Edip Efendi, Mustafa Hilmi Bey, Mehmed Fâik Bey.

İbtidâi Kısmı Muallimleri

Salih Efendi, Hâfız Edip Efendi, Mustafa Rahmi Efendi, Mustafa Cezmi Bey, Mahmûd Necâti Efendi, İsmâil Fâik Efendi, Mustafa Hilmi Bey, Mustafa Kuddûsi Efendi, Mustafa Sıddıkî Efendi, Şerafedin Efendi, Ali Sa'id Efendi, Hüseyin Vâsıf Efendi, Nâdî Mehmed Efendi, Fahreddin Efendi, Tevfik Efendi, Hâcım Mehmed Bey, Mustafa Nâzım Efendi, İbrahim Râsim Bey, Ahmed Ekrem Efendi, Su'ad Bey .

Ser- Mu'îdler

İbrahim Fatin Bey, Behçet Kemal Bey, Remzi Efendi, Râşid Efendi.

Mu'îd, Ser-mubassır ve mubassırlar: İsimleri Sıralanmış.

İmamlar: İsimleri Sıralanmış.

Kâtip ve Hesap Memurları : İsimleri Sıralanmış.

Anbar Memurları ve Muhafızlar: İsimleri sıralanmış.

Cetveller

Buralarda da her ders yılına âit ayrı ayrı çıkarılmış cetvellerde mezunların isimleri, sınıf mevcutları, numaralar ve mâlumat vardır (Eserin hazırlandığı sırada nerede, ne işiyle iştigâl eyledikleri vs.).

Eserin sonunda " Salnâme'nin 56. sahifesine kadar olan kısmı **Dilek** ve mütebâkîsi **Karesi Vilâyet Matbaası**'nda basılmıştır " notu vardır.

BİR İKİ SÖZ

Balıkesrî'ye vürûdumdan beri bazı erbâb-ı merak ve tetebbu tarafından Karesi'de yetişmiş olan meşâhirin tercüme-i halleriyle memleketin ahvâl-i târihiyyesine ait mâlûmâtın neşredilmesi arzusu izhâr ediliyordu.Şâyân-ı takdir olan bu arzunun kuvveden fiile çıkması için muhterem ve kadirşinâs vâlimiz İsmâil Hakkı Beyefendi icap eden her türlü muâvenetin dirîğ edilmeyeceğini de va'd buyurdular.

Uzun tetkik ve tetebbu'ı icap ettiren bu mühim iş bi'ttabi derhal yapılamazdı.Aczimin inzimâmı müşkilâtı tez'îf ediyordu.Vâkıâ Karesi meşâhirine âit bazı notlarım var fakat bunların hayli çalışılarak tevsi' ve itmamı lâzım geliyordu.Noksan olmakla beraber yazılmış olan notların ziyâ'aden muhâfazası için mahzâ vâli beyefendinin teşvik ve tergîblerinden cesâret alarak bu sûretle Karesi Meşâhiri'nin birinci kısmını teşkil eden meşâyih ve ulemânın tercüme-i hallerini hâvî yazılarımı bastırdım.

Muhterem Karesi âhâlisine takdîm ettiğim bu nâçiz eser yukarıda arzettiğim gibi vâli beyefendinin arzûlarıyla vücûda geldiğinden şükrâne olmak üzere meşâhiri müşârü'n-ileyhin nâm-ı âlîlerine ithâf ile tezyîn ettim.

Karesi Meşâhiri'nin ehven bir bedel mukâbilinde derhal tab'ına karar vermek sûretiyle, kadirdânlıkları ibrâz ve muharrir-i âcize ibzâl-i teveccüh buyuran encümen-i vilâyet reis ü a'zâ-yı muhteremesine irfân-ı memleket nâmına arz-ı şükrânı vecîbeden bilir ve başladığım bu hayırlı işin hüsn-sûretle nihâyet bulması için ulu tanrımdan muvaffakiyet dilerim.

Karesi Lisesi Müdürü
İsmâil Hakkı bin Mehmed Latîf

ULEMÂ FASLI

İSMÂİL REMZİ EFENDİ (Dalkıran-zâde)

Müteşebbis, gayûr ve azimkâr zevâttan olan İsmâil Remzi Efendi 1257 senesinde Balıkesir'de doğdu.İbtidâi tahsili gördükten sonra hem medrese dersine devam ve hem de Balıkesir müftüsü ma'iyyetinde fetvâları tesvîd vazîfesiyle hizmet ederek dersten icâzet aldı ve Balıkesir'de İbrahim Bey Medresesine müderris oldu.

İsmâil Remzi Efendi evkâf kâtipliğinde,meclis temyîz hukuk başkâtipliğinde, hukuk mahkemesi bidâyet azalığında bulundu.Cihet-i ilmiyyeden müderrislik pâyesiyle taltîf edildi.

Sonraları Karesi'nin vilâyet olduğu târihlerde 1297: 1304 nüfus nâzırlığında bulunan İsmâil Remzi Efendi 1301 senesi nihayetlerinde tesis edilen Karesi İ'dâdisi Arabî muallimliğini de ilâveten kabul etti.Vazîfesinin ehemmiyetine binâen 302 senesinde çekilerek mezkûr ders, Hacı İzzet Efendiye verildi.

İsmâil Efendi 1318 senesi 16 Şa'ban târihinde altmış bir yaşında vefât ederek İlyas Dede Kabristanı'na defnedildi.

Merhûm zamânı ulûmuna vâkıf idi. İbtidâi Mektepleri için o zamân pek fâideli olan İzahlı Elifba, Mücmel Hesâb, İlm ü Haber gibi neşrettiği eserlerle ta'mîm-i maârife hizmet etti.Hatta bu hizmeti hükûmetçe de takdîr olunarak dördüncü rütbeden mecîdî nişânıyla taltîf edilmişti.

EMÎR HÂFIZ ES'AD SA'Dİ EFENDİ

Emîr Hâfız ve Emîr Hoca isimleriyle şöhret bulan Es'ad Sa'dî Efendi Konyalı Mustafa Efendi isminde bir zâtın oğludur.Tahsilden sonra Balıkesir müftüsü Sabahaddin Ali Şuûrî Efendiden icâzet aldı ve icâzet verdi.

Es'ad Sa'dî Efendi uzun müddet Edremit kazâsında müftülük etti.1299 târihinde vefât eden mûmâ-ileyh Edremit'e bir buçuk saat mesafede Havrân-ı Kebir = Turan karyesinde medfûndur.

Emîr Hâfız Efendi, fâzıl ve ârif bir zât olup Ali Şuûrî Efendinin seçme talebesinden idi. Eserlerinin en meşhûru Mir'ât-ı Hâşiye'sidir.Akâidden Enâmilü'r-Resâil isminde bir metni ile bunun şerhi olan Delâilü'l-Mesâil ve her ikisinin tevsî'an tercümelerinden vücûda gelen Hamâilü'l-Vesâil ismindeki eserlerinin her üçü de matbûdur. Gayr-i matbu Mecmau'l-Bahreyn isminde bir eseri daha vardır.

Es'ad Efendinin tabiat-ı şi'riyesi ve bazı manidâr eş'ârını hâvi Dîvân-ı Gülzâr-ı Hâfız ismini verdiği divânı 1284 senesinde basılmıştır.Bu dîvânda Arapça şiirler de vardır.Merhûmun şiirde mahlası Sa'di ve tarîkı Nakşbendî idi.

Burhaniye müftüsü bulunan Hoca Mehmed Bey, Emîr Hâfız'ın yetiştirmelerindendir. Emîr Hâfız Efendi merhûm zengin hâl ü vakti müsâit vakûr bir zât idi. Arapça'yı fasâhât ve belâgatiyle bilir, söyler ve yazardı. Herkesi ilzâm etmeği sever ve bunun için uzun bahislere girermiş.Matbu dîvânından müntahap bazı manzûmeleri:

Sarây-ı dilde gör ma'şûkunu ey âşık-ı bi'llah
Sana senden nazar et sendedir çün sümme vechu'llah

Bir tahmîsinden:

Hemân Şîrin için üftâde birdir sanma Ferhâdı
Eder sahrâ-yı hüsnünde nice uşşâkı feryâdı
Nice mecrûh eder ol gör dil-i mecnûn-ı nâ-şâdı
Yine lutf eyleyip Leylâ yüzünden eyler imdâdı
Gehî hasret gehî vuslat yüzünden etti irşâdı

Onun hüsnü temâşâsında hayrândır nice Mecnûn
Yıkılmış deşt-i hüsnünde hezârân 'âşık-ı meftûn
Cemâline çeker lâ perdesin gâhî eder mahzûn
Gehî vechin açar illâ kılar uşşâkını memnûn
Nice bin nâz ile i'mâr eder ol kalb-i berbâdı

Kimin berbâd edip bezm-i ene'l-hakda eder Mansûr
Kimin Şâh-ı şehîd-i Kerbelâ eyler kılıp mağfur
Kimin vîrân-ı aşk etmiş edip kendisine mecbûr
Kimin hüsniyle âbâd eyleyip kıldı anı ma'mûr
Hezârân işvelerle dâd eder uşşâka bîdâdı

Gehî Mûsâ'ya nâz eder hitâb-ı len-terâniden
Gehî arz-ı cemâlin va'd eder seyfe terânîden
Kimine arz-ı dîdâr eyledi ayne'l-ayâniden
Kimine ders-i hüsnün öğredir seb'a'l-mesâniden
Bilen hem bildiren oldur yine kendidir üstâdı

BEDREDDÎN MAHMÛD (Küçük Bedreddin)

Karesi'nin Eynecik karyesindendir.Mevlânâ Tokatlı Lutfî, hemşehrisi Ma'rifzâde ve Molla'İzârî gibi efâzıldan ta'lim ettikten sonra mülâzım olarak Balıkesir medreselerinden birine müderris oldu.Bedreddin Mahmûd, İstanbul'da Kalenderhâne, Mustafa Paşa, Edirne'de Dârü'l-hadîs medreseleri müderrisliklerinde dahi müderrislik ile Sahn-ı Semân'ın müderrisliğine irtikâ eyledikten sonra Ayasofya medreselerinde birinde müderris iken yevmî yüz akçe ile tekâüdlüğü ihtiyâr eyledi. 946 senesinde vefât etti.

Mûmâ-ileyh âlim, fâzıl ve ilm-i hadîste mütehassıs idi.Ferâid-i ahâdîs-i şerîfeyi zabtetmişti. Ulûm-ı akliyye ile fazlaca iştigâl eden Bedreddin Mahmûd'un mütâlaa ettiği bazı meşhûr eserlere hâşiyeleri vardır.

Ebussu'ûd Efendiden mülâzım olup müderrislik ederek İstanbul'da Pîri Paşa Medresesi müderrisi iken 966 şevvâlinde vefât ile Emîr Buharî Camii'ne defnedilen fuzalâdan Nakşbendî tarîkına mensup Köseç Hasan Efendi de Karesi Vilâyetine mensup ulemâdandır.

BİRGİVÎ MEHMED EFENDİ

Ulûm-ı şer'iyyede tetebbu'ât ve âsâr-ı kesîresiyle şöhret bulan Birgivî Mehmed Efendi Balıkesirli Pir Ali Efendi isminde fâzıl bir müderrisin oğlu olup 928 senesinde Balıkesir'de doğdu[1]

İbtidâ pederinden ders görerek eser-i isti'dad gösteren Mehmed Efendi ilme merak u muhabbeti cihetiyle İstanbul'a geldi ve fuzalâ-yı asrdan Ahîzâde Mehmed Efendinin dersine devam etmeye başlayarak tevsi-'i ma'lumat etti.Daha sonra efâzıl-ı ulemâdan Abdurrahman Efendiye intisâp edip mülâzemete nâ'il olduğundan bazı medreselerde müderrislikle hizmet etti.

Mehmet Efendi bu sıralarda tarîkat-ı Bayramiyye urefâ-yı meşâyihinden Abdurrahman Karamani'ye intisâp eyledi.Bir aralık uzlet ü inzivâyı ihtiyâr eylemek istedi ise de şeyhi kendisinin ulûm-ı zâhiredeki isti'dad ve kâbiliyetinin maneviyyattaki neşesine gâlip olduğunu bildiğinden Mehmed Efendinin kemâ fi's-sâbık ulûm-ı şer'iyyenin neşrine hizmet eylemesini tavsiye eyledi.

Mehmed Efendi, hocası Abdurrahman Efendinin kazâskerliği zamânında Edirne'de kassam askeri olmuştu.Bu vazîfeden çekildikten sonra kassamlıktan almış olduğu parayı ashabına teslim için Edirne'ye kadar giderek defter mûcibince paraları iâde edip istihlâl-i hukuk dilemiştir.

Birgivî Mehmed Efendi bundan sonra vazîfe-i resmiye kabul etmeyerek şeyhinin tavsiyesi üzerine müsta'di olduğu v'az ü nasihat etmek,tefsir ve hadîs okutmakla zamânını geçirdi.

Birgivî Mehmed Efendinin Sultan Selim-i Sâni'nin hocası Atâullah Efendi ile aralarında muhabbet ve samimiyyet vardı. Atâullah Efendi uhuvvete binâen Ödemiş kazâsına tâbi' Birgi nâhiyesinde müceddiden yaptırmış olduğu büyük bir medresenin müderrisliğini yevmî altmış akçe ile Mehmed Efendiye tevcîh ettirdi.

---

[1] Âlî Efendi Künhü'l-ahbar nâm eserinde meşâyihden birinin oğlu olduğunu yazıyorsa da doğrusu yukarıya yazdığımız gibidir.Müderris Ali Efendi(Kepsut)nâhiyesinin Bektaşlar karyesindendir.Tahsilden sonra müderris oldu.Medfeni Balıkesir'in Çay Mahallesindeki kabristanda olup ziyâretgâhtır.Hıfz-ı Kur'an'a çalışan çocuklar dersini öğrenemezse her cumartesi sabahı kabri ziyaret edilerek mezar taşları arasındaki su şakirde içirilirmiş.

Balıkesirli Mehmed Efendi bundan sonra vefâtına kadar Birgi medresesinde va'z u tedrîs ve te'lifât ile zamânını geçirerek Birgivî şöhretiyle benâm oldu.

Mehmed Efendinin şöhretine binâen uzak ve yakından birçok talebe dersine geldi.

Mehmed Efendi pek yaşlı olmadığı halde elli beş yaşında taun=vebâ hastalığından müteessiren vefât etti.981 Cümâde'l ûlâ kabri Birgi kasabası hâricinde bir tepenin üzerindedir.

Mehmed Efendi âlim,fâzıl,müttakî bir zât olup diyânet ü zühd ve takvâ hakkındaki fikrini bilâ-pervâ söyler ve hatta işi ifrâta kadar vardırırdı.

Ücretle imâmet câiz değildir, kürsî vü cüz vakfedenlerin ervâhına sevap âit olmaz, tilâvet-i Kur'an-ı Kerim ücretle haramdır gibi mütalaalarda bulunan Mehmed Efendi muâsırı olan ulemâ ile şifâhî ve tahrîrî hayli mübâhasât-i şer'iyye ve ilmiyyeye giriştiğinden âkıbet şeyhülislam Ebussu'ûd Efendi ihtilâl-i ehl-i âlime bâis olan sözleri söylememesini tenbih ile gerek müşârü'n ileyh ve gerek meşâhirden Bilalzâde tarafından mütalaatı tashih edilmiştir[1]

Birgivî Mehmed Efendi evâhir-i ömrüne yakın İstanbul'a gelerek vezir-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa ile mülâkât edip def'-i mezâlim ile umûr-ı ibâdın nemşiyyeti zımnında bir takım 'ulemâdan âlimâne ve hakgûyâne mütalaalarda bulunmuştur.

Ulemâdan Bilal-zâde Birgivî Mehmed Efendi hakkında riyâkâr tabirini kullanarak haksızlık etmiştir.Mehmed Efendi kana'at ve düşüncesini saklamaz ve hatta pek çok şeyde ifrata giderdi.Bununla beraber maksadı riyâkârlık değildi.Nüfuzu o kadardı.Öyle bir maksadı olan adamın ufak bir nâhiye olan Birgi'de oturmasına ne lüzum vardı.İstanbul'da oturarak padişah ve ricâle hulûl edebilirdi.

Birgivî Mehmed Efendinin eserleri şunlardır:

1)Tarîkat-ı Muhammediye 2)Tefsîr-i Sûre-i Bakara 3)Ravzâtü'l-Cennât 4)Risâlet-i fi beyân-i rüsûmü'l müsâfihü'l-Osmâniye 5)Şerh-i hadîs-i erbain 6)Cilâ'il-kulûb 7)Muaddelü's-

---

[1]Mehmed Efendinin mütâla'asının galebesi hâlinde evkâfın butlanı icap ediyordu.Ebu's-suud Efendi.Birgivî'nin şifâhi ve tahrîrî mütâla'a ve risâlelerinin iptâl-i evkâf ve taklîl-i âsâr eslâfa yardım edeceğini gördüğünden aksine fetvâ vererek bu hususa dâir olan mübâhâı men etti.

salavat 8)İkâzü'n-nâimîn 9)Metn ü şerh-i mine'l-ferâiz 10)Şerhi'l maksûdü'l-müsemma bi imani'l enzar 11)İnkazü'l-halikin 12)Avamil 13)Ahval-i etfali'l-müslimin 14)Zehrü'l-mütehhilin 15)İzhâr 16)İlm-i hal vasiyyetname 17)Nurü'l-ihya 18)E'd-dere'l-yetim fi ilmi't-tecvid 19)Hâşiye-i hidâye 20)İmtihânü'l-ezkiyâ şerhü'l-lub mine'n-nahv 21) Kifâyeti'l-mübteda fi's-sarf 22) Risalet-i fi usuli'l hadîs 23) Ta 'likat-ı ala sadri'ş-şeriyye 24)Risalet-i mine'l âdâb 25)Emali tarzında fünun-ı aliyeden bahs-i risale 26)Seyf-i sarim 27)Oğlu Fazlullah Efendi namına te'lif ettiği ilm-i sarfdan Emsile-i fazliye ismini verdiği Emsile-i Arabiye'dir.Bilâhire bir de şerh yazmıştır 28)Fetavâ-yı Birgivî

HACI YAHYÂ NEF'Î EFENDİ

Hallâc-zâde Hacı Yahyâ Nef'î Efendi 1257 senesinde Balıkesir'de doğdu.Pederi Abacılar Kethüdâsı Hacı Mehmed Efendidir.Medrese tahsili gördükten sonra Hacı İbrahim Edhem ve İçelli Süleyman Efendilerden ders görüp icâzet aldı.

Hacı Yahyâ Efendi Balıkesir'de İbrahim Bey Medresesi müderrisliğinde bulunarak iki defa icâzet verdi.Belediye kâtipliğinde ve müdde'i-i umûmilikte de hizmet etti.

Hacı Yahyâ Efendi 337 Senesi Recebi'ne müsâdif 335 Nisanı'nın altısında 78 yaşında vefât etti.Kabri Başçeşme Mezarlığı'ndadır.

Merhûm müdakkik,fâzıl,hadîs ve tefsirde ihtisâs sâhibi idi.Hüsn-i hatta ve tahsîs-i hatt-ı ta'likte mâhir olup ta'liki büyük müftü 'Ali Şu'ûrî Efendi merhûmdan yazarak icâzet almıştır.

Hacı Yahya Efendinin Nef'î mahlasıyla eş'ârı vardır.Mecmûa-i eş'ârının mahdûmu Karesi meb'ûsu Vehbi Bey nezdinde olduğu diğer oğlu Hacı Zühdî Efendiden mesmû'dur.Şer'iyye vekâleti müsteşârı Abdülaziz Mecdî Efendi Hazretleri Hacı Yahyâ Efendiden icâzet alan fuzalâdandır.

HACI İBRAHİM EDHEM EFENDİ[1]

Fuzalâ ve meşâyih-i Nakşbendiye'den olan Kıvâmüddîn Hacı İbrahim Efendi ulemâdan Abdülaziz Efendinin oğludur.1231 senesi recebinde Balıkesir'de doğdu. İbtidâ müftü Ali Şuûrî Efendiden sonra Kırkağaç'a azimet ile ulema ve meşâyih-i Nakşbendiye-i Hâlidiyeden Hacı Süleyman Efendinin derslerinden istifâde edip aynı zamânda Nakşbendî tarîkine de intisâp eyledi.

İbrahim Edhem Efendi Kırkağaç'ta tahsilini ikmâl etmesini müteâkip İstanbul'a giderek meşâhir-i ulemâ vü musannifînden Hoca Hâfız Seyyid Efendiden de noksanlarını ikmâl edip Balıkesir'e avdet etti.

Ali Şu'ûri Efendinin Buhârî-i Şerif dersinde hazır bulundu. Oğlu İbrahim Edhem Efendinin kâbiliyyet ve meziyyet-i ilmiyyesini görerek pek ziyâde takdîr ile iftihâr eden pederi Abdülaziz Efendi müderrisi bulunduğu Yıldırım Bâyezid Medresesi Eski Câmi' Medresesi müderrisliğini oğluna terk etmiş ve İbrahim Efendi vefâtına kadar burada vazîfe-i tedrîsiyeyi hüsn-i îfâ ile şöhret bulmuştur

İbrahim Edhem Efendi 1288 senesinde Hicaz'a gitti. Avdetinden sonra tedrîs ile meşgûl oldu ise de hastalık sebebiyle bî-tâb düşmüş olduğundan günden güne artan za'fiyeti sebebiyle 1289 târihinde vefât ederek Garibler Mezarlığı'na defnedildi.

Söyledi târih-i tâmın Sâlimâ hâme siyâh
Hoca Edhem öldü Hakk'a vâsıl-ı kurb-ı ilâh(1290)

Seng-i kabrindeki 1290 târihi yanlıştır.Şâir ebced hesabıyla o târihi bulmuş ise de hakikisi 1289'dur.

Hacı İbrahim Efendi üç defa icâzet vermiş ve dördüncü defasında akâidden Kerâmât-ı Evliyâ-yı Hak bahsine kadar gelmiş ise de ikmâl etmeden vefât etmiştir

---

[1] Romanya'nın Dobruca Sancağı'nda Mecidiye müftüsüne yazdığı 1288 târihli bir mektubunda kendisinin Çelebiyân'dan Bâr-ı Hak Sülâlesinden olduğunu işaret etmiş ve imzayı dahi(E'd-dâi'l-mahlas İbrahim Edhem Çelebi İbn-i Abdülaziz Çelebi,İbn-i Halil Çelebi İbn-i el-Hâc İbrahim Çelebi-i Balıkesrî) olmak üzere atmıştır

Merhûmun takriri gayet selis ve kuvve-i nutkiyyesi fevkalâde olduğundan dersleri pürüzsüz tedrîs ederlerdi.İbrahim Edhem Efendinin Visâle-i Hâlidiyye isminde bir eseri olduğu mervî ise de nüshası görülememiştir.

Tarîkaten de bir mürşid-i kâmil olan merhûmun kudret-i ilmiyye ve tasarrufât-ı ma'neviyyesi Balıkesirce hâlâ zebân-zed olup kabri beyne'l halk ziyaret-gâhtır.

Merhûm; halîm, çok nâzik, hayr-hâh ve âlicenâp idi.Bu fasılda tercüme-i hâli muharrer olan fuzalâdan müftü Osman Nûri Efendi merhûm İbrahim Edhem Efendinin mütemeyyiz tilmîzlerindendir.

Manisalı Hacı Evliya-zâde'den me'zun olup Balıkesir'de Alaybeğ Medresesi müderrisliğinde bulunan ferâizci Doğanlarlı İsmâil ve yine aynı medresede müderris bulunmuş olan muhakkikinden Kadı-zâde Hacı Mustafa Efendiler de Balıkesirli fuzalâdandır.

HACI İZZET EFENDİ (Bedestanlı-zâde)

Fuzalâ-yı müderrisînden olan Hacı İzzet Efendi Balıkesir'in Torbalı karyesinden Ali Ağa isminde birisinin oğludur.1264 senesinde tevellüt ettti.

Tahsilden sonra Mantıkçı Kayalarlı Mehmed Efendiden icâzet almış ve Hacı Ali Medresesi müderrisliğinde bulunmuştur.

Hacı İzzet Efendi Karesi İ'dâdisi'nin ibtidâî te'sisinde Arabî muallimliğine tâyin edilip vefâtı târihine kadar bilâ-fâsıla muallimlik etti, meclis idâre azâlıklarında da bulundu.

Hacı İzzet Efendi 316 sene-i mâliyesine müsâdif 21 cemâziyelâhir 318 senesinde 54 yaşında vefât etti.

Merhûm; şûh meşrep, hoş sohbet, pek zarîf ve nükte-şinâs bir zât olduğu gibi fevkalâde kuvve-i hâfıza ve idrâkiyyeye mâlik idi.Bu sebeple mübâhasât-i 'ilmiyyenin ekserisinde galebe ederdi.Hacı İzzet Efendi iki defa icâzet vermiştir.En müteferrid talebesi 306 senesinde

icâzet almış olan fâzıl-ı muhterem müftü Abdullah Es'ad Efendidir[1]

Hacı İzzet Efendinin Hadîkatü'l-İrfân isminde bir eseri vardır.Bu eser büyük müftü Ali Şu'ûrî Efendi merhûmun manzum Ravzâtü's-sıbyan'ına yazılmış mensur bir şerhdir.Merhûmun tabiat-ı şi'riyesi de var idi.Tarîkaten Nakşbendiye-i Hâlidiye'ye mensup olup Melik Hoca'dan müstahleftir.Tertip edilen bir mesire âlemine saz dinlemeğe giderken nereye gittiğini soran bir sûfiye bi'l-bedâhe:

Sûfîler Cennet'de kapalı kaldı
Âşıklar seyr-i dîdâre gider

beyti ile cevap vermiştir.

Hacı İzzet Efendinin şûhâne bir manzûmesinden:

Dedim dilber bu ne bakış
Dedi mestâneliktendir

Dedim bu ne edâ satış
Dedi hûbâneliktendir

Dedim dilber gönül sende
Dedi öldün mü efkende

Dedim bilmem ne hâl bende
Dedi divâneliktendir

---

[1] Abdullah Es'ad Efendi (1280) senesi nihâyetinde Balıkesir'de doğdu..Pederi Hacı Ali Efendidir.Balıkesir Rüştiyesi'nde tahsilini ikmâl ettikten sonra Hacı İzzet Efendiden dersten icâzet aldı. Mûmâ-ileyh Müteâaddit ibtidâî mekteplerinde, Balıkesir Dârü'l-muallimîn, Dârü'l-mu'allimât ve sultânisinde muallimlik etti.Dârü'l-hilâfe müderrisliğinde bulundu.(1339) senesinde vekâletinde bulunduğu Balıkesir müftülüğüne asâleten tâyin edildi.Abdullah Es'ad Efendi fâzıl, natûk,ve tabiat-ı şi'riyeye mâlik ricâl-i ilmiyyedendir.Müftü Efendinin (Mevlid-i Nebi) manzûmesi (Risâletü'n-nûr fi tefsir-i sûre-i ve't-tûr) (Ma'lûmât-ı hecâiye)nâm eserleri olup mevlidinden mâ'adası gayr-i matbu'dur.Ma'lumat-ı hecâiye, Arabî harflerin ma'ânî ve mevki' isti'mâlini gösterir metni manzum şerhi Arapça mensûr bir eserdir.

Dedim dilber perîşânım
Dedi hâlin nedir cânım

Dedim her rûz giryânım
Dedi hicrâneliktendir

Dedim dilber kulun İzzet
Dedi olsun sana vuslat

Dedim âyâ bu ne devlet
Dedi şâhâneliktendir

HÂFIZ HÜSEYİN AVNİ EFENDİ(Kasâb-zâde)

Kudret-i kalemiyye sahibi olan Hüseyin Avni Efendinin pederi Balıkesirli Hâfız Mehmed Efendidir.1282 târihinde Balıkesir'de doğdu.İbtidâi ve medrese tahsili gördükten sonra İstanbul'da Hezâr Garadlı Hâfız Osman Efendiden icâzet aldı.

Hüseyin Avni Efendi memleketine avdet ettikten sonra Dârü'n-nâfiada müderrislik etti. 20 cemâdiyelâhir 330 senesinde bir defada yirmi dört kişiye icâzet verdi.

Hüseyin Avni Efendi 1 teşrîn-i evvel 316 senesinde müftü olan Nûri Efendinin yerine Karesi İ'dâdisi ulûm-ı diniyye ve bilâhire Arabî muallimliğine tâyin edildi.Bu vazîfeyi vefâtı zamânına kadar hüsn-i ifa eden mûmâ-ileyh 329 senesinde Hicaz'a giderek avdeti esnâsında 330 sene-i mâliyesinde Cidde'de vefât etti.

Hüseyin Avni Efendinin kudret-i kalemiyyesinin aksine olarak nâtıkası yoktu.Son derece afîf ve halûktu.Bütün zamânını ta'lim ve tetebu'a hasretmişti.Merhûmun eserleri şunlardır:

1- Üç kısım üzerine mürettep Muallim-i Lisânü'l-Arap eserinin kısm-ı evveli matbu' diğerleri gayr-i matbu'dur.

2-Mukaddimetü'l-fıkıh ve'l-üftâ

3-İlm-i kırâate dâir Mukaddimetü'l-Kurrâ'a fi tahrîci'r-rivâye

4-Berâhinü'l-akâid

5-Tuhfetü'l-etfâl-i kavâid

6-Dinsizlik ve hayât-ı lâ-kaydîye karşı

Bu eserlerden üç evvelkisi Arabî mütebâkîsi Türkçe'dir. Merhûmun bunlardan başka maâniye ve akâidden Celâle hâşiyeleri vardır.Hüseyin Avni Efendi üç lisân üzre şiir de söylerdi.Balıkesir'de Zağnos Paşa Cami'i'nin ihyâsı münâsebetiyle mutasarrıf Ömer Ali Bey'e[1] takdim ettiği Fârisî kasidesi güzeldir.Şu iki beyt merhûmundur:

Düşersen dâm-ı hicrâna dilârâ dâr-ı hasrette
Dökersin eşk-i çeşmin bî-vefâsın böyle kalmazsın

Beni ta'yîb iderken bend olup benden beter oldun
Ararsın gün-be-gün derde devâ sen böyle kalmazsın

Bursa'da Köse Mehmed Efendiden ders görüp icâzet alarak 311 senesinde vefât eden Balya'nın Kayalar karyesinden Mantıkçı Mehmed Efendi de Balıkesir'de yetişen ulemâdandır.Mehmed Efendi Balıkesir'de Hacı Ali Medresesi müderrisi olup mantıktaki vukûfuyla meşhûr idi.

HÜSÂMEDDİN HASAN ÇELEBİ bin MEHMED

Karesili'dir.Tahsilden sonra müftü Alâeddin Ali Arabînin oğlu Mevlânâ Abdülkerim'den ikmâl-i tahsil eyledi.Bir müddet hocasıyla beraber bulundu.Sonra Üsküp, Bursa'da Yıldırım Bâyezid, Trabzon, Mustafa Paşa Medreseleri müderrisliklerinde hizmet ederek sahn-ı semân müderrisliğiyle taltîf edildi.

Hasan Çelebi 944 senesinde Bursa Kadısı oldu.Bâdehu Edirne ve İstanbul kadılıklarında da bulunarak yüz akçe yevmiye ile ikinci defa sahn-ı semân müderrisliğine nakleyledi.957 senesinde bu vazîfede iken vefât etti.

Hasan Çelebi fâzıl, müdekkik, hoş sohbet, nezih ve halîm bir zât idi.Her işte i'tidâl üzre hareket eder ve herkes hakkında hüsn-i zanda bulunurdu.Fünûn-ı âliyede ihtisas sahibi idi.

---

[1] Geniş bilgi için bk.**Mutasarrıf Ömer Ali Bey**, Muharrem Eren, Zağnos Kültür Ve Eğitim Vakfı Yayını, İst.1993 (Hzl.)

Birâderi Hüseyin Hüsâmeddin Çelebi de ulemâdan olup Kanûnî Sultan Süleyman'ın hocası Hayreddin Efendiden mülâzım oldu.Bazı müderrisliklerde bulunarak Manisa müderrisi iken sahn-ı semân medreselerinden birine naklederek 947 târihinde vefât etti. Bu da birâderi gibi müdekkik idi.Kâffe-i ulûmda müşâreketi olan Hüseyin Hüsâmeddin'in ulûm-ı akliyede ihtisâsı vardı[1]

DEVLET OĞLU YUSUF (Fakîh)

Fâzıl ve âlim bir zât olup Balıkesirli'dir.Yirmi sekiz yaşında iken 827 senesinde fıkıhtan meşhûr Vikâye'yi nazmen Türkçe'ye tercüme etmiştir. Manzum Vikâye'nin 309 yapraklı bir nüshasını üstâd-ı muhterem Bursalı Tahir Beyefendi Balıkesir Vatan Kütüphanesi'ne hediye etmişlerse de bu kıymetdâr eser son zamânda Şer'iyye Vekaleti tarafından Ankara'ya aldırılmıştır. Vikâye tercümesinin matla'ı:

Evvel ism-i Allah'la başlayalım
İşi bismi'llahla işleyelim

İş ki bismi'llah ile başlansa ger
Âkıbet hayr ile olur mu'teber

İş ki bismi'llah ile başlanmaya
Âkıbet ebter olur işlenmeye

Ayasofya binâsının târihine âit küçük bir eseri Rumca'dan Türkçe'ye tercüme eden ve yine bu devirde yaşayan Yusuf İbn-i İlyas Balıkesrî isminde bir zât var. Acaba bu iki Yusuf bir midir? Her iki ismin de Murâd-ı Sâni ve Fâtih devrinde mezkur olmasına bakılırsa Târih-i Ayasofya mütercimінin Devlet Oğlu Yusuf olduğu zannedilir. Târih-i Ayasofya'nın mukaddimesi:

---

[1] Trabzon,Manisa, saniyen Trabzon, Amasya müderris ve müftülüğünde bulunarak «1014» rebiülâhirinde vefât eden Şecâeddin Efendi de Karesi vilayetine mensup sulehâdandır.

Bu fakîr ve zaîf Yusuf İbn-i İlyas Balıkesrî aydur günlerden bir gün Rumlar kitâbî tevârihin görürken Ayasofya binası ve harcı ve târihin buldum.Çünkü gördüm bir garib hikâyet, Nasrâniler dilinden Sultan Mehmed Gâzi'nin yirmi yedinci yılındaki feth-i Kostantiniye'dir. Târih-i hicretin sekiz yüz seksen dördüncü yıl idi ki mübarek mâh-ı şa'banın evveliydi, tercüme olundu.

Şu îzâhâta göre Târih-i Ayasofya Fâtih Sultan Mehmed'in evâhir-i saltanâtında 884 senesi şa'banında ve müşarü'n-ileyhin İstanbul'u fethinden yirmi yedi sene sonra Türkçe'ye tercüme olunmuş.Bu târihçenin bir parçası müdekkik-i muhterem Çantay-zâde Basri Beyefendi muharrir-i âcize gönderdiler.Mukaddime oradan alındı.

SİNÂNEDDİN YUSUF

Karesili'dir. Zamânın fuzalâsından ders görüp bilâhire zamânını ilm-i tasavvuf tahsiline de hasretti. Bazı beldelerde yirmi otuz sene kadar gezerek tefsir tedrîsiyle meşgûl oldu.

Sinâneddin Yusuf bir aralık Edirne'de tavattun ederek Üç Şerefeli Câmi'de tefsîr ve hadîs okuttu. Kendisinden memnun olan Edirneliler aralarında para toplayarak kendisine bir de ev aldılar. Kanûnî Sultan Süleyman Şehzâde Câmi'i'ni ikmâl ettirdikten sonra Sinâneddin Yusuf'un va'z etmesi için irâde çıktı. Sinaneddin bu cami'de ilk va'zını yaptı.Vefâtı 965 senesindedir.

Sinâneddin Yusuf Efendi vakûr, halîm, sabûr ve hüsn-i zanna mazhar olan müteverri'în ulemâdandır.İlm-i Bâtın ile İlm-i Zâhiri cem etmek suretiyle irfân ve faziletini tanıtmıştır.

Karacan nâmıyla meşhûr olarak 975 târihinde vefât eden Muhyiddin el-Esved dahi Karesi'den yetişmiş ulemâdandır.

ŞA'BAN EFENDİ

Balıkesirli'dir. Tahsîlden sonra dersten icâzet alarak 1085 târihinde Edirne'de Şah Melik Medresesi müderrisliğinden i'tibâren Kadı Abdi, İbrahim Paşa, Çelebi Mîr-i Mîrân, Serâceye, Taşlık Medrese, Câmi-i Atik Medreseleri müderrisliğinde bulundu.

1104 Rebiü'l-evvelinde Şemsi-zâde Mustafa Efendi yerine Talebe Medresesi müderrisi oldu. Bir sene sonra Üç Şerefeli Medresesi sâniyesinde iken aynı senede vefât etti. Âlâyişten müteberrî, sâlih ve âbid bir zât idi[1].

ŞU'ÛRÎ ALİ EFENDİ (Koca Müftî)

İrfân sâhibi ulemâdan ve âli-himmet ricâl-i ilmiyyeden olan Ali Şuûri Efendinin künyesi Sabahaddin'dir. Büyükbabası Mehmed Efendi Hicaz'da Vâdi-i Fâtıma'dan Anadolu'ya hicret ederek Balıkesir'e tabi' Balya Kazâsı'nın Akbaşlar köyüne yerleşmiş ve orada te'ehhül etmiş ve köy camiinde imamlık sûretiyle temîn-i maîşet eylemiştir.

Mehmed Efendi sonraları Balıkesir'e nakleyleyerek Ali ismindeki oğlundan sahib-i tercüme Şuûri Efendi dünyaya gelmiştir.

Şuûri Efendi silsilesini manzum lügat kitabının mukaddimesinde:

Pes andan bu esîm-i cürm-i bî-had
Aliyy-i bin Aliyy-i bin Mehemmed

beytiyle irâe etmiştir.

Şuûrî Efendi göstermiş olduğu zekâ ve isti'dâdı sebebiyle memleketin bazı ağniyâsının nazar-ı dikkat ve takdîrini celb eylediğinden onların mu'âvenetleriyle tahsîline himmet olunmuştur.

Şuûri Efendi ibtida Balıkesir'de mektep hocalığı eden Susurluklu Hoca Mehmed Efendiden ibtidâî tahsilini gördükten sonra hocasının teşvikiyle İstanbul'a giderek Denizlili Yahya Efendi ile meşâhir-i ulemâdan Akşehirli Ömer Efendiden ikmâl-i tahsil edip emsâline fâik bir surette icâzet-nâme almaya muvaffak oldu.

Fâzıl müşârün-ileyh 1259 senesinde mûsile-i Sahn-ı Canbâriye, 1257 de ibtida altmışlı itibariyle Nişancı Paşa-yı Cedid ve

---

[1] Süleyman Efendi
Balıkesirli'dir. Tahsilden sonra (1092) de İznik'te Sultan Orhan Medresesi müderrisliğine tâyin ve (1101) de mûsile-i sahn i'tibâriyle Bursa'da Hançeriye Medresesi'ne nakl edildi.(1103) târihinde vefât etmiştir.İlmi mutavassıt idi.

1268 senesinde hareket, altmışlı itibariyle Ma'lul-zâde Medresesi müderrislikleri pâyesine nâil olmuştur.[1]

Şuûri Efendi memleketinde uzun müddet tedrîs ile meşgul olarak Alaybeyi Medresesi müderrisliğinde bir hayli talebe yetiştirmiş ve mükerreren icâzet vermeğe muvaffak olmuştur.

Ali Şuûri Efendi zamânına göre teceddüd-perverliği ve hayrhâhlığı ile umûmun hüsn-i zannını celb ettiğinden Balıkesir Müftülüğüne intihâb edilmiş ve o zamâna kadar Ramazan-zâde lakabıyla müştehir olan Şuûri Efendi bundan sonra Koca Müfti ünvanıyla tanınmıştır.

Koca Müftü Efendi vefâtına kadar iftâ' ve tedrîs ile meşgul olarak 1258 târihinde vefât etmiştir.Kabri Dârü'n-nâfia ismiyle yaptırmış olduğu medresenin kütüphane kısmındadır.

Şuûri Efendinin teceddüd-perver hocalardan olduğunu söylemiştik.Hoca, hey'et, hendese, hesap, coğrafyadan anlayan ve bunların ehemmiyetini pek ziyade takdîr eden zevâttandır.Balıkesir" ve mülhakâtında başlayan hareket-i ilmiyle ve fikriyyenin müvellit ve nâzımı merhûmdur.

Şuûrî Efendi İstanbul'da Hamidiye Medresesi'nde tahsil etmiş olup ona küçük bir nazire olmak üzere Balıkesir'de Dârü'n-nâfia Medresesi'ni Elyevm Dârü'l-hilâfe Medresesi inşâ ettirmiş ve karşısındaki kütüphaneyi de bir çok kütüb-i nefise ihdâ etmek suretiyle kendisi te'sis eylemiştir.

Ali Şuûrî Efendi memleketinin îmâr ve ihyâsına çalışmış ve muvaffak da olmuştur.Şadırvanları ihya su yollarını tamir ve namazgâh tâbir olunan lise (Sultâni)'nin karşısındaki namazgâhı tecdîd ve önündeki çeşmeyi inşâ ettirmiştir.

Hüsn-i hatta mâlik olan hoca merhûm icâzetnâmelerde Nureddin, Seyfeddin, gibi telkîb usulünü vaz' etmiş olup bu usûl bugün dahi câridir.

Ali Şuûri Efendi berây-ı hac Mekke'ye gittiği zamân orada meşâyih-i Nakşbendiyeden Mehmed Can Abdullah Efendiye intisâp ile hilâfet almıştır. Tarîkat-ı aliyye-i Kadiriyye'ye dahi mensup idi.

---

[1] (Kitab-ı sicill-i ricâl-i ilmiyye) kütüphâne-i umûmî Hâlis Efendi Kitapları (numara 5701)

Mükerreren icâzet vermiş olan Koca Müftî, bir hayli güzîde talebe yetiştirmiştir ki bunlar arasında İstanbul'da müsahhıh-ı meşhûr Ilgınî İbrahim Efendi Edremit müftüsü Emîr Hâfız Efendi gibi fuzalâyı zikreylemek kâfidir.

Şuûrî Efendinin tabiat-ı şi'riyesi var ise de eşârına tesâdüf edilemedi.[1] Merhûm ta'lik yazıda mâhir idi.Zağnos Paşa Cami'inde yazıları vardır.

Eserlerinden Sübha-i sıbyân tarzında ilm-i lügatten bir eser-i manzûmeyle tasavvuftan bâhis olarak Kâşife isminde diğer bir eserleri vardır.Kudret-i fikriyye ve ilmiyyesine delil olan Kâşife'si bir mukaddime ve yedi bâb ve bir hâtime üzerine müretteptir.

Mukaddime, ıstılâhat-ı ehl-i hakîkatten, birinci bab Cenâb-ı Hak'tan, ikinci bab hakikat-ı Muhammediye'den, üçüncü bab Âlem-i Ceberrut, dördüncü bab Âlem-i Melekût, beşinci bab Âlem-i İnsânîden, altıncı bab Âlem-i şahâdetten, yedinci bab insandan ve hâtime de gâye-i hilkat-i âlemden bahseder.

1264'te hareket altmışlı itibariyle Hasan-zâde Medresesi, 1266'da Mûsile-i Süleymaniye itibariyle Kasım Paşa Medresesi ve 1269 senesinde hâmise olarak ibkâen yine Kasım Paşa Medresesi müderrisliğinde bulunan Hacı Mustafa Efendi de Balıkesir'e tâbi' Manyas nâhiyesinden yetişen erbâb-ı 'ilmdendir.

Ali Şuûrî Efendiden ders görenler arasında mevcut başlıca Balıkesirli hoca şunlardır:

Kadızâde Hacı Mustafa Efendi- Sındırgılı'dır. Şuûrî Efendiden mücâz olup Mekke'de bir müddet mücâvir kalmıştır.Pek müdakkik ve mütetebbi' bir hoca imiş.Mücîz hocalardan olan bu zât Alaybeyi Medresesi müderrisi idi.

Ülfetî Mustafa Efendi- Balıkesirli'dir. Zarîf ve hazır cevap bir zât imiş.Biga müftüsü iken vefât etti.Mecmua-i eş'ârı vardır.

Yağcılarlı Ali Efendi- Ali Şuûrî Efendinin değerli talebesindendir.Âlim, fâzıl ve mücîz ders-i âmlardan olan Ali Efendi Yıldırım Bâyezid Medresesi Eski Medrese müderrisi idi.Uzun müddet meclis-i idâre a'zâlığında bulunmuş.Müteneffiz , sözünü esirgemez bir zât idi.Bir mecliste Susurluk ma'deninden rüşvet alarak mürâcaat eden

---

[1] Alay Beyi Medresesi'ne Şuûrî merhûmun beyti:

Yenâbî-i ulûmun menba'ı cânâ Alay Beğ'dir
Mine'l-bâb-ı ile'l-mihrâb ulu'l-ârâ Alay Beğ'dir

şirketin istediği tarzda meclis-i idâre kararı verdirmek isteyen mutasarrıfın arzusu hilâfına meclis-i idârede karar vermişler.Bundan canı sıkılan mutasarrıf hiddetle "Siz kimsiniz, ne oluyorsunuz?" gibi safsatalara başlayınca Ali Efendi derhal ayağa kalkarak "Biz hırsız bekçisi miyiz?" cevâbıyla mutasarrıfı iskât etmiştir.

HÂFIZ ÂDİL EFENDİ (Müstecâbî-zâde)

1270 târihinde tevellüt ederek 1322 senesinde vefât eden Mehmed Niyâzi Efendinin mahdûmu Hâfız Âdil Mustafa Efendi de Balıkesir'de yetişen ricâl-i ilmiyedendir.

Âdil Efendi,Yeniköylü Hacı Süleyman Efendiden me'zûn ve mücâz olup Balıkesir'de yeşilli,Mutâflar (Muytap) ve Eski Câmi' denilen Yıldırım Medresesi müderrisliklerinde bulundu.Karesi İdâdisi'nin güşâdını müteâkip Fârisi muallimi tayin edilip 1308 senesi nihâyetine kadar kaldı.Âdil Efendi Farisî ve Arabî'de vukûf sâhibi idi.Kâdirî, Uşşâkî, Rufâî, Nakşbendî, gibi müteaddid tarîkatlara sâlik olan merhûmun mûsikiye vukûfu olduğu gibi bazı e'şârı da vardır.Manzûmelerinden:

Çoktan beri yârin göremezdim bu vefâsın
Hamd ola bu gün ittiği ihsân ele girmez

Bu dem bû-yı safâ geldi bana semt-i dilârâdan
Meşâmım eyledi ta'tir hicâb ref' oldı aradan

Şâd eyle beni ahter-i gerdûn-ı cemâlât
Ol âşıkının rehberi mevlâyı seversen

Sana iftâ dükânun âhı te'sir eyler elbette
Çekersin lâ-cerem cevr ü cefâsın böyle kalmazsın

Meşhûr Hâfız Şâkir Efendi me'zunlarından Sûfi Mustafa Efendi de Balıkesirli olup Nâmık Kemal Bey'in pederi Âsım Bey'den nücûm tahsil etmiştir.Sûfi Mustafa Nâilî Efendinin irtifâ risâlesi vardır.Vefâtı 338 ramazanında kabri İstanbul'da Topkapıda'dır.

OSMAN NÛRİ EFENDİ (Müftî)

Balıkesir'de yetişen müteahhirîn-i fuzalâ vü urefâdan olan Osman Nûri Efendi hulefâ-yı tarîkat-ı aliyye-i Kâdiriyye'den Amasyalı Hacı Emin Ağa'nın oğludur.1266 sene-i hicriyyesinde Balıkesir'de doğdu.Mahlası olan **Nûri** târih-i tevellüdünü gösterir.

İbtidâi tahsilini gördükten sonra eniştesi Ali Ağa ile Bergama'ya giderek orada ulemâdan Ca'fer Ağazâde Mustafa ve İçelli Hoca Ahmed Efendiler'den ulûm-ı Arabiyye ve şer'iyyeyi ve Dağıstanlı Hoca Lebîb Efendi merhûmdan da Fârisî'yi tedrîs eyledi.

Sekiz sene sonra Balıkesir'e avdet eden Nûri Efendi ecille-i ulemâdan ârif bi'llah Hacı Edhem Efendiden ders görmüş ve hocasının vefâtına mebni iki arkadaşıyla birlikte Hacı İbrahim Edhem Efendinin mümtâz mücâzlarından Yeniköylü Hacı Süleyman Efendiye mürâca'at ederek vâki olan ısrarları üzerine mûmâ ileyhten istifâde ile 1295 senesi rebiülevvelinde icâzet almışlardır.

Osman Nûri Efendi bundan sonra bir taraftan tedrîs ile zamânlarını geçirmişler, bir taraftan da vilâyet ve livâ-yı bidâyet, hukuk ve cezâ mahkemeleri azâlıklarında ve Karesi İdâdisi Türkçe, ulûm-ı diniyye muallimliklerinde bulunmuşlardır.

315 senesi Eylülünde Balıkesir müftülüğüne intihâb edilen Osman Nûri Efendi kesret-i meşgûliyet hasebiyle muallimlikten isti'fâ ederek yalnız İftâ ve Paşa Câmii'ndeki kürsü şeyhliği vazîfesiyle iktifâ etmiştir.1325 senesinde İzmir pâyesiyle taltîf edilen müftî-i merhûm 15 Safer 1330 ve 22 Kânûn-ı Sâni 1327 târihinde Pazar gecesi vefât etti.İlyas Dede makberesinde medfûndur.Telâmizînden büyük Muharrem Hasbî Efendi tarafından yazılan kitâbesi:

Hocamız Osman Nûrî müfti-i takvâ-yı şikâr
İtti Firdevs-i bakâya emr-i Hak'la i'tizâm
Zâhir ü bâtında neşr-i feyz edip subh u mesâ
Kıldı pek çok tâlibi nâil a'lel-merâm
Kalbi aşk-ı Ahmed-i Muhtâr ile bî-dâr idi
Lem'a virdi cebhe-i hâlinde nûr-ı i'tisâm
Noktalı çıktı kalemden (Hasbî) sâl-i irtihâl
Eylesün üstâd-ı ekrem kürsi-i 'adni makâm

târih-i vefâtını gösterir.

Osman Nûri Efendi ilm ü fazl ile mümtâz hoş-sohbet, herkesin hürmetini celbe muvaffak olmuş sâhib-i himmet ricâl-i ilmiyyeden idi.306, 313, 324, senelerinde üç defa icâzet vermeğe muvaffak olmuşlardır.Mecmûı kırk iki efendi olan hocalar içinde Helvâcı-zâde Muharrem Hasbî, Bağçivân-zâde Mustafa Niyazi, Somalı Hacı Hâfız Efendiler gibi güzîde zevât vardı.Ders haricinde bir çok zevâta hususi olarak fıkıh vesâir ulûm-ı şer'iyyeye dâir eserler ile Fârisî okuturlardı.

Müftü Efendi merhûm Arabî ve Fârisî'yi edebiyatıyla bilirdi ve kısmen de Rumca ve Ermenice'ye âşinâ idi.

Takrîri herkesin anlayacağı tarzda olup dersi, va'z veya hususi vaziyetlere göre değişirdi.Merhûm zamânın terakkiyâtını müdrik müftülerden olup kuru taassuptan âzâde, teceddüd-perver ve tab'an rind idi.Meclisi, sohbeti rûha güşâyiş verirdi.

Derslerindeki tasviri talebeyi cezb eder ve o gün verdiği ders, takrîrindeki selâmet ve dersteki vukûfuna binâen tamamen anlaşılırdı.

Osman Nûri Efendi tarîkaten Nakşbendî olup efâzıl-ı ulemâdan Melek-zâde Hâfız Abdullah Efendiden müstahleftir.

Osman Nûri Efendinin Arapça kavâid-i sarfiyye, nahviyye ve edebiyyeden bâhis Mecmûatü'l-Kavâid Sandukatü'l-Fevâid isminde bir eseriyle eş'ârından mürekkep Müntehabâtü'l-Eş'âr ve Ed'iyye Mecmuası vardır.Eş'ârından müntahap parçalar:

Değil Mecnûn'a vahşîlerle me'nûs olma vahşîlik
Visâl-i yâr idi maksûd-ı aslı seyr-i sahrâdan

Durur mu ber-karâr ahvâl-i mahlûk muttarıd (Nûrî)
Gerek pest ü gerek bâlâ sürûr encâmı mâtemdir

Havf ile recâ beytini tut bâb-ı rızâda
Nûri ser-mû ettiğin ef'âle güvenme

Ruhun zîbâlığın her mû işitmiş sihr-i hüsnünde
Siyâh kâküllerün fevc fevc gelirler ânı seyrâna

Didim ol gözleri âhuya âşık gönlünü kırma
Didi ben kırmadım ol gâliba evvel kırıkmıştır

Nûri Efendinin bir gazelinden:

Bu rütbe cefâ, cevrine hiç cân dayanır mı
Düşmen acınır bendeki yârân dayanır mı

Seng-i dil-i a'dâya bile eyledi tesir
Mühim siteme sîne-i sûzân dayanır mı

Bülbül-sıfat her rûz şeb ey vird-i melâhat
Kan ağlamağa dîde-i giryân dayanır mı

Dağ ,taş çekemez bâr-ı girân-ı gam-ı hecri
Fikr eyle anı çekmeğe insân dayanır mı
Gönlüm sana eğlence bıraktımsa hayâlin
Aldım yanıma âlem-i ma'nâları gezdim

Hiç gayriye sarf eylemedim nîm-i nigâhım
Tâ nüh-felek-i cennet-i a'lâları gezdim

FAHREDDİN MEHMED EFENDİ(Tırpancı-zâde)

Karesi nüfus müdürlüğünde bulunan İbrahim bin İbrahim Efendinin oğludur.1250 târihinde Balıkesir'de doğdu.Medrese tahsili gördükten sonra 1276 cemâziye'l-âhirinde büyük müftü Ali Şuûrî Efendiden[1] icâzet aldı.

Fahreddin Efendi 1281 senesinde ilk defa açılan Balıkesir Merkez Rüştiyesi'ne muallim-i sânî ta'yini sûretiyle silk-i ta'lime intisâp etti.1296 senesinde Karesi'nin Biga sancağı ile birleştirilerek vilâyet olmasına mebni vâliliğine Müşîr Hamdi Paşa-zâde Reşad Bey ta'yin edilmişti.

---

[1] Fahri Efendinin Şuûrî Efendiden aldığı icâzetnâmenin nihâyetinde Şuûri merhûmun imzası şu tarzdadır:(Ene'l-fakîr El-hac Es-seyyid Ali bin Ali Sabahaddin Eş-Şuûrî Eş-şeyhü'n-Nakşbendî el-müftî-i Balıkesrî)

Fahreddin Efendi , Reşad Bey zamânında ve 1297 senesi şabanında o zamân Midilli mutasarrıfı bulunan edîp merhûm Namık Kemal Bey'in nezdine gönderildi.Maksat maârifin te'emmümü için Fahreddin Efendinin Namık Kemal merhûmdan usûl-ı tedrîsi öğrenmesiydi.Fahri Efendi bir ay kadar Midilli'de kalarak Kemal Bey'den istifade etti.Avdetinde hükûmetin emriyle bütün nâhiye ve kazâ hocaları merkeze celbedildi.Fahri Efendi Balıkesir'de Hasan Çelebi mektebinde hocalara maârifin fevâidini beyan ettikten sonra yeni usul üzre (O zamâna göre) ders gösterdi .Ve bu bir müddet devam etti.

Fahreddin Efendi bundan sonra mektepler üzerine müfettiş oldu.Ve husûsî olarak mürâca'at edenlere ders gösterdi. Fahreddin Efendi elli bir yaşında ve kendisinden istifade edilecek bir sinnde üç ay hasta yattıktan sonra 1299 Rûmi 1301 rebîül-evvelinin yirmi yedisinde vefât etti.Kabri Zağnos Paşa hazîresindedir.Seng-i kabri şöyledir:

Fâzıl-ı devrân idi Fahrî Efendi göçdi hayf
Cennetü'l-Firdevs'e âzim oldı ol ferhunde-fâl

Zâtını itmişti Hakk zühd ü salâh-ı hâl ile
Mecma-ı hüsn-i hısâl-i menba'-ı ilm ü kemâl

Böyle bir zât-ı fazilet-perveri çarh-ı felek
Ba'd- ezîn mislin yetiştirmek muhâl-ender-muhâl

Câmi-i Zağnos'da tedrîs edince bir zamân
Gevher-i takrîrî koymazdı gönüllerde melâl

Mürg-ı ruhı âlem-i lâhûta pervâz idicek
Eyledi mâtem sigâr ile kibâr ü ehl-i hâl

Rûz-ı mahşerde şefî'i seyyidü'l-kevneyn olup
Kabr-i pâkün muhît-i envâr itsün zü'l-celâl

Söyledi eşrâf-ı belde cevherîn târihini
Fahri-i bezm-i ma'ârif gitti dünyâdan bu sâl
1301 H.

Fahri Efendi merhûm uzun boylu, kara yağız, çok değerli, mütefekkir ve nâtıka - perdâz bir zât idi.Karesi maârifine pek çok hizmeti sebk etmiş ve bu hususta sa'y-i mütemâdiyi bir vicdân borcu telakki ederek çalışmış ve âkıbet-ı ta'b dimâğı ile orta yaşta vefât etmiştir.

Fahreddin Efendi, halûk, mütevâzi ve hoş-sohbet idi. Meclisinden her zamân istifâde olunurdu.Midilli'ye gittiği zamân Nâmık Kemal merhûm: "Al bir bulgur sıkısı daha!"diyerek latîfe ettiği Fahreddin Efendiye sonraları fevkalâde riâyet gösterip taltîf ve her mübâhasa-i ilmiyede Fahri Efendinin ihâta ve vukûfuna karşı alenen beyân-ı takdîrât etmiştir.

Fahreddin Efendinin ma'ârif müfettişliği ile beraber câmi'de de vazîfesi vardı.Zağnos Paşa Câmii'nin hem hatip ve hem vâizi idi.Bu câmi'de otuz sene mütemâdiyen ders de okutmuştur.

Fahreddin Efendinin âsârından Câmi'ul-fevâid isminde sarfa dâir Türkçe bir eseri ile Arabiyye'den emsile ve binâ kitaplarının tercümesi vardır.Hey'ete de vâkıftır.

Merhûm gayet mâhir hattat olup sülüs ve ta'lik yazıları oğlu Saadeddin Efendi nezdinde mahfuzdur.

Fahri Efendi mûsikiye vâkıf ve sesi güzel idi. Bulunduğu meclislerde usul dâiresinde okuduğu besteleri ehli takdîr ederdi.

Fahreddin Efendi ma'ârife ettiği himmet ve gösterdiği cehd ü gayret ile umûm halkın hürmetini kazânmıştı.Vefâtında bütün memleket izhâr-ı mâtem etmiş ve na'şını hâvi tabut yüzlerce halkın elleri üzerinde son menziline gitmiştir.

Merhûmun **Fahrî** mahlasıyla bir hayli eş'ârı olduğu mervî ise de bir çoğu zâyi' olduğundan ancak iki kasidesiyle Nef'î'ye nazîre olarak nazmeylediği sözüm redifli bir na't-ı nebevîsi mahdûmu Zağnos Paşa Câmii müezzini Saadeddin Efendi nezdinde[1] mahfûzdur.

---

[1] Saadeddin Efendi pederinin vefâtında sekiz yaşında idi.Sonraları peder ve ceddine dâir merak neticesi bir hayli malûmât toplamış, pederinin menâkıp ve eş'ârından elde ettiklerini hıfzetmiş, babasının seng-i kabrindeki manzum târihi bile hıfzederek bize aynen okumuştur.Meşâhire âit malûmâtı toplarken babasını yalnız ismini bilen ve münevver geçinen bazı zevât ile müezzin Saadettin Efendiyi mukâyese ettikçe teessüf etmemek kâbil olmuyor.

Na't-ı Nebevîsinden:

Âteş-i mihr-i derûnî-i beyânıdır sözüm
Tâb-ı dürr lücce-i lafz u maânîdir sözüm

Kandedir sûku'l-Ukâz-ı güft ü gûyî ma'rifet
Ol nevâhînin müşâr-ı bâlibânıdır sözüm

Sidre-ârâ-yı kemâl ü tekye-i rûhu'l-emin
Zikr ü evrâd-ı serveş-i âsmânıdır sözüm

Pençe-i i'câzıma düşmez mi sâlar hiz
Mîşe-zâr bahtımın şîr-i jiyânıdır sözüm

Bülbül-i nâlende-i gülzâr-ı endûh u gamım
Alemin hayret fezâ bir dâsitânıdır sözüm

Zîr-i mihr hükmime geçmez mi Belkıs-ı sahn
Şerh ü bünyânın Süleyman tamamıdır sözüm

Dürr-i nazmım gerden-i Azrâ'ya taksam ger sezâ
Melek zîbin Husrev ü ihtinşânıdır sözüm

Kıymetin anlar şinâs-ı lücce-i dikkat olan
Keşti-i dürr-i kemâlin bâdıbânıdır sözüm

Çeşme-i hufr ne hâcettir ki şimdi âleme
Âkıbet bahş ü hayât u câvidânıdır sözüm

Ya'ni kim bir güher-i yektâ-yı genc-i fıtratın
Tab-ı mihr vasfının pertev sitânıdır sözüm

Dil olaldan na't- hân-ı hân-kâh-ı midhati
İns ü cânın pişrev ü vird-i zebânıdır sözüm

Seyyidü'l-kevneyn Eba'l-Kâsım ki medhile ânın
Ümmetin her dem ferah-bahş revânidir sözüm

Bahr-ı lutf u şefkatinden katre cûyem rûz u şeb
Zîr-i emvâc günehden el-amânîdir sözüm

Bülbülem gül gonca-i lutfun için ben yâ Râsül
Gülşen-i aşkında feryâd u figânîdir sözüm

1296 sene-i mâliyesinde Karesi Sancağı'nın Biga ile birleştirilerek vilâyet olmasına mebnî Fahreddin Efendinin ilk vâli olan Reşad Bey'e takdîm ettiği kasidesinden:

Şâd ü hürrem olsun âlem ki Hudâ-yı müsteân
Lutf u ihsân eyleyüp verdi cihâna tâze cân

Tâze cân ammâ ne rütbe gör anın ihyâsını
Nev-civânlar pür-türâbdır sâl-hûrde nev-civân

Bir türâbdır ki bütün dünyâ behişt-ender-behişt
Doğrusu vardır yeri reşk eylese hûr-i cinân

Bir asırdır ki geçen a'sâra fahr u nâz ider
İnşirâhın arz ider hem gösterir a'lâ-yı şân

İşte ol asr-ı hudâvend-i celîlü'l-şândır
Şöyle ki devr-i dil-ârâm-ı şeref-bahş-ı zamân

Ya'ni hâkân-ı muazzam hazret-i Abdülhamîd
Şüphe yoktur zât-ı âlişânıdır sâhib-kırân

Bak nasıl ki emr ü fermân ü irâde eyledi
Karesi Sancağı ile Biga Sancağı bu an

Birleşüp teşkîl olundu bir vilâyet kim ana
Merkez oldu Balıkesrî belde-i revnak-resân

Akl-ı derrâk-ı şehin-şâhiyi çün ikân edip
Böyle teşkil-i vilâyet olur ise bî-gümân

Çok saâdet çok terakkiyâtı câmi' emr olur
Her cihetle bâis-i âsâyiş ü emn ü emân

İşte şimdi bu vilâyet vâli-i âlisini
Eyledi ta'yin Reşâd Paşa'yı kim vâlâ mekân

Ol hıdîv-i âdilin deryâ-yı lutfı cûş edip
İtti ihsân virdi dest-i iktidârına hemân

Ol ne paşa cevher-i âyîne-i endîşesi
Gösterir hep keşf-i esrâr-ı maânî vü beyân

Ol ne paşa pertev-i nûr-ı fürûğ-ı re'yidir
Şu'le- efrûz bezm-gâh-ı mehâm ins ü cân

(Fahriyâ) durma şeh-i âlem-penâha kıl du'â
Bir du'â kim ana âmîn-hân ola gir ü beyân

Fahri Efendi merhûmun 1284 ve 1290 senelerinde iki defa Bursa vâlisi olan müşîr Hüsnü Paşa'ya :

Bârek-Allah ey muîn-i dîn ü devlet Hakk-zebân
Hakk seni kılmış zahîr-i millet-i İslâmiyân

matla'lı güzel bir kasidesi de evrâkı arasında görüldü.

KADIZÂDE MEHMED EFENDİ (Küçük Kadızâde)

Ulemâ-i rüsûmdan olup Sultan Murad-ı râbi' zamânında vâizlik ile beyne'l-halk şöhret bulan Mehmed Efendi Balıkesirli'dir.Kuzâttan Doğânî Mustafa bin İlyâs Efendinin oğlu olduğundan kadızâdelikle iştihâr etmiştir.990 târihinde doğdu.İbtida memleketi olan Balıkesir'de Birgivî Mehmed Efendinin şâkirtlerinde

ders gördükten sonra İstanbul'a gelerek ulemâdan Dursun-zâdenin müderrisliğinde mülâzemete nâil oldu.

Mehmed Efendi; bir zamân hocasına mu'îdlik ederek zamânını geçirdi.Bu sıralarda tarîkata dahi girmek istedi.Tefsîrî demekle meşhûr Tercan Tekkesi şeyhi Ömer Fâni Efendiye intisâp etti ise de meşrebine muvâfık olmadığından az zamân sonra terk ile tekrâr va'z ü nasihata başladı.

Kadı-zâde uzun müddet Murad Paşa Câmii'nde vâizlik etti.Bundan başka Molla Câmî, muhtasar Sadrü'ş-şerî'a okuttu.1031 senesinde Birgivîzâde Şeyh Fazlullah Efendi yerine Yavuz Sultan Selim Câmii'ne vâiz olup 1032 târihinde Bâyezid vâizliğine nakleyledi.

Kadı-zâde,va'zını ta'mîm ederek hanesi civarında mescide de müdavemet ediyordu.

1041 târihinde Süleymâniye vâizliğine getirilen Kadı-zâde yine aynı sene içinde büyük Kadızâde yerine [1] Ayasofya vâizi oldu.

Zamânın padişahı Murad-ı râbi'a hulûl eden Kadı-zâde 1044 senesinde padişahla birlikte Revan seferine hareket etti ise de Konya'da hastalanarak avdete mecbur oldu.

Mehmet Efendi bundan sonra çok yaşamadı.1045 senesi zilkâdesinde elli beş yaşında vefât etti.[2]

Kabri Topkapı haricinde mütercim-i mesnevi Şeyh Süleyman Nahîfi[3] merhûmun kabri ittisâlinde Şeyhler Mezarlığı'ndadır.

Müstakim-zâde Tekmîl-i mâtem-i dîn ve Hây-ı münker-i tarîkat terkiplerini vefâtına târih düşürmüştür.Tefsir, hadîs, fıkıhta ihtisâsı vardı. Haftanın dördünü derse hasr eder ve müteâkibini vaazla geçirirdi.

Kadı-zâde, Osmanlı târihinde Fakîler ve Kadı-zâdeliler ismi verilen ve beyne'l-İslâm nifâk tohumunu saçarak te'lif kılıp

---

[1]Diğer büyük Kadızade Şeyh Mehmed Efendi fuzalâ-yı sofiyeden olup Sofyalı'dır.Mehmed Paşa Tekkesi şeyhi İştibli Şeyh Abdülkerim Efendiden ahz-ı irfan ile hilafet almış ve mezkur tekke meşîhetinde bulunmuştur.(1041) târihinde Ayasofya vâizi iken vefât ederek zaviyesine defnedildi.

[2] Hadikatü'l-Cevâmi sahibi Hüseyin Eyvanserâyi'nin vefeyât mecmuâsında rebiülâhir evâhirinde vefât ettiği muharrerdir.

[3] Nahîfî, 1640-1738 yılları arasında yaşamış ve pek çok eser yazmış kuvvetli bir Mevlevî dîvân şâiri ve hattatıdır(Hzl.)

İslâmiyet'e aykırı olan bazı mesâili kurcalayan ve bundan şahsî istifâde eden bir zümrenin elebaşısıdır.

Sultan Osman, Mustafa ve Murad-ı râbi' devirleri hâricî ve dâhilî birçok gavâil ile dolu iken bir de ulemâ arasında türlü türlü uygunsuzluklar zuhûr etti.Buna da sebep Kadı-zâde idi.

Kadı-zâde harîs idi. Saraya çatmak, padişaha intisâp etmek istiyordu. Murad Paşa Câmii'ndeki vaazlarıyla şöhret almıştı.

Murad-ı râbi' merkez-i hükûmeti ellerinde tutan ve gemi azıya alarak zabtedilemeyen ocak zorbalarını , kaldırım kabadayılarını te'dip etmek istiyordu.Bu sebebe mebnî erâzilin ictimâ'-gâhı olan kahvehaneleri yıktırıp kahve ve tütün isti'mâlini men' etmeğe başladı.Mütenebbih olmayanları idâm ile korkuttu.

Kadı-zâde der-akab bu halden istifâde etti.Padişaha çatmak için kahve ve tütünün haram olduğunu beyan etti.[1]Bu söz ortalığı temizlemek isteyen padişahın işine yaradı.Kadızâde'nin bu safsatasına karşı :

Halkı men eylemeden sana ne girer ne çıkar[2]
Vâizâ yoksa duhân ile kıyâmet mi kopar

yollu itiraz edenler ve bunun muvâfık-ı şer' ve adl ü hikmet olmadığını söyleyenler oldu.Hatta sokaklara yapıştırılan kağıtlarda:

Zararsız bir duhân hakkında neyler bunca dikkatler
Duhân-ı âh-ı mazlûmânı men eyle hüner oldur

yollu halkın hissiyâtına tercüman olarak tazallüm-i hâl ediliyordu. Kadı-zâde'ye tütün ve kahvenin taraf-ı aleyhinden haram edilmemiş olduğu söylendiği zamân hürmet katı's-sübût olmadığı surette ulu'l-emrin men etmesiyle terk-i lazım olup memnu' olmayanlar sultân-ı zamâna muhalefet sebebiyle vâcibü'l-katlerinden[3] safsatasını ileri sürüyordu.

---

[1] Kadı-zâde Efendi vaazların eşheri bulunmak taraf-ı şehriyâr-ı muallâ cenâbına medâr-ı intisâp olmak için duhânın hürmeti hususunu zu'mınca içtihât ve delâil-akliye ve nakliye îrâd edip muğalata-i bî-endâze ile kıbâb-ı feleğe âvâze salmıştı.
[2] Metinde "........ne girer hem ne çıkar" (Hzl)
[3] Naimâ c 6 s 231

Bu mütalaa dâhili sükûneti temin için çalışan Murad Rabi'in işine geldiğinden bu bahane ile nice bin günahsız insan katledildi.Padişah ne aklen ne mantiken ne de şer'an aslı ve esası olmayan bir söz ile adam katlinde haklı olduğunu Kadızâdenin re'yini ileri sürerek iddiâ ediyordu.Bakınız bu hususa dâir Naimâ ne diyor:

Fermân-ı mülûkânelerin tenfîz için bî-nihâye halkı katletmeğe Kadı-zâde'yi siper edip satvet ü mehâbetleri âlemgîr oluncaya dek nice bin derd-mend bî-günâhı şemşîr-i gazap ve siyâset ile tebâh etmişlerdi.[1] Kadı-zâde her fırsat düştükçe padişahı teheyyüc edip hiddetlendirerek bir çok fenalıklara sebep oluyordu.

Kadı-zâde ve hempâsı olanlar, erbâb-ı tarîkatın da hasm-ı bî-amânı idiler.(devrân u semâ') a şiddetle i'tiraz ediyorlardı.En ziyade hücum edilen Halvetî ve Mevlevî tarîkatları idi.Bundan başka daha bir takım münâzaayı dâî meseleler ihdâs etmişlerdi.Bu mesâil ulemâ arasında halledilememişti.

1- Hakâyık-ı eşyadan bahseden ulûm-ı akliye veya riyâziyenin tahsili meşrû mu değil mi?

2- Hızr aleyhisselâm sağ mı değil mi?

3- Ezanlar na'tlar vesâire makamla okunmalı mı, okunmamalı mı?

4- Erbâb-ı tarîkatın semâ'ları ve deverânı raks mı değil mi?

5- Sallallâhü aleyhi ve sellem ve radiyallahü anh demek bahsi.

6- Tütün ve kahve haram mı değil mi?

7- Hazret-i peygamberin peder ve vâlideleri bahsi.

8- Firavun iman ile mi öldü, imansız mı?

9- Şeyhü'l-ekber hazretleri hakkında ihtilâfat
Yezid'e lânet edilmeli mi edilmemeli mi?

10- Zamân-ı peygamberîden sonra hâdis olan bid'atlar bahsi

11- Ziyâret-i kubûr câiz mi değil mi?

12- Nâfile namazlar, regâib, kadir, berât namazları kılınmalı mı, kılınmamalı mı?

13- Büyüklerin eli ayağı öpülmeli mi öpülmemeli mi ve selam verirken inhinâ câiz mi değil mi?

14- Emr-i bi'l-ma'ruf u nehy-i ani'l-münker bahsi

---

[1] Nâimâ c 6 s 231

15- Rüşvet bahsi

İşte bu meselelerde Kadı-zâde ve peyrevleri:

Ulûm-ı akliye ve riyâziyenin okunmasını, teğanninin câiz olup olmadığını, erbâb-ı tarîkatın deverân ve sema'ının raks olduğunu, kahve ve tütünün haram olduğunu,Yezid'e lânet ve kabirlerin ziyaret edilmemesini, selam verirken inhinânın câiz olup olmadığını ve zamân-ı saâdetten sonraki muhaddisâtı irtikâp edenlerin kafir olduğunu tasliye ve tarziyenin câiz olmadığını iddiâ ediyorlardı.

Yine Murad-ı râbi' devrinde irfân ve kemâliyle temeyyüz eden Abdülmecid-i Sivâsî Efendi Kadı-zâdenin bu müfritâne hareketine karşı koyuyordu.

İşte Kadı-zâde bu pek müfritâne ve harisâne hareketiyle ortalığı birbirine katarak evvelden beri mevcut ve teferruâta ait bulunan mesâildeki ihtilâfât ile sonraları uzun sürüp bazı kıtâle müncer olan şâyân-ı esef halleri ihdas eylemiştir.

"Ulemâ ve eslâf-ı sâlihin evsâfından olan takvâ-yı hakîkîden mahrum"[1] bulunduğu yukarıdan beri serd ettiğimiz mütalaattan anlaşılan Kadı-zâde İslamların tevhid-i kulûbuna hizmet etmeyen ulemâdandır.[2] Âlim ve fâzıl olan Kadı-zâde Mehmed Efendinin Menâkıbı's-sahâbe, Kitâbu'l-makbûl fi hâli'l-hayûl isimlerinde eserleri ve bazı risaleleri vardı.Bazı eş'ârı olduğu mervîdir.Şakâyık zeyli Şeyhî de şu kıt'ası münderiçtir:

Sakın selb eyleyüben ihtiyârî
Edip cürmi dime kim senden oldı
Anınçün geri makbûl oldı âdem
Olup nâdim didi kendimden oldu

---

[1] Osmanlı Müellifleri. C 1 S 402

[2] Kadı-zâdeliler hakkında fazla mâlumat almak isteyenler Naimâ târihinin altın cildinin (208)inci sahifesinden (241) sahifesine kadar Kâtip Çelebi'den nakle yazılan mutâlaatı mutalaa buyursunlar.Yine bu hususa dair Kâtip Çelebi'ni (Mizânü'l-hak fi ihtiyâri'l-hak) ismindeki eseri vardır ve matbu'dur.

KABÛLÎ HALİL EFENDİ (Hacı)

Ağabeğ-zâde Sarı Halil Efendi dahi denilen Kabûlî Efendi Balıkesirli'dir. Pederi ders-i âm Hüseyin Efendidir.Tahsilden sonra Şuûrî Efendiden ders gördü. Mücîz ders-i âmlardandır.Natûk ve şâir bir zâttı.319 târihinde altmış üç yaşında vefât etti. Kabri Garipler'dedir.

Kabûlî mahlası ile eş'ârı vardır.Bu manzûme Kabûlî Efendinindir:

Zât-ı pâkinden haberdâr olduğum mudur suçum
Emrine her dem başımı eğdiğim midir suçum
Halk-ı âlem atlas-ı dîbâya gark olmuş gider
Ben garîbim bu abâyı giydiğim midir suçum

Nâ-halef nâdâna vermişsin cihanda ni'meti
Hem dahi müşrik münâfık münkirâne devleti
Ben kuluna çektirirsen bunca derd ü mihneti
Her cihetle sana îmân ettiğim midir suçum

Mücrime (lâ taknetû min rahmetu'llah) var deyü
Eyledim isyâna cür'et afv eder Settâr deyü
Gece gündüz dergehine yüz sürüp Gaffâr deyü
Gözlerimden kanlı yaşlar döktüğüm müdür suçum

İsm-i pâkin anmayanlar zevk ile handân olur
Rûz u şeb yâd eyleyenler derd ile nâlân olur
Ben gedânın her işim âh, vâh efgân olur
Dilde dâim ismini yâd ettiğim midir suçum

Müşrikine bunca ruhsat virmede hikmet nola
Hiç âmân vermezsin asla sana râm olan kula
Bu (Kabûlî) cürmünü bilmez ki müstağfir ola
Yoksa sana dost olanı sevdiğim midir suçum

MEHMED BİN KÂDI-I MANYÂSÎ [1]

Murad-ı sâni devri fuzalâsından olan Mehmed Efendinin mahalli velâdeti Balıkesir'e tâbi' Manyas nâhiyesidir.Pederi Manyas Kadısı idi.Tahsilden sonra bazı medreselerde müderrislik etti.Sahn pâyesiyle Edirne'de müderris iken vefât etti.Târih-i vefâtı ma'lum değilse de kendisi işaret ettiğimiz gibi Murad-ı sâni devri ricâl-i ilmiyyesindendir.

Mehmed Efendi mütemâdi sa'yi neticesinde akranından yüksek idi. İlm-i tefsir ve hadîsle fıkıh ve ilm-i kelâmda ihtisası vardı.Taftâzâni'nin şerh-i akâidine hâşiyesi Gülistan'a Şerh-i tılsım ve yeter neceyâttan bahs El-garâib ve'l-acâib nâm eserleriyle on iki makâle üzerine Türkçe A'cebü'l-acâyib isminde bir mecmuası vardır. Son eser Hakîm oğlu Ali Paşa Kütüphanesi kitapları miyânındadır.

MEHMED ŞÂH EFENDİ

Bu fasılda tercüme-i hâli yazılmış olan Kazâsker Hacı Hasan-zâde Balıkesirli Mehmed Efendinin oğludur.Tahsilden sonra bazı müderrisliklerde ez-cümle Dâvud Paşa, Edirne'de Üç Şerefeli, Semâniye, Bursa'da Murâdiye medreseleri müderrisliklerinde bulunarak ikinci defa ta'yin edildiği Semâniye medresesinde seksen akçe vazîfe ile vefâtına kadar tedrîs ile meşgûl oldu.

939 târihinde vefât eden Mehmed Şâh Efendi ilm-i nahivde mütehassıs idi.Bir hayli âsârı var ise de ekserisini tebeyyüze muvaffak olamamıştır.Eserlerinden başlıcaları:

İlm-i hadîsten Sülâsiyât-ı Buhari'ye şerhi, fıkıhtan Dürer ü Gürer'in fevâidine dâir bir te'lif ile Muhtasar-ı Kudûrî'ye bir şerhi vardır.Dürer ü Gürer'e ait müstakil bir metin olan eseri vekâyeden daha cemiyyetlidir.

[1] Osmanlı Müelliflerinde ismi Mahmûd olmak üzere muharrerdir.(c 2 s 15)

MEHMED EFENDİ (Sarı Gürz-zâde)

Bu fasılda tercüme-i hâli yazılmış olan Nureddin Sarı Gürz'ün torunudur.Zamânın ulemâsından ders gördükten sonra Ebu's-Suud Efendiden mülâzem oldu.İbtidâ yirmi akçe yevmiye ile Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Medresesi müderrisliğinden başlayarak İstanbul ve Bursa'da müteaddid medreselerde müderrislik etti. 983 senesi recebinde Sahn-ı Semâniye 986'da Süleymaniye medreselerinden biriyle taltîf edildi.987 senesi ortalarında Edirne'de Selimiye müderrisliği verilen Mehmed Efendi bir sene sonra Medine-i Münevvere ve akabinde Halep kadısı oldu.

990 senesinde vefât eden mûmâ ileyh dedesi Sarı Gürz gibi fâzıl, müdakkik, ve edebiyyât-ı Arabiyye'ye vâkıf halîm ve vakûr bir zât idi.Asârından kitâb-ı savma ta'likası istiâre bahsine kadar miftah şerhine hâşiyesi ile eslâf-ı üdebâ tarzında Arabiyyü'l-ibâre risâle-i kalemiyesi vardır.

Risâle-i kalemiyyesinden: [1]

"Leke'l-hamdü yâ men intaka'n-nûn ve'l-kalem bi-evsâfihî cellet 'ani'n-naksi ve'l-'adem ve edhale men sagrehü turûsen bi-sun'ihî ve ebkâ bihâ 'aynü'l-yerâ'i meni's-sekâme salâten ve teslîmün 'ale'r-ravzati'lletî te'attare men infâsehe'l-miske fi'ş-şemen lekad ente'l-aklâmü şevka benânihî 'alâ yedi kitabın mine'l-arabi ve'l-'acem illâ ve hüve min acayibi'l-âfâki ve garâyibi'l-îfâki'lletî felemmâ yûcedü fî butûni'l-evrâki ve hüve şâbbün hasüne zü belâgatin ve lessene sabîhu'l-behceti fasîhu'llehceti cemîlü'l-haddi mehasinahû hâricün 'ani'l-haddi 'ulâ 'alâ menâbiri'l-esâbi'i hatîben ve etlaka lisanühü fî mebâdini't-turûsi edîben nebâ kâmilü'ş-şiyem nâseha kütübe'l-ümem âdeme telakka men rabbehü kelimâti'n ve hüve veliyyühü yahrücü mine'z-zulümati."

---

[1] Karesi Meşâhiri'ne alınan kısımda Hz.Muhammed'in üstün vasıfları anlatılmaktadır.(Hzl)

KARA MEHMED EFENDİ

Balıkesirli'dir. Memleketinde ders görüp Bursa müderrislerinden Müfettiş-zâde Abdülkerim Efendiden icâzet almak üzere iken üstâdının 1108 târihinde vefâtına mebnî iâdelerinden mülâzem olmuştur.

Kara Mehmed Efendi ibtidâ 1116 târihinde Bursa'da Şücâiye Medresesi müderrisliğine tayin edildi.

Bundan sonra sırasıyla Süleyman Çelebi , Gökdere ibtidâ-yı dahil itibariyle Hasan Paşa hareket-i dahil ile Ahmed Paşa, Bâyezid Paşa, Molla Fenari 1135 senesi ibtidasında muvassala-i sahn itibariyle Cüneyd Bey ve aynı sene içinde İnegöl'de İshak Paşa medreseleri müderrisliklerinde bulunup 1137 senesi şabanında tekâüd oldu.Vefâtı 1139 târihindedir.Kara Mehmed Efendi ekser ulûma vâkıf,salâh-ı hâl ashâbından ve muammirînden idi.

İstanbul'da tahsilini ikmâl ile dersten mücâz ve Balıkesir'de Yıldırım Bâyezid, Bursa'da Sultan Orhan medreselerinde müderris olarak 1065 târihinde Şam kadılığına tayin edilen Hüsrev Efendi de Balıkesir'de yetişen fuzalâdan olup 1071 târihinde tekâüt tarîkiyle Bursa'da ikinci defa Orhan Gazi medresesi müderrisi iken vefât etmiştir.

KÜÇÜK MUHARREM HASBÎ EFENDİ (Yazıcı-zâde)

Kendisinden pek büyük hizmetler beklenirken genç yaşında vefât eden ve pek değerli fuzalâdan olan Muharrem Hasbi Efendi abacı esnafından Hacı İsmâil Ağa'nın oğludur.

1298'de Balıkesir'de doğdu.İbtidâi ve idâdi tahsilini iyi gördükten sonra 1317 senesi Karesi İdâdisi'nden birincilikle çıktı.

Muharrem Hasbi Efendi bundan sonra Balıkesir'de Hacı Halil medresesine girerek fuzalâ-yı ulemâdan hem-nâmı bulunan Helvacı-zâde Muharrem Hasbi Efendi'den[1] Arabî ve Fârisî okudu.Ve aynı zamânda Birgivî-zâde Mehmed Âsım Efendi ile merhûm müftü Nûr

[1] Daha geniş bilgi için bkz. **Helvacı-zâde Muharrem Hasbi Hayatı,ve Eserleri**, M.Kayhan Özgül, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Balıkesir, 1998.

Efendiden ders gördü.İstanbul'a dahi giderek bir sene kadar Tokatlı Hoca Şâkir Efendinin derslerinden de istifâde etti.323

Daha sonra memleketine avdet eden Muharrem Hasbî Efendi Balıkesir ulemâsından kayınpederi Abdullah Es'ad Efendiden(elyevm müftü bulunan zat) dahi maânî ve aruz tedrîs eyledi ve Doğanlarlı İsmâil Efendiden icâzet aldı.

Muharrem Hasbi Efendi bir taraftan ders okuduğu gibi bir taraftan da ders okutur ve tetebbuatla meşgûl olurdu.Mûmâ-ileyh pek ateşli ve ilme teşne olduğu bir zamânda 327 senesi ramazanında 29 yaşında vefât etti.

Cennet-i a'lâ'da olsun hûrilerle hem-nişîn

mısra'ı târih-i vefâtını gösterir.

Muharrem Hasbî Efendi halûk, necîb, hâtır-nevâz ve müdekkik idi.Merhûm; kıymettar ricâlimizden fâzıl ve müdekkik muhterem Mehmed Ali Aynî Beyefendinin Karesi mutasarrıfı bulundukları sırada müşârün- ileyhin teşviki ile İhyâ-yı Ulûmu kısmen tercümeye muvaffak olmuştu.Bundan başka Şâfiye'yi de tercüme etmeğe başladı ise de vefâtı sebebiyle her ikisi de itmâm edilemedi.

Hasbi Efendi pek genç iken şiir söylemeğe başlamış ve bazı meşâhir-i üdebânın eşârını tanzir eylemiştir.Hasbi Efendinin eşârı güzeldir.Bir dîvânçe teşkil edecek kadar olan defteri Müftî-zâde Abdülgafûr Efendi hazretlerinin husûsî kütüphanelerindedir.Recâîzâde üstâd Ekrem Bey merhûmun Zemzeme ünvanlı eser-i edebiyesine Muharrem Hasbi Efendinin 3 Ağustos 320 târihinde kaleme aldığı takrîzi:

Hâme-i mu'cize-nümâ-yı Ekrem'e sad-âferîn
Âleme çünki getirdi böyle eşâr-ı bihîn

Şübhesiz takdîr eder zevk-i âşnâyân-ı edeb
Her sözü her şi'ridir zîrâ anın hikmet-karîn

Her kelâm pür-safâsı neşe-i fermâ-yı kulûb
Cümle eşâr-ı dilârâsı anın gâyet hazîn

Zemzeme bence nedir? Bir mahzen-i ilm ü edep
Anda olmuş cilveger her dürlü şi'r-i nev-zemîn

Âdetâ vecd-âver-i erbâb-ı dildir her sözü
Ekrem'e mahsustur elbette bu üslûb-ı güzîn

Şu sitâyişler ile âsâr-ı kıymetdârının
Eylesün Hakkın edâ kâbil mi bu abd-ı kemîn

Midhatinde her ne söylersem yine azdır ânın
Hem-zebân âlem seninle bunda (Hasbî) ol emîn

Bir muhammesinden:

Bu hüsn-i tarâvet gül-i hamrâda bulunmaz
Bu nâz ü edâ bülbül-i gûyâda bulunmaz
Cânâ bu safâ sünbül-i zîbâda bulunmaz
Böyle nazar âhû-yı dil-ârâda bulunmaz
Bî-şübhe nazîrin hele dünyâda bulunmaz

Yoktur bilirim yâr senin hüsnüne pâyân
Dîdârını kim görse olur âşık u hayrân
Vasfında sana kim ne dise ey meh-i tâbân
Kâbil mi aceb binde birin eyleye ityân
Mislin sanırım Cennet-i a'lâ'da bulunmaz

Evsâfını etvârını tavsîfe ne miktâr
Gayret ile nazm etsem eğer bin nice eş'âr
Hâmem yine en sonra eder aczini izhâr
Lâzım buna elbette bir üstâd-ı büzürg-vâr
Her şâir-i hoş-gû anı îfâda bulunmaz

Şâir Nedim'in gazelini ber-vech-i zîr tahmîs etmiştir:

Ne evvel hüsn-i vechin sen meh-i tâbân mısın kâfir
Acep iklim-i hüsne bir şeh-i zî-şan mısın kâfir
Bakılmaz rûyına hiç âfet-i devrân mısın kâfir
(Tahammül mülkünü yıktın Hülâgû Han mısın kâfir)
(Bütün dünyâyı yaktın âteş-i sûzan mısın kâfir)

Senin ey dil-rübâ uşşâkına bilmem nedir nâzın
Verir üftâdene başka meserret cevre âğâzın
Tahayyürde bıraktı âlemi ol hüsn-i mümtâzın
(Kız-oğlan nâzı nâzın şehlevend âvâzı âvâzın
(Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir)

Dökerken tîr-i müjgânınla âlem içre çok kanlar
Harâm olmuştu hatta âşığa zevk-i gülistanlar
Yakarken kendi hüsnünle cihânda bir nice cânlar
(Nedir bû gizli gizli âhlar çâk-i girîbânlar)
(Acep bir şûha sen de âşık-ı nâlân mısın kâfir)

Sana kim bazı kimse sevgili cânım deyü söyler
Dahi âşıkların söylerse sultânım deyü söyler
İşittim bazılar hem derde dermânım deyü söyler
(Sana kimisi cânım kimi cânânım deyü söyler)
(Nesin sen doğru söyle cân mısın cânân mısın kâfir)

Aceb kim geldi mi hiç sen gibi bir şûh dünyaya
Ki hüsnün gıbta-bahş olmaktadır a'lâ vü ednâya
Sana baktıkça bin şâdi gelir uşşâk-ı şeydâya
(Niçin sık sık bakarsın öyle mir'ât-ı mücellâya)
(Meğer sen dahi kendi hüsnüne hayrân mısın kâfir)

O hûn-hâr ile bir dem (Hasbiyâ) gülzâra gitmiştim
Ana ol anda cümle aşkımı i'lân etmiştim
Cefâ gördükçe andan âh u feryâd ile bitmiştim
(Nedîm-i zârı bir kâfir esîr etmiş işitmiştim)
(Sen ol cellâd-ı dîn ol düşmen-i îmân mısın kâfir)

Gözler redifli bir gazelinden bazı beyitler: [1]

O gözlerdir beni her rûz u şeb nâlân iden gözler
O gözlerdir beni hicriyle zî-efgân iden gözler

---

[1] 316 senesinde söylemiştir

Beni vakt-i şebâbımda fırâkî eyledi şâir
Dem-a-dem derd-i firkatle beni sûzân iden gözler

Sabah-ı nev-bahâr-âsâ eder âlemleri mesrûr
Beni kim sûznâk-ı âteş-i hicrân eden gözler

Tükenmez mi aceb bu aşk-ı çeşm-i yâr tahassürle
Perîşândır beni hem böyle ser-gerdân iden gözler

Bütün seyreyleyen uşşâkını dil-hûn ider Hasbî
O gözlerdir beni Mecnûn gibi giryân iden gözler
X X
Erbâb-ı fazâil nice bin derde giriftâr
Şâdi-i dehr ekserî nâdâne değil mi?

MUHYİDDÎN MEHMED EFENDİ HACI HASAN-ZÂDE

Efâzıl-ı ulemâdan olan Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Balıkesirli'dir.Bergama'da bir camii bulunan Hacı Hasan isminde bir zâtın torunu ve Mustafa nâmında birinin oğludur.Tahsil çağına gelince zamânın ulemâsından ve bi't-tahsis hemşehrisi meşâhir-i fuzalâdan Molla Yegân'dan ulûm-ı âliyeyi tedrîs ederek icâzet aldı.İbtida Dimetoka ba'de Malkara=Ma'lkara müderrisliklerinde tedrîs ile meşgûl olduktan sonra Gelibolu kadılığına tayin kılındı.

Daima tetebbuât ve tedkîkât ile meşgûl olan Hacı Hasan-zâde'nin fazl u kemâli Fâtih Sultan Mehmed'in ma'rûf vezir-i a'zamı Mahmûd Paşa'nın nazar-ı takdîrini celbeylediğinden, vezir müşârün-ileyhin huzûr-ı pâdişâhide medh ü senâ ve vesâtet ü iltimâsıyla Bursa'da Muradiye müderrisliğiyle ve az zamân sonra Bursa kadılığıyla taltîf olundu.

Muhyiddin Mehmed Efendi bundan sonra tekrar müderrisliği sülûk ederek o zamânın Dârü'l-fünûnu hükmünde olan sahn-ı semân müderrisliğine irtikâ eyledi ve bir müddet geçince İstanbul kadılığına getirildi.

Fezâil-i ilmiyesiyle Fâtih Sultan Mehmed'in de teveccühünü celb eden müşârün ileyh 886 senesinde yeni ihdas edilen Anadolu kazâskerliğine tayin kılındı.[1]

Fatih'in vefâtını müteakip kendisine halef olan Beyazıd-ı Sâni dahi Mevlânâ Muhiddin Mehmed'i makamında bırakıp 893 senesinde Rumeli kazâskerliğini tevcih etti.[2]

Hacı Hasan-zâde bundan sonra vefâtı târihi olan 911 senesine kadar on sekiz sene o mümtâz makamda kaldı.

Hîn-i vefâtında doksan yaşını mütecâvizdi.[3] Kabrini Sicill-i Osmânî camii yanında gösteriyorsa da Eyüp İmamı Abdullah Efendi merhûmun vefeyât mecmuasında Eyüp türbesi hazîresinde medfûn olduğu muharrerdir.

Fâzıl müşârün-ileyh uzun boylu ve uzun sakallı, mütevâzi ve hoş-sohbet idi.Şakâyık-ı Nu'maniye'de derece-i kemâlini mübeyyin olarak Amme-i ulûm-ı fezâil-i rüsûmda fi'l-mesel bahr-i zehar ve ulum-ı akliyyede ve şeriyyede deryâ-yı dirîne-i kenâr olarak tavsif edilmiştir.[4]

Fuzalâdan Tâc-zâde Ca'fer Çelebi Heves-nâme risâlesinde sahn-ı semân mevâlisinde dördünü çâr-ı unsura teşbih etmiş ve müşârün-ileyh hakkında da:

Biri Hacı Hasan-zâde Vâhîdi
Zamânın muktedâsı vü ferîdi
Fazîlet ma'deni vü ilm-i kânı
Şerî'at mesnedi Nu'mân-ı Sâni

---

[1]Bu târihe kadar kazâskerlik bir olup Memâlik-i Osmaniye'nin tavsii üzerine umûr-ı şeriyyeye bir kazâsker kâfi görülmediğinden sadrazam Karamanî Mehmed Paşa'nın tavsiyesiyle birinci derecede Rumeli ve ikinci derecede olmak üzere Anadolu Kazâskerliği ihdâs edilerek Anadolu'ya Hacı Hasan-zâde ve Rumeli Kazâskerliğine de asıl kazâsker (Muslihiddin Kastalani)ta'yin edilmiştir.

[2] Rumeli kazâskerliğine zamânın ulemâsından iki zât(izzet-i mübârek olsun) ibâresiyle (ilâ bedri'l-alâ bî-ufkı'l-mekârim) ibârelerini târih düşmüşlerdir.

[3] Tezkiretü'ş-şuarâ'da yüz on beş yaşında vefât ettiği muharrer olduğunu Şakayık yazıyor.

[4] Hoca târihinde (Tâcü't-tevârih c 2 s 498)de "vefret-i mâl ü kesret-i evlâd ü ıyâl ile müreffehü'l-bâl) olduğu yazıldıktan sonra muhibb-i meşâyih ü fukarâ sohbet- meclis-ârâ ve bahr-i ulûm olduğu kaydedilmiştir.

mesnevisini yazmıştır ki faziletinin derecesine bürhandır.Hacı Hasan-zâde tetebbuat ile beraber te'lifât-ı ilmiyyede de bulunmuştur. Müellefâtından:

Mukaddemât-ı erbaa ve Tavzîh ve Kadı Beyzâvi'nin sure-i En'âm tefsirine hâşiyeleri ve ilm-i sarfa dair Mizânü't-tasrif'i ve fıkıhtan iki cild üzerine Mecmau'l-buhâr'ı ve Celâleddin Devânî ile Mîr-i Sadr'ın aralarında geçen muhâkemâta dâir hâşiyesi ve emr-i pâdişâhî ile kaleme alarak itmâmına muvaffak olamadığı Garâib-i Lügat'ı ve tâûn(vebâ) hakkında bir risalesi vardır.

Fuzalâ-yı İran'dan Hüseyin Vâiz'in Ravzâtü'ş-şühedâ'sını Sa'âdet-nâme ismiyle tercüme eden bu zâttır.[1]

Mevlânâ Muhyiddin Efendi şiirle de uğraşırdı.Vâhidî ve Câmî mahlaslarıyla şiirleri varsa da kudret-i ilmiyesi nisbetinde olmadığından iştihâr edememiştir. Eş'ârından:

Bir seher şevkile azm-i gû-yı yâr etsem gerek
Mihrim ol nâ-mihr-bâna âşikâr etsem gerek

X X

Râh-ı gamında olalı gönlüm revân sana
Terk eyledi alâkasını gitti cân sana

X X

Nâmeni sanma kebûter ilete cânâna
Vâdi-i aşktır bunda kuş uçmaz âşık

Beyitleri kendisinindir.Fâizî; tezkiresinde Hacı Hasan-zâdenin divânını gördüğünü söylüyor.

MELEK HOCA HÂFIZ ABDULLAH EFENDİ

Balıkesir'de hüsn-i zan kazânmış ricâl-i ilmiyyeden olan Melek Hoca Balıkesirli'dir.

Kırkağaç'ta Hacı Süleyman Efendiden ders görerek icâzet aldı.

---

[1]Ravzâtü'ş-şühedâ'yı şâir-i ma'rûf (Fuzûli) dahi (Hadîkatü's-süedâ)ismiyle Türkçe'ye tercüme etmiştir.

Hâfız Abdullah Efendi Balıkesir'de Dârü'n-nâfia müderris-i ûlâ ve Zağnos Paşa Câmii kürsi şeyhi idi.Kırk sene tedrîs ile meşgûl olarak pek çok talebe yetiştirdi.

Hâce-i merhûm iki defa ulûm-ı âliyye ve 'âliyeden icâzet vermeğe muvaffak oldu.On sekiz sene tefsirden tedrîsatta bulunarak icâzet vermiş olması beyne'l-ulemâ mümtâziyetine sebep oldu.

Melek Hoca 1320 târihinde vefât etti.Kabri Balıkesir'de Garibler Mezarlığı'ndadır.[1]

Merhûmun tefsir, fıkıh ve ilm-i usûlde ihtisâs-ı fevkalâdesi vardı.Hâl-i hayâtında ulemânın merci'i idi.Zamânın fuzalâsı arasında hale'l-müşkilât olmakla ma'rûf olan Melek Hoca zamânını tedrîs ve tetebbuat ile geçirmiş ve bundan dolayı telifât ile iştigâl eylememiştir.

Vefâtı günü bütün dükkanlar kapanarak fa'âliyet ta'til edilmiş ve tabutu beş bin kadar tahmin edilen halkın elleri üzerinde hâb-gâh-ı ebedîsine naklolunmuştur.

Sülehâ-yı ümmetten olan Hâfız Abdullah Efendi tarîkat-ı Nakşbendiyeye mensup olup hocası Hacı Süleyman Efendiden müstahlif idi.

MUHYİDDİN MEHMED EFENDİ (Dünbük-zâde)

Kâresi'nin köylüklerinden olup pederi İbrahim Efendidir. Tahsilden sonra İbn-i Kemal Ahmed Şemseddin Efendiden mülâzım oldu.İbtidâ yirmi akçe yevmiye ile Filibe civarında Hasköy müderrisliğinden başlayarak Dimetoka, Edirne'de Taşlık müderrisliklerinde bulunduktan sonra kadılıkla Anadolu ve Rumeli'de hayli müddet dolaştı.Bu sıralarda iki defa da Hacc'a gitti.Bilâhire yevmi yirmi beş akçeye kanaat ederek tekaütlüğü ihtiyar etti.

Muhyiddin Mehmed Efendi son demlerini mütâlaât-ı ilmiye ve ibâdete hasr eyledi.Vefâtı 969 recebindedir.

---

[1] Kabir taşındaki şu târih Müftî Nûri Efendinindir.

Hâce-i fâzıl müfessir hem muhaddis hem fakîh
Hem tarîk-i Hâldîde mürşid-i kâmil sedâd
Nûriyâ târih-i cevher hâlini hâtif dedi
Vaslıla darü's-selâma mürg-i ruhı oldu şâd
1320

Mûmâ-ileyh âlim, fâzıl, nezîh bir zâttır.Kadılıklarda dolaştığı zamânlar katiyyen irtikâp ve irtişâya yanaşmayarak âidatıyla darâ dar denecek surette temin-i maişet edebilmiştir.

Hoca Saadettin Efendiden mülâzım olarak Kepenkçi Sinan Medresesi müderrisi iken 995 senesi evâhirine doğru vefât eden Gözlice Mehmed Efendi de Karesi Vilayeti'nde yetişen ulemâdandır.

MUSTAFA EFENDİ (Birgivî-zâde)

Birgivî Mehmet Efendinin büyük oğlu Mustafa Efendi dahi ulemâ ve kuzâttan olup pederinin muhibbi Muallim-i Sultânî Atâullah Efendiden ders görerek mülâzım oldu.

İstanbul'da Murat Paşa müderrisliğinden başlayarak meslek-i tedrîse girdi.976'da Yeni İbrahim Paşa 978'de Cafer Ağa müderrisi olarak 980 târihinde kayınpederi Samsûnî-zâde Mahmûd Efendi Mekke-i Mükerreme kadısı olunca beraberinde Hicaz'a gitti.Avdetinde 83 târihi içinde Gekboza'da[1] Mustafa Paşa ve 87'de Semâniye müderrisliğine terfi' etti.989 senesinde Bağdat kadısı olan Mustafa Efendi bir sene sonra Trablus kadılığına nakledip 995 senesinde mazûlen vefât eyledi.Kabri Edirnekapı hâricinde Emîr Buhârî zâviyesi karşısındadır.Fazîlet-i ilmiye sâhibi olan Mustafa Efendinin Hidâye şerhine ve Miftâha ta'likâtı ile mütâlaa ettiği kitapların bazıları hakkında mülâhazâtı vardır.Mûmâ-ileyh tarîkaten Nakşbendî olup tasavvufa âşinâ idi.Mekke-i Mükerreme'de iken Râzî isminde bir oğlu doğmuştur.

Birgivî Mehmed Efendinin diğer oğlu ve talebesi Fazlu'llah Efendi zühd ü salâh eshâbından idi.1020 senesinde İstanbul'a gelerek isbât-ı fazîlet etmekle Sultân Selim Câmii'ne vâ'iz ta'yin edildi.Bilâhire Sultan Bâyezid Câmii vâ'izliğine terfi edip 1032 târihinde vefât etti.Oğlu sudûrdan İsmetî Efendidir.

Fazlu'llah Efendi âlim, nezîh, halîm ve tefsirde ihtisâs sahibi olup va'zı müessir idi.

---

[1] Gekboza(Gebze), Kocaeli'nin İzmit Körfezi sahilinde bir kasaba.(Hzl).

MUSLİHİDDİN EFENDİ

Balıkesirli'dir.Evâil-i halinde terzi veya çulha idi. Sinni hayli müterakkî olduğu halde tahsile başladı.Kazâsker Abdurrahman Efendinin dâiresine intisâp ile tezkirecisi iken mülâzım oldu.Bazı müderrisliklerde bulunduktan sonra İsmihan Sultan müderrisi iken 1013 târihinde sahn müderrisliğine nâil oldu ise de pek ziyâde müsinn olmasına mebnî bir ay sonra kuds-i şerif pâyesiyle tekâüd edildi. Vefâtı 1014 rebiülâhirindedir.Salâh-ı hal ashâbından idi.

Mukaddemât-ı Ulûmı tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek uzun zamân Sultan Ahmed'te Firuz Ağa Câmii imâmetiyle sahhaflıkta bulunan Mehmed Efendi de Karesi köylerindendir.Mehmed Efendi sahhaflıkla beraber tıpla iştigâl edip şöhreti oldukça şâyi' olmuştur. Ekser fünûnda hissedâr,zarîf ve rind-meşrep olan mûmâ-ileyh Sultan Mustafa-yı evvelin evâhir-i saltanatında vefât etti.

MUARRİF-ZÂDE

Balıkesir semtlerindendir. Zamânın ulemâsından ders gördükten sonra fuzalâ-yı ulemâdan Hızır Beyden ikmâl-i tahsil ile mücâz oldu. Muarrif-zâde tetebbu ve tedkîkât-ı ilmiye ile meşgul olarak mutâlaâtı nazar-ı dikkati celb ettiğinden şöhret buldu.Usûlen bazı medreselerde müderrislik ettiği sırada kudret-i ilmiyesi sebebiyle Bâyezid-i sâniye muallim tayin edildi.Muarrif-zâde ma'lumât ve hüsn-i i'tikad ve ahlakıyla hayatı müddetince Sultan Bâyezid-i sâninin muallimi olarak kaldı. Hatta son zamânlarda gözlerine amâ târı olduğu halde yine iltifât-ı padişâhîden uzak kalmayarak her zamân hâtırına riâyet edildi.Vefâtı Bâyezid-i sâni zamânında ise de senesi malum değildir.

Bâyezid-i sâni: "Muarrif-zâde ile hüsn-i musâhabet müyesser olmasa câiz idi ki nebât-ı akideme çöp-i fesâd-ı butlan karışarak hüsn-i itikattan mahrum olacaktım."mütâla'âsıyla hocası hakkında kadr-şinâsâne mütâla'âtta bulunmuştur.

MUSTAFA MÜNÎB EFENDİ (Hacı)

Zerdeci-zâde lakâbıyla ma'rûf olan Hacı Mustafa Münîb Efendi 1235 senesinde Balıkesir'de doğmuştur. Pederi pabuççu esnafından Atköylü Mehmed Ağadır.

İbtidâî tahsilini Balıkesir'de görüp birkaç sene kadar da Kırkağaç'ta muhtelif medreselerden tedrîs etti.

Mustafa Münîb Efendi yirmi yaşında İstanbul'a giderek fuzalâ-yı ulemâdan Filibeli Halil Efendinin on iki sene dersine devam ile 1268 senesinde icâzet aldıktan sonra Bâyezid Câmii'nde derse başladı.

Mustafa Efendinin bu ilk tedrîsâtı on beş sene devam ederek büyük bir ekseriyete icâzet vermekle neticelendi.

Mûmâ-ileyh müderrislikte meclis-i mesâlih-i talebe a'zâlığında ve1290 târihinden 1300 senesine kadar hocası ders vekili Halil Efendiye vekâlette bulunduğu gibi huzûr-ı dersî mukarrirliğini de hüsn-i ifâ etti. 96 senesinde Mekke pâyesine nâil olan Mustafa Münîb Efendi 1300'de Mekke, 1303'te Trablusgarp ve avdetinde İstanbul kadısı muavinliğine ta'yin edildi.1309 ibtidâsında İstanbul pâyesi verildi.

Hacı Mustafa Münîb Efendi 1309 cemâziyelevvelinin onunda yetmiş dört yaşında vefât etti.Eyüp'te Kırkmerdiven makberesinde medfûndur.

Fâzıl, natûk ulemâdan olan merhûm ilm ü kelâm ve fıkıhta ihtisâs sâhibi idi.Bu iki ilme âit müsvedde hâlindeki eserlerinin Balkan Harbi'nde zâyi olduğunu mahdûm-ı âlileri da'va vekili Hacı Tevfik Beğin lutfettikleri tercüme-i hallerinde muharrerdir.

Müteverri' olan Hoca merhûm serbest mübâhasâta taraftar,mütefekkir ulemâdan idi.

İstanbul müderrislerinden ve huzûr hocalarından olan Gamsız-zâde Hâfız Ahmed Efendi de Balıkesir'de yetişen muciz ve değerli fuzalâdandır.

MOLLA YEGÂN MEHMED bin ARMAĞAN

Zamânın ulemâsına fazl u kemâlini teslim ettirerek pek çok talebe yetiştirmiş olan Mevlânâ Yegân Balıkesirli'dir.

İbtida Aydınlı bir fâzıl zâttan sonra Şemseddin Fenâri'den tahsil-i ilim ederek Bursa'da bir medreseye müderris oldu.Bir aralık Bursa kadılığında da bulunan Molla Yegân hacca giderek avdetinden sonra vazîfe kabul etmedi. 840 târihinde vefât etti.

Mevlânâ Yegân zamânının Molla Fenarî'den sonra a'lemî idi. Sultan Murad-ı Sâni kendisine fevkalâde hürmet gösterirdi.

Molla Yegân fevkalâde zeki ve serîü'l-intikâl fakat unutkan, vechen beyaz yüzlü, uzun boylu ve çok sakallı idi.Üstâdı Mevlânâ Fenârî, Mevlânâ Yegân'a kızını vermek istemiş ise de Molla Yegân Aydınlı olan ilk hocasının kızını almak üzere söz verdiğinden Fenâri'nin teklifini reddetmiş ve bu hal Fenâri evladıyla aralarında rekâbeti mûcib olmuştur.

Mevlânâ Yegân kudret-i ilmiyesi nisbetinde de mütevâzi' idi. Bir eğlence veya musâhabet tertip ettiği zamân misafirlerine bizzât ikram ile yemeklerini pişirirdi.Büyük oğlu Mehmed Şah Efendi Bursa'da müderris ve sonra kadı iken vefât etti.Bunun oğlu Defterdar Hasan Çelebi'dir.

Diğer oğlu Yusuf Bâlî Efendi pederinden ders görüp Bursa'da müderrislikle zamânını geçirdi.Vefâtı 895 târihinde.Kabri Yıldırım Bâyezid Camii kurbundaki imâret yanında pederinin medfûn olduğu muallimhâne hazîresindedir.

Yusuf Bâlî Efendinin Telvih'in evâiline hâşiyesi, Mevâkıf şerhinin a'râz bahsine hâşiyeleri ,Kitâb-ı tahâretten müstakil bir eseri olup gayr-i matbu'dur.Oğlu Şemseddin Efendi kuzâttandır.Onun oğlu Mehmed Şah Riyâzî Sahn müderrisi iken 941 senesinde vefât etti, şâirdir.

NÛREDDİN EFENDİ(Sarı Gürz)

Hakk-perest ulemâdan ve zamânının sayılı fıkıh ve muhaddislerinden olan Nureddin Efendi Balıkesirli olup Yusuf isminde bir zâtın oğludur. İstanbul'da ders görerek zamânın efâzıl-ı ricâl-i ilmiyesinden olan Hatîp-zâde, Bursalı-zâde ve meşhûr Tazarruât sâhibi Sinan Paşadan istifâde etti.

Üstâdı Sinan Paşa 881 senesinde Fâtih Sultan Mehmed'in gazabına uğrayarak Sivrihisar kadı ve müderrisliğiyle İstanbul'dan teb'îd edilince Nureddin Efendi de faziletine meftûn olduğu hocasının yanından ayrılmayarak beraberinde Sivrihisar'a gitti.[1]

Sinan Paşa Sultan Bâyezid'in cülûsunda 886 Edirne dârülhadîsiyle taltîf edilip iâde-i i'tibâr edince Nureddin Efendi dahi hocasına muîd olarak derse mezûn oldu.

Nureddin Efendi müderrislikten başlayarak tedrîcen terakkî edip Üsküp ve Bursa'da Sultan Bâyezid Edirne'de Dârü'l-hadîs müderrisliklerinde bir çok talebe yetiştirdikten sonra kibâr-ı ulemânın yükselebileceği sahn müderrisliklerinden biriyle tavzîf edildi.

Müşârün-ileyh bir aralık dersten çekilerek seksen akçe vazîfe-i yevmiye ile tekâütlüğü ihtiyâr eyledi.İşte tam bu sırada şehzâdeler gâilesi meydana çıktığından Sarı Gürz, Sultan Bâyezid ile Şehzâde Selim arasında murahhaslık vazîfesini yaptı.

Malum olduğu üzre Sultan Bâyezid ihtiyârlamıştı. Şehzâdesi Ahmed'e Muhabbeti ziyade olduğundan sağlığında onu padişah yapmak istiyordu. Şehzâde Ahmed'in mülâyemeti vükelânın da işine geliyordu. Bunu işiten küçük şehzâde Selim Rumelinden bir sancak istedi. Şehzâdelere Rumelinden sancak verilmek kanuna mugâyirdir mütâlaâsıyla Selim'in teklifi kabul edilmedi. Selim buna ehemmiyet vermeyerek Rumeli'ye geçti.Maksadı tebdil-i saltanat anında vaziyetten istifade etmekti.

Selim'i yine eski sancağı olan Trabzon'a göndermek ve icrâ-yı nasihat etmek üzere müteneffizân ulemâdan birinin şehzâde nezdine gönderilmesi icap etti.Bunun üzerine Ulemâ-yı müteşerri'in ve fuzalâ-

[1] Tâcü't-tevârih Sinan Paşanın Sivrihisar'a nefyinde Nureddin Efendinin beraberinde olmadığını yazıyorsa da Şakâyık-ı Nu'maniyye bulunduğunu kaydediyor.

yı müteverri'in güzîdelerinde Mevlânâ Nureddin[1] Sarı Gürz irâde-i pâdişâhîyi tebliğe memuren Selim nezdine gönderildi.

Sarı Gürz bu vazîfeyi kemâl-i ciddiyetle îfâ etti.Şehzâde tarafından istikbal edilerek hakkında hürmet gösterildi. Sarı Gürz:

Sultan Bâyezid'in cem'-i murâdâtın ve kemâlâtın Sultan Selim'e edâ edip dahi pirlik vakitlerinde babanızın bedduâsını alman [2] yollu nasihatlarda bulundu.

Şehzâde Selim fikrinin kat'î olduğunu ve pederine itâ'at ve inkiyâd etmekte bulunduğunu lisân-ı münâsiple Sarı Gürz'e söyleyerek i'âde etti.

Mevlânâ Nureddin avdetinde cereyân eden mükâlemeyi tamamen anlatıp Şehzâde Selimü't tab'ın kemal-i itaat ve inkiyadın[3] arz eyleyerek eski sancağına dönüp gitmeyeceğini açıkça söyledi.Bunun üzerine ister istemez şehzâdeye mümâşât edilmesi takarrür etti.

Sarı Gürz tekrar Selim nezdine gönderilerek arzusunun ne olduğu soruldu.Rumeli'de bir sancak istediği tahakkuk etmekle bu sene , Samandra, Mora sancaklarından birisinin kabulü teklif edilmek üzere Mevlana Sarı Gürz üçüncü defa Şehzâde Selim'in yanında a'zam kılındı.Samandra sancağını kabul eden şehzâde Nureddin Efendiye pek ziyâde ikram ve ihsanda bulundu. Nureddin Efendi murahhaslığı hakîmâne îfâ etti. İki tarafı da hüsn idâreye çalıştı.Binnetice arzûsuna muvaffak olarak padişah olan Sultan Selim-i evvel, dirâyet ve vakârıyla beraber fazl u kemâlini takdîr eylediği Mevlânâ Nureddin'i İstanbul kadılığına getirdi 918.

Nureddin Efendi bir sene kadar bu mühim makamda hizmet ederek 919'da Anadolu ve 921'de Rumeli kazâskerliklerine kadar irtikâ etti

Nâtık-ı bi'l-hakk fukahâdan olan Sarı Gürz hakk-ı hakîkatten başka hiçbir şeye boyun eğmezdi.Me'hazlarımın kaydetmediği bir meseleden dolayı Yavuz Sultan Selim ile araları açıldığından 922 senesinde kazâskerlikten infisâl ederek yüz yirmi akçe vazîfe-i yevmiye ile Sahn müderrisliklerinden birine ta'yin edildi.

---

[1] Tâcü't-tevârih c 2, s. 142.
[2] (Neşri Târihi) Kütüphane-i Umumi Halis Efendi Kitapları s.154-155
[3] Solak-zâde s.226-327

Nureddin Efendi bilâhire iki defa daha İstanbul kadılığına getirilip bir müddet sonra yüz yirmi akçe ile tekâüt olarak 928 târihinde vefât etti.[1]

Kabri, İstanbul'da Fâtih civârında galat olarak Sarı Güzel ismi verilmiş olan mahallede yaptırmış olduğu mescidi civarındadır. Nureddin Efendi sarı tüylü, kısa boylu ve şişman olmasından dolayı ulemâ arasında Sarı Gürz şöhretiyle be-nâm idi.

Ahkâm-ı şer'iyyede kılı kırk yararcasına müdekkik olan Sarı Gürz'ün hadîs ve fıkıhta ihtisası vardı.

Eserlerinden fıkıhtan muhtârâtı muhtevî Murtaza ismini verdiği metni ve Mevlânâ Seydi-i Hamîdî'nin suallerine cevabı ile Miftâh ve Mevâkıf'a hâşiyeleri Hedâya üzerine ta'likâtı ve Risâle-i Kalemiyesi vardır.

Sarı Gürz'ün hak-perest ulemâdan olduğuna başta padişah olduğu halde herkesin i'timâdı vardı.Hatta Kânûnî Sultan Süleymân'ın kaptan-ı deryâ Ca'fer Ağanın bazı yolsuz ahvâlini duyunca hiç tehevvür göstermeyerek hakkında tahkîkat yapılmasını Sarı Gürz'e havâle etmiş o da tahkîkâtını ikmâl ile katline hükmetmekle derhal infâz edilmiştir.

VEHBÎ ALİ EFENDİ (Emedli-zâde)

Fuzalâdan olan Vehbî Ali Efendi Emet'in Yonca Ağacı köyünden fakir bir aileye mensup olup pederi Ömer Şevkî Efendi isminde bir zâttır .[2] İlk tahsilini Emed'de görüp ramazan münasebetiyle gelmiş olduğu Bigadiç'te sesinin güzelliği ve zekâsıyla mahalli ulemâ ve kadısının nazar-ı takdîrlerini celb eylediğinden memleketlerinde alıkoyarak hem tahsilinin devamına himmet ve hem de mahkeme-i şer'iyye kitabetiyle temîn-i maîşetine yardım etmişlerdir.

---

[1] Târih-i vefâtı Osmanlı Müellifleri, Tâcü't-tevarih ve Kâmusu'l-a'lam'da (927) Şakâik-ı Nu'maniye ile Sicill-i Osmani'de (928) gösterilmiştir.

[2] Hatt-ı destiyle muharrer bazı Arabi'l-ibâre yazılarının altında (Hâfız Aliyyü'l-Vehbî Ömer Efendi-zâde Yonca Ağacı) tarzında imzası görülmüştür

Vehbî Efendi tahsilini ilerleterek Bigadiç'te zengince bir aileye damat dahi olmuş, ikmâl-i tahsilden sonra icâzet alarak bir aralık Hicaz'a gitmiştir.

Vehbî Efendi Hac'dan avdetini müteâkip zamânını tetebbuât-ı ilmiye ve te'lîf-i âsâra hasr ederek münzevî bir hayat geçirdi. Vefâtı 1284 târihinde, kabri Bigadiç'tedir.

Merhûmun müteaddit âsârı ve güzel şiirleri vardı. Vefâtından sonra ailesi bu fasılda tercüme-i hali muharrer ulemâdan Hacı İzzet Efendi ile izdivaç ettiğinden eserlerinin ekserisi ve eş'ârı İzzet Efendinin hanesinde mahfûz iken bir yangında yanmıştır.Vehbî Efendinin eserleri içinde en mühimi(Mıskaletü'l-mûrâyâ fi-şerhü'l-vesâyâ) olup bu eserinde İmâm-ı A'zam'ın meşhûr Vesâyâ'sını şerh etmiştir.Bundan başka kelime-i tevhid ile âdâb-ı nakşbendiyeye dâir risâleleri ve Mevlid-i nebî'si vardır.Mevlidinin vefât-ı peygamberî kısmı sehl-i mümtenîdir.

Vehbî Efendi tarîkat-ı Nakşbendiyyeye mensup ve müstahlef olup meşâyih-i ulemâdan Balıkesirli İbrahim Edhem Efendiden hilâfet aldığı mervîdir.

Merhûm mütevâzî ve mültefit idi.Hayatının ilk devirleri âşıkâne mâceralarla geçmiş ve bu esnâda söyledikleri şiirlerin pek rakîk olduğu mesmu' olmuştur.Beyne'l-halk meşhûr olan bir gazeli:

Bir gece tenhâ bize gelsen dedim, gelmem dedi
Leblerin cân derdine emsem dedim,gel em dedi

Cânım al bir bûse ver alış veriş olsun dedim
Öyle üç beş cân ile bûsem ucuz vermem dedi

Zahm-ı sînem arz edip sordum ne dermân eylesem
Sîne-i billûru gösterdi budur merhem dedi

Sen bu hüsn ile melek misin nedir aslın dedim
Gene zâtım sorma âmmâ sûretim âdem dedi

Vâlidim Şevkî Efendidir bana (Vehbî) diyen
Gerçi vaslıyam velî cânı âmmâ bana Edhem dedi

Kasidelerinden[x] bazı parçalar: [1]

Dedim ki râzını erbâb-ı izz ü câha arz eyle
Ziyâ-bahş-ı çerâğ-ı mihr ü şem'-i mâha arz eyle

Belâ-yı râh-ı aşkı âşık-ı gümrâha arz eyle
İnanmazsan sözüm bir ârif-i âgâha arz eyle

"Dilâ hâlin ne dehrin kutbuna ne şâha arz eyle"
"Cihân mülkini yoktan var eden Allâh'a arz eyle

X X

Cihân-ı bî-sebâtın lâ-bekâdır izz ü ikbâli
Ne gam yersin olursan kayd-ı dünyâdan eğer hâli

Recâ-yi Hakk'a hasr et gayrîden kat' eyle âmâli
Yüzün sür dergeh-i Mevlâ'ya her dem kılma ihmâli

"Dilâ hâlin ne dehrin kutbuna ne şâha arz eyle
"Cihan mülkünü yoktan var eden Allâh'a arz eyle"

X X

Dilâ her ne ümîd eylersen ol dergâhdan iste
Demezler sana var bir mürşid-i gümrâhdan iste

Ne baht-ı tâli'-i bedden ne mihr ü mâhdan iste
Ne şeyh-i şehr-âyîn ü ne ehl-i câhdan iste

"Ne de dervîş-i zâhidden ne kutb u şâhdan iste"
"Yürü yoktan seni var eyleyen Allah'tan iste"

---

[x] Yazar her ne kadar "kasidelerinden" diyorsa da verdiği parçalar şekil itibariyle kaside değildir (Hzl.)

[1] Vehbi Efendi hakkında istediğim mâlumatı göndermek lütfunda bulunan Bigadiç Merkez İbtidâisi baş muallimi değerli gençlerden Hâfız Âtıf Beğe teşekkür ederim.

VEHBÎ OSMAN EFENDİ (Hacı)

Bigadiç'in köylerindendir.Tahsil çağına gelince pederi tarafından Bigadiç'e getirilerek müderrisînden Hacı Hüseyin Efendinin dersine devama başlamış ve tahsilini Kırkağaç'ta ikmâl ederek icâzetnâme almağa muvaffak olmuştur.

Vehbî Efendi memleketine avdet ettikten sonra Şerif Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edilerek bilâhire müftü olmuştur. Vefâtı 1300 târihinde kabri Bigadiç'tedir.

Vehbî Osman Efendi merhûm muhakkîk ve fakîh bir zât olup tefsir, hadîs, ve fıkıhta ihtisâs sâhibi idi.

Sülüs, ta'lik ve rik'a yazmakta mâhir hattatlardan olan merhûm mûsikiye vâkıf ve sesi güzel idi.[1]

Vehbî Osman Efendinin tabiat-ı şi'riyesi de var ise de taharriyyâta rağmen eş'ârı elde edilemedi ve rüştiye mektebine dâir yazmış olduğu manzum târihinin bir kısmının kaydı ile iktifâ edildi.

Mekteb-i rüştiyedir bu pür-ziyâ
Zulmet-i cehli sürer her subh u şâm

Söyle (Vehbî) sen bunun târihini
Hamd-i Yezdân hoş yapıldı bu makâm

1241 târihinde tevellüt ederek tahsilden sonra Ali Şuûrî Efendiden icâzet alan Bigadiç müftî-i fâzılı merhûm İsmâil Şemseddin Efendi de Bigadiç'te yetişen ricâl-i ilmiyedendir. Mûma-ileyh hakk-gû ve kelâm ile mantıkta ihtisâs sâhibi idi.

---

[1]Vehbî Osman Efendinin vermiş olduğu bir icâzetnâmenin altındaki (ene'l-fakîrü'l-hakîr min hulefâi'n-Nakşbendiye ve'l-Halvetiye ve'ş-Şa'bâniye ve'r-Rufâiye ve'l-Mevleviye)kaydından bu tarîkatlara mensup olduğu anlaşılıyor.

YAKUP EFENDİ (Yakupça)

Balıkesirli'dir.tahsilden sonra Konuni Sultan Süleyman'ın hocası Hayreddin Efendiden mülâzım oldu.Bazı medreselerde müderrislik ettikten sonra Murâdiye Medresesi müderrisi iken 984 târihinde Amasya müftülüğüne ta'yin edildi.Beş sene sonra infisâl ederek mütekâiden mutâlaât ile meşgul oldu.992 senesi seferinde vefât etti.

Yakup Efendi fıkıhtaki ihtisâsıyla ma'rûf olup bir hayli kütb-i nefîseye mâlik idi.

Ulemâ Faslının sonu

MEŞÂYİH FASLI

ŞEYH AHMED EFENDİ (Muakkad)

Dizdar-zâde şöhretiyle tanınan Şeyh Ahmed Efendi Balıkesirli'dir. Tahsilden sonra Üsküdârî Aziz Mahmûd Hüdâyî Efendi Hazretlerine intisâp ederek tarîkat-ı Celvetiyyeden hilâfet aldı.Şeyhinin hâl-i hayatında Bulgurlu Tekkesi'ne ve daha sonra Bursa'da Celvetî Dergâhı meşîhatine gönderildi.

Mürşid-i ekreminin 1038 târihinde vefâtlarına mebni işaretleri üzre yerlerine şeyh oldu.

Ahmed Efendi on bir sene kadar meşihatte bulunduktan sonra:

Cennet-i a'lâya vâsıl oldı rûh-ı pâk-i dîn

mısraının gösterdiği üzre 1049 târihinde vefât etti.

BAHÂEDDİN bin ŞEYH LUTFULLAH

Şiddet-i zekâ ashâbından ve ulemâ vü fuzalâ-yı meşâyih-i Bayramî'den olup Şeyh Lutfullah Bayramî'nin oğludur.Balıkesir'de tevellüd etti.Zamanın ulemâsından ders görüp Mevlana Hoca-zâdenin dersine mu'îd oldu. Bilâhire tedrîse icâzet alıp Balıkesir'de müderrislik ederken Bursa'da Yıldırım Bâyezid ve sahn-ı semân müderrisliğiyle taltif edildi.Az müddet sonra tekrar Bursa'da Yıldırım müderrisi olan Bahâeddin Efendi müderrisliği terk ederek Balıkesir'e çekilip mensup olduğu tarikat-ı Bayramiyye'yi neşretmek üzere pederinin dergâhında ihtiyâr-ı ikâmet etti.

Bâyezid-i Sâni Edirne'de nâmına mensup medresesini yapınca ibtidâ Bahâeddin Efendiyi müderris yaptı.Mûmâ-ileyh 895 senesinde müderris iken vefât etti.Bahâeddin Efendi fâzıl, ifâdesi selîs hiddet ve şiddet-i zekâya mâlik, ârif bir zattır.Günlerini mütâlaa, tedrîs ve ibâdete taksim etmişti.Vefâtına kadar başından tâc-ı iftihârı olan Bayramî alâmetini çıkarmamıştır.

Bursa'da medfun Seyyid Mehmed bin Ali Hüseyni-i Buhârî hazretlerinden seyr ü sülûk görüp hilâfet alarak vefâtlarını müteâkip yerlerine şeyh olan Şeyh Seyyid Hasan Hoca da Karesili'dir.

CÂN ÂLİM PÎR MEHMED EFENDİ (Şeyh Budak)

Balıkesirli'dir[1]. Tahsilden sonra Bursa'da Eşref-zâde Şeyh Hamdi Efendiden Tarîkat-ı Eşrefiye üzre hilâfet almış ve Tarîkat-ı Mevleviye'den nasipdar olmuştur.İstanbul'da tavattun ederek Fâtih'te Âşık Paşa civarında Mimâr Yusuf Sinan zâviyesi meşîhatında bulunmuş ve Fâtih Câmiinde mesnevi-i şerif tedris etmiştir.

Vefâtı 1026 senesinde, kabri Üsküdar'dadır.[2] Gavâmiz-i Mesnevîyi hazret-i Üftâdeden telâkki eyledi.Mutasavvıfa arasında Can Âlim ve beyne'l-halk Şeyh Budak diye ma'rûf olan Pîr Mehmed Efendinin Mesnevî-i Şerîfin dört cildinin şerhine dâir Hazînetü'l-ebrâr isminde bir eseri vardır.Dördüncü cildin şerhi Üsküdar'da Selimiye Kütüphanesindedir.Fazl ü kemâle rağmen esnâ-yı tedrîste Garazım kesb-i ma'rifettir sözleriyle tevâzu' gösterdi.

HÂMİD EFENDİ (Bandırmalı-zâde)

Birâderi Hâşim Efendinin tercüme-i hâli hâmişinde muhtasar tercüme-i hâli yazılan tarikat-ı Celvetiye meşâyihinden Bandırmalı Şeyh Yusuf Efendinin büyük oğludur.Üsküdar'da doğdu.

Ale'l-usûl ders görüp ikmâl-i tahsil etmesini müteakip tevsî-i ma'lûmât için, Suriye, Hicaz ve Mısır'a giderek e'âzım-ı ulemâdan ders görüp icâzet aldı.

Hâmid Efendi bundan sonra Medîne-i Münevvere'de mücâvir olarak zamanını telîf-i âsâr ve ulûm-ı âliye tedrisiyle geçirdi.Sonra Bandırma'ya gelip vefâtına kadar orada oturdu.

Hâmid Efendi 1172 târihinde vefât etti.Kabri Bandırma'da Tarîkat-ı Nakşbendiyyeden Ali Efendi dergâhı hazîresindedir.

Hâmid Efendi fazl u kemâl sâhibi zevâttan olup Ukûdu'l-Karâid fi Hudûdu'l-Akâid nâm eserinin mukaddimesinde beyân ettiği

---

[1] Hüseyin-i Ayvansarâyî Vefeyât Mecmuasında isminin Abdülkadir olup Kirmastîli olduğunu yazıyor ise de mesnevî şerhinin dördüncü cildinde mevliden Balıkesirli olduğu muharrerdir.

[2] Şeyh Mahmûd (1016) târihinde vefâtını yazıyorsa da (1026) târihinde mesnevi şerhini yazdığına göre vefâtı daha sonradır.

üzre seksen kadar telifâtı var ise de bunların tab edilmemiş olması mûmâ-ileyhin ulemâ ve meşâyih arasında iştihâr edememesine sebep olmuştur.Osmanlı Müelliflerinde mezkûr olan bazı eserleri şunlardır:

1- Ta'rifât-ı ilm-i usûl-i hadîs (Ukûdü'l-dürer fî hudûd-ı 'ilmü'l-âsâr
2- Ta'rifât-ı akâid (Ukûdü'l-ferâid fi hudûdu'l-akâid)
3- Ta'rifât-ı usûl-i fıkh (Ta'rifât-ı
4- Ta'rifât-ı Ferâiz (Şuhûdü'l-ferâiz)
5- Ta'rifât-ı Adâb (Şuhûdü'l-gâlib)
6- Ta'rifât-ı Aruz u Kavâfî (Mühimmâtü'l-Kâfı)
7- Ta'rifât-ı Nahv (Şuhûdü's-Sehiv)
8- Ta'rifât-ı (Cûyûdu't- ta'rif)
9- Ta'rifât-ı Mantık u Mîzân(Muhâlefet-i Hükemâ-i Yunan fi Ma'rifât-ı ilmü'l-Mizân)
10- Ta'rifât (Ticân-ı fezâilü'ş-şuhûr)
11- Dürretü't-Ticân ve'l-kalanis ve revnâkü'l-va'âz ve'l-mecâlis
12- Ta'rifât-ı bedr-i tâm fi tahric-i ehâdis-i şeriatü'l-İslam
13- Ta'rifât-ı seylü'l-aram fi câmiü'l-kelim
14- Ta'rifât-ı ukûdü'l-Leâlî
15- Câmi-i rivâyâti'l-fehâris ve lâmi-i kulûb-ı ehlü'l-medâris
16- Cevâmiü'n-Nesim fi cevâmi'il-kelim
17- Tebeyyini'l-müselelât fi'l-hadîs

Hâmid Efendinin işbu eserlerinin kısm-ı a'zamı Üsküdar'da İnâdiye'de peder-i âlileri Yusuf Efendinin dergâhında mahfuz olup son eserlerinin bir nüshası Yerebatan Kütüphanesi'ndedir.

ŞEYH SEYYİD ENÎS EFENDİ (Bandırmalı-zâde)

Meşâyih-i Celvetiye'den Üsküdar'da tekkesi olan Bandırmalı Yusuf Nizâmeddin'in oğludur.[1] Üsküdar'da Selâmî Ali Efendi tekkesi

[1] Yusuf Nizameddin Efendi Bandırmalı'dır.Celveti tarikatına intisâp ederek hilâfet almış ve evini tekke haline koyarak icrâ-yı âyin eylemiştir.Sadr-ı esbâk Şehlâ Ahmed Paşa tarafından tekkesi yeniden yapıldı.Yusuf Nizâmeddin Efendi (1179) târihinde vefât ederek yerine ortanca oğlu Hâşim Efendi şeyh oldu.

meşhetinde bulunan Seyyid Enîs Efendi Sultan Hamid-i Evvelin zamân-ı saltanatında vefât etti. Fâzıl ve şâir olan mûmâ-ileyhin Silahdar Tezkiresi'nde gördüğüm bir gazelini aşağıya derc ettim:

Gazel

Düştü ezelî dillere gavgâ-yı muhabbet
Yoktur ebedî faysal-ı da'vâ-yı muhabbet

Âsaf geçinür akl-ı münevver ana her dem
Emrine şerîk etdi o dânâ-yı muhabbet

Ma'mûr gönüldür ana lâne-i ezelîden
Konmaz idi lâşeye ankâ-yı muhabbet

Âhir şeb-i zülfüne düşürdü anı Leylî
Göstermedi gün Kays'a bu sevdâ-yı muhabbet

Pür-şerhe vü pür-nâle durur sîne-i uşşâk
Arz eyleyeli hâleti bu nâ-yı muhabbet

Göstermedi yüz âyine-i sâf ister Enîsâ
Sil gayrıyı dilden ola me'vâ-yı muhabbet

Yeniçeri Ocağı'nın ilgâsını müteâkip ocağın merbût olduğu Bektâşi Tarîkatini de söndürmek icap edildiğinden 1241 senesi zilhiccesinde Sarây-ı Hümâyun Câmii'nde şeyhülislamın riyâseti altında ahdedilen meclise sudûr-ı a'zam ve meşâyih-i taraf-ı aliyye dâvet olunduğu sırada Tarîkat-ı Celvetiye meşâyihinden Bandırmalı-zâde Gâlib Efendi de [1] var idi ki merhum Şeyh Seyyid Enîs Efendinin oğlu olacak.

---

[1] Târih-i Cevdet

SELÂHADDÎN-İ UŞŞÂKÎ [1]

Tarîk-i aliyye meşâyihinin ârif ü âlimlerinden olan ve kesret-i te'lîfât ile meşhur bulunan müşârün-ileyh 1130 târihinde Balıkesir'de doğdu.[2] İsmi Abdullah, mahlası Selâhaddin ve pederi Abdulaziz Efendidir.

Selâhaddin Efendi 1150 târihine kadar memleketi ulemâsından ders görerek ikmâl-i tahsîl eylemek niyetiyle İstanbul'a geldi. Kadr-şinâs bir zâtın delâletiyle divân-ı hümâyun kalemlerinden tahvîl kalemine çırak edildi.

Selâhaddin Efendi bir taraftan kaleme devam ederek tefeyyüze başladığı gibi bir taraftan da ikmâl-i tahsîl için derse müdâvemet etti.

Zeki ve ihâtalı olan mûmâ-ileyhin derece-i tahsîl ve vukûfu arkadaşları arasında şuyû bularak az zaman zarfında şöhretine sebep oldu. Bunun üzerine değerli Hakîm oğlu Ali Paşanın masraf kâtipliği ile hizmetine dâhil olan Selâhaddin Efendi az zaman sonra paşanın mektupçu ve dîvân efendiliği hizmetlerine terfî eyledi.

Sâhib-i tercümenin Ali Paşa dâiresine intisâbı **Sicill-i Osmânî**'nin kaydına göre paşanın birinci sadâretinden sonra ve Bosna vâlisi bulunduğu sıralara tesâdüf etmişti.

Rusya ve Avusturya devletlerinin devletimizi gâfil avlayarak aleyhimize açtıkları 1148 seferinde Avusturyalılar'ın Bosna üzerine yüklendikleri sırada Selâhaddin Efendi Bosna'da bulunarak efendisi Ali Paşa ile fedâkarâne çalıştı. Plevne Muhârebesinde hizmeti görüldü.

Selâhaddin Efendi bir aralık me'zûnen Edirne'ye giderek orada neşr-i tarîkatla meşgûl bulunan tarîkat-ı aliyye-i Uşşâkiye meşâyihinden Seyyid Cemâleddin Efendiye intisâp eyledi.

1153 târihinde Ali Paşa Mısır Vâliliğine ta'yin edildiğinden Selâhaddin Efendi de beraberinde olarak Mısır'a gitti.

---

[1] Şeyh Selâhaddin Uşşâki'nin tercüme-i hallerini yazarken müraca'at ettiğim eserler şunlardır: (Osmanlı Müellifleri c 1) (Fatin Tezkiresi),(Sicill-i Osmâni),(Vefeyât-ı Hüseyn-i Ayvansarâyî),(Silahdar Tezkiresi= Kütüphâne-i Umûmî,Hâlis Efendi Kitapları,numara 5559)

[2] Sicill-i Osmânî ,Hazret-i Şeyhin 1117 târihinde tevellüt ettiğini yazmış ise de. Fatin Tezkiresi, târih-i tevellüdünü 1131 göstermiştir.

Selâhhaddin Efendiye bundan sonra memûriyet hayatı hoş görünmemeye ve tarîkatın irfânı memûriyetin zâhiri alâyişine galebe etmeye başladı.

Bir müddet sonra Ali Paşanın hizmetinden çekilerek İstanbul'a geldi. Edirne'de iken ahz-ı feyz etmiş olduğu şeyhi Seyyid Mehmed Cemâleddin Efendi 1155'te İstanbul'a naklederek Eğrikapı haricinde Savaklarda Mehmet Paşanın zâviyesi meşîhatinde bulunuyordu.[1] Selâhaddin Efendi şeyhine damat oldu.

Yedi sene mütemâdiyen çalışarak bir çok eserler yazdı. Şeyhü'l-Ekber Muhyiddîni'l-Arabî Hazretlerinin işâret ü irşâtlarıyla bir çok vâridât ü fuyûzât-ı kalbiyeye mazhar oldu. Hazret-i Şeyh işte asıl âsârını Şeyhü'l-Ekberden istifâdesinden sonra yazmaya başlamıştır.

Mürşid-i Ekremi Cemâleddin Uşşâkînin ehass-ı hulefâsından olan Hazret-i Selâhaddin'in irfân ü kemâl ve ma'lumâtı İstanbula da şâyi' oldu. Sultan Mustafâ-yı Sâlis devri ricâlinden olup Kapıcıbaşı rütbesiyle kuyumcubaşılık etmiş olan Tâhir Ağa'nın Fâtih'te Âşıkpaşa Mahallesi'nde yaptırmış olduğu tekkenin ilk şeyhi Mehmed Sâbir Efendi de zaman içinde vefât ettiğinden mezkûr tekke 1174 senesinde Selâhaddin Uşşâkî'ye tevcih edildi.

Müşârün ileyh bundan sonra zamanını âyin vü erkân-ı tarîkat ile irşâda ve te'lifât-ı âsâra hasreyledi.

---

[1] Selâhaddîn Efendinin mürşitleri(Seyyid Mehmed)Edirneli'dir.Memleketinde tahsil ederek ahz-ı tarîkat ettikten sonra (1155) târihinde İstanbul'da Savaklar Tekkesi'ne şeyh olmuş ve (1164) târihinde vefât etmiştir.

Dediler cümle müştâkı bu târih hakk-ı intâkı
Cemâleddin-i Uşşâkî ide lâhûtî ve illâ câ

vefâtı senesini gösterir.Tarîkat-ı Uşşâkiye'de pîr-i sânî şöhretiyle be-nâm olan müşârün-ileyhin mürettep Dîvân-ı İlahiyyâtı vardır.Şu ârifâne beyitler ilâhiyyattandır:

Hakk'ın yolın arar isen dilde nihân içindedir
Ondan nişân sorar isen her bir nişân içindedir

İşit Cemâlinin sözin anla hakîkatçe özin
Ko aklını aç cân gözin gör Hakk 'ıyân içindedir

1196 târihinde zuhur eden harîk-i kebirde [1] tekkesi de yandı. Şeyh Efendi misâfireten mürşidinin tekkesine nakleyledi.

Hazret-i Selâhaddin bundan sonra çok yaşamadı.İllet-i pîrî neticesi olarak 1197 senesi ibtidâsında vefât ederek kendi tekkesi olan Muhtarik Tâhir Ağa Zâviyesi hazîresine defnedildi. Seng-i kabrinde mahkûk olan;

Salâhî şevk-i envâr-ı cemâle oldı pervâne

mısrâ'ıyla Müstakim-zâde'nin:

Nakşbend hâme yazdı sâl-i vuslat kim budur
(Şeyh Abdullah Efendi âh) târih-i vefât
(Hayrü'l-İslâm Selâhaddin) târih-i tamâm
Yazdı hem (Hayrü'l-kurûn) târihini kilk-i devât

kıt'asındaki Şeyh Abdullah Efendi âh, Hayrü'l-İslâm Selâhaddin ve Hayrü'l-kurûn terkipleri vefât târihini gösterir.

E'âzım-ı urefâ-yı meşâyihden olan Selahaddin Abdullah Uşşâkî'nin derece-i fazl u kemâli hakkında uzun uzadıya söz söylemeye hâcet yoktur. Aşağıya derc ettiğim 57 adet pek kıymetdâr âsâr-ı ârifâneleri derece-i kemâllerine şâhittir.

Hazret-i Şeyh Hakîm-zâde Ali Paşa maiyetinde iyice dolaştığından gittiği yerlerin fuzalâ ve urefâsıyla görüşmüşler ve bu sûretle tarîk-i aliyyenin bir haylisine intisâp etmişlerdir.

Müşârü'n-ileyhin tarîkat ve şu'abâtından sekizine mensup olduğu:

Celvetî, Bayrâmî vü Sa'dî, Kâdirî
Nakşbendî, Mevlevî vü Gülşenî, Uşşâkîyiz

beytinden anlaşılıyor.

Selâhaddin Uşşâkî edebiyât-ı Arabiyye vü Fârisiyye'ye de vukûf-ı tâmme sâhip idi.Şuarâ-yı Îran'dan Şevket, Sâib, Hâkânî, Husrev-i Dehlevî gibi üstâde-i edibin en müşkil gazellerini şerh

---

[1] Cibâli'de Horozlu Değirmen civârında zuhûr eden harîk elli saat devam etmiş ve Koca Mustafa Paşa Tekkesi'ne kadar binlerce hâne ve dükkân yanmıştır.Yangına Sultan Hamîd-i Evvel dahi gelmiştir.Eskiden pâdişah yangına gelirse yangır söner i'tikâdı vardı

etmişlerdir. Kendilerinin ârifâne ve âşıkâne gazellerini hâvi dîvânları vardır. Şiirde Salâhî tahallüs ederlerdi.

Gazellerinden bazı parçalar:

Bezm-i âlemde tekâsül ile berkâr olmaz
Bâğ-ı dilde buruşile gül ü gülzâr olmaz

Hâb-ı gafletde yatur nefs-i denî bî-pervâ
Ses değil nefha-i sûr olsa da bî-dâr olmaz

Etmedi başına bir çâre cihânda âhir
İrdi hengâm-ı fenâ çâre-i nâçâr olmaz

Nakd-i vakti telef etti dimedi kâr idelim
Bir nefs-i avdeti şimden gerü tekrâr olmaz

Nakd-i bâzâr-ı meârifde metâ-ı vasla
Zer-i ihlâs gerek dirhem ü dînâr olmaz

Ye'se yol virme (Salâhî) yem-i rahmet bî-had
Müflis-i tâ'ate men-i der-i settâr olmaz

Âşıkâne gazellerinden:

Ey kaşı kemân tîr-i müjen cânıma geçti
Peykânların her biri bir yanıma geçti

Bu kec nigehe sabr u tahammül nice mümkün
Evvel nazarın sîne-i sûzânıma geçti

Bilmezlik ile zülfüne sarkıntılık ettim
Zülf-i siyehin halkası gerdânıma geçti

Kâfir midir ol çeşm-i siyeh fülfül-i hindû
Bir bakmak ile dînime, imânıma geçti

Beş beytile da'vâ-yı kemâl etme Salâhî
Bin böyle gazel defter-i dîvânıma geçti

Diğer bir ârifâne gazelleri:

Felekden olsa ger şükr ü şikâyet i'tibâr olmaz
Bu devrânın sürûr u hüzni zîrâ ber-karâr olmaz

Zulâmı hüzni pes ta'kib ider nûr-ı sürûr elbet
Cihânda kangı şeb gördün ki encâmı nehâr olmaz

Celâliyle cemâli çünki tev'emdir bu âlemde
Teâkub eyler âsârı biri de pâyidâr olmaz

Eğer ebr olmasa arza irer mi katre-i bârân
Zemîn-i tîre bî-âb olsa anda sebze –zâr olmaz

Celâlinden olur feyz-i cemâli nev-be-nev zâhir
Olur kahrında lutfı muzmer ammâ âşikâr olmaz

(Salâhî) hikmet ü ibretde bir hoş tuhfe-i nazm ettik
Dil-i gam-dîdeye hiç bundan özge yâdigâr olmaz

X X

Müşkilin kimseye zâhirde Salâhî sormaz
Hâce-i bâtına sordı soracak esrârı

beytiyle kudret ü kemâl-i irfânını izhâr eden ve bihakk tefâhüre layık olan Hazret-i Selâhaddin-i Uşşâkî'nin âsâr-ı aliyyelerini Osmanlı Müellifleri'nden aynen aldım.

1- (İnnâ âraznâ.....) âyet-i kerimesinin tefsiri.
2- Usûl-i Hadîs Şerhi.
3- Usûl-ı fıkıhtan Muhtasar Menar Şerhi.
4- Hazret-i Şeyh-i Ekber'in âsârından olan (Mevâkıu'l-cevm) Şerhi (Bir nüshası Kütüphane-i Umumiye'dedir).
5- Hazret-i Şeyh-i Ekber'in kelimât-ı kutsiyelerinden olan (Subhân-ı Min Ezherü'l-Halâyık ve ve Hûve Aynihâ)nın (Miftâh u li vücûdil-Eşher-i fi Tevcihi Kelâmu Şeyhül Ekber) ismi ile şerhi.
6- Divân-ı Cenâb-ı Ali Şerhi.
7- Mesnevî-i Şerif tercümesi.

8- İbn-i Fâriz'in Kaside-i Hamriye'sinin şerhi.

9- Hazret-i Şeyh-i Ekber'in (Havzü'l-Hayat) risalelerinin şerhi.

10- Hazret-i Şeyh-i- Ekber'in (Gavsiye) risalelerinin şerhi.

11- İmâm-ı Gazâli müellefâtından (Faysalü'l-Tefrika Beyne'l-İslam ve'l-Zındıka ve (Ma'rifetü'l-Acz) risalelerinin tercümesi.

12- Miftahü'l-Rumuz ve'l-Esrârü'l-Kunûz.

13- Ulûmu'l-Maznûn.

14- Mir'âtü'l-Esmâ Risalesi.

15- Tevfikü'l-Uyûn fi-Hakki'l-İman.

16- Hilye-i Hüsneynü'l-Ahseneyn.

17- Gülşen-i Tevhid Tercümesi

18- Maslahat-ı sûfiye tercümesi.

19-Şeyh Mahmûd-ı Şebüsterî müellefâtından (Mir'âtü'l-Muhakkikîn) Tercümesi.

20-Ebu'l-Hasan Hırkânî müellefâtından (Esrâr-ı Sülûk) Tercümesi.

21- Hoca Muhammed Parsâ Müellefâtından (Zikir, Vücud, Kudsiye) risalelerinin tercümeleri.

22- Şeyh Sühreverdi Müellefâtından (Havâs-ı Cell-i Esmâ) tercümesi.

23- Makâmât-ı Hamidiye ile Rubâiyât-ı Fârisiyeyi Fünûn-ı Edebiye'ye tatbik tarikiyle vücûda getirdikleri nefis şerhleri.

24- Mevlâna Celâleddin-i Rûmi, Şeyh Niyazi-i Mısrî, Nasûhî, Eşref-i Rûmî, Nakşî-i Akkirmâni Hazretlerinin bazı nutuklarının şerhi.

25-Hazret-i Ali'ye mensup;

'Aynâni 'aynâni lem ye'huz hemaremed

Fî külli 'aynin mine'l-ayneyni nûnân

şerhi.

26- Cem'î Hasan Basrî Hazretlerine nisbet olunan elli dört farzın şerhi.

27- Şevket, Sâib, Mîr Hüsrev ü Dehlevî , Hâkânî'nin ekser müşkül gazellerinin şerhi.

28- Aruz şerhi

29- Dîvân-ı-Ârifâneleri.

30- Mektûbât ve İnşâ Risalesi.

31-(Vâhibü'l-Mevâhib fi- Beyân-ı Makâmât ve'l-merâtib) tercümesi.

32- Lafz-ı tarikat risalesi.

34- Tâc, Kemer, Alâmet risalelerinin şerhleri.

35- Bazı kasâid-i Arabiye'nin şerhleri.

36- Muammâ-yı esmâ-i hüsnâ risalesi.

37- Nahvden Muğni şerhi.

38- Muhtasar ve mufassal kavâid-i Arab.

39 Şâfiye şerhi.

40- Kavâid-i Fârisiyye şerhi.

41- (Mefâtihü'l-Düriye)şerhi.

42 Medâr-ı Mebde ve Miâd.

43- Şerhü'l-makâlât Hoca Nasreddin.

44- Teshilü'l-Mübtedî .

45- Gül-i Sadberg.

46- Zeylü'l-Kitâb bâ Hüsni'l-Hitâb.

47- Esrâr-ı nihân der-Hatm-i Hâcegân.

48- Risâle-i Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet.

49- Şerh-i Nutk-ı Âşık Ömer .

50 Tuhfetü'l-Âşıkîn.

51- Şerh-i Kaside-i Bânet-i Sa'âd.

52-Şerh-i Hall-i Me'âkadü'r-Rumûz

53- Tahmis-i Kaside-i Bürde.

54- E'l-sine-i Selâse üzre Manzûme-i Mi'râciye.

55- Manzûme-i Mevlid-i Nebi.

56- Tesdis-i Kaside-i Münferice.

57- Müstezâd-ı Cenâb-ı Mevlânâ'ya manzum şerh.

ŞEYH ACZÎ MUSTAFA EFENDİ

Meşâyih-i Kâdiriyye'den ârif ü âşık bir zât olan Aczî Mustafa Efendi Edremitli olup eşrâf ü müteneffizândan Mürîd Aga-zâde Muhammed Ağanın oğludur.

Tarîk-i tasavvufa intisâp ederek meşâyih-i urefâ-yı Kâdiriyye'den Bayramiçli Dombay-zâde Şeyh Ali Efendiden hilâfet almış ve memleketinde neşr-i tarîkat etmiştir. Vefâtı 1292 târihinde ve kabri Edremit'tedir.Divân-ı İlâhiyyâtı 1290 târihinde Mekteb-i Sanâyi

Matba'ası'nda basılmıştır. Eş'ârı hep mutasavvıfânedir.Aczî Ağa diye şöhret bulan bu zâtın ümmî olduğu ve eş'ârının sünûhât idiği mervîdir.

Hazret-i Mısrî-i Niyâzi'nin:

"Her neye baksa gözün bil sırr-ı sübhân ondadır
Hakk göziyle bak ki bî-şekk nûr-ı Yezdân ondadır

beytiyle başlayan beş beyitlik bir gazel-i ârifânesini şerh etmiştir.

Eş'ârından:

Sırr-ı ekber mazharı genc hânesidir gönlümüz
Künt-i kenzin hâne-i vîrânesidir gönlümüz

Sûret-i emvâc-ı kesretde bulunmaz misli yok
Bahr-ı vahdetde sadef dürdânesidir gönlümüz

Şol yüzi mihr-i münevverden münevver dilberin
Bir mücellâ câm-ı nâb gülşânesidir gönlümüz

Sâkiyâ di sâgar-ı sahbâ bize renk satmasın
Bâde-i bezm-i ezel mestânesidir gönlümüz

Uğramaz ol semte zâhid Acziyâ eyler hazer
Âşık-ı mestâneler meyhânesidir gönlümüz

* *

Bu halk-ı cihân âleme seyrân uma gelmiş
Kimisi küfür kimisi îmân uma gelmiş

Gör kim bürünür her birisi zıll-ı vücûdı
A'yân-ı ezel her biri bir şân uma gelmiş

Bak ibret ile cân gözin aç bâğ-ı cihâna
Gül bülbülü, bülbül gül-i handân uma gelmiş

Hak cümleden evlâ idüğin bilür iken gör
Zâhid ne aceb hûrî vü gılmân uma gelmiş

Zülâl-ı bezm-i câmın câna nâfi
Kelâmın hikmet-i Lokmân'a nâfi

Deminden mürdeler ihyâ olurlar
Lebin fikri gam-ı hicrâna nâfi

Getürsin gül yüzün bûyın seherler
Nesîmin bülbül-i elhâna nâfi

Bulunmaz mâverâsı cû-yı lutfun
Ânın bir katresi ummâna nâfi

Vücûdun bahs-i rahmettir efendim
Umûmen âlem-i imkâna nâfi

Gubâr-ı dergehin kimyâ-yı ekber
Anın bir zerresi bin kâne nâfi

Bu Aczî bendene feyzin devâ kıl
Odur ancak bu derdli câne nâfi

* *

Yeri cennetde olsa hem-nişîni hûri vü gılmân
Anı bir dâneye âdem gibi bir gün satar âşık

* *

Hümâ-yı dilde gam hurşîd-i rû-yı yâre hâildir
Anıñçün şevk ü zevke yanmağa pervâne kâildir

Tahsili müteâkip fuzalâ-yı asrdan Mehmed Efendiden mülâzım olup 1107 senesinden itibâren Hüsrev Paşa, Defterdar İbrahim, Bezirganbaşı, Hüsrev Kethüdâ ve 1125 senesinde Şeyhülislam Feyzullah Efendi Medreseleri müderrisliklerinde bulunarak 1125 senesi recebinde vefât eden âlim ve nezîh ulemâdan Attar-zâde damadı İsmâil Efendi de Edremitli'dir.

ŞEYH KUDDÛSÎ AHMED EFENDİ

Balıkesirli'dir. Sonradan biraz tahsil etmiştir. Berây-i irşâd Balıkesir'e gelen âşıkîn meşâyih-i Uşşâkiye'den Tâlip İrşâdî Efendiden [1] ahz-ı tarîkat ederek şeyhinin yaptırdığı Uşşâkî tekkesi meşihetinde bulundu. 322 senesinde 63 yaşında vefât etti. Halifesi ve halefi Bıçakçı Şeyh Ahmed Şevki Efendi de bazı ilahiyâtını hâvi mecmûası vardır.

Söylesem vasfın Hudâ'nın fikr-i nâdân anlamaz
Cevher-i ma'nâyı bil kim bundan hayvân anlamaz

Ehl-i nâdân kaldı hayret içre Kuddûsi nihân
Şimdi bir gûşe-i vahdet içre mihmânız henüz

beyitleri kendisinindir.

---

[1] Tâlip İrşâdi Efendi Tire Bayındırlı'dır.(1283) senesinde Balıkesir'e gelerek ilk Uşşâki tekkesini yaptırmıştır.Bir dîvân teşkil edecek kadar âşıkâne ve ârifâne nutukları vardır. Divanın bir nüshasını Bıçakçı Şeyh Ahmed Şevki Efendide gördüm.

Bilürken ben beni çün bilmeyüp kaldım vebâl içre
Yetiş imdâdıma şâhım bırakma kîl ü kâl içre

Beni dûr eyleme yâ Rab visâl-i zât-ı pâkinden
Mekândan lâ-mekân zâtın görinür dilde hâl içre

Sıfâtın görse cân çeşm-i senin kim zât-ı pâkinde
Olur pervâne-i aşkın yanar şem-i cemâl içre

O kim mahv-ı vücûd eyler senin aşkında ey dilber
Ayân eyler sıfâtından kemâlin bî-misâl içre

Garîk ol aşk-ı bahrinde o zâtın sende (İrşâdî)
(Tahallüküm bi-halkillâh) rumûzın bul kemâl içre

ŞEYH LUTFULLAH BAYRÂMÎ

Kastamonu ve havâlisinde icrâ-yı hükûmet etmiş olan İsfendiyaroğulları evladından olup ümerâdan idi. Balıkesir'de tavattun ile mesleğini terk ederek tarîkata intisâp eyledi.

*

Bir onulmaz yaradır kim zahm-ı hicrin âşkına
Merhem-i vaslın sarındı ey dilâ hicrân ile

gazel ve beyti Tâlib Efendinindir.Talip Efendinin vefat tarihi 1298 olup kabri Kilid Bahr'dedir.

"Bazı ekâbir iltimâsıyla hammâm binâ ettirmek için" Balıkesir'den Ankara'ya gitti. Orada tesâdüfen e'âzam-ı pîrândan Hacı Bayram Velî Hazretleriyle görüştü. Yek diğeriyle sevіştiklerinden sohbetleri devam etti. Sohbet esnâsında Lutfullah Efendi Balıkesir'i Hazret-i Pîre fazlaca medh ü senâ etti. Müşârün ileyh varalım,görelim diyerek va'd buyurdular.

Hacı Bayram Veli ehibbâ vü eviddâsıyla birlikte Balıkesir'e azimet ettiler.Lutfullah Efendi Hazret-i Şeyh için gâyet güzel bir ev yaptı. Hacı Bayram Veli hazretleri hayli vakit Balıkesir'de oturdular. Ankara'ya avdetleri esnasında Lutfullah'a hilâfet verdiler.

Şeyh Lutfullah vefâtına kadar Balıkesir'de Tarîkat-ı Bayrâmîye'yi neşre himmet etti. Fâtih Sultan Mehmet'in evâil-i saltanatında vefât eden Şeyh Lutfullah Bayramî Balıkesir'de nâmına mensup mahallede câmi yanında medfundur.

ŞEYH MUHYİDDİN MEHMED EFENDİ

Fuzalâ-yı meşâyihten olup Şeyh Lutfullah Efendinin oğludur.İbtidâ pederinden ders gördü. Sonra ulûm-ı âliyeyi Hatip-zâde ve Mevlânâ Kastalâni'den ikmâl ettikten sonra Bâyezid-i sâninin hocası Mevlânâ Muarrif-zâde tarafından kendisine icâzet verildi.

Muhyiddin Mehmed Efendi; usûl üzere müderrisliğe sülûk etmedi, tasavvufa inhimâki ziyâde olduğundan Şeyh Mehmed İskilibî'den hilâfet aldı.

Şeyhinin müsâ'adesi üzerine memleketi olan Balıkesir'e gidip ceddinden mevrûs Bayrâmî Dergâhı'nda irşâd-ı tâlibîn ile meşgul oldu.

Pîrdaşı Şeyh Abdürrahim Müeyyidî'nin 944 târihinde vefâtı üzerine münhal olan şeyhinin tekkesi meşîhetine ta'yin edildi. Beş sene kadar bulunduktan sonra Hacc'a gidip avdetinde şeyhinin şeyhi İbrahim Kayserî'yi berây-ı ziyâret Kayseri'ye geldi ve 952 târihinde orada vefât ederek İbrahim Kayseri'nin yanına defnedildi.

Şeyh Muhyiddin Mehmed Efendi, nâtık-ı bi'l-hakk meşâyihten olup ilm-i tefsir ve hadîste ihtisâs sâhibi ve ulûm-ı Arabiyye ve şer'iyyede vukûf-ı tâm ashâbından idi.Hak üzerine hiç bir mütâla'asını saklamaz bilâ-pervâ söylerdi. Kânûnî Sultân Süleymân'ın vezîr-i âzamı İbrahim Paşayı dine karşı meyyâlatsızlığından dolayı alenen va'zında teşhîr etmiş ve paşanın gayzını celb eylemiştir.

Şeyh Muhyiddin Mehmed Efendi sikât-ı ulemâdan olup fakâhet ve takvâsı ile de şöhret bulmuştu.Müftü Zenbilli Ali Efendi hastalanarak istiftâ olunan mesâil-i şer'iyyeye bakamadığından işlerin yüz üstü kalmayarak halledilmesi için padişah tarafından bir vekil ta'yin etmesi Müftü Ali Efendiye fermân edilmiş o da itîmâd-ı tâmı olan sâhib-i tercümeyi müfti-i kaymakamlığına muvâfık görerek irâdesini almıştır. Şeyh Muhyiddin Efendi Fıkh-ı Ekber'i şerh eylemiştir.

Oğlu Lutfullah Efendidir.Hafîdi Abdullah Efendi Rumeli Kazaskerliği'ne kadar irtikâ ederek 996'da Mekke kadısı iken vefât etmiştir. Bu âileye Bahaeddin-zâdeler derler.

*

Kazasker Abdullah Efendinin oğlu Abdullah Efendi 980 senesinde tevellüt etmiş Mısır dahilinde ve Anadolu'da Mihaliç ve Tire kadılıklarında bulunarak ceddinin memleketi olan Balıkesir'de Balya kazası da uhdesinde olarak vefâtına kadar kadılık etmiştir. Abdullah Efendi 1036 târihinde vefât etti. Mâlumat sahibi, sehî ve meclis-ârâ, latîfe-gû bir zât idi.

HÂŞİM MUSTAFA BABA[1](Bandırmalı-zâde)

Celvetî meşâyihi âriflerinden olan Şeyh Hâşim Efendi Üsküdar'da İnâdiye'de Celvetî şeyhi Bandırmalı Yusuf Nizâmeddin Efendinin ortanca oğludur. Pederinden hilâfet alarak vefâtında yerine şeyh oldu. On sekiz sene meşîhette bulunup (İlâ rahmed rahbe'l-kerîm) terkîbinin delâlet ettiği 1197 târihinde vefât ederek icrâ-yı meşîhet ettiği Bandırmalı-zâde dergâhına defnedildi.

Ârif-i dil-âgâh olan hazret-i şeyhin gayr-ı matbu Ankâ-yı Maşrık isminde mensur bir eserleriyle matbu divân-ı ârifâneleri vardır. Bir-gazellerinden müntahap beyitler:

Şerâb-ı nâb-ı vahdetten içip hayran olan gelsin
Hakîkat Cennet-i kudse bugün sekrân olan gelsin

Erişti katremiz bahre görünmez sâhil ü ka'rî
Vücûdı katresin bahre katıp ummân olan gelsin

Ledünnî ilmidir dâim, okunan mekteb-i dilden
Alıp ders hâce-i dilden sözü Kur'an olan gelsin

Geçip cümle merâtibden nemûdârî olup kevnin
Devirden neşr ile hamrı görüp devrân olan gelsin

Kamû a'râz-ı cevherde görüp zât u sıfâtımı
Gelip terkîbe Hâşimle bugün bürhân olan gelsin

X X

Huzûr-ı etkiyâyı mazhar-ı envâr olandan sor
Zuhûr-ı evliyâyı câmi-i etvâr olandan sor

---

[1] Osmanlı Müellifleri'nden (c1 s189) ismi Mustafa Hâşim ve Sicill-i Osmânî ile Fatîn tezkiresinde Mehmed Hâşim gösteriliyor.

Hazret-i Şeyh Üsküdar'da tevellüt ettiği için beyne'l-meşâyih Üsküdârî Hâşim Efendi şöhretiyle tanınmışlardır.

YAHYÂ BİN BAHŞÎ EFENDİ

Fâzıl u ârif bir zât olanYahyâ Efendi Gönenli'dir.Bursa'da medfûn olan Emir Sultan Hazretlerinin bâlû vasata hâlifelerindendir.

İbtidâ tahsil-i ilm ederek Ezine kazasına tâbi Kızılca Tuzla Medresesi'ne müderris oldu. Sonra meslek-i tasavvufa intisâp edip zamanını va'z ü irşâd ile geçirdi. Arzu edenlere Kâdi-i Beyzâvî'nin tefsirini okuturdu. 840 târihinde vefât etti. Kabri Yaylacık'ta müderrislik ettiği Tuzla'dadır.

Yahya Efendi âlim ,ârif, ve ihâtalı bir zât olup hafızası pek kuvvetli idi. Kâdı-i Beyzâvî tefsirini hiç mütâla'a etmeden talebesine okuturdu. Âsârından Şerh-i Şerîatü'l-İslam'ı Sadrü's-şer'iyye'ye hâşiyeleri ile Menâkıb-ı Emir Sultân, Envârü'l-kulûb, Sahhâh-ı Acemî ,Maktel-i İmam Hüseyin, Menâkıb-ı Şeyh Muhammed bin Îsâ-yı Akhisârî, Dîvân-ı İlâhiyât, Mevlid-i Nebî'si vardır.Şerî'atü'l-İslâm şerhinin bir nüshası Nûr-ı Osmâniye Kütüphânesi'ndedir. Eserleri matbu'dur.

Yahyâ Efendinin tarîkatta tekmîl sülûku Emir Sultan hulefâsından Büyük Lutfullah Efendi denilen Lutfullah Karamânî'dendir.

***

Balıkesir müftülüğünde bulunarak 335 senesinde vefât eden Kandnâz-zâde Hacı Ahmed Vehbî Efendi de mücîz ve değerli fuzalâdan idi. Hacı Ahmed Efendi İstanbul'da meşhur Hoca Şâkir Efendiden ders görmüş ve icazet almış, müderrislik etmiş, mahkeme-i şer'iyye müsevvidliğinde bulunmuş ve 328 senesinde müftü olmuştur. Müsvedde halinde âkâide dair bazı eserleri olduğu mahdumları tüccâr ve belediye a'zâsından Nâci Bey biraderimizden mesmû olmuştur.

Mütâla‘a

Geçen sene birinci kısmı basılmış olan Karesi Meşâhirinin bu defa da Edîb ve Şâirler, Ricâl-i Devlet kısımlarını teşkil eden ikincisi tertîb edilerek tab olunmuştur. Bu eseri kadr-şinâs meclis-i umûmî a‘zâsından Çantay-zâde Basri, Edremitli Rûhî Nâci, Bandırmalı da‘vâ vekili Vasfi Beyefendilere ithâf ile bir dereceye kadar şükrân borcunu îfâ ettiğime kâni oluyor ve muhterem hemşehrilerim Karesililere takdîm ediyorum.

6 Mart 1925
İsmâil Hakkı

EDÎB ve ŞÂİRLER FASLI

ENÎSÎ MUSTAFA EFENDİ

İlmiye sınıfından ve Kâderi tarîkatı halifelerinden olup Edremitlidir. Emlâk ve arâzi sahibi olduğundan memuriyeti yoktu. İyi Fârisî bilir ve arzu edenlere tedrîs ederdi.Tarîkatte şeyhi, Aczî Mustafa Efendi halîfelerinden Şeyh Rüstem Bey'dir."Enîsî" mahlasıyla bazı manzumeleri vardır. Vefatı Edremitli Şeyh Haydar Bey'in[1] ;

Söyledi târih bu şeyh-i kâmile Haydar Ali
Hû deyüp gitti Enîsî 'aşk ile mevlâsına

beytiyle irâe ettiği 325 hicri senesindedir. Bir gazelinden:

Rişte-i dil vuslat-ı mihr u vefâya bağlıdır
Za'f-ı cismim firkat-i kaygu, cefâya bağlıdır

Mâr-ı sevdâya Enîsî vuslat-ı tiryâk olur
Zahm-ı sînem illet-i dârû, şifâya bağlıdır

Diğer bir âşıkâne gazelinden:

Harc edip vârım yoğum vîrâne oldum aşk ile
Derd ü gam mihnet çekip dîvâne oldum aşk ile

Aşk derler bir belâ-yı mihnete düştüm ki ben
Kâse-lîs-i sofra-i dem-hâne oldum aşk ile

---

[1] Mûsîkîde mahâreti olan ve ikinci kolordu muzıkası mülâzım-ı evvelliğinden tekâüd edilen Muammer Efendinin de tabiat-ı şi'riyesi vardı. Mûmâ-ileyh (340) senesi içinde vefat etmiştir. (Nutkî) mahlâsıyla şiir yazardı. Manzumeleri,şeyhi Edremitli Haydar Beğ ile meclis-i umûmî a'zâsından Rûhî Nâcî Beyefendide mahfuzdur. Bir beyti:

Pest ü ulvî âlemün mevcûdı mahkûm-ı fenâ
Mevt-i hâ'ilden nasîb almak mukadderdir bana

Çıksa cânım aks-i cânânı çıkarmam sîneden
Hıfz edip îmân-veş peymâne oldum aşk ile

Şîşe-i sahbâyı nûş ettim ezel bezminde ben
Ey (Enisî) âleme meyhâne oldum aşk ile

BAHRÎ HASAN FENDİ

Karesili Bahri Efendi diye tanınmış olan[1] Hasan Efendi Murad-ı Sâlisin muallimi İbrahim Efendinin hemşehrîsidir. Tahsilden sonra İkinci Selim'in hocası Atâullah Efendi'den icâzet aldı; gerek dayısı ve gerek hocasının himmetiyle tefeyyüz etti.

Hasan Bahri Efendi bazı medreselerde müderrislik ettikten sonra Sahn-ı Semân müderrisliklerinden birine ve 991 senesinde Şam, 994'te Kudüs kadılığına tayin edildi. Son memuriyetine giderken (Dürzî) ler tarafından şehit edildi. Kabri Trablusşam'dadır.

Hasan Efendi üç lisanda şiir söylerdi. Tab'an halîm, mükerrem, misâfirperver idi.

Bast-ı bisât-ı inbisât eyleyelim sizinle biz
Şîr ü şeker-veş ihtilât eyleyelim sizinle biz

beytiyle ziyarete giden zevâtı salıvermeyerek yemeğe alıkoyardı. Bahrî Efendinin afyona iptilâsı ziyâde idi. Mûmâ-ileyh Süleyman Çelebi'nin mevlidine nazîre olarak bir mevlid-i nebî nazm etmiştir. Şu beyitler mevlidindendir:

Hâdi-i vâdî-i Hudâ talebi
Fahr-i âlem-i Muhammed Arabî

Nakş-ı ser-levha-i kitâb-ı vücûd
Nakşbend-i kitâbe-i der-i cûd

Hâtem ü pîşvâ-yı her mürsel
Evvel-i âhir, âhir-i evvel

---

[1] Kızılca Tuzlalı olan Bahrî Efendi maskat-ı re'si itibarıyla bu gün vilâyet hâricinde ise de Karesili şöhretiyle tanınması terceme-i hâlinin yazılmasına sebep oldu.

EDÎB ve ŞÂİRLER FASLI

ENÎSÎ MUSTAFA EFENDİ

İlmiye sınıfından ve Kâderi tarîkatı halifelerinden olup Edremitlidir. Emlâk ve arâzi sahibi olduğundan memuriyeti yoktu. İyi Fârisî bilir ve arzu edenlere tedrîs ederdi.Tarîkatte şeyhi, Aczî Mustafa Efendi halîfelerinden Şeyh Rüstem Bey'dir."Enîsî" mahlasıyla bazı manzumeleri vardır. Vefatı Edremitli Şeyh Haydar Bey'in[1] ;

Söyledi târih bu şeyh-i kâmile Haydar Ali
Hû deyüp gitti Enîsî 'aşk ile mevlâsına

beytiyle irâe ettiği 325 hicri senesindedir. Bir gazelinden:

Rişte-i dil vuslat-ı mihr u vefâya bağlıdır
Za'f-ı cismim firkat-i kaygu, cefâya bağlıdır

Mâr-ı sevdâya Enîsî vuslat-ı tiryâk olur
Zahm-ı sînem illet-i dârû, şifâya bağlıdır

Diğer bir âşıkâne gazelinden:

Harc edip vârım yoğum vîrâne oldum aşk ile
Derd ü gam mihnet çekip dîvâne oldum aşk ile

Aşk derler bir belâ-yı mihnete düştüm ki ben
Kâse-lîs-i sof[2]ra-i dem-hâne oldum aşk ile

---

[1] Mûsîkîde mahâreti olan ve ikinci kolordu muzıkası mülâzım-ı evvelliğinden tekâüd edilen Muammer Efendinin de tabiat-ı şi'riyesi vardı. Mûmâ-ileyh (340) senesi içinde vefat etmiştir. (Nutkî) mahlâsıyla şiir yazardı. Manzumeleri,şeyhi Edremitli Haydar Beğ ile meclis-i umûmî a'zâsından Rûhî Nâcî Beyefendide mahfuzdur. Bir beyti:

Pest ü ulvî âlemün mevcûdı mahkûm-ı fenâ
Mevt-i hâ'ilden nasîb almak mukadderdir bana

Çıksa cânım aks-i cânânı çıkarmam sîneden
Hıfz edip îmân-veş peymâne oldum aşk ile

Şîşe-i sahbâyı nûş ettim ezel bezminde ben
Ey (Enisî) âleme meyhâne oldum aşk ile

BAHRÎ HASAN FENDİ

Karesili Bahri Efendi diye tanınmış olan[1] Hasan Efendi Murad-ı Sâlisin muallimi İbrahim Efendinin hemşehrîsidir. Tahsilden sonra İkinci Selim'in hocası Atâullah Efendi'den icâzet aldı; gerek dayısı ve gerek hocasının himmetiyle tefeyyüz etti.

Hasan Bahri Efendi bazı medreselerde müderrislik ettikten sonra Sahn-ı Semân müderrisliklerinden birine ve 991 senesinde Şam, 994'te Kudüs kadılığına tayin edildi. Son memuriyetine giderken (Dürzî) ler tarafından şehit edildi. Kabri Trablusşam'dadır.

Hasan Efendi üç lisanda şiir söylerdi. Tab'an halîm, mükerrem, misâfirperver idi.

Bast-ı bisât-ı inbisât eyleyelim sizinle biz
Şîr ü şeker-veş ihtilât eyleyelim sizinle biz

beytiyle ziyarete giden zevâtı salıvermeyerek yemeğe alıkoyardı. Bahrî Efendinin afyona iptilâsı ziyâde idi. Mûmâ-ileyh Süleyman Çelebi'nin mevlidine nazîre olarak bir mevlid-i nebî nazm etmiştir. Şu beyitler mevlidindendir:

Hâdi-i vâdî-i Hudâ talebi
Fahr-i âlem-i Muhammed Arabî

Nakş-ı ser-levha-i kitâb-ı vücûd
Nakşbend-i kitâbe-i der-i cûd

Hâtem ü pîşvâ-yı her mürsel
Evvel-i âhir, âhir-i evvel

---

[1] Kızılca Tuzlalı olan Bahrî Efendi maskat-ı re'si itibarıyla bu gün vilâyet hâricinde ise de Karesili şöhretiyle tanınması terceme-i hâlinin yazılmasına sebep oldu.

Şâhid-i nâzenîn-i bezm-i şühûd
Şâhid ammâ hakîkaten meşhûd

Şem'iyye ismini verdiği kasidesinden bir beyti:

Ser-keşlik itme âh-ı derûnumdan it hazer
Mür-keşlik eyle kaldı mı gör rûzigâra şem'

Bahri Efendinin oğlu Dürrî Abdulbâkî Efendi de ulemâ ve şuarâdandır.

SENÂÎ MEHMED EFENDİ

Balıkesirli'dir. Tahsilden sonra mülâzım olarak bir müddet müderrislik etti. Bazı mahallerde kadılık yaptı. Senâî Mehmed Efendi, ilm ile fezâil-i ahlâkiyyeyi cem' etmiş edîb ve şâir bir zât idi.Muâsırı olan Kınalı-zâde Hasan Çelebi, tezkiresinde " ahlâk-ı hüsne ve maârif ü kemâlât-ı müstahsene ile ma'rûf emsâl ü akrânı meyânında fezâil ü irfân ile mevsûf " olduğunu söylüyor. Senâî'nin vefatı târihi malûm değil Sicill-i Osmânî Kanûnî Sultan Süleyman'ın son zamanlarında vefat ettiğini yazıyorsa da bazı karâine göre vefatı daha sonradır.

Ahdî-i Bağdâdî ma'ruf tezkiresinde Senâî'nin şiire yeni heves ederek gece, gündüz üstâd şâirlerle mübâheselerde bulunduğunu kaydetmiştir.

Senâî Mehmed Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr adlı manzum eseriyle mükemmel ve müretteb dîvânı Şevâhidü'n-Nübüvve tercemesi ve Bursa'da medfun Emîr Sultan'ın menâkıbı cümle-i âsârındandır. Şevâhidü'n-Nübüvve'nin bir nüshası Topkapı Sarayı'nda Revân Odası Kütüphânesi'ndedir.

Aşağıdaki beyitler Senâî'nindir:

Uyanmaz şem'-i ikbâlim görünmez ol kamer-tal'at
Beni bu kara günlerde koyan baht-ı siyâhımdır

* *

Kul oldum başıma âzâd iken ol serv-i âzâde
Su gibi yüz sürüp pâyına oldum ana üftâde

* *

Belâ-yı dehri Hudâ çektirirse gam yemeziz
Visâl-i yâri nasîb eylese Hudâ bâri

* *

Gönlüme gam gelicek merdüm-i dîdem ter olur
Nem kapar şöyle buluttan kat'ı nâzik ter olur

HÂMİD AHMED BEY

Değerli ve nezîh gençlerden olan Hâmid Bey Balıkesirli'dir. 1301 senesinde doğdu. Pederi Küçük Hacı-zâde Halil Nâilî Efendidir.

Hâmid Bey ibtidâi tahsilden sonra yedi sene medreseye devam etti. Hıfza çalıştı. Balıkesir İ'dâdisi'ne devam ederek şehâdetnâme aldı. Meslek-i ta'lime intisâpı şiddetle arzu eden Hâmid Bey İstanbul Dârü'l-Muallimîn'ine de girerek 324 senesinde rüştiye kısmından mezun oldu.

Hâmid Bey'in ilk muallimliği Beyrut vilâyeti kazâlarından Sayda'dadır. Sonra Karesi vilayeti dahilinde Erdek, Gömeç, Bayramiç başmuallimliklerinde, Bandırma mıntıkası tedrîsât-ı ibtidâiyye müfettişliğinde , Balıkesir Dârü'l-Muallimîn müdür muavinliğiyle edebiyat muallimliğinde bulundu. Bir aralık dârü'l-muallimînin lağvı üzerine Gönen kazası nümûne müdürlüğüne geçerek 338 teşrîn-i evvelinde dârü'l-muallimînin tekrar güşâdı üzerine Türkçe muallimliğine tayin edilen mûmâ-ileyh 339 senesi nisanının sonuncu günü bir hafta hastalıktan sonra vefat etti. Kabri, Başçeşme Mezarlığındadır. Hâmid Bey hassas, halûk idi. Gürültüden hoşlanmaz, tenha hayatı severdi. Bir hayli eş'ârı varsa da perâkendedir;

" Verem Kurbanı Münevver Bir Genç Kıza "

Yazık yazık sen misin bir kenâra atılan
Siyâh toprak içinde çürüyerek mahv olan
Yazık yazık sen iken zarîf, taze bir fidan
Yere düştün kuruyup henüz çiçek açmadan

Verem denen bir harîs ciğerini kemirdi
Bu milleti süsleyen vücudunu devirdi

* *

Seni şevkle bekleyen günler şimdi mâtem-gûn
Bülbül gibi öttüğün bütün yerler pür-sükûn
Parlak âtî, sa'âdet va'd eyleyen dehr-i dûn
Seni iğfâl etmekle ne kazandı utansın

Verem denen vahşiye ciğerini kaptırdın
Haşerâta cismini eyvâh gıda yaptırdın

* *

Yükselmiştin irfândan bir münevver semâya
Mevkûf idi hayâtın kadınlığı a'lâya
Fakat haksız ölümle mahvolunca bu gâye
Uçtu rûhun nâlekâr şekvâ edip Hudâ'ya

Verem denen bir zâlim feryâdına bakmadı
En bî-amân silâhı ciğerine sapladı

İzmir

Güzel şehir! Neden bu gün temiz yüzün lekeli
Gülen parlak ufukların bize mâtem saçıyor
Niçin latîf nağmelerin olmuş birer inilti
Yüreklerin yarasını dağlayarak açıyor

Söyle kimdir? Bu mü'ellim derde sebep güzelim
Büyük Türk'ün yanık kalbi dayanamaz bu hâle
Söyle alçak bir düşmen mi? Ey mukaddes emelim
-Yunan- evet o bir vahşî canavardır yok şüphe

Fakat korkma seni billâh o hâine vermeyiz
Buna delîl; işte seni kurtarmağa gelenler
Şerefini, imânını, ecdâdını bilenler
Türk ve İslâm hür kardaşlar; sana fedâ hepimiz

HASBÎ MUHARREM EFENDİ (Helvâcı-zâde)

Fâzıl ve müdekkik, şâir olan Hasbî Efendi Balıkesirli olup Helvâcı Hacı Mustafa Ağa'nın oğludur. 1279 senesi haziranında doğdu. Medrese dersine devam ederek fuzalâ-yı müderrisînden Balıkesir müftüsü Osman Nûrî Efendi merhumdan icâzet aldı.

Kudret-i ilmiye ve edebiyesiyle temeyyüz eden Hasbî Efendi 309 senesi martında Balıkesir İ'dâdisi Türkçe dersi muallimliğiyle meslek-i ta'lime intisâp etti.

Muharrem Hasbî Efendi 324 senesi teşrîn-i evveline kadar bilâ-fâsıla muallimlikte kalarak birçok talebe yetiştirdi. Cihet-i ilmiyeden müderrislik pâyesi ve 323'te İzmir pâye-i mücerredeyle taltîf edildi. Mûmâ-ileyh 324 senesi teşrîn-i sânisinde güşâd edilen Meclis-i Mebûsân'a Karesi mebûsu olarak iltihak etti. Müddetinin hitâmında memleketine avdet eden Hasbî Efendi 329'da meclis-i idâre ve aynı sene içinde meclis-i umûmiye a'zâ oldu.

Hasbî Efendi 1330 senesi kânûn-ı sâni sonlarında elli bir yaşında vefat etti. Kabri Lütfullah Câmii haziresindedir.

Merhum, zarîf, hoş-sohbet ve meclis-ârâ idi. Büyük küçük temas ettiği, görüştüğü zevât üzerinde hiss-i hürmet bırakırdı. Kendisinin afyona inhimâkı ziyâdece olduğundan bu iptilâ ile vücudunu yıprattı.

Hasbî Efendinin kitâbet ve kudret-i kalemiyesi zamanına göre çok güzeldir. Kudemâ tarzında güzel şiirleri vardır.Hatt-ı destiyle muharrer mecmuâ-ı eş'ârı sâbık Karesi maârif müdürü Sabri Bey Efendi'dedir. Şiirleri hemen bir dîvan teşkil edecek kadardır. Eş'ârından müntahap parçalar:

" Na't-ı Nebî "

Ey serîr-i hilkatin şâhenşeh-i fahr- âveri
Ey muhabbet bağının gül-gonce-i zîbâ-teri

Sen o şems-i âlem-ârâ-yı Hüdâsın bî-gümân
Senden almıştır ziyâyı kâinâtın her yeri

Nâm-ı pâkin neş'e-fermâ-yı cihân-ı ihtidâ
Pertevündendir cihânın çeşminin tâb u feri

Gâye-yi tekvîn-i âlemsin sen ey şemsü'l-hüdâ
Sâha-i tekvîne geldi senle âlem gevheri

Matla-ı manzûme-i imkândır zâtın senin
Sensin imkân-hâne-i feyzin çerâğ-ı enveri

Öyle bir fermâna mâliksin ki yazmıştır Hudâ
Onda tuğrâ-yı livâü'l-hamd ü havz-ı kevseri

Cebhe- say ravza-ı pâkin olan ümmetlerin
Cebhe-i âmâli olmaz mı saâdet mazharı

Ravza-i âmâleder erbâb-ı tevhîdin o hâk
Ravza-i pâkinle oldukça cihânın mefharı

Ravzatü'l- envârının her zerre-i hâk-i rehi
Asmân-ı âlem-i manâda reşk-i müşteri

Ser-bülend eyler hakîkat âleminde gün gibi
Mazhariyyet pertev-i ihsânına her çâkeri

Vâsıl-ı ser-menzil-i âmâl olursam çok mudur
Aşkın oldukça taleb râhında kalbin rehberi

Âşıkım yanmakladır şimdi bana zevk-i hayât
Sînem olmaz yanmadan feyz-i hakîkat mastarı

Dalgalansın sînede deryâ-yı aşk-ı Ahmedî
Rişte-i nazma şeref versin nuût-ı cevheri

Ümmetin olmakla rif'at-yâb olan kalb-i selîm
Neylesin bu âlem-i fânîde zîb ü zîveri

Bir siyeh-rû âcizim müstağrak-i isyânım âh
Kıl şefâat ey Hudâ'nın sevgili peygamberi

Neşe-bahş oldukça kalbe rahmeten-li'l-âlemin
Fikr eder mi Hasbi-i bî-çâre havl-i mahşeri

Gazellerinden

Vâye-dâr-ı marifet zîb-i kıyâfet istemez
Şâhid-i feyz-i Hudâ dîbâ-yı ziynet istemez

Bellidir kadr-i girân-ı gevher-i ilm ü hüner
Eylemek sencîde-i mîzân ü kıymet istemez

Rehberi irfân olan merd-i basîret-mâyeye
Âlem-i tedbîrde minhâc-ı himmet istemez

Feyz-i istidâddır insânı insân eyleyen
Etme ol mahrûm-ı istidâd-ı gayret istemez

Zerreden seyr-i cihân-ı ibret eyler ehl-i dil
Çeşm-i hikmet-vâyesi sem-i delâlet istemez
Marifet erbâbı istiğnâ- güzîn-i çarhdır
Böyle bir dünyâ için dûnâna minnet istemez

Tâ ezel vîrâne-zâr-ı derd olan dil-Hasbiyâ
Zevk-i nâ-fercâm-ı âlemle imâret istemez

Merhumun en ziyâde beğendiği ağlar redifli uzun bir gazelinden müntahap beyitler:

Gönül bu hestî-i gam-ı mâyeden bîzârdır ağlar
Gözüm encüm-sümâr-ı leyle-i ektârdır ağlar

Nasıl tefsîr eder mazmun-ı râz matlabı hâme
O da mest-i sürûd-ı kalb-i nâlişkârdır ağlar

Olanlar neş'e-yâb-ı zevk-i hikmet bezm-i hestîden
Garîb-i bî-nevâ hasretkeş-i dildârdır ağlar

Nasıl ifhâm ü istifhâm olunsun ma'na-yı hikmet
Kimi güm-kerde-i hayret, kimi hüşyârdır ağlar

Nakveş-i mâsivâ ki cilve-ger mir'ât-ı hilkatden
Yazılmış nusha-i tekvine hep eş'ârdır ağlar

O cûlar ki akar ufkı zevâle nâlekârâne
Ulü'l-ebsâr için âteşzen-i efkârdır ağlar

Gelir mi her dile ezvâk-ı nâ-fercâmdan şâdî
Cihânda her gönül kim vâkıf-ı esrârdır ağlar

Nedendir ağlar şâdî-güzâr-ı gülşen-i ikbâl
Hezârân zahm-nâk-ı hâr-ı istihkârdır ağlar

Kalanlar hâk-sârâne hazîz-i nâ-bekâmede
Hayâtı bahtına bahtı hayâta bârdır ağlar

Talebkârî-i leylâ-yı emelle her dil-i bîdâr
Hemîşe reh-neverd-i menzil-i dîdârdır ağlar

Nasıl ârâm eder ser-der- hevâ-yı 'aşk olan diller
O bağın bülbülü dücâr-ı derd-i hârdır ağlar

O dil kim bir mizâc-ı âteşînden âteş almıştır
Yanar her rûz u şeb pervâne-i devvârdır ağlar

Cihan şûrîde-bahtâne felâkethâne mi bilmem
Gözümde bağ-ı âlem sahn-ı âteş-zârdır ağlar

Gül ağlar sünbül ağlar bülbül-i şûrîde hâl ağlar
Cihânda her gönül bir hâr elinden zârdır ağlar

Şeb-i yeldâ-yı gamda dîde-i dil-hasta-i hicrân
Hevâ-yı kâkül-i dildâr ile bîdârdır ağlar

Demiştim kırma kalb-i bî-günâhı inkisâr alma
O mest-i bâde-i nahvet ki dil-âzârdır ağlar

O şûhı şimdi gördüm sayd-ı dâm-ı intikâm olmuş
Zevâl-i hüsnüne mahzûn u efsûskârdır ağlar

Çerâğ-ı hüsnü sönmüş kalmamış pervâne-i aşkı
Kırılmış câm-ı bezm-i ihtişâmı târdır ağlar

Hazâna uğramış bağ-ı izârı hâr-zâr olmuş
O zülf-i anberîn ki zîver-i ruhsârdır ağlar

Ölürken bir zamân gâret-zen-i sermâye-i âram
O gözler şimdi nem-âlûd-ı istiğfârdır ağlar

Bu gün ser-germî-i ikbâl ile handân olan mağrûr
Yarın işkeste-bâl darbe-i idbâr ağlar

Okunsun ba'demâ bezm-i vefâda yâdigâr olsun
Bu bir manzûme-i feryâd-ı manidârdır ağlar

Varup bezm-i cenâb-ı dilbere ey âteşîn feryâd
Di ki (Hasbî) esîr-i bahtı-nâ-hemvârdır ağlar

X X

Hakîkat-âşinâ-yı zevk olan bend-i hayâl olmaz
Görenler bedr-i tâmı tâlib-i vech-i hilâl olmaz

Çerâğ-ı bezm-i nâ-fercâm-ı dehre eylemem minnet
Bana fikr-i bekâ-âsâ çerâğ-ı çeşm-i bâl olmaz

Hata ettimse de ser-germî-i sevdâ ile afv it
Bu yolda âşık-ı ser-keşteye cürm ü vebâl olmaz

Yanıldın bilmedin arz-ı niyâz-ı âtıfet kıldın
O hûnî gamze-i cellâddan ey dil su'âl olmaz

Kabûl-ı inhirâf eyler mi dil râh-ı muhabbetden
Tarîk-ı aşktan dönmek gibi râh-ı dalâl olmaz

Olan ser-dâde-i fermân-ı aşkın kalb-i hâkîye
Yolunda cân fedâ olmak gibi feyz-i kemâl olmaz

Gönül ser-şâr-ı feyz-i aşk olunca (Hasbî) âlemde
Der-i dünyâya rû-mâl-i niyâz ü ibtihâl olmaz

Diğer bir gazelinden:

Sâye-i hâmemde ben de fâiku'l akrân idim
Merkez-i feyzimde şems-i âlem-i irfân idim

Mübtelâ-yı aşk olup düştüm bu hâk-i zillete
Yoksa ben de sevdiğim hâlimce bir insân idim

Ol zamândan dilde kaldı şimdi bir yâd-ı hazîn
Bir ağaç altında sen mahzûn (ü) ben giryân idim

Çâre-cû-yı derd-i âteş-nâk-ı aşkın oldum âh
Bir zaman vâreste-i derd-i dil ü dermân idim

Düştü dest-i rûzgâra âh ol bezm-i visâl
Sen o bezme şem' ü ben pervâne-i sûzân idim

Eylemiştim sîne-çâk-i sabr olup ref-i niyâz
Bilmedin efkârımı pâkize-i vicdân idim

Hançer-i kahrın ciğer-gâhımda açdı yâreler
Yara üzre yara açdın haste-i hicrân idim

Kılmadım âdâb-ı aşkı (Hasbî) bir an pây-mâl
Gerçi zahm-ı ibtilâdan ben şikâyet-hân idim

Bir zaman Balıkesir mekteplerinde okunan manzûmesinin iki kısmı:

Ey tâlib-i gencîne-i envâ-ı maâlî
Tahsîle çalış rütbe-i bâlâ-yı kemâli
Kılsun o saâdet ebedî şânını âlî
Tahsîle çalış rütbe-i bâlâ-yı kemâli

Mekteb gibi gülzâr-ı füyûzâta devâm it
Merdâne çalış kendini âlemde be-kâm it
Akrânına da böylece îrâd-ı kelâm it
Tahsîle çalış rütbe-i bâlâ-yı kemâli

Karasi mutasarrıflığında bulunmuş olan fâzıl ü müdekkik muhterem Mehmed Ali Aynî Beyefendinin[1] "göster" redifli gazellerine Hasbî Efendinin nazîresinden:

Birer sûretle hep üftâde-i dâm-ı taalluktur
Bu dâr-ı ibtilâda var mı bir âzâde ser göster

İlâhî bâdeye peymâ-yı aşk şâhid-i feyzim
Bana tevfîkini râh-ı talebde râh-ber göster

Hased garet-zen-i sermâye-i ikbâl olur bir gün
O derd-i bî-devâdan mümkün oldukca hazer göster

Bu derd insân için bir meslek-i feyz-âver-i hikmet
Derûnun olsa da giryân rûyun hande-ver göster

Hezârân râh vardır menzil-i cânân için gerçi
Bana o vâdî-i hayretde râh-ı bî-hatar göster

Edip tanzîre gayret nazm-ı pâk-i (Aynî)yi (Hasbî)
Sühan erbâbına hâlince kâlâ-yı hüner göster

---

[1] Mehmed Ali Aynî Beyefendi Balıkesir'de irfan ocağının tütmesine pek büyük hizmetler etmişler ve burada bir çok mektep yaptırmak suretiyle bugünkü neslin tenevvür-i esâsını ihzâr eylemişlerdir.

Bazı beyitler:

Öğretir kânûnunu âheng-i aşkın goncaya
Bâğ-ı feyzâ feyz-i aşkın bülbül-i dîvânesi

* *

Her biri olmuş kitâb-ı ma'rifetden bir varak
Sanma ki manâsı yok nakş u nigâr-ı âlemin

* *

Hâline terk it dolansın kûy-ı dildârı gönül
Ka'be-cûyân-ı hakîkat böyle pûyân olmalı

* *

Çekmedense câhilin bâr-ı girân-ı minnetin
Derd tâkatsız fakr u ihtiyâc altında dûr

Sa'y it de kazan sen şeref ü şöhret ü şânı
Gayrin şerefi kendine âid eser eyler

HALÎMÎ

Bu sene mezûnen İstanbul'da iken 340 Temmuz evvelden beri müşterisi olduğum bir kitapçı yazma mecmûaları olduğunu söyledi. Bir haylisini gözden geçirdim.Karesi Meşâhirini toplamakta olduğum için mecmûada bu vilâyete mensup üç şâir ismine tesâdüf ettim. Dâî, Rıhletî ve bir de sâhib-i terceme Halîmî.

Satın aldığım mecmûa takriben 1060 târihlerine kadar olan bazı şâirlerin müntahap parçalarını almıştır. Bu mecmûada Halîmî El Kebsûdî isminde hem şeyh ve hem şâir olan zâtın da ismi vardı. Mecmûadaki şâir isimlerine göre bu zât onuncu asr-ı hicrî sonuyla on birinci asr-ı hicrî evvelinde yaşamıştır. Mecmûanın sahibi (Hayâtî) de bu târihlerde hayatta idi.

Kebsudlu Şeyh Halîmî Efendi'nin terceme-i hâline muttali olamadık. Mecmûadaki rindâne bir gazeli şudur:

Bağa girmek bir seher-çîn sen saçı nesrîn ile
Cennet-i firdevse girmektir ki hûr ü ayn ile

Gül gül olsun mühreler kerem eyle ehl-i meclisi
Mey sunub zerrîn kadehden sâid-i sîmîn ile

Ol büt-i tersâyı gösterdim barışmaz mı aceb
Söylen olsun ol güzel ya kin ile ya din ile

Hûblar içre görüp dildârı uşşâka dedim
İktirân itmiş benim mâhım bu gün pervîn ile

Şeyh (Halîmî) hastanın hâlin sora gelmiş rakîb
Sûre-i Ve'n-nâziât okur maân Yâsin ile

DÂÎ

Halîmî'den bahsederken zikrettiğim mecmuada Dâî Efendi be-Balıkesrî ser-levhalı bir şâirin ismini de görmüştüm. Bu zat için Sehî Bey Tezkiresi'nden başlayarak şuarâ tezkirelerine baktım; meşhur Ahmed-i Dâî ile Fâtih zamanında yaşamış olan Kastamonulu Dâî ve 996'da mağrûkan vefât eden Kadı Dâî Abdurrahman ve 1060 senesinde irtihâl eyleyen Şesterli Dâî Şemseddin isimlerinden başkasına tesadüf edemedim.

Mecmuanın üç yerinde Dâî Efendi be-Balıkesrî klişesi geçiyor. Aynı mecmuada bir de memleketi zikredilmeyerek Dâî Osman Efendi'den bahsediliyor. Belki de ikisi birdir. Dâî Efendi denilmesinden şâirin ilmiyye sınıfından olduğu istidlâl olunuyor. Dâî onuncu asr-ı hicrî sonuyla on birinci asr-ı ibtidâlarında yaşamış olacak. Onuncu asr-ı hicrî şâirlerinden olan ve 999 târihinde vefât eden Mecdî Mehmed Efendi'nin:

Ey âşıkını öldürücü şâh-levendim
V'ey bendesinin hâline rahm itmez efendim

Reftârına güftârına destârına baktım
Bu şîveyi bu cünbüşü bu tarzı beğendim

beyitleriyle başlayan bir gazeline nazîresi olduğundan Dâî'nin o târihlerde veyahud yazdığımız gibi on birinci asır ibtidâlarında yaşadığı tahakkuk ediyor.

Dâî'nin Mecdî'ye nazîresi:

Ey gamzesi tîr kaşı kemân şâh-levendim
V'ey kâkülü sünbül yüzü gül zülfü kemendim

Câm-ı mey-i aşkın şu kadar etti beni mest
Nûş eyleyeli bilmem anı zerrece kendim

Çeşm-i ruhumun şevkına her rûz u şeb ey dost
Pervâne-sıfat âteş-i hicrânına yandım

Sâyen gibi ayakta koyup eyleme pâmâl
Rahm eyle hevâdârına ey serv bülendim

Dâî nice yıldır eşiğin hâkini bekler
Lutfile ana eyle nazar-gâhı efendim

Gamın düşse dile nâgâh yürek oynar revân titrer
Dokunsa bâd-ı sarsar nitekim berg-i hazân titrer

Zülâl-ı âb-ı vaslında gözüm kaldı habâb-âsâ
Teb-i fırkatle anınçün bu cism-i nâtüvân titrer

Ne dem kim inlesem ney-veş gamınla ra'd-ı âhımdan
Felekte ey melek nüh-tâk-ı çarh-ı âsumân titrer

Şu denlü za'fım efzûn etti aşkın ey kemân-ebrû
Dokunsa nâvek-i hicrin tenimde üstühân titrer

Ne mümkün hal-i zârın yâre arz itmek dil-i Dâî
Yüzün görse gider aklı başından bir zaman titrer

X X

Kaçan kim zülfini ruhsârına cânân nikâb eyler
Felek güyâ sehâbı mihr-i rahşâna hicâb eyler

Perîşân kâkülü baştan perîşân eyledi aklım
Bana zülfin hesâbın kıl diyü durmaz itâb eyler

Visâlin câmını nûş eyleyen bezm-i safâ içre
Ayılmaz haşre dek cânâ anı mest ü harâb eyler

Sebak almamış ol meh defter-i mihr-i vefâdan hiç
Cefâ fenninde ammâ işve bâbın bir kitâb eyler

Safâ bezminde yâr ağyâr ile ıyş-ı müdâm üzre
Yakar gam nâr-ı cânân (Dâî) nin bağrın kebâb eyler
X X
Dem-â-dem gamla pür-hûn gözlerim ney gibi cân inler
Cefâ-yı gülle sankim bülbül-i bîçâregân inler

Görüp dürr-i yetîm-i eşkimi hâk-i mezelletde
Gözünden yaş revân olup zemîn ağlar zamân inler

Kemend-i zülfünün sen olmadın ancak giriftârı
Şikenc-i turrasından nice kalb-i âşıkân eyler

Cemâl-i mihre sanman yalınız dildâdedir eflâk
Felek ser-keşte anınçün bu çarh-ı âsmân inler

Gamından hasta-hâl olmuş tabîbâ Dâî-i bîmâr
Yatar künc-i belâda derd ile ol nâ-tüvân inler
X X
Şöyle yaktı Ka'be hakkı âteş-i aşkın beni
Sûz-ı hicrânın Halîlim nâra benzer benzemez
X X
Tutarlar mı kulak (Dâî) Sözüne zâhid-i huşkun
Şular kim pend-i pîr-i aşkı dâim istimâ eyler
X X

Zamandan ve zamane dostlarından ve cübbe vü destâra itibar edildiğinden şikayeti hâvi olan şu gazel de Dâî'nindir:

Kat it ümmîd-i himâyet riştesin yârândan
Yok hakîkatten eser her giz bu gün ihvândan

Yâr-ı müşfiktir diyü arz itme hâlin dostuna
Düşmana ifşâ eder râzın hemân ol ândan

Akreb itmez akrabânın ettiğün bir kimseye
Pendimi tut kıl hazer (sen)kâr-ı bed-hîşândan

Câme-i dîbâ ile destâra mâlik olmasan
Fâzıl olsan kadrin alçak ahmak ü nâdandan

Câm-ı mihnetden belâ bezminde (Dâî) çektiğim
Kâse kâse zehr-i gam nûş eyledim devrândan

ZÂTÎ

Osmanlı şâirleri içinde zamanının mümtâz şâiri olan, selâset ü sâdegî-beyân ile temeyyüz eden Zâtî Balıkesirlidir. Asıl ismi târih-i tevellüdü olan 876 târihini gösteren İvaz' dır. Latîfî ve Sehî Bey tezkireleri adının Bahşî olduğunu yazıyorlarsa da kendinden mervî ve mevsûk olan birinci kayıttır.[1]

Hiç kimseden ders görmeyen ve fıtraten şâir olan Zâtî ibtidâ çizmecilik sanatına verilmiş, çıraklık etmiş, kalfa olmuş ve bir müddet bu suretle maişetini temin eylemiştir. Zâtî istidadı hilâfına ailesi tarafından sanata sevk edilmiş olduğundan hem bu sanatla iştigal eder ve hem de şiir söylerdi. Çâlâkî-i tab-ı şâirânesi, coşkun ruhu, rind ve kalender meşrebi onu bir müddet meclis-i meyde bezm-i cemlerde dolaştırmış ve nihayet galebe edemediği kuvvet-i tab'ı Zâtî'ye dükkanı, dest-gâhı terk etmek suretiyle sanattan vazgeçirerek mizac ve tabına muvafık olan İstanbul'a sevk etmiştir. Zâtî mecma-i şuâra olan

[1] Bazı erbâb-ı dirâyet-i mezbûrdan nakl ve rivâyet ederlerdi ki sene sitt ü seb'în ü semânmada doğdum adım (İvaz)dır ve hem târih-i vilâdetimdir derdi.(Kınalızâde, Âşık Çelebi Tezkireleri).(Bu dipnot, Kınalızâde Hasan Çl., Tezkiretü'ş Şu'arâ I.C., Ankara, 1978, s.382'ye göre yazıldı.) (Hzl.)

İstanbul'a gelince ders görmüş ve biraz sarf ve nahiv öğrenmiş ve Bayezid-i sânînin Vezîr-i azamı Ali Paşa'ya takdîm ettiği:

Şitâ vücûd-ı nebâtâtı eylemişti adem
Yine zuhura getirdi bahâr-ı Îsî-dem

matla'lı kasîdesiyle nazar-ı dikkati celb etmiş ve bu suretle Ali Paşa'ya takarrüb eyleyerek o vasıta ile vüzerâ ve ricâl-i devlet sohbetleri kendisine güşâde bulunmuştur.

Zâtî; üç padişahın zamanını idrâk etmiş, şâirliği sayesinde Bâyezid-i Sânî, Selim-i Evvel, Kânûnî Sultan Süleyman'ın iltifat ve ihsanlarına nâil olmuş ve Bayezıd-ı Sânî'nin emriyle biri bahar ibtidâsına, biri intihâsına ve diğeri bayramlara mahsus üç kasîde tanzîmine memur edilmişti.

Bayezıd'a olan bu takarrübü sayesinde şâirin derece derece şöhreti artıyordu. Zâtî'yi en ziyade himaye eden ve şöhretine sebep olan Vezir-i âzâm Ali Paşa idi. Zâtî bundan başka bazı ricâlin daha mazhar-ı himâyesi olmuştu. Bu kadirşinas zevâtı kendisi isimleriyle sayıyor: Hersek-zâde dahi Vezir-i âzâm olan Ahmed Paşa çok merhamet ve mürüvvet ederdi ve ekseri bezm-i ıyş u işret ederdi. Ben dahi mansıb hevasında ve kayûdla takayyüd pervâsında olmayıp pâdişahın saliyânesi ve Ali Paşa ve Hersek-zâde'nin hergâh Atâyi Hüsrevânesi ve kazasker olan Hacı Hasan-zâde'nin[1] ve Muîd-zâde'nin[2] ve Tâci-zâde Nişancı Çelebi'nin cevâiz bî-girânesiyle müreffehü'l-hâl ve fârigu'l-bâl edem).

Hâmisi Ali Paşa'nın 917 senesinde şah kulu=şeytan kulu muharebesinde şehadeti[3] şâiri dilhûn etti. Fakat şûh-meşreb Zâtî'yi himaye edenler çoğalmıştı. O küberâ meclislerinin bülbülü olmuştu. Tasarrufunda bulunan şeyler ve memduhlarından aldığı câizeler Zâtî'nin hayat-ı rindânesi müreffehâne idame ediyordu. Zâtî'nin en ziyade şöhreti arttığı devir Selim-i evvelin devr-i saltanatı idi.

Zâtî, Selim-i evvelin cülûsunu tebrik için taktim ettiği kasîdesinin bir beytinde:

---

[1] Balıkesirli olup ulema faslında tercüme hali muharrer Mehmet Efendidir.

[2] Efazin-i ulemadan olup Amasyalıdır. Üç lisanda şâirdir. Rum ili kazaskerliğinden mütekaiden (922) târihinde vefat etti.

[3] Hâdım Ali Paşa Bâyezid-i Sânî'nin havâs-ı nüdemâsından idi. İki defa veziri-i a'zâm olmuştur. Şecî, sehî ve ulemâya muhib idi.

Serverâ bir bende-i bî-kayddır kapunda adl
Tutamazdı anı zincire çeküp Nûşirevân

tarzında irâd-ı nazm etmiş olduğundan yeni padişah bu beyti pek ziyâde beğenerek Zâtî'ye îrâd-ı senevîsi on bir bin beş yüz akçe getiren üç köy ihsan etmişti. Zâtî münasebet düştükçe bununla iftihar ederdi.

Zâtî'nin hâmileri ve lütfunu görmekte olduğu rical yavaş yavaş hayat-ı fâniden çekilmişler Zâtî'yi adeta öksüz bırakmışlardı. Hemşehrisi olan Hacı Hasan-zâde ve onu tâkiben Ali Paşa'nın 920' de Câfer Çelebi ve daha Müeyyid-zâde ve Hersek-zâdelerin vefatları sebebiyle şâir yalnız kalmış gibi idi.

Zâtî Kanuni Sultan Süleyman devrinde eski mevkii ve itibârı bulamıyordu. Kendisine şâir Hayâlî rakip çıkmıştı.[1]

Kanûnî'nin Vezir-i azamı İbrahim Paşa Kudüslü şâir Hasbî'ye gazap edip hapsettirmişti. Zâtî ile beraber şuarâdan Keşfî, Kandî, Basrî İbrahim Paşa'dan Hasbî'nin afvını istirham etmişler ve şâir Hayâlî'nin siayeti üzerine İbrahim Paşa bu şâirlere yüz vermemişti.

Zâtî'nin bundan sonra talii arzusu üzere gitmedi. Eski demler, eski âlemler günden güne birer hayal olmaya başladı. Bununla beraber Zâtî muzâyekede değildi.

Asıl felaket şâirin hâl u şeyhu hattında 942 senesinde geldi, çattı. Vezir-i azam Ayas Paşa'nın sadâretinde umum sâliyâneler kesilmeye başlayınca Zâtî'nin medâr-ı maîşeti olanlar da kat' edildi. İşte altmış altı yaşına gelmiş olan zavallı Zâtî için bu târihten itibaren elim bir sefâlet yüz gösterdi.

---

[1] Hayâlî Selanik'te Yenice Vardar kasabasında doğmuştur. 14 yaşında şiire heves etmiş ve Yenice Vardar'a gelen (Baba Ali Mest Acemî)nin Halka-i Kalenderânesine intisâp ederek İstanbul'a gelmiş o zaman İstanbul Kadısı bulunan Balıkesirli Sarı Gürz Nureddin Efendi (Böyle bir gencin Râfizîler içinde bulunması caiz değildir) diye Hayâlî'yi şehrin muhtesibine teslim etmiş o da bundan sonra tahsil-i ilim etmiş ve Sultan Süleyman'ın in'âm ve ihsânıyla musâhibliğine nâil olmuştur. Hayâlî, Zâtî'den istifade eden şuarâdandır.

Yar ile hem-sohbet ol cisminde cânın duymasın
Halet-i aşkı hikâyet kıl zebânın duymasın

beyti Hayâlî'nindir.

Bîçâre Zâtî bundan sonra işi evvelce öğrendiği remilciliğe döktü. Bâyezid Camii içinde dükkanımsı bir barakada istikbalden haber vererek ekmek parası tedârikine mecbur oldu ve şöhret de buldu.

Her gün elinde asâsıyla pejmürde kıyafet Sarı Güzel tarafındaki hanesinden dükkanına gelir bir taraftan remil atar bir taraftan zamanının şiire heveskâr gençleri manzumelerini Zâtî'ye göstererek tashih ettirirler. Veya mütâlaasını sorarlardı. Bu suretle remmâlin dükkançesi nev-hevesân-ı edeb için bir mercî halini almıştır.

Dükkana gelen genç şâirler içinde istikbâlde bir devr-i edeb açacak olan Bâkî[1], Yahya[2] gibi zevat vardı ki bunlar zamanlarının ileri gelen şâirlerinden ma'dûd idiler.

Zâtî rind ve lâubâli olduğundan hayatın bu ezici halinden, zarûretinden asla şikayet etmezdi. O yine şûh ve kalender-meşreb idi. Bir zaman geldi ki zarûrete inzimâm eden ihtiyarlık bîçâreyi dükkanına kadar yürümekten de alıkoydu. Bunun için evi civarında bir dükkan açmak icab etti. Orası da şâirlerin ictima mahalli oldu.

Fakat bu kalabalık onun acınacak düşkün haline bir fayda temin etmiyordu. Zaten remilcilik ile de bir şey kazanmıyor ve ihtiyaç sâikasıyla yeni mansıb alan dûn maaşlı kimselere bile kasîde sunarak beş on para câize alıyordu. Bu suretle Âşık Çelebi'nin dediği gibi câizesinin narhı bir filoriya indi. Bed-baht şâir o elemli zamanlarını taliinin aksi cilvesini ne hazin tasvir ediyor.

---

[1] Bâkî, üstadı Zâtî'nin açtığı yeni edebî çığırı tanzim ve tevsî öğrendiği gazel tarzını Rûmun şuarâsı mısraı ile iftihar eden lirik bir şâir olup ismi Mahmut'tur. Babası Fatih Camii'nde müezzin idi. Bâkî gençliğinde sarac çırağı iken üstâdı Zâtî gibi sanatı terk ile tahsile başlamış ve Rumeli Kazaskerliğine kadar yükselmişti. Şiirde şöhreti (Sünbül) kasîdesiyle başlar. Şiirlerinde en bariz şey hassasiyetidir. Bâkî'yi İran'ın lirik şâiri (Hâfız-ı Şirâzî)ye benzetirler. Bâkî'nin mersiyelerindeki tarz-ı tahsis, tarz-ı ifade yeni ve şayan-ı takdîr bir tarzdadır. (1008) de vefat eden şâirin kabri Edirnekapı haricinde yol kenarındadır.

Seni Yusufla güzellikle sorarlarsa bana
Yusufu bilmezem ammâ seni âlâ bilirim

beyti Bâkî'nindir.

[2] Şâir Yahya, Taşlıcalıdır. Devşirmeden yetişmiştir. (990)da vefat etti. Ekseri eş'ârı âşıkâne ve ârifânedir. Hamse vesair eserleri vardır. Hacca giderken söylediği güzel bir beyti:

Kime kim Kâbe nasib olsa Hudâ rahmet eder
Her kişi sevdiğini hânesine davet eder

Deryâdan âb istemiş olsam şarâb olur
Ki altuna yapuşsam o sâat türâb olur

Âb-ı hayat sunsa eger hasr-ı destime
Zehr-i helâhil ile mülemmâ' şarâb olur

Kimden cihet umarsam o dem vaz'ıdır yıkıl
Dâim sarây-ı dil o cihetden harâb olur

Bed tâli'im cahîmden efsûn yakar beni
Girsem behişte de bana rahât azâb olur

Hiç kimsenin (Zâtî) bu bâbda günâhı yok
Devlet yüzüne baht-ı siyâhım nikâb olur

Zâtî on bir sene zarûret ve yokluk içinde çırpındıktan sonra 953 senesi Ramazanının sonlarında yetmiş yedi yaşında olduğu halde hayât-ı fâniye vedâ etti ve Edirnekapısı hâricinde Eyüp'e gidecek yol kenarına defn edildi. Şâir Abdî'nin suhenver geçdi terkibi ile:

eş'âr kaldı yadigâr

mısraı ve Âşık Çelebi'nin:

Çünki Zâtî eyledi bu dehr-i fânîden güzer
Gerçi bir târihdir fevti cihâna ser-te-ser

Her hünerver etmek için lîk ezhâr-ı hüner
Biri birinden öğredip dediler târihler

Cümlesinden bir yıl o girdi demiş âşık meger
Onın için dediler târih getti zâl-ı nazm

tamiyeli[1] târihi vefâtı senesini gösterir.

Zâtî cidden mümtâz bir şâirdir. Yeni bir devr-i edebî açmış olan Bâkî ve Bâkî lisânının esâsâtını ihzâr eden Zâtî olduğu için devr-i mezkûr nâmının kendisine bahşedilmemiş olması haksızlıktır. O

---

[1] Nazm-zâl=952+1=953 tâmiyesi

zamana kadar gelen tarz-ı şiire yeni bir çığır açan, hayâlât, hissiyât ve lisânının metânetiyle devr-i kemâli güşâd eden Zâtî'dir. "Bâkî'nin kurulduğu serîr-i tekâmül-i lisân ona Zâtî'ye âid olmak iktizâ ederken târih-i edebiyat Bâkî'nin ismini onun üzerine va'z eylemiştir."[1] Şuarâ tezkiresi yazanlar içinde Zâtî'yi en iyi anlayan "bakiyye-i şuarâ-yı selef ve kıdve-i fusahâ-yı halef" diyerek vukûfunu gösteren Kastamonulu Latîfî'dir.

Latîfî, şâirin ahvâl-i evâlini "erbâb-ı harfden gedîmini ve arak-ı cebînî ile derilir mûze-dûz ve evbâş ve avâm sûret-i levend-sîret-i ayyâş" olarak kaydettikten sonra "kendinde cevdet- tab-ı selâket fehm etmeğin ömrünün bir miktarını nahve sarf etti ve Müneccim-zâde'den kavâid-i remel öğrenip remel ü nücûm tarîkına gitti." diyor ve bir hayli medihlerden sonra " bu bir şâir-i mümtâz ve bî-enbâzdır ki evc-i ma'âni ve makâlde hevâ-yı hayâl kıyl ü kâlde bunun pervâzına erer bir şahbâz-ı bülend- pervâz fezâ-yı Rûm'a gelmemiştir..." mütalaasını yürüterek :

Şâirân zerrât u ol bir mihr idi
Gayriler katrât-ı nehr ol bahr idi

mesnevisiyle şâiri ballandırıyor ve Zâtî'yi rikkat-i hayâlde esâtize-i şuarâ-yı İrân'dan Kemâl-i Hacendî'ye benzetiyor[2]

Zâtî'nin bu parlak zamanı vüzerâ ve ricâl-i devlet bezmleriyle mesrûr olduğu zamana âid idi. Bunu Lâtîfi de anlayarak evâsıt-ı ömrünü tecâvüz ettikten sonra söylemiş olduğu şiirleri muakkaddır diyor.

Evet Zâtî'nin ihtiyarlığında ve bâr-ı maişet omuzlarına bindiği zamanlarda söylediği şiirleri Aşık Çelebi'nin kaydı üzre selâset ve letâfetten ârîdir. Yine ona göre bu tarzdaki ruhsuz ve mükerrer manzumeleri 940 senesinden sonradır ki yukarıda kaydettiğimiz gibi Ayas Paşanın sadâretinde sâlyânelerin kesildiği târihi müteâkiptir.

Zâtî, son zamanlarında ekâbirden birine kasîde yazmak istese evvelce yazdığı eş'ârına müracaat ederek onları başka bir kalıba sokup takdîm eyler ve câize alırdı.

---

[1] Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyatı (Köprülü-zâde Fuad Bey), s. 257.

[2] (Nazm-ı nükte-şinasları umumen müşârü'l-ileyhi dikkat-i hayalde ve hayâlât-ı makâlde ustâd-ı şuarâyı vilâyet-i Acem Hazret-i Şeyh Kemal'e benzetirler. Sanâyi-i şi'riyeden ne sıfat ola ki ol onu etmemiş ola ve hayâlât-ı maânîde ne bikr-i fikr ola ki onun tab'-ı derrâkı ana yetmemiş ola) Lâtîfi Tezkiresi.

Şâirin düşkün haline terakkisini de inzimâm edince manzumelerinin sönük olacağı tabîidir.[1]

Şüphesiz, esâtize-i edebden olan Zâtî kendinden yarım asır sonra gelmiş olan şakirdi Bâkî gibi sinn-i kemâlde olsun zarûretten vâreste bulunabilmiş olsaydı bize daha kıymetdâr eserler bırakabilirdi.[2]

Tezkire sâhibi Riyâzi Zâtî hakkında " sâhib-i selîka olup isti'dâd-ı Zâtî'sin der-kâr etmekle şöhret-şiâr olmuş idi. Eğerçi bazı eş'ârı hüsn-i edâdan dûr olmakla nazar-ı i'tibardan mehcûrdur, ama insaf budur ki sâhib-i külliyet şâir olup zebân ve eş'ârına dahi nihâyet olmadığı cihetten ma'zûrdur" yollu mütâlaa serd ediyor. Şüphesiz hüsn-i edâdan mahrûm olan eş'ârı zarûret zamanlarındaki nazımlarıdır.

Zâtî'nin bin altı yüzden ziyâde gazel, dört yüzden ziyâde kasîdesi, beş bin beyitlik Şem u Pervânesi ve iki bin beyitlik Ahmed ü Mahmûd isminde diğer bir manzûmesi olduğu Riyâzî Tezkiresi'nde muharrer ise de şâiri daha yakından tanıyan Âşık Çelebi'nin bizzat kendisinden mesmû olduğunu beyân ettiği üzere bin altı yüzle bin yedi yüz mabeyninde gazeli, dört yüzü mütecâviz kasîdesi, divânı Şem u Pervâne, Ferah-nâme, Ahmed ü Mahmûd, Fâl Kur'ân, Mecmâü'l-Letâif namındaki eserleri vardır.

Şem u Pervâne âşık u mâşuk ahvâlinden bahistir. Ferah-nâme ise Hüsrev ü Şirin tarzında bir eser-i manzûmedir.

Mecmaü'l-Letâif, ekseriyetle Zâtî ile üdebâ ve zürefâ arsında geçen letâifi câmi' bir risâledir.

Bu eserlerden mâada Siyer-i Nebî ve Mevlidi olduğunu Lâtîfi zikr ediyor. Zâtî'nin eselerinin hepsi gayr-ı matbudur. Divanı Hamidiye Kütübhânesi kitapları meyânındadır. Zâtî Şeyh Vefâ tarîkına mensûb idi. Evâil-i halinde Vefâ tekkesinde otururdu.

---

[1] Aşık Çelebi Zâtî'nin sonraki şiirlerinin sönüklüğü esbâbını şöyle yazıyor: "....Amma merhum nice vechle ma'zur idi. Musâhabet-i ihvandan hazzitmemek musammem idi (Sağırlığına işaret) kendi fakir idi. Maaşını kendi tertib ve esbâb-ı kefâfını tedarik ve terkip eylemek üzerine lazım idi. Ekser evkâtı ona masrûf olup onunla hayli evkât zâyi' ve huzur-ı kalb. ferâğ- bâl...ona azdan az vâki olurdu. Bir özrü dahi bu idi. Mansıb ve rütbet vesâir ilm ve ma'rifetten bigâne idi. Ancak eş'ârı şâirlik ve kadrî nazm-ı kâdirlik idi. Ol cihetten halkın nazarı dün ü gündü bu gamdan zebûn idi.

[2] Eslâf (Fâik Reşad Bey c. 2. s. 524)

Zâtî'nin ilk zamanlarında işrete inhimâkı vardı. İstanbul'a geldikten sonra da bir zaman bu âlemlere daha muntazam sûrette devam etmiş, kendisine kafadar olanlarla bezm-i rindândan eksik olmamıştır.

Zâtî, işrete iptilâsını şu sûretle anlatıyor: "Lutf-ı Hudâya kâni', şâhidbazlıkta ve kadeh- perdâzlıkta hevâ-yı nefs-i şûma tâbi idim. Kadri Efendi merhum ol vakt dânişmend ve mülâzım idi. Anınla hem-kâse ve hem-kadeh ve yâr-i gussa vü ferâh idim. Ol Ayasofya hücrelerinde ben Şeyh Vefâ hankâhında olurdum.Tahte'lkal'a mecmâmız ve efe meyhânesi tahsil âb u tertîb-i dimâğ ve tenkıye-yi mizâc için seylân ü seylâb huzûr vü hubûr müteyennimiz idi..."[1]

Zâtî, tab'an beşûş ve hoş-gû idi. Erbâb-ı mürâcaa zarîf sözler söyler, şiirler okur, gönüllerini alırdı. Bazen de müessir latîfeler yaptığı halde kendisine gücenen olmazdı.

Zâtî, çirkin yüzlü ve hazır cevap imiş. Zâtî bir gün hâmisi Ali Paşa meclisteki huzzâra hitaben Zâtî güzel bir zat değilmiş deyince Zâtî derhal : "Yiğit yiğidin aynasıdır." cevabını yapıştırmış.

Bâyezid-i Sâni Zâtî'nin bir gazelini okuyarak pek ziyade takdîr etmiş ve hususiyle:

Aşkla can verenin yoksa namâzın mı kılur
Zâtî kirpikleri olmuş o nigârın saf saf

beytini okuyunca " billâh güzel ma'nâ tükendi derler hâşâ ki ma'nâ tükene. Dünya tolu ma'nâdır hüner bulmaktır. Elbette Zâtî'ye mansıb görsünler" diyerek şâirin taltifini irâde etmiş ve hâmisi Ali Paşa şâirliği mansıba müsâid olmadığını bildererek kendisine tevliyet vermek istemiş ise de yukarıda yazdığımız gibi padişah ve vüzerâsının bî-payân ihsânlarına nâil olan Zâtî kabul etmemiştir.

Âşık Çelebi, Zâtî'ye eş'ârı arasında en makbûl beyti hangisi olduğunu sormuş. O da:

Düştüm nişân-ı pây-ı sek-i dilber üstüne
Ol gonca gördü, dedi yüzün güller üstüne

---

[1] Aşık Çelebi Tezkiresi.

beyti olduğunu söylemiş. Şüphesiz bundan güzel beyitleri çoktur.

Zâtî'nin uzun ömrü içinde ânât-ı şâiriyete tesâdüf edilir. Onun hissî, fikrî, tekerrürî devirleri vardır. Zâtî lisânının sâdegîsi, selâseti ve ceryân-ı lâtifi i'tibâriyle mümtâz bir şâirimizdir.[1]

Aşağıdaki na't-ı nebevîsi Zâtî'nin iktidâr-ı şâirânesine en güzel bir misâldir:

Kâmetin ey bûstân-ı lâ-mekân pîrâyesi
Nûrdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi

Yûsufu gerçi görenler ellerini kestiler
Gün yüzün gördü senin şakk oldu ayın âyesi

Menzilin tîr-i duâ-veş mâverâ-yı nüh-siper
Kadrinin arş-ı muallâdan muallâ pâyesi

Evvel ü âhir nâzirün yok senün zâtun durur
Hatm-i cümle enbiyâ kevn ü mekânın vâyesi

Âhiret bâzârına vardıkta eyler fâide
Nakt-ı aşkındır onun kim serverâ sermâyesi

Bağ-ı cennetde ümîdim bu durur kim (Zâtî)yi
Cümle müminlerle ol serv edine hem-sâyesi

Zâtî'nin gazelleri içinde en meşhuru:

Ayağı yer mi basar zülfüne ber-dar olanın
Zevk u şevk ile verir cân u seri döne döne

---

[1] Yeni Osmanlı Edebiyatı (Köprülü-zâde Fuad Beğ), s.307.

beytini hâvî olan gazelidir. Bu beyit bir çok zevât tarafından tanzîr ve tazmîn edilmiştir. Benim büyük bir zevkle okuduğum Osman Şems Efendi merhumun nazîresidir: [1]

Zâtî'nin Lezîz redifli bir gazelinden[2]:

Bir gazel dedim lebin vasfında sükkerden lezîz
Mey ne sükker belki câna âb-ı kevserden lezîz

---

[1] Osman Şems Efendi merhum e'âzım-ı dibâ-yı Sûfiye'den ve urefâ-yı meşâyih-i Kâdiriyeden olup (Üsküdarî) diye meşhurdur.1311 senesinde vefat etti.

Gözi dünyâ mı görür âşık-ı dîdâr olanın
Dilberi sen gibi bir mâh-ı dil-âzâr olanın

Gayre meyli olamaz aşkın ile yâr olanın
Yücedir rütbesi aşkınla hevâdâr olanın

Ayağı yer mi basar zülfüne berdâr olanın
Aşk u şevk ile virir cân u seri döne döne

X X

Nâr-ı aşkınla yanan şem'a-i kâfûr gibi
Sâf eder sînesin âyîne-i billûr gibi

Cûş eder mevc-i dili mevc-i yemm-i nûr gibi
Görünür yâ tek ana Allâh ile Mansur gibi

Tutuşur meş'al-i âhı şecer-i tûr gibi
Savrulur göklere her bir şereri döne döne

Her tecellî kim eder aşk-ı dil-efrûz u nigâr
Eyleyip bad açar lâlini gül-i bâğ-ı bahar

Cûylar girye edip na'ra urur mürg-i hezâr
Raks eder pîr ü felek vecd ile bî-seyr u karâr

Kimi bî-savtı hurûf kimi pür-nâle vü zâr
Zikr eder Hakkı cihan zîr ü beri döne döne

[2] Kütüphâne-i Umûmî Hâlis Efendi Kitapları, divânlar kısmı (4462) numaralı mecmua.

Tatlı tatlı n'ola vasf etsem mükerrer anı ben
Kandedir âlemde bûs-ı lâ'li dilberden lezîz

Vasf-ı dendân nigârı şöyle cevher eyle kim
Zâtiyâ dünyâda nazm olmaz cevherden lezîz

Rindâne bir gazelinden:

Her kimün kim lâle-veş destinde la'lîn câmı var
Gül gibi gâyetde vakti hoş güzel eyyâmı var

Vakt-i gül sâki mülâyim sûfiyâ meyden bana
Tevbe ettirme yürü her nesnenin eyyâmı var

Mest olup ol serv-kâmet gözlerinden döktü yaş
Bezmimiz bir bâğa döndü kim gül ü bâdâmı var

Zâtîye vasf-ı cinân eylersin onda vâizâ
Sâkî-i meclis kadar bir dilber-i ra'nâ mı var

X X

Âhımın meskeni yok sakf-ı semâdan gayrı
Başımın menzili yok taht-ı serâdan gayrı

Künc-i gamda şu kadar bî-kes ü bîmârım kim
Kimse açmaz kapımı bâd-ı sabâdan gayrı

Ey tabîb-i dil ü cân vaslının olmalısıdır [x]
Ne taleb eyleye bîmâr devâdan gayrı

Hey nice ser-keş olur gerdenin ey ser-i sehî
Kimse kol dolayamaz ana ridâdan gayrı

---

[x] Zâti Divânında: "Ey tabîbüm dil ü cân vaslının ölümlüsidür" (hzl)

(Zâtî) bir hâldedir kim dehenin fikri ile
Kimse vâkıf değil ol sırra Hudâdan gayrı

X X

Hoş imiş sohbet-i mey yâr-ı vefâdar olıcak[1]
Bir yüzü gül lebi mül turresi tarar olıcak

Ağzın öpmek dilerem yok dedi yok deme dedim
Dedi bir nesneye yok mu denilir var olıcak

Der imiş beni seven bende giriftâr gerek
Sözü var mı acaba bende giriftâr olıcak

Ne ki cevrin vâr ise câna dirîğ eylemedik
Dünyede sencileyin olsa şehâ yâr olıcak

Ayağın tozuna Zâtî yüzünü sürdüğünü
Der gören buncalayın olsa hevâdâr olıcak

X X

N'oldun inlersin felek hercâî canânın mı var
Her makâmı seyr eder bir mâh-ı tâbânın mı var

Benzini ey bûstân fasl-ı hazân mı etti zerd
Yoksa bâşı taşra bir serv-i hırâmânın mı var

Ağlayıp feryâd edersin her nefes ey andelîb
Hâr ile hem-sâye olmuş verd-i handânın mı var

Yoluna cânâ revân etsem gerek cânım dedim
Yüzüme bin hışmile baktı dedi cânın mı var

Zülf-i dilber gibi ey Zâtî perîşansın yine
Cevri bî-had yoksa bir yâr-i perîşânın mı var

X X

---

[1] Rıza Paşa Kitapları Mecmualar kısmı, numara: 2817

N'ola hattın lebinden olsa hâdis[1]
Olur mu fitneye ey dost bâis

Sirişkim âb-ı derdin çeşmesidir
Sayd-ı dil şîşesin seng-i havâdis

Bana meyden safâ doğar velîkin
Demişler atalar ümmü'l-habâis

Güneşten zerresin şerh edemezler
Kitâb-ı mihrden çok gerçi bâhis

Erişir silsilem Mecnûna Zâtî
Benim sevdâ-yı Leyli- zülfe vâris

Zâtî'nin aşağıdaki müntahap beyitleri ne kadar güzeldir:

Her gece seyr eyleriz düşte ser-a-ser kûyûnu
Seyrimizden anlanan budur ki ehl-i cennetiz
X X
Zâtî-i hastaya telkîn-i şifâ et ölür iken
Duymasın cân acısın lezzet-i güftârınla
X X
Meyl eder Cennete âdem meğer ey hûrî-likâ
Onda nakkaş-ı ezel hüsnünü tasvîr etti
X X

Kerem urub çak-ı giribân etti sadrı urdu berk
Mustafanın girdi gûyâ mâh-ı tâbân koynuna
X X
Hızr-veş âb-ı hayat lebine âh beni
Niçin ermedin ey cân seven ölsün mü seni

Lutf kılmışsın selâm etmişsin ey hûrî-likâ
Oldu Zâtî'ye cehîm firkatin dârü's-selâm

---

[1] Hâlis Efendi Kitapları, Mecmualar kısmı, Numara:1760.

X X

Dedi dilber seni öldürmeğe kuvvet bulayım
Nüsha yaz kollarıma kuvveti bâzûya getir

X X

Cânım al Yâ-Râb benim mihr-i ruh cânân ile
Âkıbet gönder bu dünyâdan beni îmân ile

X X

Hasta-hal etti beni bir lahza söylemişiz gelip
Sağ olursam söyleşem ol gözleri bî-mâr ile

X X

Câmı devr ettirelim şevk ile geçmez günümüz
Yetiş ey mâh değil kimseye bâkî devrân

X X

Gözün üstünde kaşın var demesin kimse bize
Gel kalender olayım terk-i diyâr eyleyelim

Rûzdan fark eylemez leylî-i dil-i şûrideyi
Ol perînin nev-bahâr-ı hüsnüdür Mecnûn eden

X X

Gördü Zâtî leb-i nigârı dedi
Meded ey Îsî-yi zamân öldüm

X X

Dostlar ben andelibi dem-be-dem giryân edip
Güldürür düşmânları ol verd-i handânım benim

X X

Ne güzel vak'adır bak ki açıp cân gözünü
Hâb-ı gaflette geçen ömrümü rü'yâ gördüm

Zâhidâ aç gözünü aşk ile gir meydana
Âşıkın menzilini arştan a'lâ gördüm

Zâtî'nin ibret-âmiz olan şu beyti insana iyi bir ders verir:

Mukadder âşinâlık âdeme ikbâl-i sermeddir
Bu devlet câh ile, ihsân ile, en'âm ile olmaz

Zâtî darb-ı mesel îrâdında (Necâti)[1] gibi mâhir olup bir çok sözleri darb-ı mesel olmuştur.

Görelim âyine-i devrân ne sûret gösterir
X X
Sahtım ömrüm hayât-ı câvidânımsın benim
Ya İlâhi kimseyi nâ-merde muhtâc eyleme
X X
Kime boynum eğeyim zülf-i siyâhın var iken
Fitneye ekser sebeb bezm-i cihânda bâdedir
X X
Âlemi döndürdün ey vâ'iz kelâm-ı serd ile
X X
Kimden öğrendin bu kârı âferin üstâdına
X X
Kalmamıştır dostum bâkî bu dünyâ kimseye
X X
Bana öğretme güttüğüm domuzu
X X
Zişt-rû âyineyi a'mâ çerağı neylesin

Ziya Paşa'nın Harâbât'ta Zâtî'yi âvâre ve dil-şikestelikle ithâm etmesi şâirin perişan-hal olarak son demlerini yaşamış olmasındandır. Bir zamanlar eş'ârındaki selâset ve cereyân-ı latîf i'tibarıyla:

Şi'r-i şîrînimi görse der idi Hüsrev eğer
Sana Zâtî olamaz kimse bu fende tilmîz

beytiyle iftihâr eden koca Zâtî şiirlerine rağbet edilmediği devirde de:

Şimdi eş'ârına Zâtî n'ola rağbet yok ise
Her biri sen ölicek dürr-i yetîm olsa gerek

tesellisiyle dem-güzâr olmuş.[2]

---

[1] Necâti, zamanının üstad şâiridir. Mana itibarıyla şiirlerinde eslâfın hepsine fâik tutulur. İsmi Îsa olup mühtedîdir. Kastamonu'da yetişmiştir. 1914 senesinde vefat etti. (Ögsüz oğlan göbeğin kendi keser) darb-ı meseli Necâti'nindir.

Sorma gel hâtırını hasta Necâti'nin kim
Gâh olur kendisini bilmez olur gâh bilir

beyti de onundur.

[2] Zâtî'yi yazarken müracaat ettiğim eserler:

RÂSİH AHMED BEY

Râsih Bey diye zamanında şöhret bulan bu zât Balıkesirli olup memleketinin eşrâf ve hândânından bir aileye mensuptu. Şûh-meşrep olan bu şâiri tezkire-i şuarâ sahibi Sâlim Efendi " livâ-yı suhende dahi bir mirkelâm, nazik tabiat" olmakla tavsif ediyor.

Râsih Bey'in gayr-ı matbu dîvânı olduğu Osmanlı Müelliflerinde muharrer ise de görmedim. Yine o kıymetdâr esere göre (Bülegatü'l-ahbâb) isminde bir mensur eseri de var. Vefâtı 1118'de, kabri Tekfurdağı'ndadır. Memuriyeti bilinemedi. Zamanında meşhur olan aşağıdaki gazeli hoştur[1]:

Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne
Urma zahmı sîneme peykân peykân üstüne

Yârdan mehcûr iken düştük diyâr-ı gurbete
Dehr gösterdi bize hicrân hicrân üstüne

Dilde gam var şimdilik sen gelme lûtf it ey sürûr
Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstüne

Rîze-i elmas eker her açdığı zahme o şûh
Lutfu vâr olsun eder ihsân ihsân üstüne

Hem mey içmez hem güzel sevmez demişler hakkıma
Eylemişler Râsih'e bühtân bühtân üstüne

- Osmanlı Müellifleri,Cilt:2.
- Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyatı.
- Târih-i Edebiyat-ı Osmâniye
- Esâmî
- Eslâf
- Sicill-i Osmânî
- Kâmûsü'l-A'lâm
- Nevâdirü'l-Âsâr
- Latîfî,Riyâzi,Kınalı-zâde, Âşık Çelebi, Sehî Tezkireleriyle bazı mecmua-ı eş'âr.

[1] Safaî Tezkiresiyle Şakâyık'a zeyl yazan Şeyhî bu gazeli Sofyalı Yusuf Râsih isminde bir şâirin olarak göstermişse de o zamanı müdrik olan Salim Efendi bunun yanlış olduğunu ve gazelin Râsih Ahmed Bey'e ait olduğunun o zaman herkesçe malûm bulunduğunu kaydetmiştir. Râsih Bey'in oğlu Hacı İlyas Bey de Balıkesir eşrafındandır. Metinde Râsıh Beyin kabri Tekirdağ'da gösterilmesine mukabil Balıkesir'de Zağnos Paşa Camii hazinesinde bulunmaktadır.

RÂKIM ABDÜLAZİZ BEY

Balıkesir eşrâfından ve Girîdîzâde ailesinden olup Mehmed Paşa'nın biraderi Hasan Bey'in oğludur. 1235 sene-i hicriyesinde İstanbul'da doğdu.[1]

Râkım Bey gençlik hayatının ilk anılarını amcası Girîdîzâde Mehmed Paşa'nın yanında geçirdi. Mehmet Paşa'nın Silistre Vâliliğinde beraberinde bulundu. On beş yaşına kadar ibtidâî tahsili gören Râkım Bey 1250 târihinde Dîvân-ı Hümâyun kalemine devama başladı. Orada Bâb-ı Âli hocası meşhur Aynî Efendiden ve daha sonra Şakir Efendiden Arabî ve Fârisî tahsil etti. Biraz müddet Gelibolu ve Tekfurdağı'nda tahrir-i emlâk memuriyetiyle hizmet eden mûmâ-ileyh hâcegân rütbesiyle taltîf olunarak 1264 senesinde Tophane Mektubî Kalemi mümeyyizliğine ve 1266'da Tophane Meclis-i askerî baş kitâbetine tayin edilip uzun müddet bu hizmette kaldı. Râkım Bey 1300 senesinde mütekâiden vefât etti. Kabri Eyüp'tedir.

Kuvve-i kalemiye sahibi edib ve şâir olan Râkım Bey'in "İnceden ince" redifli güzel bir gazeli[2]:

Gazel (23)

Alınca hâl-i ruhsârın hayâle inceden ince
Süzüldü meclis-i meyde piyâle inceden ince

Safâ-yı sâ'id-i sîmîn-i dildârımla mest oldum
Bu bir haldir ki gelmez kîl u kâle inceden ince

Sana yanıklığım dûd-ı siyâhım ile zâhirken
Aman artık ne hâcet bu su'âle inceden ince

Visâle yol bulup gitmek ne mümkün var iken ağyâr
Akarsın ey gönül semt-i muhâle inceden ince

---

[1] Râkım Bey'in pederi Balıkesirli olup Girîdîzâde Hasan Bey Mora vakası esnasında şehîden vefat etmiştir.

[2] Bundan on sene evvel Kütahya'da Fatin Tezkiresi'ni gözden geçirirken Râkım Bey'in hoşuma geden bu gazelini tanzîr etmiştim.

Ben ol müstağrâk-ı bahr-ı gamım kim Kays ile Ferhâd
Yanımda edemez serd-i makâle inceden ince

Edip tanzîr nazm-ı Kâzımı(Râkım) bu vâdede
Ayak bas sen de devâ-yı kemâle inceden ince

Ol şûha başladım ben arz u hale inceden ince
Döküldü işve-bâzım mekr ü hâle inceden ince

Temanni-i visâle ettikçe nâz etti niyâz ettim
Döküp mecrâ-yı aşkı hep muhale inceden ince

Dil-i nâlîde mi açdın sihâm-ı cevr ile dilber
Neden düştün bu hâl-i infi'ale inceden ince

Kapıldın gamz-ı ağyâre beni hicrân ile yaktın
Niçin kıymet verirsin kîl ü kâle inceden ince

Visâlin bezm-gâhında bugün âyîn-i Cem olsun
Süzülsün zevk-i hüsnünle piyâle inceden ince

Ne mümkün dil ile ta'rîf o yârin nâzını (Hakkı)
Yazılsın nâzı vasfında risâle inceden ince

RIHLETÎ

Halîmi ve Dâ'î'nin terceme-i hallerinde zikrettiğim Hayâtî'nin mecmû'asında şiirine tesadüf eylediğim Rıhletî de Balıkesirli'dir. Bu da dokuzuncu asr-ı hicrî sonuyla onuncu asr-ı hicrî ibtidâlarında yaşamıştır.[1](Gazel-i Rıhletî-i be-Balıkesrî) ser-levhalı bir şiiri şudur:

[1] 1012 senesi Balıkesir mahkemesi sicilinde evkâf-ı ulemadan bir Rıhletî Efendi ismi geçiyor. Yine aynı sene içinde Rıhletî konusundan bahsediliyor ki bu zat olsa gerek.

Tecellî eyledi gördün yine ruhsâr-ı cânânı
Safâlar kesb edip bu kalb-i tîre oldu nûrânî

Bizi emvâc-ı bahr-ı aşka dilber etti müstağrak
Vücûdu kadr-i nâ-peydâ olur gördükte ummânı

Nola ger pertev-i mihri bizi ref' etse topraktan
Zuhûr-ı zerreye bâis durur mihr-i dırahşânı

Cemâlî vasfına gûyâ kim olsa sad-zebânım kim
Hezâr-elhân ile gûyâ okur medh-i gülistânı

Duâmız Ka'be-i kûy-ı tavâfında kabûl oldu.
Bihamdüllâh ki ıyd-i vasla kurbân eyledim cânı

Bekâ mülkine eyle (Rıhletî) kıl himmetin bâlâ
Kişiyi pest eder zinhâr ıyş-ı âlem-i fânî

RİF'ATÎ

Türkçe ve Farisîce şiirleri olan Rif'atî Balıkesirli olup ulemâ sınıfına mensuptur. Şiirleri vasat derecededir. Ahdî-i Bağdâdî Tezkiresi'nde "mütâla'ası rengîn ve mubâhasesi şîrin ve tab'ı, vâdi-i şi're sâlik ve zamân-ı Fârisî'de nazma mâlik geçinir." dedikten sonra fikir ve nazmının iyi olduğunu söylüyor. Orta derecede bir şâirdir. Şu beyitler Rif'atî'nindir:

Leb-i dildâra su gibi gönlüm
Akmasın mı? Dehânı dilcûdur

Piyâle tuttı sâkî bezmimizde pâyidâr oldı
Sebû-yi mey-kede geldi bizimle destiyâr oldı

Gam-ı aşket nigârâ âteş-i efrûz be-cân men
Zebâne mî-şeved peydâ hemîşe ez-dehân men

RAVZÎ

Edincıklidir. Dîvân sahibi bir şâirmiş. Dîvânını görmedim ve terceme-i hâliyle ne zaman yaşadığına dâir bir malûmat da elde edemedim. Şu iki beyit Ravzî'nindir:

Ben umardım ki gele hücreme cânân bu gece
Iyd-ı vaslına kılam cânımı kurbân bu gece

Başına doğmadı gün getti senin ey Ravzî
Tâli'in yok ki gele ol meh-i tâbân bu gece

ŞÛHÎ MEHMED EFENDİ

Bu da Edinciklidir. Rızâ Tezkiresi'nin kaydına göre nev'i şahsına münhasır bir şâir olan Şûhî Efendinin pederi kadı idi. Mehmed Efendi zamanın ulemâsından ders görerek Necâti-zâde Mehmed Efendiden icâzet aldı. Usulen kırk akçe ile mülâzemetten ma'zûl iken yeni ihdâs olunan Attar-zâde müderrisliğiyle meslek-i tedrîse girdi 1067.

Üç sene sonra Mimar Sinan Medresesi müderrisi ve 1079'da Bâlî Efendi müderrisi oldu ve Ahmed Paşa, Yahya Efendi Medreselerinde bulunduktan sonra 1085'te sahn müderrisliklerinden biriyle taltif edildi. Mûmâ-ileyh Mevsile-i Süleymâniye ve 1092'de hâmise itibârıyla Galatasaray müderrisliğinde bulunup 1094 târihinde vefat etmiştir.

Şûhî Mehmed Efendi ârif, rind-meşrep bir zât idi. Şûhî mahlasıyla âşıkâne ve rindâne eş'ârı vardır. Aşağıdaki gazel ile bir beyit kendisinindir:

Güçtür o mehi gûşe-i mey-hâneye teklîf
Ey dil edelim bâri ko gamhâneye teklîf

Rindân ile bezm eyleyelim mey-kede içre
Hiç etmeyelim zâhid-i bîgâneye teklîf

Sûz-ı gam ile yanması elbette mukarrer
Şem eylese de yanmağı pervâneye teklîf

Biz varmayalım bezmine ağyâr ile kalsun
Zîrâ olur ol dilber-i mestâneye teklîf

Feryâd ederek kûyına elbette varır dil
Yâr etmez ise Şûhî-i dîvâneye teklîf

X X

Bedenden can Şûhî çıkmak ister bir ramak kaldı
Hayâl-i yâri gözler ol gözi bîmârdan geçmez

İSMET BEĞ(Müstecâbî-zâde)

Güzîde ve nezîh edîblerimizden olan İsmet Bey Balıkesirli olup Karesi Vilâyetine tâbi Balya kazasının (Müstecâb) köyünden merkez vilayete nakl ile tevattun eden Zerrâ Mehmed Efendinin torunu[1] ve icra memuru Mehmed Ali Efendinin oğludur.

İsmet Beğ, 1285 senesinde Balıkesrî'de doğdu. İptidâi, rüştî, idâdi tahsilini memleketinde gördü.

İsmet, ebeveyninin arzusuna rağmen on yaşına kadar okuyup yazmaya yanaşmamış ve vaktini oyun oynamakla geçirmişti. Gecelik entarisiyle sokağa çıkıp oynamak en büyük arzusunu teşkil ederdi. Ailesi kendisini tahsile teşvik ettikçe "Gecelik entarisiyle sokağa

[1] Müstecab köyünde zerrâ'dan Mahmûd Ağa isminde bir zât Balıkesir'e nakl ile yerleşmiş ve birader-zâdelerinden İsmet'in büyükpederi olan Mahmûd Ağa amcası Mahmûd Ağa'nın yanına gelerek teehhül etmiş ve Mehmed Ali isminde bir oğlu olmuştur ki İsmet'in babasıdır.

İsmet Beğ'in valide cihetinden silsilesi şöyledir: Vidin'den Hacı Yahya isminde bir zat Balıkesir'e gelerek İmam-zâde Hacı Mehmed Ağa'nın hemşîresini almış ondan Atiye isminde bir kızı doğmuş. Atiye Hanım Yakub-zâde Ali Bey'le izdivac ederek (Hafize) adlı bir kerîmesi dünyaya gelmiş ve Hafize Hanım'ın ikinci zevci Mehmed Ali Efendiden de İsmet Bey ile hemşîresi Hatice Fâize Hanım tevellüd etmiştir.

İsmet Beğ bilâ-veled vefat etti. Hemşîresi Fâize Hanım'ın eczacı ve diş tabibi Avni ve yine eczacı Fahri Beğ isminde iki oğlu ile kerimeleri vardır.

İsmet Bey'in babası, refikası Hafize Hanım'ın vefatından sonra tekrar evlenmiş ve Mümtaz Bey (Sâbık İcrâ Memuru) ile Râife Hanım isminde iki evladı dünyaya gelmiştir.

çıkmama müsâ'ade ederseniz giderim." demiş ve bu mukavele ile mektebe devam etmiştir.

İsmet, 1301 senesi şubatında tesis ve güşâd edilen Karesi İdâdisi'ne ilk talebe olarak kaydedilmiş ve 307 sene-i devriyesinde mektebin ilk mezunu olarak (Alâ) derecede şehâdet-name ile tâlî tahsilini ikmal etmiştir. Mektepte numarası 1 idi. İsmet Bey daha sonra hukuk mektebine de devam ederek âlî tahsili takibe başladı ve hem de boş zamanlarında Arabî, Farisî ve hem de Fransızca tahsil etti.

İsmet Beğ, 313 senesinde Mekteb-i Hukûku aliyyü'l-a'lâ derecede ikmal ile mektep sıralarından beri devam edip gelen manzumeleriyle nazar-ı dikkati celb etmeye başlıyordu. "Mektep" ismindeki mecmuada neşredilen manzumeleri şöhretine sebep oldu.

Bir aralık yâverân-ı padişahîden Ahmed Celaleddin Paşa'nın hususi kâtipliği ile de iştigal eden genç edib, "Terakkî" mecmua-i mevkutesinde ser-muharrirlik ederek mecmuaya yazı gönderen heveskârân edibin yazılarını tashih ile kabiliyetli gençler yetiştirmeye de ihtimam ediyordu.Muma-ileyh İkdam, Sabah gazetelerinde muharrirlik etti.

İsmet Bey'in en ateşli devirleri, istibdâdın her tarafı kasıp kavurduğu zamana tesadüf etmişti. Türkiye'den ecnebi memleketlerine firar edip meşrûtiyet-i idâre için çalışan fedâkârânın himmet ve gayreti semere veriyordu. Mutlakiyet-i idareyi idame ettirmek isteyen ve bunun için her türlü şenâati yapmaktan çekinmeyen saray tarafından bu hal büyük bir endişe ile takip ediliyordu. Memleketin münevverleri, hususiyle ekser erbâb-ı kalem zan ve şüphe altında idi.

İsmet de bu şüphe altında bulunanlardandı. Hani şüpheli bazı zevât ve bilhassa o zaman Konya'ya nefyedilmiş olan Ebuzziya Tevfik Bey ile mektuplaşıyordu. İsmet Bey, Cağaloğlu'nda Mekteb-i Hukûk Sokağı'nda bir evde oturuyordu. Merhum 1317 sene-i mâliyesine tesadüf eden 319 ramazanında saraya iftara davet edilmişti. Bi'l-vâsıta padişahın iltifatına nâil olmuş ve ittihatçılarla birlikte olmayarak memleketin menâfi'ine çalışması için kendisine vesâyâ-yı lâzımede de bulunulmuştu.

İsmet Beğ, bundan sonra tarassut altında bulunduruldu. Kendisi de bunu hissederek müteyakkız davranmaya lüzum gördü. Yeğeni Avni Bey'e[1] :

" Yarın gelecek felakete karşı icab eden evrakı imha etmek fedakârlığında bulunduğunu" söyleyerek o zamana göre muzır evrakı ortadan kaldırdı. Yalnız Ebuzziya Tevfik Bey merhumun mektubunu yırtmak istememişti.

Bundan birkaç gün sonra alaturka saat dokuzda İsmet evde yokken bir araba ile gelen hafiye, polis ve jandarmalar ve mahallenin imam ve muhtarıyla birlikte evi basıldı. Zavallı İsmet bir iftiraya kurban olmuştu.

Hemşîresi Fâika Hanım sevgili kardeşinin heyecan içinde elde edebildiği evrakını memelerinin altında saklayarak kapıyı şiddetle çalmakta olan gürûha kapıyı açtı. Bu sırada İsmet Bey de Sirkeci'de yakalanarak evine getirildi.

Evi alan taran eden hafiyeler elde ettikleri evrak ile beraber İsmet Bey'i de alarak gittiler. İsmet, evvela bir ay isticâb-ı mâbeyne sevk edildi, oradan da Taşkışla'ya ve sonra da Beşiktaş'ta Hasan Paşa Karakolu'na nakl olundu[2].

Pek ziyade tazyik edilmekte olan ve haricden hiç kimse ile ihtilât etmesine müsâ'ade edilmeyen İsmet'i ancak hemşîresi Faika Hanım iki defa Hasan Paşa Karakolu'nda ziyaret edebildi. Zavallı edib, birkaç gün içinde adeta tanınmayacak bir hale gelmişti. Bu ziyarette hemşîresinden yalnız bir yorgan istedi.

İsmet'in muhakemesi tahminen iki, iki buçuk ay kadar sürdü. Netice-i muhakemede beş sene müddetle kal'a-bendliğe mahkûm edilerek evvela (Bodrum) Kalesi'ne gönderildi.

İsmet ve arkadaşları İzmir'e çıkarıldıkları zaman vâli bulunan sadr-ı esbâk Kamil Paşa'ya müracaatlarında müşârün-ileyhin delâlet

---

[1] Avni Bey biraderimiz eczacı olup el-yevm Balıkesir'de Sağlık Eczanesi sahibidir.

[2] Muma-ileyhin sebeb-i tevkîf ve nefyini merak ederek bir mektupla merhumun muhibb-i edîb-i muhterem Suud Bey'den sordum. Suud Bey, İsmet'in İstanbul'dan sebeb-i iclâsı hakkında İngilizlerin Transol Muharebesi esnasında kazandıkları bir zaferi tebrik için İsmet'in birtakım zevât ile İngiliz sefârethanesine gitmiş olduğunu bil'âhire öğrendiğini yazıyor. O zaman bazı üdebâmızın sırf Abdülhamit'i kızdırmak için bu yolda bir oyun tertip ettikleri malûm olup İsmet'in bu oyuna kurban gittiği anlaşılıyor.

ve cezaları görmek olmayıp kal'a-bendlik olduğundan bahisle mabeyne vâki maruzâtı üzerine menfîaları Midilli'ye tahvil edilmiştir[1].

İsmet Beğ ve arkadaşları ilk zamanlarda Midilli'de serbest gezmişler ve memleketin münevver eşrâfı ve ricâl-i hükûmetle temas etmişlerdi. Menfîler kasaba ve kale haricinde serbest gezerler ve arkalarında bir jandarma da paltolarını taşımak sebeb-i zâhirisiyle emirber halinde beraberlerinde bulunurdu. Bu esnada Midilli İdadisi'ne müdavim ve edebiyata meraklı gençler şiirlerini İsmet'e gösterip tashih ettirirlerdi.

Bir müddet sonra menfâdaki serbest hayata sekte geldi; adada menfî bulunan birkaç Ermeni'nin firârı üzerine İsmet ve arkadaşlarını kale haricine çıkarmadılar. Bilâhire kendilerine emniyet gösterildi ise de bu defa da İsmet çıkmadı. O târihte Cezair-i Bahr-ı Sefîd vâliliğinde edîb ve fâzıl Prevezeli Abidin Paşa bulunuyordu. İsmet merhum kendisiyle beraber menfî olan üç arkadaşı [2] namına Abidin Paşa'ya bazı kısımlarını aşağıya derc ettiğimiz şikâyet-hâvi bir manzume takdîm etmiştir. Bu hem tazarru-nâme ve hem bayram tebriği idi:

Eyâ âsâf-ı bî-nazîr-i mükerrem
Hıdîv-i meâli penâh-ı müfahham

Cenâb-ı Hudâ çok mu'ammer buyursun
Nice ıydi idrâke mazhar buyursun

Eder tebrîk-i dil-i hâlisâne
Ne der dinle lutf'it şu muhrik-fesâne

---

[1] Ebussu'ûd-zâde Suud Bey'in muharrire gönderdiği mektupta bu tahvil meselesine Cezâir-i Bahr-ı Sefîd vâlisi Abidin Paşa merhumun delâlet ettiğini yazarak Paşa'nın "Buraya gönderilen gençler avâm-ı nâstan değildir. Binâenaleyh kalede ikâmet ettirilmeleri şân-ı âliye muvâfık olmaz" dediğini ilâve eylemişler de Bodrum'un İzmir'e merbûtiyyeti sâlifü'z-zikr mütalâ'anın Kamil Paşa tarafından serd edildiğini icab ettirir ki yukarıdaki mütalaa da bunu müeyyiddir.

[2] İsmet'in arkadaşları Cumhuriyet gazetesi sahibi Yunus Nadi Bey'le, Nuri İzzet ve Remzi Beylerdi.

Eder kalb-i zârımda ihzânı temdîd
Beni ağlatır âlemi şâd eden ıyd

Cihân hande nâk oldı yek-ser safâdan
Felek pür-tanîn oldı aks-i nevâdan

Benim kaldı hamûş mihnet-i zebânım
Münkazî-i hayâtım mükedder cenânım

Bozuldu gülistan-ı ıyş u neşâtım
Hazan-dîde kaldı gül-i inbisâtım

Fezâ-yı emel döndü bir şûre-zâra
Ağardı saçım düşti kar kûhsâra

Mihen bârı altında kaddim büküldü
Kırıldı sebû-yı neşâtım döküldü

O mürgüm ki düşmüş cüdâ âşinâdan
Kırılmış cenâhı sihâm-ı belâdan

Yetîmâne ağlar benimle berâber
Yemîn ü yesârımda durmuş emeller

Hudâdır bu da'vâda âdil-i güvâhım
Nedir bilmedim ben ki hâlâ günâhım

Ne ettiyse etti gidip ehl-i tezvîr
Zuhûr etti ondan bu sûzişli takdîr

Katarıyla geldi belâlar, sitemler
Neler çekti gönlüm neler bunca demler

Zaman oldı ettim temenni memâtı
Dedim görmesin gözlerim kâinâtı

diyor ve bundan sonra:

Eyâ gene zâtı nihân dîdelerden
Cemâl ü celâli müzâhirde rûşen

Mu'allâk mı mevte husûli necâtın
Ne muğlak mâlî kitâb-ı hayâtın

sözleriyle birtakım istifhamlarda bulunuyor ve :

Niçin halk edersin neden öldürürsün
Niçin ağlatırsın neden güldürürsün

beyitleriyle heyecana geliyor ve etrafındaki tabiatın güzelliklerini, kuşların cıvıltılarını sayıp döktükten sonra yine sözünü kendi felâketine intikal ettiriyor:

Fakat bence bir sicn-i târ-ı belâdır
Ki hürriyetim âh-ı elemden cüdâdır

Muhît-i keder pür-telâtum serimde
Zarûret, sefâlet, felâket derimde

Yayılmıştır âfâka sıyt-ı bülendim
Anı arza hâcet mi vardır efendim

Diyorlar ki emr-i Haktır bilinmez
Felek ehl-i dilden ne ister bilinmez

Neden mübtelâ ehl-i fazla devâhî
Nedendir fazîlet muhakkar İlâhî

Refîkımdır üç şâb irfânıma eser
Bu mihnetde anlar dahi müşterektir

Bizi merhamet kıl halâs it belâdan
Bu seflî-zemîn-i felâket-nümâdan

Ki zerrât-ı nâcizi feyz-i âverâne
Zemînden güneştir çeken âsmâna

Hülâsa irâdât ü fermân sizindir
Büyüklük sizin lütf u ihsân sizindir
318 Ramazan

Abidin Paşa İsmet'in bu manzûmesini beğenerek müehhiran İsmet Bey'i gördüğünde "Şimdiye kadar Türkçe'de böyle güzel bir şey okumadım." diyerek kendisini taltîf ile gönlünü aldığını evrakı arasındaki bu şiirin altına yazmıştır. Abidin Paşa merhum menfîlere lazım gelen muâveneti dirîğ etmemiştir. Paşa'ya takdim ettiği yukarıdaki manzumesine muvâfık ve tesliyet-âmiz cevap aldığından dolayı İsmet ikinci bir tazarrunâme takdîm ediyor ve onda:

Huzûr-ı devlete evvelce yazdığım manzûm
Arîzam olmuş idi tercümân-ı vicdânım

Bugünki tebşîrden anladım ne olduğunu
Demek sabaha karîb oldu leyl-i ahzânım

O lûtfa karşı benim dâimâ tezyîn eder
Senâ-yı devletinizle lisân-ı şükrânım

beyitleriyle izhâr-ı şükrân eyledi.

Beş sene kal'a-bendlik âteşîn İsmet'e çok dokundu. Zavallı, bî-günâh olduğunu söylüyor, iftiraya kurban edildiğini arz ediyor, bütün büyük ümitlerinin ser-nigûn olduğunu yana yakıla anlatıyor. Bakınız halini musavver olan ikinci arîzadaki tesir ve heyecana:

Eyâ Hıdîv-i ma'âli şiyem-i bi-rabbi'l-beyt
Yıkıldı beyt-i harâbım dağıldı erkânım

Kesildi nağme-i çeng ü çegâne-i şâdî
Hâb-gâh-ı gurâb oldu bâm-ı eyvânım

Kırıldı gülbün-i ayşım bahâr içinde benim
Harâb-ı hüzne büründü bütün gülistânım

Ne kaldı dilde ferâğ ü ne serde neşve-i aşk
Ten-i zaîfime bâr-ı belâ gelir cânım

Bozuldu lâne-i cem'iyyetim felâketle
Benât-ı na'ş-ı felekten dahi perîşânım

Tasavvur eyleyebilsem ne cürmüm olduğunu
Hudâ bilir ki derim ben bu kahra şâyânım

Güle-rübâ iki şahs-ı mel'anet eserin
Fedâ-yı menfaati pâymâl-i hüsrânım

Bizi halâs buyur mutlaka şu mihnetden
Sabâha münkalib olsun şebân-ı hüzmânım

İsmet'in beş senelik hayatı Âbidin Paşa'nın müsaadesiyle hafif geçti. Müddetini ikmal ederek İzmir'e gitmek istedi. Kâmil Paşa takdîr ettiği İsmet'i İzmir'e çağırmıştı.

İsmet Midilli'den kurtulur kurtulmaz, derhal İzmir'e gitmeyerek ablasını (Felek Hanım)ı ziyaret için[1] Ayvalık'a gelmişti. O zaman Ayvalık kaymakamı olan İzzet Bey mal bulmuş mağribî gibi mûmâ-ileyhin Ayvalık'a çıktığını Karesi mutasarrıfı Ömer Âli Bey'e bildirmiş ve İsmet, Komiser Tevfik ve Mustafa Efendiler tarafından nezâret altına alınmıştı.

Mutasarrıf Ömer Âli Bey, teklif ettiği Karesi tahrîrât müdürlüğünü kabul etmediğinden dolayı İsmet'e dargındı. Şüpheli şahsiyetlerden olan İsmet Bey'in Ayvalık'ta ikameti, sarayın adamı olan Ömer Âli Bey'e bi't-tabi hoş gelmeyecekti. Daha doğrusu Âli Bey zan ve şüphe altında kalacağından dolayı korkuyordu.

İsmet'in tarassut altında bulunduğu anlaşılınca, İzmir'e kaçırılmasına teşebbüs edildi. Çünkü orada Kamil Paşa'nın (Sadr-ı esbâk) himayesi altında serbest yaşayabilecekti. O zamanlar Ayvalık

---

[1] Felek Hanım, İsmet'in asıl ablası değildir. Fakat İsmet'in annesiyle beraber büyümüştür. İsmet, Felek Hanım'a abla diye hemşîresi kadar hürmet ederdi. Felek Hanım ve oğlu Kemaleddin Bey menfâ hayatında İsmet'e maddî pek çok fedakârlıklarda bulunmuşlardır. Kemaleddin Bey şimdi Ayvalık'ta ticaretle meşguldür.

limanında bulunan (Fırat) Ganbotu ikinci süvarisi Sabri Bey[1] ve rüfekâsının gayret ü fedakârlığıyla İsmet, İzmir'e kapağı atabildi. İsmet'in menfâdan ıtlâkı 321 senesinde idi.

Mahkûmiyet, İsmet'in kuvve-i mâneviyesini kırmış, kendinde eski neşe ve cevvâliyet kalmamıştı.Şâir bundan sonra, 324 senesine, Meşrûtiyet'in ilânına kadar İzmir'de kaldı. Kadr-şinâs Kamil Paşa'nın insaniyetkârâne delâlet ve himâyesiyle serbest yaşadı, paşanın tavsiyesiyle reji idaresi umûr-ı hukûkiye müdürlüğüne tayin kılındı. İsmet, kendisini zarûret ve sefâletten kurtaran Kamil Paşa'ya takdîm ettiği:

Hulûl-ı Şâm ile âfâka çöktü reng-i zalâl
Likâ-yı âlemi setr etdi bir garip melâl

matla'lı bir kasîdede:

Eyâ vezîr-i muazzam ki mihr-i lütfundur
Fezâ-yı ömrime revnâk-fürûz feyz-i cemâl

Sığardı fikre o gösterdiğin büyüklükler
Karîn-i ufk-ı tenâhî olaydı ger âmâl

Mekâremekle zebân-ı enâm-ı ziynet-yâb
Fezâilinle muvaşşah sahâif-i efdâl

Rejîde câ-yı kabûl açtı bendeye lutfun
Tütünden oldu maîşet-i medâr ferhât bâl

beyitleriyle izhâr-ı şükrân eylemişti.

Bu sırada İsmet, teehhül ederek Foça eşrâfından Yunus Bey'in kerîmesi Nâbia Hanım'ı aldı ve bir müddet Foça'da münzeviyâne hayat geçirdi.

Meşrûtiyet'in ilanını müteakip İstanbul'a gelen İsmet Bey, pek sevdiği arkadaşlarından Ebu's-suûd-zâde Suûd Bey'in Kuruçeşme'deki hanelerinde hayli müddet oturdu. O zaman Kâmil Paşa sadârette bulunuyordu. Paşa, daha İzmir'de iken takdîr ettiği

[1] Sabri Bey bir sene evvel Ayvalık vapuru ikinci kaptanı idi.

İsmet'i liyâkatiyle mütenâsip bir mevkie getirmek istiyordu. Fakat buna muvafffak olamadan sadâretten infisâl etti.[1]

İsmet müstakilü'l-efkâr idi. Bazı meseleler dolayısıyla mensup olduğu İttihad ve Terakkî fırkasından çekildi. Meşrûtiyet'ten sonra ilmen ve iktidâren kendisinin pek dûnunda olan bazı zevâtın makâmât-ı mühimmeyi işgal ettiğini görerek müteessir oluyordu. İsmet, kimseye ser-fürû eder takımından olmadığı için memuriyet hayatında durmak istemedi; fırka dedikodusundan müteneffirdi. Kendisine teklif edilen Kütahya mutasarrıflığını ve Anadolu vilâyât-ı heyet-i teftişiye kitâbetini kabul etmeyerek İzmir'e avdet eyledi.

İsmet Bey, vatan-ı sânî ittihaz ettiği İzmir'de oturarak sakin bir hayat geçirmek istiyordu. Ailesinin Foça'daki arazisi ve kendisinin İzmir'de alacağı bir miktar maaşla temin-i maîşeti, kendisine teklif edilen yüksek memuriyetlere tercih etti; mekteb-i hukuk sınıf arkadaşlarından olup adliye nâzırlığında bulunan Necmeddin Monla Bey'e tahrîren müracaat ederek 326 senesinde İzmir istînâf-ı hukuk mahkemesi âzâlığına tayin kılındı. İsmet Bey, bu vazifede dört sene kaldı. Hükûmetin hareketiyle kendi hareketini telîf edemedi; 330 senesi ibtidâlarında memuriyetinden istifa ederek dava vekâletiyle iştigale başladı. Bu hususa dâir muhibbi Suud Bey'e yazdığı Mart 31 târihli mektubunda:

" Hayat-ı memuriyet bâ-husus şu zaman füyûzât-ı nîşânda tab-ı âzâdî-i hakîrânemle i'tilâf kabul etmediğinden o suretle çekilmeyi hoş buldum. Evvel mahkûm, sonra hâkim daha sonra muhâmî oldum." demiştir.

---

[1] İsmet'in felâketli zamanında elinden tutmuş olan sadr-ı esbâk Kamil Paşa merhum, her zaman Müstecâbî-zâde'ye ibrâz-ı teveccüh etmiştir. Meşrûtiyet'ten sonraki sadâretinden ma'zûlen İzmir'de oturan Kamil Paşa bir gün tesadüf ettiği İsmet Bey ile yanında bulunan Kemâleddin Bey'i konağına davet etmiş, hatırlarını sormuş, az söylemeyi itiyad edinen ve sevdiği kimselere karşı târihî lâtife ve hikâyelerle sözünü tezyîn eden Paşa'ya İsmet bi'l-münâsebe, Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa, Ahmed Rıza Bey ve Mahmûd Şevket Paşa hakkında sualler sormuş. Kamil Paşa cevabında: İbrahim Hakkı Paşa, ilm-i hukuka âşinâ çok değerli ve güzel bir muallimdir. Siyâsiyâtta ise tıfl-ı ebced-hândır. Ahmed Rıza Bey, emsâli nâdir bir vatan-perverdir. Siyâsiyâtta hutebu'llahdır demiş ve Mahmut Şevket Paşa hakkında ihtiyâr-ı sükût etmiş, bu mütâlaa İsmet Bey'in ablası makamında olan Felek Hanım'ın oğlu Kemâlettin Bey'in bizzat Paşa'dan istimâ' ettiği gibidir.

Müstecâbî-zâde bir taraftan dava vekâleti yapmak, bir taraftan da evvelve tasavvur ederek çıkartmak niyetinde olduğu Hıyâbân Mecmûasının neşrine başlamak istiyordu. Hıyâbân'ı daha evvel çıkarmak istediği halde müşkülpesentliği buna mâni olmuştu. Nihayet 16 Mart 330 târihinde dört sene evvel müsâadesini aldığı Hıyâbân'ın birinci numarasını neşretti.

Merhum, birinci numaranın mukaddemesinde harb-i âhir (İtalya, Balkan Harbi) münasebetiyle dört sene evvel ruhsatnâmesini aldığı mecmuâsını çıkartamadığını söyledikten sonra (...bu gibi hıdemât-ı vataniyenin îfâsı zamanı hulûl etmiş olduğundan, biz de bugün Hıyâbân'ı çıkardık. Memleketimizde bu gibi teşebbüslerde maddî bir menfaat-ı şahsiyye temin edilemeyeceğini zaten biliriz. Maksadımız para kazanmak değildir, vatandaşlarımızın ve bilhassa bunlar arasında bulunan gençlerimizin istifadesine gücümüzün yettiği kadar hizmet etmek istiyoruz. Mecmuamız risâil-i edebîyeden olmakla beraber münderecâtı arasında ulûm ve fünûn-ı müteferri'aya müteallik eserler de bulunacaktır...) yollu beyân-ı mütâlaa ediyor ve Terakkî Gazetesi ser-muharrirliğinde gençlerin istifadesine çalıştığı gibi Hıyâbân'da da yine aynı suretle gençlere ulvî bir hizmet etmek istiyordu.

Hıyâbân on beş günde bir çıkıyordu. Maalesef bu güzîde mecmuanın ancak beş nüshası çıkabildi. Kıymetdâr makale ve şiirler neşreden Hıyâbân ümid edildiği gibi sürülmüyor ve kazanmaktan sarf-ı nazar, masrafını bile korumuyordu. Namına mecmua gönderilen bazı zevât, mecmuayı okuduktan sonra , pejmürde bir halde iâde ediyor, bazıları da arzu ettiği nüshayı alarak mütebâkîsini geri gönderiyordu. İsmet Bey, hizmet aşkıyla pîr aşkına çalışıp çıkardığı mecmuasına gösterilen lâkaydiye karşı beşinci numaralı Hıyâbân'da şu suretle serzeniş ediyor:

" Akvâm-ı Ecnebiyede değil dahildeki anâsıra nisbeten irfana olan ihtiyacımız sözden müstağni iken halkımızca bu hususta görülen lâkaydi cidden mûcib-i telhif-i azîmdir. Bundan on beş yirmi sene evvel şimdi rahmet-i rahmâna kavuşmuş bazı rüfekâ ile o devirde envâi mehâlik ve muhâtarata tevattîn-i nefs ederek neşrettiğimiz mecâmî-i ilmiyeden bazılarının yalnız elden satışı yedi sekiz bin nüshaya kadar çıkmış olduğunu bugün tahattur etmekteyim. Ba'de'l-inkılâp bu miktar üç dört katına bâliğ olacağı kaviyyen ümîd

olunurken teessüfler olunur ki, bugünkü satış masrafa tekâbül bile etmiyor. Acaba hepimiz âlim mi olduk ki..."

Bugün bile ciddi ve ilmî eserlere rağbet edilmediğini göremeyen merhum on bir sene evvel izhâr-ı telehhûf-i azîm etmiş ve gençliği basîretkâr görmek istemişti. Harb-i umûmiyenin zuhuru Hıyâbân'ın kapanmasına sebep oldu.

Müstecâbizâde dâvâ vekâletinden de istifâde edemedi. İstifâsından az zaman sonra Harb-i umûmi ilân edilmişti. O kargaşalık ve telaş içinde dâvâya müteallik iş bulmak, geçinmek müteassirdi. 11 Şubat 331 târihiyle Suûd Bey'e yazdığı mektubunda:

"...Orasını (yani İstanbul'u) bilmem fakat buralarda öyle şiddetli zarûret, öyle parasızlık hüküm-fermâ ki, nihayeti umûmî bir açlıkla karar kılmasından korkulur. Meydanda iş namına hiçbir şey kalmadığından şimdi akşamlara kadar yazıhanede sinek avlamakla vakit geçiriyoruz. Bakalım bunun sonu ne olacak..." diyor.

İsmet Bey dava deruhde edememesinden dolayı zarûret çekmeye başladı. Birtakım şarlatanlıklarla güzel şöhretini lekeleyecek iş istemiyordu. Ahlâkı temiz ve yüksekti.

Bize bir fâide getireceğine aklını erdiremediği harb-i umûmi buhranı ona hayatından bile nefret ettiriyordu. Dâimâ mükedder ve müteessirdi. Harbin devamı zarûretinin artmasını intâc eylediğinden ve dava vekâletiyle iştigalle temin-i maişet kâbil olmadığını anladığından 332 senesi ortalarında ıztırârî surette hiç de arzu etmediği memuriyet hayatına dönmeye mecbur kaldı ve teklif edilen İsparta istinaf müdde-i umumiliğini kabul ederek memuriyetine gitti.

Teessür içinde bunalan, kadr-nâ-şinâsâne muâmelelere marûz kalarak hayata küsmüş olan İsmet, o nezih şâir, o mücessem ahlâk büyük insan nihayet 1333 senesi içinde İsparta'da fâni hayata veda etti.

İsmet Bey vefatında kırk sekiz yaşında idi. Reb'-i asr Türk irfân-ı edebîsinin yükselmesine hizmet eden ve âsâr-ı kalemiyesiyle şöhret bulan bu güzîde edibin, bu bed-baht şâirin vefatı bir iki satırla gazetelerde ilan edilmişti. Şarlatanlığa itibâr edilen vefâ ve hak-şinaslık olmayan bir muhitte bu gibi haller pek tabii idi. Her zaman kadr-şinas olan İkdam Gazetesi eski muharrirlerinden olan merhum hakkında " Şâir-i Muhterem" tabiriyle vazife-i kadr-dânîyi ibrâz etti. Yine İsmet'in bir zaman yazı yazdığı me'hûd Sabah Gazetesi,

kendisine mahsus bir tarz-ı şiiri olan merhumun eski vâdide güzel şiirler söylediğini kayd ile uzun müddet gazetesine muharrirlik etmiş bir edibin tarz-ı şi'rini anlayamamak belâhâtını göstermişti.

İsmet'ten en ziyâde o zaman Tasvîr-i Efkâr Gazetesinde ser-muharrirlik eden Yunus Nâdi Bey'in bahsetmesi icab ederdi.Halbûki mezkûr gazete iki satırla Müstecâbîzâde'den bahsetmişti. Yunus Nâdi Bey, İsmet'in menfâ hayatında arkadaşı ve İsmet'e gönderdiği mektuplardan anlaşıldığına göre samimi hürmetkârı idi.

İsmet, memlekete uzun müddet hizmetinin aks-i mükâfatı olarak gazetelerin ve erbâb-ı kalemin emsâkini ve seng-i musallada bile kadr-dânlık ibrâz edilmediğini ve bilhassa bu meyanda vefâkâr zannettiği zevâtın da bulunduğunu görseydi, hiç şüphesiz çok zaman evvel söylediği:

Merhamet kılmaz, göz açtırmaz belâdan bir zamân
Düşmen-i dîrîne-i ehl-i zekâdır çarh-ı dûn

Âşinâ sandıklarım çıktı ser-a-ser tîre-dîl
Bulmadım sahbâ gibi bir hem-dem-i sâfi-i derûn

kıt'asıyla izhâr-ı kerâmet ettiğine kâil olur ve şüphesiz hak kazanırdı.

İsmet Bey merhumun vefâtına muhib ve şâkird-i hâssı Suûd Beyefendi aşağıdaki kıt'a-i târihiyye ile son vazife-i hürmeti îfâ eylediler:

Bir ilâhî edîb-i kâmil idi
Vâsıl oldu Hudâ'ya İsmet Bey
Oku bir fâtihayla târihin
Rıhlet etti bekâya İsmet Beğ

Hicrî 1335

Müstecâbîzâde daha Karesi İdâdisi'ne devam ederken şiirle iştigâle başlamış bu husustaki kudret ve kabiliyeti ve hevesi muallimlerinin diğer derslere de çalışması hakkındaki vesâyâsını icap ettirmiştir. Hatta muallimlerinden biri: " Niçin bu kadar şiir ve edebiyatla iştigal ediyorsun? Diğer derslere de çalış." demesine karşı İsmet , " Edebiyatla iştigâlim, bî-edeb olmamak içindir." cevabıyla mukabele etmiştir. Mamafih mûmâ-ileyh diğer derslerde tembel değil, orta derecede idi.

1305'ten 1307 senesine kadar Hudâvendigâr Vilayeti vâliliğinde bulunan Mahmut Celâleddin Paşa deverân Balıkesrî'ye geldiği zaman mekteplerle ahâli ve mütehayyizân tarafından istikbâl edilmiş ve hükûmetin meclis idare önündeki salonunda idâdî talebesinden olan bir numaralı İsmet Efendi tarafından yazılıp eski bir besteye tatbik edilen:

Ey vâlî-yi vâlâ-yı şiyem
Ve'y dâver-i âlî-himem
Makbûl-i şâh-ı pür-kerem
Kimdir o zât-ı muhterem

Mahmut Âsâf-ı İktidâr

matlalı methiyyeyi okumuştur.

Eski tarzda güzel şiirler yazan Mahmûd Celâleddin Paşa bu methiyeden pek mütehassis olarak hâzırûna hitâben, " Siz burada idâdiyi tesis etmekle değil idâdinin böyle İsmet Efendi gibi memleketinize mensup değerli gençler yetiştirmesiyle iftihar ediniz." sözleriyle İsmet Efendiyi taltif ve teşvik etmiştir.

İsmet Bey tâlî tahsil gördüğü zamanlarda (Balıkesrîli Bir Genç) imzasıyla Bursa'da intişar etmekte olan Nilüfer gazetesine manzûmeler gönderirdi.İsmet Bey'in içkiye iptilâsı vardı:

Neşve-bahşa bir demi bir ömre bir peymânenin

diyen edibin o zamanki şiirleri arasında meyden bahseden manzumeler nadir değildir. Ez cümle:

Öyle me'lûfem ki zevk-i bâde-i gülfâm ile
Bitse mey fi'l-hâl olur gâib hayatımdan huzûr

Var ise gönlüm bu bezm-i ser-nigûn peymânede
Bir şikeste sâgâr eczâsından etmiştir zuhûr

ve yine o vâdide:

Sâkiyâ lebrîz sun peymânei pey-der-pey
Ruh u cismi gulgule-mînâ-yı mey şâd eylesin

Akl meftûn cünûn-neşve-i peymânedir
Ol cünûndan Hakk anı âlemde âzâd eylesin

kıtalarıyla 311'de neşrettiği terânesinde terennüm ettiği:

Hakkı var pîr-i (mey) in meşrebcedir meyhânesi
Nev-civân sâkisi, şevk-efzâ-yı dil peymânesi

Fikr-i ferdâ ile olmaz telh-kâm erbâb-ı dil
Başkadır bizim safâ-yı işretin rindânesi

Şûh sâki mey-keşân pür-zevk, mutrib hoş-sürûd
İnletir âfâkı hey hey na're-i mestânesi

Derdini erbâb-ı hâlin mürde diller anlamaz
Âşinâ-yı hâl olur mu işretin bîgânesi

Çok mudur ayrılmasam ben hâne-i humârdan
Kûşe-i mülk-i felâkettir garîbin lânesi

Çekmedikçe dest-i sâkîden dolu peymâneyi
Başka şeyle zevk-yâb olmaz gönül dîvânesi

Yâda geldikçe hayâl-i sünbül-i gîsû-yı yâr
Gözlerimden serpilir eşk-i tahassür dânesi

Kesme benden iltifâtı sâkiyâ bilmez misin
Rûh-ı İsmet'tir fürûg-ı işretin pervânesi

gazel-i meşhûrunda bu iştiyâkı ziyade olduğu görülür. İsmet, sonradan rahatsızlığına binâen uzun müddet senâsında bulunduğu âb-ı engûru terk etmiştir. Suud Bey'e yazdığı mektubunda:

"Evvelleri akşam olur olmaz, mütehallik-âne atıldığımız işret âlemlerinden bayağı nefret eder olduğumdan anı da hamd olsun terk ettim." diyerek memnuniyetini beyan etmiştir.

Ulûm-ı Arabiyye ve Fârisîyye'de tam bir ihâta sahibi olan İsmet Bey, Ulûm-ı İslâmiyye ve Maârif-i Garbiyyeye de vukûfu ile izhâr-ı fazilet etmiş, nazm ve nesrde kudretini göstermiş bir edîb-i kâmil olduğu gibi ahlâk-ı fâzıla ashabından kıymetli bir üstad da idi. Eserleri iktidar ve fazîlet-i ahlâkiyesine şahittir.

İsmet Bey, Nâci Mektebine mensup olmakla beraber edebiyatta tamamen başka bir vadide kalem yürütmüştür. Şiirlerinde

rakîk ve manidar bir cereyan vardır. Duymuş ve duyurmuştur. Arabî, Fârisî ve Fransızca'yı iyi tahsil etmiş olan merhumun tercümeleri gayet kıymetlidir. Merhumun eski vadide üstad olduğunu söyleyenlere karşı Suud Bey ma'hezlerimizden biri olan (Mahfil) mecmuâ-yı kıymetdarânda: (adet 19, sahife118)

"Gazel-serâ veya kaside-nüvis olduğundan dolayı eski addetmek biraz izansızlık olur, çünkü şiirin eskisi, yenisi olmaz. Pek muhterem bir şâir-i muktedirimizin akvâl-i bâkiyesinden olmak üzere mesela Fuzûlî hem mâzi hem hal hem istikbal şâiridir..." mütâlaa-yı musîbesinde bulunuyorlar.

İsmet Bey'in hayatı, düşüncesi de birer şi'r-i rakîk idi. Tesirî eş'ârına tamamen aksetmiştir. Felâket görmediği en cevval zamanda bile bu tesir eserlerinde görülür. 316'sında söylediği bir gazelinde daha o zaman:

Yıktı tuğyân-ı bükâ bünyâd-ı sabr-ı sînemi
Sözlerim kaldı ibaret âhdan eyvâhdan

diye feryâd ediyordu.

İsmet, mahkûm olarak nefy edildikten sonra yaşadığı müddetçe ye's ve teessür içinde çırpınmıştır. Suud Bey'e yazdığı 28 Ağustos 320 târihli menfâ mektubunda:

" Bir iki vicdansızın tesvilât-ı menfaat-cûyânesi yüzünden bundan üç sene evvel dûçâr olduğum felâket, kuvve-i maneviyemi dehşetli surette tezelzüle uğratmış, tab'ımda esasen mevcut olan bî-kararlığı son dereceye getirmiş olduğundan...."bahisle teessürünü izhâr eylemiştir.

Müstecâbîzâde devr-i istibdadda yapılan haksızlıklardan müteessir olmuş, devr-i Meşrûtiyette de ümit ve zannettiği hak-şinaslığı göremediğinden teessürü artmış ve nihayet Harb-i Umûmî bâdiresiyle mensup olduğu milletin perişanlığını görmesi bî-çareyi nevmîd bir hale getirmişti.[1]

İsmet Bey'in ahlâken de yüksek olduğunu yukarıda yazmıştık.Merhum, hakikaten hemcinsinin saadetini ister ve hırs u

---

[1] Vatan-perver İsmet, Trablusgarb'ın İtalya tarafından işgal edildiğini gazetede okuyunca İzmir'de oturduğu bir ticarethanede " Eyvah, vatanın yine bir parçası gitti. " diye yere düşerek hafif bir nüzul ile musâb olduğunu vefâkâr muhibbi Kemal Bey'den naklen Karesi Meclis-i Umumisi azasından Ekrem Bey söylemişlerdir.

menfaatten nefret ederdi. Nezih, selim bir vicdanla metin ve kavî bir imana sahip olan merhum hakâyık-ı eşyayı tetkik etmiş bir mütefekkir idi. Haysiyet ve ciddiyetini her zaman muhâfaza ederdi.

İsmet Bey hiçbir haksızlığa rıza göstermeyerek daima milletinin enînlerini dinlemiş ve onunla hem-dem olmuştur. Şâirin sonraki hayatında bu hal bâriz bir şekilde görülür. Fikrinde musirr, sebatkâr, menâfi-i şahsiyesini her zaman hak ve hakikate feda eder bir şahsiyetti.

Müstecâbîzâde, vicdânî hareket etmek için terk-i memuriyet ederek zaruret çekmeye rıza göstermiş, haksızlığa boyun eğmeyerek bî-nihaye âlâm ve ızdırâbâta katlanmaya mecbur olmuş ve bu yolda feleğin bî-amân darbesiyle ezilip gitmiştir.

İsmet Bey, esas mesleği olan hukukta da vukûf ve ihâta sahibi idi. Malumatı vâsi' ve kudret-i ilmiyyesi yüksek olan mûmâ-ileyhin Müntehâbât-ı Rubâiyyât-ı Hayyam nâm eserinin baş tarafındaki ilm-i hey'ete dair ve vâkıfâne izâhâtı ve bundan başka Hıyâbân'da neşrettiği ebediyyete dair Harabeler ünvanlı tedkikât-ı âlimânesi ilm-i vukûfuna delildir.

Müstecâbîzâde, hikemiyât-ı İslâmiye ve tasavvufa da vâkıf ve ârif olup, Tarîkat-ı Halvetiye şubelerinden Pîr-i Aziz Nureddin Cerrahi tarikatine[1] mensup olduğu gibi Tarîkat-ı Mevleviyeye de muhîb idi:

Âşıkım ben Cenâb-ı Hallâka
Zikridir kalbimi eyleyen işgâl

beytini terennüm eden İsmet-i merhum tam ve sâhibü'l-itikad, müdekkık ve nüfûz-ı nazar sahibi bir üstâd-ı hakîm ve bir âşık ve edîb-i ilâhi idi. Merhum, tazarru'larında, na'tlarında saf bir aşk ile çırpınırdı. Zemzeme-i tazarru'u buna şahittir:

Sanadır gözyaşı her dil-şüde-i gamhârın
Sanadır cezbesi ervâh-ı ulü'l-ebsârın
Sanadır zemzeme-i şevki dil-i bîdârın
Sanadır nâle-i dilsûzı hezâr-ı zârın

---

[1] Hazret-i Nureddin 1083'de İstanbul'da doğmuş ve Köstendilli Şeyh Ali Efendiden hilâfet alarak 1133'te vefat etmişlerdir. Kabr-i âlileri Karagümrük'tedir.

Zerre-i şa'şaa-i nîr-i tasvîr-i keder
Lem'a-i hüsn-i füsûn-perver-i teshîr-i keder
Mevce-i nûr-ı tecelli-yi cihangîr-i keder
Şûle-i rengi gülistanda açan ezhârın

Eylemiş herkesi dilbend hevâ-yı ümîd
Bu kühen kubbede bir gizli sadâ-yı ümîd
Rûh olur seyr ile lebrîz-i ziyâ-yı ümîd
Âsmân bir ezelî âyîne-i dîdârın

Gördüğüm şey bana bir şâhid-i ma'nâ görünür
Kâinât âyîne-i mevcûd-ı eşyâ görünür
Çeşm-i hak-bînime envâr-ı tecellâ görünür
Hangi kûhsârına baksam bu tecellî-zârın

Eyledim bunca zaman mebhas-ı vahdette sebât
Olmadım kâil-i hüsrân-zede-i maddiyât
Eyle Yâ Rab bana tevfîkini Hâdî-i necât
Tutmasın râhımı dâm-ı fiten-i eşrârın

İsmet'in imanındaki samimiyeti gösteren (Allah'tan Bir Niyâz) ne kadar hoştur:

Sönse envâr-ı avâlim çökse yeldâlar bütün
Heykel-i zulmet kesilse gitse dünyalar bütün
Teşne kalsa tâ ebedcûlarla deryâlar bütün
Solsa gülşenlerde ezhâr-ı mutarrâlar bütün
Olsa kim ummân-ı zulmette hüveydâlar bütün
Nâ-ümîd olmam yine bir lem'a vâfidir bana
Nûr-ı aşkım sönmesin Yâ Râb o kâfidir bana

Gitse evrâk-ı nihâlândan sadâ-yı ihtizâz
Bitse hep kuşlardaki savt-ı latîf-i dil-nüvâz
Olsa bir mâtemli sahn-ı umûmî-i cilve-sâz
Her cihet gösterse bir levh-i fecî-i can-güdâz
Leyl-i tarîk-i adem de çökse etmem ihtirâz
Zulmet-i hestîde de bir lem'a vâfidir bana
Nûr-ı aşkım sönmesin Yâ Râb o kâfidir bana

Çıksa râh-ı azmime her hatve bir kûh-ı belâ
Muntafî olmaz yine rûhumda şevk-i i'tilâ
Perde-pûş-ı mâtem oldukça likâ-yı mâsivâ
Girye-rîzân-ı tazarru' hâir ü nâ-âşinâ
Gezdiğim feyfâ-yı zulmânîde olsun reh-nümâ
Kurbuna îsâl için bir lem'a vâfîdir bana
Nûr-ı aşkım sönmesin Yâ Râb o kâfîdir bana

Fikr için yoktur bu hayret-gehde minhâc-ı necât
Hep virir hiss-i dalâlet akla şekl-i hâdisât
Halline imkân bulunmaz ukteder ser-i hayât
Cilve-i hükm-i şü'ûn-ı dehre hayrândır dehât
Dönse bir zindân-ı küfre gözlerimde kâinât
Nâ-ümîd olmam yine bir lem'a vâfîdir bana
Nûr-ı aşkım sönmesin Yâ Râb o kâfîdir bana

İsmet Bey'i iyi tedkike muvaffak olan Ebu's-suud-zâde Suud Beyefendidir. Mûmâ-ileyh Mahfil Mecmuasında (numara 30) merhum hakkında:

" O şiire intisâp etmiş değil, şiir ona intisâp eylemişti. Bence bütün âsâr-ı kalemiyesi bu iddianın şahididir. Nev-hevesliğinden beri vücuda getirdiği bedâyiin hiçbirinde bir kere hatâ-yı zâhiriyeden hiçbir şeye tesadüf edilemez; ser-â-pâ münakkah, ser-â-pâ doğru yazmıştır. Bu, lisandaki kemâl-i iktidarından münbaistir; sonra hiçbir garâbet-i fikriyeye bir sakîm tefekküre müsâdif olamazsınız.Bu da şâirliğinden dolayıdır. Kendisi âsâr-ı eslâfı müstefeyyizâne ve dakâyık-ı bînâne tetebbu etmiş, bilâ taraf anlamış ve takdîr eylemiştir. Bir kısım âsârı Fuzûlî vadisindedir. "

Mütâlaât ve vâkıfânesinde bulunuyorlar. Hakikaten merhum lisana tamamıyla vâkıf ve lisân-ı şiire hâkim idi.

İsmet Bey'in şiirlerinde ekseriyetle Nâil-i Kadîm tarzını takip etmiş olduğu görülür. Nef'î'yi de hayli tetebbu etmiştir.

Bunun sebebi de o zaman esâtize-i edebin ekseriyetle Nâil-i Kadîm ve kısmen Nef'î [1] vadisinde gitmeleri ve İsmet'in de bu iki şâiri tetebbu ederek onlara pey-rev olmaları neticesedir.[2]

Merhum Hersekli-zâde Arif Himet Bey, İsmet'i pek ziyade takdîr eder ve İsmet mûmâ-ileyhi ziyarette teehhür etse Hikmet Bey:

Kim bilir kim Müstecâbîzâde İsmet nerdedir
Nerdedir ol şâir-i sâhib-fazîlet nerdedir

beytiyle İsmet'e lâyık olan teveccüh ve muhabbetini her zaman izhâr edermiş.

İsmet, gayet hassas bir şâirdi. Şuarâ-yı Arab içinde aşk-ı hakiki için çırpınan İbn-i Fariz'in meftunu idi. Hazret-i Fariz'in eş'âr-ı âliyesinin ma'şûka-i vicdânı olduğunu söylerdi.[3]

İran şâirlerinden Hâfız-ı Şirâzi, Firdevs-i Tûsi, Hayâlî-i Buhârî'yi İsmet çok severdi. Şâir-i hakîm Ömer Hayyam da İran üdebâsı arasında Müstecâbîzâde'nin âşinâ-yı dâimisi idi ki bunu Hayyam Tercümesi nâm gayr-ı matbû eseriyle göstermiştir.

İsmet Bey, Garp üdebâsı içinde muvahhid olduğundan dolayı Lamartin'in de meftunuydu.

Merhum, Bursa'da münteşir Nilüfer mecmuasından başlayarak, Mekteb, Ma'lûmât-ı Terakkî, Maârif, Marifet, İrtikâ, Resimli Gazete, Hazîne-i Fünûn gibi mecmualarla, İkdam, Sabah, Tercüman gazetelerine yazı yazmıştır.

İsmet, yazdığı şeyleri toplamamış, bilâhere Suud Bey'e söyleyerek mümâ-ileyh tarafından bütün âsâr-ı kalemiyesi cem edilerek İsmet'e verilmiştir ki bunlar âile-i muhteremesi Nâbia Hanım'da mahfûzdur. Bu metrûkât-ı kalemiyenin hepsini ricamız üzerine Nâbia Hanım Balıkesir'e kadar bizzat getirmek lûtfunda bulunmuşlardır. Kendilerine bu hususta medyûn-ı şükranım.

---

[1] Leskofçalı Gâlip, Hersekli Arif Hikmet, Yenişehirli Avni, İsmâil Paşa-zâde Hakkı Beylerle urefâ-yı meşâyih-i Kâdiriyeden Üsküdârî Osman Şems Efendi ve Ziya Paşa Nâil-i Kadîm ve Nef'î vadisinde pek büyük muvaffakiyetler göstermişlerdir. Nef'î'yi en ziyade taklide muvaffak olan Üsküdârî Hakkı Bey merhumdur.

[2] İsmet, Recâi-zâde Ekrem Bey merhumun da meftunu idi. Kendisine karâbet derecesinde yakın olan bir tevellüd esnasında üstad Ekrem'in fezâilinden bahs ile nev-zâdın ismini Mahmûd Ekrem koyacağını söylemiş ve çocuğun kulağına okumak suretiyle merasimi îfâ eylemiştir. Mahmûd Ekrem Beyefendi elyevm Karesi meclis-i umumisi âzâsındandır.

[3] Mahfil mecmuası, aded 30.

İsmet Bey'in ömrü vefa etseydi, bu eserin eskilerini tenkih ve tashih ile yeni eserleriyle birlikte bastıracağını Suud Bey beyân ediyorlar. İsmet Bey'in hiçbir eseri olmaya idi Lûgat-ı Nâci'nin mâ-ba'dını aslından farksız surette tertip etmesi kudret-i ilmiyesinin bürhânı olurdu.

İsmet Bey, mûsıkîyi çok severdi. Piyangoya dahi meraklı idi. 313 Türk-Yunan muharebesinin devamı esnasında İsmet Bey parasızlıktan sıkılarak o sırada Dömeke Muharebesinde şehid olan Abdülaziz Paşa'nın destanını yazıp bu suretle para teminini düşünmüş; destanın baş tarafına konması icab eden Paşa'nın fotoğrafını oğlundan on altına satın alarak destanı bastırmış ve bu yüzden bir hayli dünyalık tedarik etmiş olduğunu yeğeni Avni Bey bi'l-münasebe söylemiştir.

Müstecâbîzâde'nin Bursa'da çıkan Nilüfer Mecmuasına "Balıkesrîli Bir Genç" imzasıyla şiirler yazdığını yukarıda söylemiştik. İsmet'in aylık Nilüfer gazetesinde ilk çıkan şiiri(1208) sene-i hicriyesi recebinde ve mecmuanın 53. numarasındadır. O zamanki bir kıtası:

Ağlatır endîşe-i mâzi beni rûz-ı leyâl
Hâl ise gâyet elîm, âtî siyeh-reng-i melâl
Olmamak bilmem mukadder mi bana âlemde âh
Kayd-ı gamdan sağ iken bir lâhzacık âzâde-bâl

Yine o mecmuanın muhtelif nüshalarında " Bir Hüsn-i Semâvî", "Bülbül", "Manzûme" isimleri altında neşredilmiş şiirleri vardır ki "Manzûme"si " Terâne" nâm eserinde vardır. Uzun olan " Bir Hüsn-i Semâvî " manzumesine şöyle başlar:

Geldi yine hatıra o dilber
Tâvûs-ı hırâm mâh-peyker

Geldi ne demek çıkar mı zaten
Hatırdan o âfet-i semenber

Mehcûr olalı muhabbetinden
Mansûbdur âsmâne gözler

Kim reng-i cemâl dil-nişînin
Cem etmiş o âlem-i münevver

Bak bak şu sehâb-ı şu'le-dâra
Rengi, duruşu, ne rütbe hoş-ter

Seyr itmeğe kanmıyor nigâhım
Yâ Rab bu ne nûr-ı rûh-perver

Âyîne-i hüsniyemi o mâhın
Bu levh-i zerrîn hûb-ı munzar

Reng-i safahât dil-rübâsı
Kim aks-i ruh nigâre benzer

Merhumun gençlik şiirlerinden " Bülbül "ünden de bazı kısımları yazıyorum:

Eyâ kalb-i hazîni tâ seheri bîdâr eden bülbül
Eyâ her dem beni mecbûr-ı âh u zâr eden bülbül
Zulâm-ı leyl içinde bir ağaçta şekve-gûyâne
Nedir feryâddan maksûd mahzûn, garîbâne
Sükûnetden telezzüzyâbdır tab'ın olup tenhâ
Karanlıklarda mutâd keder itmek âh u vâyile
Çemen dolmuş enîn ü nâle-i bî-ihtirâzından
Cibâl inler bütün aks-i dem-i pür-ihtizâzından
Ki tutmuş dâmen-i âfâkı öyle âh-ı memdûdun
Değildir kâbil-i târif-i lahn rikkat-i efzûdun
Dilin bir âlem-i nâ-müntehâ-yı ışk u sevdâdır
Ki sevdâvî edâ her bir deminde cilve-peymâdır
Uyandırdın bahârı neş'e-efzâ nağme eylerken
Çıkardın câme-hâbından bütün ezhârı yer yer sen

Bundan sonra baharın tasvirine geçiyor ve:

Semâdan münteşir bir nûr-ı hoş-bû sahn-ı gülzâra
Defîn olmaktadır kalb-i latîf-i berk-i ezhâra

beytini terennümden sonra tabiatın güzelliği önünde coşuyor ve:

İlâhi cümle masnû'âtı yoktan var eden sensin
Bahârı, böyle zînet-pûş u revnâktâr eden sensin

beytiyle manzumesine nihayet veriyor.

Balıkesir'in güzîde bir zîneti olan Müstecâbîzâde İsmet Bey merhumun terceme-i hâliyle kudret-i ilmiye ve edebiye ve fezâil-i ahlâkiyesi hakkında kâriîn-i kirâm bir fikir edinmiş olduklarından ve imkan dahilinde olan daha fazla tafsilata eserin tertip ve hacmi müsâid olmadığından sarf-ı nazar edilmiştir.[1] Merhumun metrûkât-ı kalemiyesinden olan müntehap bazı parçalarıyla eserlerini gözden geçirelim:

NA'T-I NEBEVÎ

Ey olan mirâc-ı burhân-ı ulüvv-i şân sana
İrtibâtıyla rehin-i i'tilâdır cân sana

Devr eder havl-i fürûğ-ı tal'atında subh u şâm
Âfitâb u meh iki pervâne-i sûzân sana

Onda her ahter birer gözdür ki nûrun aks eder
Âsumân olmuş hezârân çeşm ile hayrân sana

Arşa karşı çok mudur ey neyyir-i rahşân-ı Hak
Mazhariyyetle tefahhür eylese devrân sana

Fikr olundukca ulüvv-i pâye-i kudsiyyetin
Arz-ı taktîs eyleyip hayrân olur insân sana

Dök yaşın ey derd-mend-i ma'siyet kim tâ ola
Mûcib-i gufrân sirişk-i dîde-i giryân sana

[1] İsmet hakkında kendisinin şâkird-i hâsı müverrih Ahmed Refik Beyefendi ile Yunus Nâdi ve Ahmed Râsim, Vefa Orta Mektebi İngilizce muallimi Raif Beyler'de hayli mâlûmat var ise de biz müstakil olarak İsmet'e dair bir eser neşretmediğimizden bu kadar mâlûmatla iktifa ettik.

Yâ Resulallah olurdum ma'siyetle ben tebâh
Olmasa gönlümde ger Allah bir îmân sana

Etme mahrûm-ı şafâat ey habîb-i Hakk beni
Mâsivâdan yüz çevirdim bağladım vicdân sana

Nev-hevesâne eş'ârından olan " Terâne-i Tahlîl "inden:

Yine tutmuş cihânı pertev-i âl
Yine olmuş cihân cinâna misâl

Etmiş âfâkı lem'adâr güneş
O ne safvetli reng-i âlü'l-âl

Ovalar öyle nûra gark olmuş
"Anı ta'rif bence emr-i muhâl"

Her taraf jâle-dâr-ı feyz-i seher
Görünür ser-be-ser kemâl-i cemâl

Yed-i kudret hizâne-i lûtfun
Açıp etmiş cevâhiri ibzâl

Her taraftan gulüvv eder eşvâk
Duramaz dilde ceyş-i derd-i melâl

Âşıkım ben cinân-ı Hallâka
Zikridir kalbi eyleyen işgâl

Bu bedâyi serây-ı masnû'ât
Heyetiyle anın vücûduna dâl

Nazar-endâz-ı çeşm-i hikmet olan
Sâni'i eylemez mi istidlâl

309 târihinde söylediği ve " Bir Nev-bahâr-ı Hüsne Bir Şâirin Duâsı " ismini verdiği manzumesi:

Pür-lem'a-yı tarâvet gülzâr-ı hüsn ü ânın
Mahmûr-ı hâb-ı işve çeşmân-ı râzdanın
Meshûr eder kulûbı etvâr-ı dilsitânın
Bir sen gibi mücessem pür-hande gülsitânın
Olmak revâ mı hüsni pâ-mâli hiç zemânın
Allah ey bahârım göstermesin hazânı
Ezhâr açar füyûz-ı nûr-ı sabâhatından
Her gonca mevcedir bir reng-i tarâvetinden
Her yer münevver ey meh envâr-ı tal'atından
Varsa ibâret âlem nice letâfetinden
Dûr olma âh sen hiç devr-i şebâbetinden
Allah ey bahârım göstermesin hazânın
Peykân-ı sîne sûz-ı mihnetle dâğdârım
Hicrinle ey peri-rû eşk oldı cûy-bârım
Aşkınla şimdi ben de bir özge nev-bahârım
Kim sâye-i gamında gönlümce bahtiyârım

Geldikçe yâda ammâ encâm-ı nâle-kârım
Allah ey bahârım göstermesin hazânın
Oldukça hande-rîz eşvâk-ı subh-tâbân
Saçtıkça hâktâne pertev nücûm-ı rahşân
Ezhâr ile tezyîn ettikçe nev-bahârân

Âheng-i âh-ı bülbül kıldıkça aşkı ilân
Allah ey bahârım göstermesin hazânın

311 senesinde söylediği " benzettim " redifli gazelinden:

Bilir misin seni ey meh ne hâle benzettim
Bir âb ü tâb-ı rebî-i cemâle benzettim

O gîsûândaki râz-ı nihân-ı sevdâyı
Meâl-i mübhem-i hüzn-i leyâle benzettim

Güzâr-ı ömri düşündüm fezâ-yı hestîde
Sehâb-ı tâire der-pey zılâle benzettim

Muhâttır pes ü pîşem zulâm-ı hîçile
Hulâsa hâlime baktım hayâle benzettim

Menfâsı olan Midilli Kalesi'nde söyleyerek " Mazgalda " ismini verdiği bir manzumesi:

Fenâ olmuş zuhûr-ı kevne illet
Tekallüb câvidanimiş sûrda
Kalan vâreste yokmuş bahr ü berde
Geçer her şeb târîk-i mihnet
Gelen edvârdan bekler inâyet

Kalup zindegân meşhûn-ı ümîd
Eder bazen tesâdüf-bahş teyîd
Geçer ümîd ile her gün nihâyet
Zavallı âdemin râhında hayfâ
Olur bir hufre-i nisyân hüveydâ

Geçer insanların dünyâda böyle
Bütün ümmîd ile magbûn hayâtı
Düşündüm sâhil-i deryâda şöyle
Ölüm buldum ummânîden necâtî
Figân-ı bahri dinlerken bu yerden
Sabâ nâlân geçerdi reh-güzerden

Senin ey mâî füshat-zâr ey yemm
Yüzün kalbe tesellî-zâd olurmuş
Senin ey kûhsâr-ı sebz ü hurrem
Gönüller manzarandan şâd olurmuş
Niçin olmaz benim bir lahza âyâ
Tesellî nûru vicdânımda peydâ

Vatandır gerçi merbûtum bu hâke
Ne mâtem-hâne-i zulmet-nişândır
Bütün âfâkı lebrîz-i figândır
Mümâsil bir çeh-i târ-ı helâke
Ne kişverdir ilâhî doğduğum yer
Serinde bir güneş doğmaz münevver

319 senesi Martı'nda " Nasîbe-i Hestî " ismini verdiği aşağıdaki şiirini sonradan " Hâsıl-ı Hayât " tesmiye etmiş ve bazı yerlerini tebdîl eylemiş olduğunu evrâkı arasındaki defterde gördüm:

Gönlümce bu yeldâ-yı felâkette bulunmaz
Bir necm-i hidâyetine benim rehberim olsun

Simâ-yı gam-âgîn hakîkatte bulunmaz
Bir hande ki revnak dih-i çeşm-i terim olsun

Bir zulmet-i bî-gâye içinde mütemâdi
Mazmûnı bütün gerçi figândır bu vücûdun

Ancak ne imiş kim biliyor varlığa bâdi
Girdâb ötesi akla göre bunda hudûdun

Her dil bu sitem-gâhda mahkûm-ı figândır
Düşünde sabânın gezer âvâre enîni

Deryâ-yı muhît ebedi'l-cereyyândır
Âfâka düşen nâlelerin tûf-ı hazîni

Âmâlimizin gâyeti yok bizse cihanda
Hüsrân ile her lâhzada feryâd- günânız

Manzûr-ı şebâb ebedî rûy-ı zamânda
Bir hiçliğe bî-vakfe-i ârâm-revânız

Bir nâle-i mevkûf yed-i mahfî-i fıtrat
İmlâ ile efvâhe birer kabza-türâbı

Virmekte bu nâlişine şîvende nihâyet
Hayfâ ki o memdûd-ı figâne bu cevâbı

İsmet Bey'in bazı kıt'aları 325 senesinde söyleyerek " istişfâ " ismini verdiği kıt'ası :

Olmadıysa çok mudur hâk-i sefîle sâye-sâz
Hazret-i Fahr-i Cihânın nur idi hep mâyesi
İtmek üzre âsiyân-ı ümmete ferdâda meyl
Âlem-i bâlâya aks etti mukaddes sâyesi
Bir tâze kız ki mâlike-i hüsn ü ân olur
Bir nev- şüküfte goncasıdır bâğ-ı hilkatin
Bil kadrini hayatını vakf'it muhabbete
Sevmek sevilmek en büyük ihsânı fıtratın

Sürmedi bir sitre-i iclâl ile simâ-yı zâr
Çeşm-i idrâkât-ı insânîden itmiş ihticâb
İşte akl-ı pür-gurûrun zübde-i idrâkı şu
Hâkten geldin nihâyet hâke ettin inkılâb

Rafâel'den menkûl, Jilber'in bir kıt'asından mütercem:

Geldim bu zıyâfet-kede-i dehre müsâfir
Bir gün görünüp gitmedeyim semt-i bekâya
Hiç kimse gelip dökmeyecek eşk-i tesîr
Âheste-revân olduğum âğûş-ı fenâya

Ömer Hayyam'dan mülhem kıt'ası:

Şükûfezâr-ı bahârîdeyiz piyâleyi sun
Cihan bu belki de vermez ecel aman sonra

Şükûfeler bitecektir bahâra hande-nümâ
Bizim de toprağımızdan ki az zaman sonra

Bu kıt'ası da Hayyam'dan mülhemdir:

Bak nasıl kalb eylemiş devran leb-i peymâneye
Gonca-fem bir âfetin hâk-i leb-i fânîsini
Bir tanîn-i bî-me'âl add itme gafletten gelir
Sâğarın meclisteki feryâd-ı rûhânîsini

Midilli'de söylediği rakîk bir kıt'ası:

Hep çiçekler açılur vakt-i bahârânda güneş
Âsumândan kürreye şâşaa-bâr oldukça
Yalınız zühre-i ümîdim açılmaz vâ-hayf
Bunca yıldan beri fasl-ı bahâr oldukça

Müstağniyâta bir kıt'ası:

Ey celâlet sermedi vasf-ı bülend-i aktesi
Halk hep muhtâc deryâ-yı nevâlindir senin
Eylemem Sultan da olsa arz-ı dest-i ihtiyâc
Kim o da muhtâc-ı lûtf-ı bî-zevâlindir senin

Güzel bir kıt'ası daha:

Tecemmül maksadıyla rûz-ı ıyde iftikârın yok
Felekte her günü bir ıyd edersen sen şu hâlinle
Kudûmüyle cemâl-i mehveşâni ıyd eder tezyîn
Sen ey meh! Iydı tezyîn eylemişsin gül cemâlinle

İsmet Bey merhumun gazellerinden bazı parçalar:

Arz için hâl-i keder-nâk garîbânemi ben
Ararım girye-günân, rûhumu cânânemi ben

Neyle teskîn ederim ben dahi hayret-zedeyim
Şevk-i ârâm-güzâr-ı dil-i dîvânemi ben

Bilemem fart-ı teessürle nasıl doldururum
Meyle mi hûn-ı sirişkimile peymânemi ben

Mürg-ı mehcûr-ı fezâ-yı melekûtum İsmet
İnlerim şâm u seher yâd ederek lânemi ben

O gün kim mihr-i hüsnün sîneme tâb-efken olmuştur
Fürûg-ı tal'atından çeşm-i bahtım rûşen olmuştur

Ne mümkün girye-i hicrân ile hâb- âşinâ olmak
Gözüm nûru gözümde her müjem bir sûzen olmuştur

Perîşândır gam-ı hasretle evvel şâd olan gönlüm
O iklîm-i safâ pâ-mâl-i ceyş-i düşmen olmuştur

Süzüldü minber-i eşcâr bülbüller hamûş oldu
Gurâb-ı bed- nevâ şimdi hatîb-i gülşen olmuştur

Figânkim tâir-i evc-âşinâ-yı rûha ey İsmet
Bu süflî hâk-i mihnet dâm-gâh- ı şîven olmuştur

Uyandırmaz figânım dîde-i baht-ı gam îcâdı
Muakkabdır eğerçi sîneden feryâd-ı feryâdı

Cemâl-i şâhid-i âmâlin ümîd-i tecellîsi
Tesellî-yâb eder bu dâr-ı gamda kalb-i nâ-şâdı

O leylî-i ümîdin cezbe-i şîrîn-i sevdâsı
Düşürmüş kûh u sahrâya hezârân Kays u Ferhâdı

Müessir bir figân-ı iştikâdan dem urup gitmiş
Görenler hep bu sakf-ı bî-sütûn-ı köhne bünyâdı

Tenimde rûh-ı nâlân-ı tahassürdür olur zîrâ
Esîr-i dâm olan mürg-ı garîbin lâne mutâdı

İsmet Bey merhûmun şarkı ve terennümlerinden bazı parçalar :
Midilli'de yazdığı bir terennümü :

Ur hançeri sîneden ayırma
Öldür beni ehl-i aşk içinde

Pîşinde sihâm-ı hâdisâtın
Çıksın bu mûzik-i ibtilâdan

Terk et ebedî halîde kalsın
Bir fıkra-i nâ-şinîde kalsın

Gönlüm ne revâ remîde kalsın
Can bir nefes âremîde kalsın

Ölsün ben ölünce cism-i zârım
Düşsün ser-i hâkime dem-â-dem

Geçdikçe mahâfil-i sühande
Nâmım şühedâ-yı aşk içinde

Medfûn-ı türâb-ı âsitânın
Nâsiye-i kadd-i dilsitânın

Tezkârı bu gamlı dâstânın
Bir hâtıra-i güzîde kalsın

Merhûmun bir şarkısı:

Zevk-i sevdâ gönlümün bir âdet-i dîrînidir
Hüsne secde rûhumun bir sermedî âyînidir
Bence sevdâ kâinâtın illet-i tekvînidir
Hüsne secde rûhumun bir sermedî âyînidir

Terennüm ismini verdiği bir manzumesi daha:

Muhtefî zan ile her levha-i dilberde seni
Ararım ağlayarak hicr ile her yerde seni
Gece encümde seher-hande-i hâverde seni
Ararım ağlayarak hicr ile her yerde seni
Reng-i ezhâra bakar lem'a-i hüsnün sanırım
Her güzel şeyde seni ruhuma mahrem tanırım
Düşünür hâlimi hasretle yanar sızlanırım
Ararım ağlayarak hicr ile her yerde seni

İsmet Bey'in düşman eline geçen ve menfâsı olan Midilli hakkında yazdığı tahassürü hâvî manzumesi:

MİDİLLİ

Defter-i hâtırâtımın bulurum
Muntabi' çok sahâifinde seni
Ey behiştî cezîre-i sevdâ
Ağlatırsın tahassürünle beni

Şâirâne tahayyülâta dalar
Bazı akşamlar eylerim seni yâd
Göz önünden geçer gidersin sen
O yeşil dağlarınla hürrem ü şâd

Sanki pîrâmenindeki emvâc
Ezelî nağme-hân-ı aşkındır
Sanki ormanlarında aks-i riyâh
Münteşîr-i dâstân-ı aşkındır

Seni ağyâr elinde gördükçe
Ey semâvî behişt-pâre-i hâk
Galeyân-ı hamiyyet etmededir
Bizi bin kerre her dakika helâk

Yine olsun serinde mevce-nümâ
Nûr-ı gül-fâm râyet-i İslâm
Aks edip sâyesi denizlerden
Revnak-efrûz çehre-i eyyâm

(İzmir,28Haziran)

Fransız şâir Muvahhidî Lamartin'in " Tenha Bir Mezar " isimli neşîdesinden mütercem parçalar:

Hâk-i mezar münferid üstünde nâ-tüvân
Sufret-nümâ hazâret-i pür-hâr bir fidan

Câlib-i nigâh dikkati ehl-i rikkatin
Bir heykel meziyeti demektir tabîatın

Ağsânına vurur mütemâdi riyâh-ı âb
Evrâkını yakar, kavurur tâb-ı âfitâb

Bir dilde gönlünün keder-i matemî gibi
Kâim o seng-sârde bî-zıll-ı cevâbını

LEVHA-İ GARÎBÂNE

Yine derd-i âşinâ-yı hicrânım
Müştekî tâli'-i siyâhımdan
Yine rikkatle zâr ü giryânım
Ayrıyım mihr-i subgâhımdan
Her günüm pür-zulâm-ı hicrândır
Bî-nihâyet leyâl-i ahzândır

Ne hazîn mâcerâ-yı sevdâdır
Çektiğim derd-i ibtilâ Yârâb
Böyle sevdâya kim ten efnâdır
Olmasın kimse mübtelâ Yârâb
Dil bunaldı gumûm-ı firkatle
Bakarım zinde-gîye nefretle

Ne demektir diyâr-ı hicrânın
Tâ ümîdâne âh ü nâleleri
Âşinâ-yı harîm-i cânânın
Hiç olur mu o hâlden haberi
Anı sor hem rehân-ı gurbetten
Nâle-kârân-ı deşt-i hasretten

O zaman ki güneş gurûb eyler
Yayılır bir ridâ-yı hazân-ı efzâ
Çehre-i kâinât ser-te-ser
Gösterir reng-i mâtemi güyâ
Vech-i ümîd gamla gâzelenir
Hüzn ü firkat gönülde tâzelenir

O zaman başlanır tehassürle
Giryeye nâle-i şikâyâta
O zaman başlanır tefekkürle
Nâ-ümîdâne âh ü heyhâta
Arz için hâl-i gam-güsâr aranır
Bir refîk-i vefâ-şi'âr aranır

İlişince nigâh-ı hasretime
Devirlerden kavâfil-i güzerân
Ki eder azm-i menzil-i cânân
Dalarak fikret-i felâketime
Bir taş üstünde nâ-şekîbâne
Başlarım nâlişe garîbâne

Umarım kalb-i zârıma imdâd
Kârvândan ceres sadâsından
Ararım nefha-i remîd ü vedâd
Gülistân-ı vatan sabâsından
Nâleme gûş-ı merhâmet bulamam
Âh bir şeyle teselliyet bulamam

Farkı yok kalbimin bu vâdide
Bir şikeste cenâh-ı tâirden
Ki düşüp acz ile bu vâdide
Çırpınır tâirân-ı sâirden
Eder ümîd bir cenâh-ı necât
Koparır bin figân ile nevhât

MÜSTECÂBÎ-ZÂDE'NİN ESERLERİ

1. Terâne: Küçükkıt'ada 311 senesinde basılan bu eser İsmet'in ilk şiirlerinin manzum ve mensur kısımlarını hâvi olup otuz bir ufak sahifedir.

2. Dâstân-ı Zafer: Türklerin Rumeli'ye geçmesinin manzum olarak tasvir olunmasıdır.

münâcâtını İsmet Bey merhum kendisine has bir tarzda tercüme etmiştir ki bu, merhumun edebî nesrine nümune olduğundan derc ediyoruz:

Ey tîr-i gamet-râ dil-i uşşâk-ı nişâne
Halkı betu meşgûl ü tû gâib zemiyâne
Ki mütekef-i deyrem ü ki sâkin-i mescîd
Yani ki terâ mi talebem hâne bahâne
Hacı berre-i Ka'be vü men talib-i dîdâr
Û hâne hemî cûyed ü men sâhib-i hâne
Her mürg-i basad gûne zebân hamd-i tû gûyed
Âşık be-serâyîden ü mutrib be-terâne
Çün der hîme câ aks-i reh-i dost tuvandîd
Divâne nîyem ben ki devem hâne bahâne
Maksûd-ı men ez-Ka'be vü büthâne tû-yı -tû
Maksûd-ı tûyî Ka'be vü büthâne bahâne
Taksir-i Hayali ki ber ümid kerem-i nist
Yani ki günehra be ezin nist bahane

Ey nâvek-i gam u âlâmına kalup dermândan müştâk-ı hedef olan ma'şûk-ı hakîki Delil-i şân-ı azemet ü vahdâniyetin olan bütün mahlûkât daima tezkâr-ı nâm-ı kudret ü taleb-i dîdâr-ı ulûhiyyetinle meşguldür. Sen ise onlar arasında gâibsin mesâcid-i ma'âbedde gûşegîr-i itikâf olarak yani hâne-i bahâne dolaşarak seni ararım.

Herkes bir lisan ile sıfat-ı samedânîyeni taktîs ü tebcîl eder. Neyzen-nîk zemzeme-i ruhânî mutrib-i çeng ü çegânenin terâne-i âsumânîsiyle mübeccel şân-ı azemetin olan âheni-i umûm kâinata peyrev olur.

Tecellî-gâh-ı temâsil-i kudret olan bu mir'at-ı kâinat içinde her nerede olursa olsun mademki aksini görmek mümkündür. Mesâcid ü ma'âbedden maksûdum sensin İlâhi! Anlar birer bahâneden ibârettir.

Yâ Rab hayalinin îfâ-yı ubûdiyette vukû bulan taksîrâtı ancak senin ümîd-i kerem ü rahmetinledir ki icrâ-yı taksîrât için bundan güzel bahâne yoktur.

Doğrudan doğruya İsmet Bey merhûmun terceme-i hâl ve hayât-ı husûsiyesini yazmak istese idik bir bu kadar daha malûmât ilâve edilebilirdi. Biz Meşâhirin hacmine nisbetle fazla bile malûmât verdik. Balıkesir'in medâr-ı iftiharı olan İsmet Bey merhum hakkında lâyık olduğu malûmâtı toplamalarını Balıkesirli gençlere tavsiye ile

iktifâ ediyorum. İsmet hakkında Ahmed Râsim, Yunus Nâdi, Ahmed Refik ve Muhiddin Râif Beylerin hâtıralarına müracaat edilmesi elzemdir.

Ben merhumun terceme-i hâlini yazarken Ebu's-Suûdzâde Suûd Beyefendinin Mahfil mecmuasındaki İsmet'e dair olan makaleleriyle merhumun refîka-i muhteremeleri Nâbiâ Hanımefendinin lûtfettikleri külliyât-ı âsâr ve İsmet'in yeğeni eczacı ve diş tabibi Avni Bey biraderimizin ve merhumun samimi arkadaşı Ayvalık tüccarlarından Kemaleddin Bey'in mütâlaâtı ile Nilüfer, Hıyâbân mecmualarından ve Binbaşı mütekaidi Muallim Hâzım Bey'in hatırâsından istifâde ettim.

KÂMİLE FÂTIMA HANIM

Balıkesirlidir. Keşkek-zâde ailesinden zahire tüccarı Hacı Mehmed Efendinin kerîmesi olup 1255 târihinde tevellüt eyledi.

Kâmile Hanım pederi tarafından gösterilen ihtimâma binâen hususi olarak tahsil gördü. Memleketin fuzalâsından Tırpancı-zâde Fahreddin Efendiden Arabî ve Fârisî tedris etti. Kâmile Hanım zamanını tetebbu ve evine gelen kadınlara va'z u nasihat ile geçirdi. Hoş-sohbet ve natûk olduğundan herkes meclisinden lezzet duyardı. 1337 sene-i mâliyesinde seksen dört yaşında vefat eden mûmâ-ileyhâ Nakşıbendî tarîkatına mensup olup sâlihât-ı ümmetten idi. Zevci Hacı Mehmed Efendiden oğlu hafîd ve hafîdeleri vardır. Balıkesir eşrâfından Hacı Eşref ve Hacı Bahaeddin Beyler Kâmile Hanım'ın oğludurlar. Kâmile Hanım'ın Mi'râcü'n-Nebî'ye dair gayr-i matbû manzum eseriyle 306 senesinde velâdet-i Nebeviyeye dair Hâdîü'l-Cinân isminde âşıkâne diğer bir eseri vardır. Sûfiyâne bir manzumesinden:

Dinle imdi aşk ile mecrûh olan
Gûş edip mi'râcını ol şâd-mân
Vâr ise aşkın derûnunda eğer
Gün-be-gün aşkın terakkîsi hüner

X X

Mürşidim göster yolum cânâna yol ver varayım
Ölmeden cemiyyet-i yârâna yol ver varayım
Ben usandım mâsivânın fitnesinden el-aman
Bizi yoktan vâr eden Sübhân'a yol ver varayım

XX

Bu benim dîvâne gönlüm cümleden geçmek diler
Sâki destinden şerâb-ı aşkı nûş etmek diler
Bu vücûd-ı câriyetten soyunup göçmek diler
Vahdet içre göç eden kârvâna yol ver varayım.

NÂCİ KÂSIM EFENDİ[1]

Varna'nın Balçık kasabasında doğmuştur. Târih-i tevellüdü 1265. Pederi Müftü-zâde Hâfız İbrahim Efendidir. Büyük babası Zâim-zâde Kâsım Efendi Balçık Müftülüğünde bulundu. Sâhib-i tercemenin ism ü mahlâsı tevellüdi târihini gösterir.

Nâci efendi, sekiz yaşında öksüz kaldı. İlk tahsilini müderris olan amcasından gördü. Sonra Varna'ya giderek tahsilini ikmâl edip icâzet aldı ve Balçık'a avdetinde kaza kadısından hüsn-i hatt ile nazariyât-ı edebiye gördü. Nâci Efendi bundan sonra memuriyete intisab ederek ticaret mahkemesi baş kâtipliği ve Balçık Kazası Mal Müdürlüğü'nde bulundu. Mûmâ-ileyh 1293 Rus Harbi'nde Dobruca havâlisini dolaşarak gönüllü asker toplayarak merhum Gazi Osman Paşa'nın kumandası altında sağ kol ağalığı rütbesiyle vatanî hizmetini ifa eyledi.

Harpten sonra İstanbul'a gelen Nâci Efendi, bir müddet sudûr-ı ulemâdan sâhib-i Mollâ Bey'in nezdinde kalmış ve bu esnada eski arkadaşı Muallim Nâci merhumla birleşerek Ahmed Mithad Efendi merhumun muâvenetiyle tesis ettikleri yazıhanede neşriyat vadisinde çalışmışlardır.

Nâci Efendi feci surette nihayet bulan harbin İstanbul'a attığı muhâcirînin murahhası olarak Bursa vilayeti dahilinde Kirmastı ve Mihaliç taraflarını gezmiş ve teşkil-i mutasavvır köy ve kasaba mahallerini tesbit ile harita ve plânlarını alarak âid olduğu makama takdîm etmiş ise de parasızlık bu tasavvurât ve tertibâta mâni olduğundan bu halden müteessir olan mümâ-ileyh İstanbul'u terk ederek Bursa'ya gelmiştir.

---

[1] Merhûmun terceme-i hâline dâir olan ma'lûmâtı oğlu Karesi Vilâyeti Meclis-i Umûmî azâsından ve güzîde ediplerimizden Rûhi Nâci Bey'den öğrendik.

Nâci Efendi, Bursa vâlisi bulunan Ahmed Vefik Paşa merhûma:

Çok kusûrun var senin Nâcî fakat ma'zûr ola
Ser perîşân dil perîşân rûzigâr âsârı var
Ehl-i diller hep dilince yâra hâlin arz eder
Bülbülün efgân u zârı Nâcî'nin eş'ârı var

makta'lı üç yüz beytlik bir kasîde ile ona mülhak bir gazel takdîm etmiş olduğundan Paşa, Nâci Efendiye şiirinin mukâbelesi olarak bir at hediye etmiş ve bundan başka Yenişehir Mal Müdürlüğü'ne tayin suretiyle kendisini taltîf eylemiştir.

Nâci Efendi bu memuriyetinden ru'yet-i hilâlin sâbit olmasına rağmen bayramı ilân etmeyen Eskişehir kadısını bir manzume ile hicvederek istifa eylemiş ve ondan sonra Mudanya Âşâr Memurluğu'na, Karesi Âşâr Müdüriyeti Başkitâbeti'ne ve 1297 târihinde Karesi'nin vilayet olmasına mebnî müfettişlik inzimâmıyla Balıkesrî Âşâr Nezâreti Başkâtipliği'ne tayin edilmiştir.

Nâci Efendi bu vazifede iken Sandıkemini Serkes Efendinin kuyûd u defâtirini murâkabede kusur etmiş olmak sebeb-i zâhirîsiyle idâreten Rodos Adasına nefyolunarak bâde'l-ıtlâk Anadolu sancaklarının birisinde maliye muhasebeciliği teklifine karşı:

Adâlet eylesen de âmir olmak renc ü mihnettir
Sadâkat eylesen de me'mûr olmak bend ü zahmettir
Anın a'lâsı âşık olmadır ammâ yazıklar kim
Vefâsızlıklara düşmek çekilmez bir meşakkattir

diyerek kabul etmemiş ve Edremit'te ihtiyâr-ı ikâmetle otuz sene kadar dâvâ vekâleti yaparak geçinmiş ve vaktini tetebbuât ile geçirmiştir.

Nâci Efendi gerek serbest hayatında ve gerek memuriyeti zamanında etrafına toplanan gençlerin şiirlerini tashih ile yetişmelerine himmet etmiştir.

Nâci Efendi, Meşrûtiyet'in ilânını müteâkip Edremit İttihad ve Terakkî Cemiyeti riyâsetinde bulunmuş ve bilâhere ihtiyarlığına binâen istifa etmiştir. 327 senesi Kânun-ı evvelinde vefat eden Nâci Efendi Edremit'te medfundur. Arabî ve Fârisî lisanlarını iyi bilen

merhum, Rumca ve Ermenice'ye de âşina imiş. Eş'ârı tarz-ı kadîm üzredir.Bir gazeli şudur:

Söz geçirsem gönlüme aşkını pinhân eylese
Derd-i bî-dermânıma sabr ile dermân eylese

Mümkin olsa göz yaşım asla gözümden çıkmasa
Bir diğer mecrâ bulup dâhilde seylân eylese

Gam yemezdim yandığımdan kalmasam nâ-puhte tek[1]
Ben yanarken dûd-ı âhım aşkı i'lân eylese

Çâre bulsam cânımı cânâne vâsıl eylesem
Yâr cânım her murâdım lutfen ihsân eylese

Sözlerim ciddî değilse ben de Nâcî olmayam
Cân fedâ eyledi Nâcî yâr kurbân eylese

---

[1] Bu gazel Nâci Efendinin tilmîzlerinden Edremit'te Kâdirî dergâhı Postnişini Şeyh Haydar Efendi tarafından tanzîr edilmiştir:

Cevr-i dildâr sînemi kahrile sûzân eylese
Derd-i ağyâr gönlümü her ân vîrân eylese

Bend iken dil dilbere kâbil meder terk eylemek
Başıma dünyâ vü mâfihâyı zindân eylese

Lûtf idüb bîçâregânın hâline kılsa nazar
Va'd-ı vuslatla dil-i uşşâkı handân eylese

Akl-ı tedbîri bütün âşıkların zâil olur
Nâz ile çıksa gülistâne hırâmân eylese

Râh-ı cânânda eğer Nâcî ederse terk-i cân
Çok mudur Haydar tenin hâk ile yeksân eylese

Zıllındır İlâhî bu mezâhirdeki sûret

Hallâk-ı cihân kevn ü mekân sensin efendim

beyti de Haydar Efendinindir.

RUHİ NACİ BEY

Kâsım Nâci Efendi merhumun oğlu Rûhi Nâci Bey de güzîde ediplerdendir. Rûhi Bey 310 târihinde Edremit'te doğdu. İptidâi tahsilinden sonra bir müddet Karesi İdâdisi'ne devam etti. Dârü'l-fünûn'un heyât ve hukuk şubelerine de devam eden mûmâ-ileyh umûmi harbin ilânı üzerine 1330 asker olduğundan terk-i tahsîle mecbur olmuştur.Pîrî Mehmet Paşa Medresesi'nde de üç sene kadar tahsili vardır.

Mûmâ-ileyh Haydar Bey Çatalbaş-zâde Hacı Mehmed Sıtkı Efendinin oğlu olup 1286 târihinde Edremit'te doğmuştur.Şeyh Hacı Mustafa Efendiden ahz-ı tarîkat etti.

Rûhi Bey'in Fânî Dede nâm-ı müsteârıyla bir hayli güzel şiirleri İzmir'de Sadâ-yı Hakk, Islâhat, Âhenk ve Balıkesir'de Zafer-i Millî gazeteleriyle neşrolundu.Mûmâ-ileyh elyevm Karesi Meclis-i Umûmîsi Âzâsındandır. Son zamanda Zafer-i Millî ile neşredilen ve meşhur Hâfız Sâmi Efendiye ithâf olunan bir şiiri şudur:

Anlamaz kimse bizim halimizi;
Öyle bir derde giriftâr olduk ;
Bâde-i aşk ile ser-şâr olduk;
Dinleyen yok maraz-ı bâlimizi

* *

Maraz-ı rûhu etibbâ ne bilir
Bilir ammâ ki tabîbâne bilir
Hastasın başta harâret var der
Mi'dede, dilde merâret var der
O kadar işte tabîbin hüneri,
Dikkat et başkaca yoktur değeri!
Tıbda olsaydı hazâkatten eser.
Belki mümkin idi te'bîd-i beşer

* *

Fakat insân -ki bu mahlûk-ı zaîf-
Tâli'in pençe-i kahrında zebûn
O kadar tâkati yoktur ki onun
Yıpratır nâhun ezmân-ı anif

* *

Kim bilir belki tecellî edecek
Başka bir sahne-i lâhût-i hayat
Kalkup endîşe-i dehhâş-ı memât
Bu tesellî ile herkes gidecek

Bize cennetteki ümîd-i bekâ
Ne güzel, rûha gıdâ tatlı nevâ
Bu beşâretle yürür ömr-i beşer
O zaman çünki müsâvî her yer

* *

Kimse korkmaz o vakt-ukbâdan
Ya'ni ümîdle dolu ferdâdan
Böyle madâme ki ahkâm-ı ezel
Ebediyyet-i dinin encâm-ı ezel

* *

Tazelendikçe şu eyyâm-ı ezel
Bî-tenahî değişir nâm-ı ezel
Lâkin erbâbı bilir hikmetini
Bu dakîk-i ma'rifetin lezzetini

* *

Bu nasîb ehl-i mezâkın pâyıdır
Bî-nasîbân ise hayvân sayılır
Var iken zevk ile insân olmak
Neye lâzım sana hayvân olmak

* *

Yaşamak maksadı hâkimse eğer
Rûhun ezvâkını sen bol bol ver
Korkma ey sâhib-i 'âlî derecât
Kapanır mı der-i vâlâ-yı necât

* *

Cezbe-i aşk ile lütfen güzelim
Buyurun bir de gazel tarh edelim

Gazel

Nerede sadre şifâ derdime dermân nerede
Hani sahbâ ile sâkî-i hırâmân nerede

Dahil-i ma'bed-i aşk oldu gönül ama .. Âh
O güzel kıble-nümâ gözleri fettân nerede

Nâ-murâd oldu gönül yâre mürîd olmak için
Tâze bir yed tutalım dergeh-i hûbân nerede

Kara sevdâ ile meczûb gibi, mecnûn gibiyiz
Bizleri bağlayacak zülf-i perîşân nerede

Rûhiyâ döktüğümüz gözyaşı yetmez mi aceb
Var mı bizler gibi hîç âşık-ı nâlân!.. Nerede?

Rûhi Nâci Bey'in güzel bir kıt'ası:

Oturup sohbet için rindi seçer
Rind-i huşyâr muhabbet dediğin
Dem-i vuslat gibi sür'atle geçer
Şeb-i bîdâr muhabbet dedikleri

VEHBÎ ALİ EFENDİ

Terceme-i hâli Meşâhirin birinci kısmında (sahife 60) yazılan Emetli Vehbî Efendinin bazı şiirlerini elde eden Bigadiç Erkek Mektebi Başmuallimi Âtıf Bey üdebâ faslına konulmak üzere göndermiş olduğundan onlardan intihâp ettiğim bazı gazellerini derc ettim.[1]

Vehbî Efendi şiirde Vaslî, Cânî, Vehbî tahallüs etmiştir. Bir gazelinden:

Gördüm hele sen âfet-i devrânı güzelsin
Sevdim gülüşün gül gibi, handânı güzelsin

[1] Birinci kısmında Vehbî Efendinin terceme-i hâlini yazarken hacca gittiğini ve ailesinin Hacı İzzet Efendi ile izdivac eylediğini kaydetmiştim. Eserin tabından sonra merhumun hacca gitmediğini ve refikasının Hacı İzzet Efendi ile değil, onun oğluyla evlendiği bildirilmiş olduğundan bu suretle tashihi icap ediyor.

Her bir harekâtın, sekenâtın bana uygun
Tabımca tamam serv-i hırâmânı güzelsin

Ol cân alıcı gözlerin âfet bakışından
Pür-yâre kılan sînemi müjgânı güzelsin

Kumral saçının turreları bahtıma benzer
Gönlüm gibi tâ zülf-i perîşânı güzelsin

Gisû-yı siyeh pertev-i ruhsârı kapatmış
Ebr altına girmiş meh-i tâbânı güzelsin

A'zâlarının hiç birine bir diyecek yok
Tahsîse sezâ başkaca gerdânı güzelsin

Gönlüm nerenin medhini yazsın senin ey şûh
Baştan ayağa her yeri, her yanı güzelsin

Vuslat deminin ıydine (Cânî) cânı versin
Herkes de desin ey perî kurbânı güzelsin

Ârifâne bir gazelinden:

Bülbülüm vahdet bâğında nâlem ebyâtım benim
Nâle vâkıfâne mahsûr oldu evkâtım benim

Her neye baksam cemâl-i yâri gördüm mutlakâ
Haylice safvetli yüz gösterdi mir'âtım benim

Kesmezem ümmîdi hâşâ rahmetinden Rabbimin
Gerçi kim câniyim ilden çok cinâyâtım benim

* *

Başın için ey perî gel etme istiğnâ bana
Nâz u istiğnâ olunca dâr olur dünyâ bana

Pertev-i nûr-ı cemâlin inbisâtından mıdır
Sensiz asla hiç görünmez gördüğüm eşyâ bana

Bûse va'dettin peşin aldın benim akl u dilim
Bir kuru sevdâmı ihsân eyledin ammâ bana

Bilmezem pek mi gücendin eski cünhamdan benim
Vermedin bir bûse gül- ruhsârdan hâlâ bana

Çün murâd ettin beni hicrinle berbâd etmeni
Yâ niçindi vasla dâir ettiğin îmâ bana

Senden özge bir güzel sevdi demişler sevdiğim
Aslı yoktur iftirâdır iftirâ hâşâ bana

Ben aceb âşık mı oldum? Dil yanar ağlar gözüm
Yoksa mîrâs-ı peder mi bunca vâveylâ bana

Taş mı bağrın yoksa ben sevmekte mi kıldım kusur
Merhamet şefkat yüzün göstermedin asla bana

Ba'zı Vehbî ba'zı Vaslî ba'zıları Cânî dedi
Şimdi Şevkizâde derler ey gül-i ra'nâ bana

Vehbî Efendinin bir gazelinin ilk ve son beyitleri:

Beni öldürdü ammâ gamzen ey cânım helâl olsun
Yerince iş gören celladına kanın helâl olsun
Bana bir iftirâ etmiş bu şeb-i rüyâ mıdır bilmem
Demiş Vaslî'ye emdirdim bu gerdânım helâl olsun

YÛSUF FAKÎH (Devlet Oğlu)

Manzûm vikâye sâhibidir. Eserinin " Fasl-ı Fî- beyân-ı Nazmü'l- Kitâb " kısmında:

Ballıkesrîdir hem ânın mevlidi
Kim sekiz yüz dahi yigirmi yedi
Hicret-i târih ana ermiş iken
Hem yigirmi dokuza girmiş iken

beyitleriyle meskat-ı re'sini ve eserin nazm-ı târihini beyan eden Yûsuf Fakîh'in doğduğu târih 798'dir. Eserini iki senede yani 827 ile 829 seneleri arasında bitirmiştir. Kendisi hakkında Karesi Meşâhiri'nin Ulemâ kısmında 18.s., 1. kısım oldukça malûmât verilmiştir.[1]

Yûsuf Fakîh'in İstanbul'da Kütübhâne-yi Umûmîye'de 994 senesi zilkâdesinde istinsâh edilmiş manzum vikâyesinden bazı parçaları aşağıya yazdım. Bu zât gayet sade olsa da dînî bir eseri manzum olarak Türkçe yazdığından dolayı şâyân-ı takdîrdir. Eser II. Sultan Murad zamanında nazmedilmiştir.

Fasl-ı Fî-Beyân-ı Nazmü'l-Kitâb

Dinle imdi Türkçe bir manzûm kitâb
Ettiğim için siz bana etmen itâb

Ey nice gördün ulu âlimleri
İlmi ile âmil ü kâmilleri

Türk dilince bunca telîf ettiler
Ol ki maksûddur anı gözetdiler

Özrünü hem onda kıldılar beyân
Hayr-ı nâs olmak dilediler hemân

Ya'ni kim çok düzdüler Türkçe kitâb
Ma'nâ yüzünden götürdüler nikâb

Kimse anı görüp inkâr etmedi
Hem edenler dahi hîç âr etmedi

Pes bularınla benim özrüm beter
Nazmı için dahi manzûme yeter

---

[1] Eserin Ulemâ kısmında yazdığımız gibi Rumca yazılmış Ayasofya binası târihi hakkındaki malûmâtı Türkçe'ye 884'te tercüme eden (Yusuf Bin İlyas Balıkesrî) nin ayrı bir zât olduğu anlaşılıyor.

Manzûme derler kitâb vardır hemân
Mes'elesin nazm ile kılmış beyân

Çünki ma'nâ oldu maksûd bî-gümân
Türk dilince n'ola ger olmaz ziyân

Türkçedir dersi müderrisler ahî
Hem muhaddisler, müfessirler dahi

Bû Hanîfe ol İmâmü'l-Müslimîn
Ma'nâ der Kur'ân dedi mutlak yakîn

Öyle ise her ne dilce olsa ger
Lafz-ı âyet manâ olur mu'teber

Zavallı Yusuf-ı Fakih eserini Türkçe nazm ettiğinden dolayı lisan-ı millîmizi hakîr gören zümreden özür diliyor. Anları iknâ' için bir hayli müellif, müfessir, muhaddislerin Türkçe eser yazdıklarından bahsediyor. Hiç kimsenin evvelce bu Türkçe eserlere itiraz etmediğini ve yazanların da Türkçe yazdıklarından dolayı ar eylediklerini söylüyor ve bunu bir de senet, hüccet ile kuvvetlendirmek için İmâm Ebû Hanîfe Nu'mân Bin Sâbit'in manâya i'tibâr lazım geldiği hakkındaki mütalaasını ileri sürerek nazmına devam ediyor:

Şah Murâd İbn-i Mehemmed Han için
Ol şehinşâh-ı cihân- sultân için

Ana tuhfe kılmağiçin bunu bes
Başlam düzdüm ana kıldım heves

Gerçi bunu özr ile sermâye yok
Devlet Oğlu Yusuf ol noksânı çok

Balıkesrîdir hem onun mevlidi
Kim sekiz yüz dahi yigirmi yedi

Hicret-i târîh ana ermişiken
Hem yigirmi dokuza girmişiken

Bunı nazm etti o yıllarda hemân
Ola kim ol lûtfu çok şâh-ı cihân

Meyl ede bir lâhza n'ola ana ger
Lûtf u ihsân eyleye ede nazar

Ey nice çok mes'ele ma'lûm ede
Akl-ı kâmil pâdişâhtır gözede

Ma'nîde nazmında bulmazsa savâb
Anı tashîh eyleye bula sevâb

Ya'ni kim aybın görüp red etmeye
Lûtf bâbın kendüden sed etmeye

Zîrâ benim bunda aybım çok durur
Çünki bende ol bizâ'at yok durur

Her Sözü mevzûn mukaffâ söyleyem
Bunca türlü mes'ele hal eyleyem

Mes'ele kılmak beyân olsa işi
Kendüden söz söylese olmaz kişi

Mes'elenin sûreti ne ise hemân
Nazmla kılmak gerek onu beyân

Öyle olsa Türk dilidir dar ola
Bunca elfâz onda pes tekrâr ola

Nitekim ben demişim bunca ahi
Hem onun gibi ibâdetler dahi

Yûsuf Fakîh mukaddemesinin sonunda bu kitabı okuyanın elinden bırakamayacağını hatta ezberleyeceğini ve bir mahalle kadı olanlara lazım olduğunu söylemiştir:

Bû Hanîfe kulu budur anla sen
Çünki aslın bilmeyesin tanla sen

Müçtehidler muktedâsı ol imâm
Zâtı kâmil, aslı muhkem ve's-selâm

Ger kişi kim bu kitâbı okuya
Hâşâ kim ol anı elinden koya

Belki maksûd edine ezber kıla
İlm-i ahkâm-ı şerâyi'dir n'ola

Hem dahi bir kimseyi ger nâgehân
Bir yere kâdı kılalar bir zamân

Çün bile ol bu kitâbı ey ata
Degmeniz hükmünde etmeye hatâ

Pes ana bâri gerektir bu kitâb
Türkçedir fehminde hem çekmez azâb

Edîpler ve Şâirler faslının sonu

DEVLET RİCÂLİ FASLI

İBŞÎR HASAN PAŞA

Enderun'dan yetişerek peşkirağası olmuş ve 1099 târihinde Hazîne kethüdâlığına ta'yîn edilmiştir. İbşîr Hasan Ağa , Kapucubaşı ve mîr-i alem rütbe ve me'mûriyyetiyle Enderun'dan çıktıktan sonra 1105 senesinde Niş muhâfazâsı şartıyla Malatya mutasarrıfı ve mîr-i mîrân oldu .

İbşîr Paşa ; 1106'da Selânik muhafızlığına ve bir sene sonra Muğla ve Menteşe mutasarrıflığına ta'yîn edilip 1108 târihinde vezirlikle Silistre vâliliğine terfî etti . Silistre'de vâkı şiddet ve mezâlimine mebnî azl edilerek vezirliği ref olunup ağalıkla Gerç muhâfızı Ali Paşa'nın ma'iyyetine verildi ve emvâli de müsâdere olundu.

1109 senesinde vüzâreti ibkâ edilen Hasan Paşa Aksaray , Arapgîr , Çorum sancaklarıyla Anadolu müfettişliğine ta'yîn edildi bu vazîfede de şiddet gösterip zulm yapmakla 1110 senesi ibtidâsında katline fermân çıktı ve berây-ı teftîş bulunduğu Balya Kazâsının Pazarköy'ünde maktûlen vefât eyledi. Kabri mezkûr köy cami'i yanındadır. Seng-i kabri şudur :

[Anadolu müfettişi ta'yîn olunup maktûlen fevt olan vezîr mağfiret-nişân İbşîr Hasan Paşa'nın 1110]

Hasan Paşa'nın katlinden biraz sonra sarf-ı nazar edilerek afvı fermân olundu ise de arkadan gönderilen Tatar öndeki katl fermânını götüren mübâşir ikinci mîrahura yetişemediğinden Paşa afvdan istifâde edemedi ve garîbi şu ki İbşîr Paşa'yı katl eden mübâşir vazîfesinde acele ettiğinden dolayı azl edildi.

AHMED PAŞA (Dalgıç)

Dalgıç Ahmed Paşa çavuşluktan yetişmiş , su nâzırı ve mi'mâr olmuştur. 1007 târihinde Erzurum beylerbeyliğine ta'yîn edilip sonradan Şâm , Halep , Silistre mutasarrıflıklarında hizmet etti .

Avusturya ile on dört sene devâm eden uzun harp sebebiyle Anadolu'ya bakılamamış olduğundan bunu fırsat bilen ba'zı ser-

gerdeler hâricî meşgûliyetten bil-istifâde taraf taraf keyfî sûrette hareket ediyorlardı[1].

Bunların içinde en ileri gidenleri Canbolatoğlu ,Kalenderoğlu ve Yazıcıoğlu idi. Bunları ve diğer ikinci , üçüncü derecedeki erbâb-ı kıyâmı te'dîbe Sadr-ı a'zam Kuyucu Murat Paşa me'mûr oldu . İbtidâ Ankara'da bulunan Kalenderoğlu'na mümâşât edilerek taltîfi cihetine gidildi . Murat Paşa asıl kuvvetli olan Canbolatoğlu üzerine yürüdü .

Kalenderoğlu Murat Paşa'nın Halep'te bulunmasından istifâde ederek Ankara'dan Bursa üzerine saldırdı. İstanbul'da Nakkâş Hasan Paşa , Kalenderoğlu üzerine serdâr oldu . Kalenderoğlu Mihâliç taraflarına çekildi. Kendisini ta'kîbe sâhib-i terceme Dalgıç Ahmed Paşa gönderildi. 1016 senesi Şevval'inde Manyas Gölü civârında Ahmed Paşa Kalenderoğlu'yla çarpıştı ise de maglûb ve mecrûh düştü ve aldığı yaranın te'sîriyle birkaç gün sonra vefât ederek Gönen kasabası kabristanına defn edildi. Kabri banyolar karşısındaki mezarlıktadır :

Kabri Kitâbesi:

Rahmet-i bahrine dalgıç olacak Rahmânın
Karşı geldi ana ervâh-ı gürûh-ı şühedâ

Pâdişâh uğrına verdi serini ol server
*[*Okunamadı*]*[x] *kılınc atmış dedi nâmın a'dâ*

Çünki gâzi vü şehid oldu dedim târihin
Oldu mîr-i şühedâ cûdla Ahmed Paşa

Ahmed Paşa'nın medfûn olduğu kabristana Paşa Mezarlığı deniliyor.

---

[1] Ba'zı karâ'in ve rivâyata göre bu kıyâm gayr-i Türkler'e karşı imiş. Pâdişâhı , serâyi , hükûmeti istilâ ve işgâl eden yanaşma ricâlden kurtulmak isteniliyordu. Ehl-i kıyâm , Amasya , Sivas , Konya'da para bile bastırmış . Kalender oğlu Anadolu'da icrâ-yı hükûmeti kurduğu gibi Canbolat oğlu da nâmına para bastırmak Hutbe okutmak ecnebîlerle mu'ahede 'akt etmek gibi Hâlâta cesâret etmişti. Diğer rivâyet tavâ'if-i mülûkun ihyâsıdır.

[x] Bu not eski harfli baskıdaki nottur.(Hzl).

İLYAS PAŞA (Hacı)[1]

Balıkesirli'dir. Babası Ma'den Ağa nefs-i pâdişâhînin muhâfazâsına me'mûr Solak sınıfından [2]olmasına mebnî Solak-zâde şöhretiyle tanınmıştır.

Solakoğlu gençliğinden i'tibâren cesâret ve çevikliğinden dolayı kendisini sevdirmişti. Memleketi tarafında zuhûr etmiş olan ba'zı şakî te'dîb ettiğinden hizmetine mükâfâten terakkî etmiş 1030 'da Rumeli mîr-i mîrânı olmuş fakat bir sene sonra vazîfesinden azl edilmişti. Musul beylerbeyliği de yaptı.

Dördüncü Sultan Murat saltanâtının ilk seneleri dâhilen ve hâricen keşmekeş içinde idi. İstanbul ; Yeniçeri ve sipâhi zorbaları elinde bulunuyordu . Anadolu'da Abaza Paşa isyânı ve yer yer Celâlî istilâları vardı . Âsâyiş nâmına Türkiye'de hiçbir şey yoktu . Hâricen en mühim mes'ele İran Şâhı Abbas Han 'ın Bağdat'ı zabt etmesi idi. Kazakların Bahr-i Siyahta halleri de devleti üzüyordu .

Bu sırada sadâret mevki'ine getirilen Hâfız Ahmed Paşa İran sefirine me'mûr edildi İlyas Paşa'ya dahî Anadolu emîrü'l-ümerâlığı verilerek sadr-ı a'zam ma'iyyetinde sefere me'mûr oldu 1036.

İlyas Paşa'nın İran sefer ü harbinde hüsn-i hizmet ve yararlığı görüldü. Ma'iyyeti kendisinden çok memnundu. Harpteki muvaffakiyyetinin esbâbını 'askerin kendisinden hoşnûdiyyeti te'mîn ediyordu. İlyas Paşa hüsn-i hizmetine mükâfâten Rumeli Beylerbeyliği ile taltîf edildi.

İlyas Paşa 1037 senesine kadar İran cephesinde gayret gösterdi mezkûr târihte sadârete getirilen Boşnak Hüsrev Paşa ile arası iyi değildi .

İlyas Paşa cesur ve aynı zamanda mâhir bir kumandan olduğundan muvaffakiyyeti dolayısıyla Boşnak Hüsrev'in hased ü

---

[1] İlyas Paşa'nın Hacı olduğunu Balıkesir mahkemesinde şer'iyye sicillâtının tedkîki esnâsında gördüm . (1039-1041) sicilinde (el-hac) diye zikr ediliyor .

[2] Solakları gerek harb ve gerek hazarda Pâdişahların muhâfazâsına me'mûr yüz neferden 'ibâret bir takım olup yeniçeri ocağının (60 , 61 , 63 , 64) 'nci cemâ'at ortalarından alınmışlardır. Solaklar piyâde olarak pâdişâhın iki tarafında gider ve tehlikeli mahallerden geçilirken pâdişâhın bindiği atın dizgininden tutarak muhâfazasına i'tinâ ederlerdi.

gayzını celb etmişti. Bundan başka İlyas Paşa sadr-ı sâbık Hâfız Paşa'nın mu'temetlerinden idi.

Rekâbet sâ'ikasıyla yeni sadra'zam harpte şecâ'at-i fevka'l-âdesi görülen İlyas Paşa'nın kıdem ü ehliyetini tanımadı . Paşa haklı olarak gücendi ve sadr-ı a'zamın kin ve gayzından şüpheye düşerek garaz-ı şahsıyye kurbân edilmesinden korktu ve takâ'üdliği ihtiyâr ile Balıkesrî'de ikâmeti muvâfık gördü[1].

İlyas Paşa ; Hüsrev Paşa sadârette kaldıkça anın ve Hüsrev'in mahmîsi olup yine kendisine düşman olan Abaza Mehmet Paşa'nın sadâret ve ikbâlinde ihtiyâtı elden bırakmayarak hîn-i hâcette kendisini muhâfazâ için Saruca ve Sekban efrâdı cem ederek teksîr-i kuvvete çalışıyordu . Bu efrâdın zabt ü rabtı olmadığından Karesi vilâyeti ve havâlisi bunlardan ziyâde mutazarrır oluyordu .

İlyas Paşa Karesi Vilâyetiyle , Bergama , Kaz dağı ve havâlisinin bütün vâridâtını kendisi tahsîl ediyordu . Zâten kendisine ne yapıyorsun diyecek kuvvet yoktu . İstanbul'da oturan IV. Sultan Murat'ın hiç bir nüfûz ve ehemmiyeti olmuyordu . Vâlidesi Kösem Sultan'ın vesâyeti altında icrâ-yı hükûmet ediyordu . Pây-taht zorbalar Anadolu mütegallibeler elinde idi [2].

İlyas Paşa hükûmetsizlikten cesâret alarak hiç kimseye ser-fürû etmiyordu . İstanbul Paşa'nın bu hâlinden ürktü . Askerinin çokluğu , cesâret ve mahâreti pây-tahtı düşündürüyordu . Kendisini yola getirmek için 'uhdesine vezirlik rütbesi tevcîh edildi 1039 Şevval .

Sadr-ı sâbık Hâfız Ahmed Paşa , İlyas Paşa'nın muhibbi idi . Bu sırada Hâfız Paşa sadr-ı a'zam kaymakamlığı ile İstanbul'da bulunuyordu . İlyas Paşa'ya vezâret , Hâfız Paşa ile Müftî Yahya Efendinin tavsiyesi üzerine verilmişti. İlyas Paşa'ya vezâret verilir verilmez Hâfız Paşa tarafından müjdeci ile keyfiyet İlyas Paşa'ya tebliğ ve tebşîr edildi [3].

Hükûmet İlyas Paşa'ya mümâşât ediyordu. Paşa'nın Balıkesir'den kımıldamayacağını hisseden hükûmet onun orada

---

[1] Karesi taraflarında İlyas Paşa'dan evvel (Cinnetoğlu) isminde biri zuhûr etmişti. Cinnetoğlunu Dişli'nin Hüseyin Paşa te'dîb etti.

[2] İlyas Paşa Karesi havâlisinde asâyişin te'mîni ve zuhûr eden eşkiyânın te'dîbi için o tarafa me'mûr olmuştu .

[3] Hâfız Paşa tarafından gönderilen Mustafa Bey isminde bir müjdecidir. Bu zât vürûdunun ertesi günü hastalanarak vefât etmiştir. (Sicil-i şer'î 1039)

oturmasını muvâfık görüyordu. Gönderilen fermanlarda: "...Balıkesrî cânipleri muhâfazâsında olan vezîrim İlyas Paşa" ta'biriyle Paşa'nın huşûneti tahfîf edilmek isteniyordu .

İlyas Paşa hüküm sürdüğü Karesi vilâyetinin Hâricinde Midilli zenginlerini celb ile para almak için Kara Mahmûd nâmındaki bölükbaşısını yetmiş kadar müselleh efrâd ile adaya gönderdi . Midilli'ye geçen Mahmûd ve 'avenesini Midilli ahâlisi hüsn-i kabul ile ikrâm ettiler.

Paşa'nın adamları bu misâfir-perverliği sû'-i isti'mâl ederek mey ve mahbûb talep edip ahâliye Nâ'imâ'nın kaydı üzre " Bre filanlar sizin başlarınızda olan kimseleri zincîr ile sürüyüp götürmeye geldik hele şimdi varın bize bâde ve tâze getirin" gibi sözlerle edepsizliğe başladıklarından heyecâna gelen Midilli ahâlisi bunların bir kısmını ve ele başları olan Mahmûd ile diğer Sarı Mahmûd'u katl ve keyfiyeti Midilli kadısı vâsıtasıyla İstanbul'a bildirdiler .

İlyas Paşa Midilli'de adamlarının katledildiğini duyunca Edremit ve havâlisinde bulunan Midilli ahâlisini katl ile emlâk ü emvâlini zabt etmeye başladı .

Merkez-i hükûmet bu hallere göz yummaya mecbûr oluyordu . İstanbul'un acz ve za'fını bilen İlyas Paşa cebr ve tagallübünü arttırmıştı . Paşa 'uhdesindeki Karesi ve havâlisinden mâ'adâ yanındaki Manisa Sancağını da elde etmek istiyordu . Manisa ayrı bir sancak olup mutasarrıfı Bıçakçı İbrâhim Paşa idi.

İlyas Paşa Manisa Sancağı'na âid olup orada görülmesi lâzım gelen bir da'vânın Balıkesir'de rü'yeti için buyuruldu ve mübâşir gönderdi İbrâhim Paşa bu tecâvüze kızarak "Bir Celâlî benim sancağıma ne karışıyor" sözleriyle buyruldıyı yırttığı gibi zavallı mübâşiri de sulb ettirdi .

Manisa'yı elde etmek için bahâne arayan İlyas Paşa kendisine karşı yapılan bu hakârete tahammül edemeyerek Manisa üzerine yürüdü . Paşa'nın 'askeri Manisa köylerini harâbe-zâre çevirdiler . Köylerin bir kısmı da yakıldı . İbrâhim Paşa Manisa'dan kaçtı . Şehre giren İlyas Paşa kasabayı yağma ettirdi . Ma'iyyetindeki levendlerin edepsizliği , şenâ'ati pek ziyâde idi. Erbâb-ı nâmus bunların tasallutundan muhâfaza için âilelerini kuyu ve mağaralara sakladılar. İlyas Paşa üç gün kadar Manisa'da kaldı ba'dehû merkez-i hükûmeti olan Balıkesir'e döndü .

İlyas Paşa'nın bu cür'etine karşı da İstanbul'dan ses çıkmadı. Paşa'nın cesâret ve kendisine i'timâdı ziyâdeleşmişti ; hattâ geceleri Şehnâme tercemeleri okutarak dinler ve Şehnâme'deki kahramanlar gibi olmak isterdi .Demirlenk Hikâyeleri de Paşa'nın cür'etini arttırdı.

İlyas Paşa'ya cesâret ve cür'etini arttıran sebeplerden birisi de İstanbul'da kendisini tutan ve tarafdarlığını güden ricâlin bulunması idi. İkinci sadâretinde Yeniçeri zorbaları elinde şehîden vefât eden Hâfız Ahmed Paşa , İlyas Paşa'ya muhîb idi . Şeyhü'l-islâm Yahyâ Efendinin İlyas Paşa'ya taraftar olduğu Nâ'imâ'nın kaydından anlaşılıyor:

"İlyas Paşa bir aralık hastalanıp İstanbul'dan tabip istemişti. Müftî Yahya Efendi kendisine mensup etibbâ-yı Hâssadan Ömer Efendi isminde birini göndermiş. Ömer Efendi ihtimâm ederek Paşa'yı iyi etmişti. İlyas Paşa Ömer Efendiye bir çok hediyeler verdiği gibi " 'atebe-i aliyyede i'âzâm-ı dîn ü devlete ve husûsân Müftî Efendiye vesâire hedâyâ-yı fahre irsâl eylemişti[1]. Hatta İstanbul'da zorbalar Müftî Yahyâ Efendinin 'azlini istedikleri zaman şeyhü'l-islâm'ın " İlyas Paşa'nın hastalandığında hekim gönderdiğini ve murâdı sadre getirmek olduğunu" söylemişlerdi . Devrin en meşhur ve ma'rûf şâ'irlerinden Nef'î ile Cevrî İlyas Paşa'yı medh ü senâda mübâlağa yapanlardandı . Cevrî İbrâhim Efendi , Paşa hakkında :

Yaraşır virse revnâk sadr-ı divân-ı şehen-şâha
Vekîl mesned-i ârâdır vezîr-i taht-ı pîrâdır

beytiyle sadârete lâyık olduğunu bile söylemişti.

İlyas Paşa bir taraftan merkez-i hükûmetin karışıklığından bi'l-istifâde cür'etini arttırmış bir taraftan da hîn-i hâcette , pâyitahtta kendisine zahîr olacak müteneffiz ricâl elde etmişti .

İlyas Paşa bu kadar tegallübden sonra rahat durmuş olsa kusurunu afv ettirebilirdi. Paşa , hükûmetin kuvvetli bir el ile düzeleceğini hiç hatırına getirmeyerek idâre-i hükûmete başlamıştı .

Dördüncü Sultan Murad İstanbul'da yeniçerilerin edepsizliklerini görmüş , kendisini da'vet ettikleri ayak dîvânına çıkmış , teveccüh gösterdiği sadr-ı a'zam Hâfız Paşa'yı da zorbalara

---

[1] Nâ'imâ Târihi , C. 3 , s. 137 .

kurban vermiş ve bu hallerin acısını çıkararak edepsizliği kökünden kaldırmaya azmetmişti.

1041 târihinden i'tibâren devlet umûrunu ele alan pâdişâh tasavvurâtını mevki'-i fi'le koyarak İstanbul'da sükûneti i'âde etmişti. Sıra Anadolu'yu temizlemeye geldi . İlyas Paşa'nın aleyhine birden bire hareket edilemezdi , çünkü Paşa'nın kuvveti ziyâde idi . En iyi siyâset İlyas Paşa'yı Karesi'den ayırarak te'dîb etmekti .

İlyas Paşa'ya Şam eyâleti tevcîh edildi . Paşa mes'elenin şekline vâkıf olarak bizzat Şam'a gitmedi . Tarafından Yusuf Ağa isminde birini mütesellim gönderdi . Kendisi Şam eyâleti vesîlesiyle uzaklaştırılınca te'dîb edileceğine dâ'ir İstanbul'daki ni'met-dîdelerinden haber almıştı[1].

İlyas Paşa tereddüd ve endîşe içinde idi. Bir taraftan Şam Vâliliği'ni diğer taraftan i'dâm etmek için vâki olan teşebbüsleri ve Anadolu emîrü'l-ümerâsı Küçük Ahmed Paşa ile Çerkes Dilâver Paşa'nın kendi üzerine ta'yîn edildiklerini duydu.

İlyas Paşa tedârikâte başladı. Bütün emvâl ü eşyâsını Bergama kalesine naklettirdi. Ve mu'temedlerinden Lâçin Ağa'yı kale muh-âfazasında bırakarak on bin kadar ma'iyyetiyle Alaşehir'e doğru yürüdü.

İlyas Paşa'nın yanında en ziyâde güvendiği Koca Hızır Kethüdâ Mâhi Hâtun oğlu Hasan Ağa, Kulalı Murad Ağa, Şemsi Paşaoğlu diğer Murad Ağa, Alay Beyi oğlu gibi cesur adamları vardı. Paşa gâlip geleceğinden emindi.

---

[1] Balıkesir'deki mahkeme-i şer'iyye sicillerini tedkîk ederken metinde Nâ'imâ'dan naklen Paşa'nız Şam'a gitmek istemediğinin 'aksine olarak müşârü'n-ileyhin Şam'a hareket üzre bulunduğuna ve Karesi mütesellimliğine de (Lâçin Ağa) isminde bir adamını ta'yin ettiğine muttalli' olduk:

"Mefâhirü'l-kuzât ve'l-hukkâm ma'âdin'li-fezâ'li ve'l-kelâm Mevlânâ Karesi Sancağında vâki' olan kadılar zeyd fazlûhüm ... Hâlıyen der-i devlet medârdan Şam-ı Cennet- meşâm eyâleti ile Karesi Sancağı ber-veh arpalık bu cânibe tevcih ü tevfîz olunmağın kendümüz eyâlet-i mezbûreye tevcih ve 'azîmet kılub Karesi Sancağı'na bir müstakîm ve dindâr mütesellim koyub gitmek lazım olmagın ağalarımızdan kuduvvet-i emâsil ve'l-akrân (Lâçin Ağa) zeyd-i kadre ta'yîn ve irsâl olunmuştur varub vusûl buldukta gerektir ki mumâileyh Lâçin Ağa'yı mütesellim ve livâ-i mezbûrede kâ'im-makâm bilüp *(metinde boşluk var)* tahrîr-i fî evâsıt-ı şa'bânü'l-mu'azzam fi şuhûr sene ihdâ ve erba'in ve elf"

Alaşehir önünde yapılan meydan muharabesinde ibtidâ İlyas Paşa galebe eder gibi oldu ise de sonradan Kulalı Murad Ağa kolu bozuldu , bu hal diğer kollara sirâyet ederek İlyas Paşa kuvvetleri kâmilen dağıldı ve Paşa bütün ağırlığını terk ile Bergama Kalesi'ne can attı .

İlyas Paşa'nın ağırlığını elde eden Küçük Ahmed ve Dilâver Paşalar Bergama Kalesi'ni muhâsara ettiler kalenin zabtı müşkildi. İki Paşa bunu anladı. İlyas Paşa'yı tatlılıkla ele geçirmeyi muvâfık buldular . Aralarında samimi mükâlemeler başladı . Hediyeler te'âtî edildi. Hâriçten İlyas Paşa'ya kalede olmayan kiraz vesâir meyvelerden hediyye olarak bol bol gönderdiler ve İlyas Paşa'nın zor ile değil ancak tatlılıkla elde edebileceğini ve bu sûretle harekette olduklarını İstanbul'a yazdılar. Bunun üzerine Murâd-ı Râbi' İlyas Paşa'yı te'mîn etmek üzere affı hakkında bir hatt-ı hümâyun gönderdi.

İlyas Paşa pâdişah nâmusu demek olan hatt-ı hümâyuna i'timâd ederek kaleden çıkıp Ahmed Paşa ile görüştü. Ahmed Paşa kendisini tatmîn ederek İstanbul'a beraber gidip "afv ü inâyet-i pâdişâhîyi cûşa getirüp hakkında bî-had iltifâtlar zuhûrına" sebep olacağını anlatarak İlyas Paşa ile beraber dâr-ı saltanata hareketle İstanbul'a geldiler [1].

Pâdişâh ilkbahar münâsebetiyle Beylerbeyliği'nde İstavroz Bahçesi'nde idi. Paşaların vürûdları pâdişâha haber verildi her ikisinin de huzûra girmelerine irâde çıktı.

Ahmed Paşa ile İlyas Paşa pâdişâhın yanına girerek yer öpüp fermâna intizâr ettiler. Murâd-ı Râbi' İlyas Paşa'ya :

" Bre kâfir sana Şam eyâletin verdim niçin muhâlefet edip , gitmedin ve evâmir-i şerîfeme ittibâ u inkıyâd etmedin" diye hiddetle bağırdı . İlyas Paşa :

" Pâdişâhım hasta idim , onun için te'hîr ettim."yollu mukâbelede bulundu.

Bunun üzerine hiddeti artan pâdişâh:

"Bre mel'un benim memleketime tegallüb edip ecdâd-ı pâkimin taht-ı kadîmi olan Manisa şehrini vurup gâret ü hasâret etmekte hasta değil idin , emrime itâ'atle ne acep hasta oldun bre kesin şu kâfirin başını" der demez hemen hazır duran bostancılar

---

[1] Nâimâ Târihi [10]keza Nâ'imâ'dan

koşuştular , en evvel Tolozcu denilen bir bostancı huzûr-ı pâdişâhîde İlyas Paşa'yı yakalayarak altına aldı , hayvan boğazlar gibi başını keserek meydana attı.

Küçük Ahmed Paşa İlyas Paşa'ya şefâ'at edeceğine söz vermiş idi. Fakat pâdişâhın gazâbı karşısında şefâ'at edeyim derken kendisinin de okka altına gideceğini düşünerek şaşırıp kalmıştı , zîrâ Ahmed Paşa'dan da Germiyan ahâlisi şikâyet etmişlerdi. Ma'mâfih İlyas Paşa'nın izâlesi tahakkuk ve tekarrür etmişti.Ahmed Paşa ;İlyas Paşa'ya galebesini müte'âkip Karesi'deki kadılara gönderdiği ta'mîmde [def ü izâlesi fermân olan İlyas nâm şekâvet-i esâsla itâla sahrâsında muhârebe olunduktan sonra etrâf ü etnâfa perîşân olan eşkiyâsının mâl u başların ihzârına] diye beyân ediyor ve paşanın izâlesinin maksud olduğunu bildiriyordu.

Pâdişâh huzurda biraz da Ahmed Paşa'ya itâb etti ise de Paşa'nın verdiği cevaplar hiddeti iltifâta tahvîl eyledi.

İlyas Paşa etbâ'ından Mâhi Hâtun oğlu Hasan Ağa ,Alaybeyi oğlu vesâir ba'zı müteneffiz eşhas i'dâm edilerek kethüdâsı Hızır Ağa ba'zı zevâtın şefâ'atleriyle ihtiyarlığına mebnî afv olundu.

İlyas Paşa'nın merkezi tanımamaktan maksadı acaba fikr-i istiklâl ile bir hükûmet teşkîline ma'tuf mu idi?

Ahmed-i Evvel devrindeki Celâlî dediğimiz erbâb-ı kıyâmın tavâif-i mülûkı ihyâ etmek üzere Anadolu'yu herc ü merc ettikleri nazar-ı dikkate alınırsa İlyas Paşa'nın da 1028 senesinden beri devâm edip gelen hükûmetsizlik içinde bir imâret teşkîline kıyâma kendinde cesâret gördüğü zannedilebilir. Birtakım hayâlî hikâyelerle İskender-vârî tavırlar takınmak istediği muhakkaktır. Fakat zannımca asıl sebep Hüsrev Paşa gibi garazkâr bir şahıstan çekinmesi , daha doğrusu can korkusu ve bilâhare hükûmetsizlikten dolayı tezyîd-i cür'ettir. Paşa'yı ser-keş bir hâle sokan sadr-ı a'zâm Hüsrev Paşa'ya i'timâd edememesidir. İlyas Paşa'nın daha ibtidâlarda yeniçeri ağası bulunan Hüsrev Ağa ile araları açıktı. Mihr-i Hümâyun Hüsrev'in eline geçince İlyas Paşa müdâfâ'a-i nefs kaydına düştü.Sadr-ı a'zamın gayz u husûmetine kurban olacağına şüphe yoktu.

Bu sûretle İlyas Paşa başına topladığı kuvvetle kendisini Hüsrev Paşa'nın şerrinden kurtardı. Lâkin bu serkeşâne tavır ve harekete karşı merkez-i hükûmetten ses çıkarılamaması İlyas Paşa'nın cür'etini arttırdı ve münâsebetsiz hallerde bulunmasına sebebiyet

verdi. İlyas Paşa Bergama kalesinde mahsur iken İstanbul'dan hatt-ı hümâyunda kusurunun afvı bildirilmişti. Padişah'ın kendi hattına ri'âyet etmesi sözünde durması lâzım gelirdi.

Murâd-ı Râbi' hakîkaten İlyas Paşa'nın kusurunu afv etmese bile hiç olmazsa hatt-ı hümâyûnuna hürmeten zâhiren afv ile cezasını te'hîr edebilirdi. Bundan başka vezirlik rütbesini kazanmış bir zâtın padişahın huzurunda hayvan boğazlanır gibi öldürülmesi "ecdâd-ı pâkîniz paytahtı olan Manisa'nız" tahribinden dolayı İlyas Paşa'ya 'itâb eden padişahın Hitâb ettiği veziriyle ayn(ı) derece-i ahlâkiyede olduğunu göstermiyor mu? Her ne ise bu gibi hükümdâr 'adiliklerini târih her zaman kaydetmiş ve alelâde görmüştür.

İlyas Paşa işi devletçe büyük bir gâile şeklini almış kuvvetinin çokluğu muvaffakiyetleri Paşa'yı sermest etmişti. Katl ile o korkunç gâile ber-taraf oldu.

İlyas Paşa fevkalade sehî idi. Erbâb-ı 'ilm ve kaleme, şâirlere bol bol 'atiyye ve ihsanlarda bulunur câizeler verirdi. Kendisi de 'ilm ü ma'rifet erbâbındandı.

Meşhur şâirimiz Nef'î ile Cevrî İbrâhim Efendiyi Paşa'nın mâdihleri arasında görüyoruz.

İlyas Paşa Balıkesir'de bir câmi' ile bir mevlevîhâne, bir mescit yaptırmıştır. Paşa Câmi' civârında abâhaneye muttasıl olan ve'l-yevm bir iki oda ile havludan ibaret kalan mevlevîhane sonraları ulemâdan Ahmed Efendi isminde bir zât tarafından medreseye kalp edilmiştir[1]. İlyas Paşa zamanındaki Mevlevî şeyhi Ahmed Dede

---

[1] İlyas Paşa el-yevm Mevlevihâne Medresesi denilen mahalle müceddiden Mevlevihâne yaptırmış gerek câmi' ve gerek Mevlevihânesinin vakıflarını tanzim ettirmeden maktûlen vefâtı vukû' bulmuş olmakla Mevlevihâne dedegânı zarûretle kalıp dağılmıştır. Mevlevihâne hayli müddet kapalı kaldıktan sonra 'ulemâdan Hacı Ahmed Efendi bin İdris Efendi burayı ta'mir ettirerek ba'zı odalar 'ilâvesiyle bir medrese hâline koyup tedrîse başlamıştır . Buraya ashâb-ı hayrdan İmam-zâde Mehmed Efendi isminde bir zât ba'zı vakıflar yaparak mütevelliliğine Hacı Ahmed Efendiyi ta'yin etmiştir . Ahmed Efendi (1160)'da ber-hayat idi. Vefâtında yerine oğlu İsmâ'il Efendi Müderris oldu . İsmâ'il Efendi (1214-1215) ve (1223 – 1224) senelerinde iki def'a müftîlik etti . Vefâtı 1224 senesindedir . İsmâ'il Efendi Karesi mütesellimi Hacı Mehmed Ağa'nın , ahâlinin hücûmuyla katlinde müşevvik ve müdahhil-dâr olduğu için Rodos'a nefyedilmek sûretiyle tecziye edildi . İsmâ'il Efendiden sonra oğlu ve hafiydi 'Abdurrahmân ve Şefik Efendiler Mevlevihâne medresesi müderrisliğinde bulunmuşlardır . Mevlevihâne Medresesi (1147) târihlerinde açılmıştır .

Efendi isminde bir zât idi. Mahkeme-i şer'iyye sicillerinin siyâk ü sebâkından Balıkesir'de daha evvelde Mevlevihâne bulunduğu ve bilâhire İlyas Paşa tarafından yapılan binaya nakledildiği anlaşılıyor .

Şâ'ir Cevrî'nin senâsında pek ileri gittiği câmi' şimdi hükûmetin karşısında sâ'at kulesi yanındaki Çalışma Derneği arsasında idi. Burası o zaman Balıkesir eşrâfından Bahâ'ü'd-dînzâdelerin Şeyh Lütfullah evlâdı evi iken İlyas Paşa burayı satın alarak câmi'ini yaptırmıştır.

İlyas Paşa'nın Hacı Gaybî Mahallesi'ndeki ismine mensûb hânı 1200 sonlarında Palamut Hânı ismini almıştır. Paşa, Bursa'da Emîr Buhârî tekkesi fukarâ-yı hulefâsına nükûd-ı mevkûfa vakfetmiştir.

İlyas Paşa, Balıkesir'de bir hayli mülk almış ve bunun ba'zılarını sulahâdan olup fakir olanlara hîbe eylemiştir. İlyas Paşa ümerâdan olmadan evvel îfâ-yı hac etmiştir .

İlyas Paşa Balıkesir ve havâlisinde hükûmeti tanımayarak icrâ-yı hükûmet ederken mühim işlerde o zamanlar bütün evâmirin mahall-i infâzı olan mahkeme-i şer'iyyede bulunurdu ki bunu 1039 ; 1042 sicillerinde görüyoruz .

İlyas Paşa'nın vefâtında dört zevcesi vardı . Belkıs Hânım ismindeki refîkasından Ahmed ve Hatice isminde iki çocuk bırakmıştır . Ahmed Bey'e âit , tedkîk ettiğim mahkeme-i şer'iyye sicillerinde hiçbir kayda tesâdüf edemedim .

Paşa'nın kerîmesi Hatice Hanım mu'ammerînden olarak 1117 senesinde vefât etti . Hatice Hanım'ın İbrahim , Ahmed , Mehmed , Ayşe , İsmâ'il , Fatma isimlerinde dört erkek ve iki kız evlâdı dünyâya gelmiştir .Bunlardan ilki üç oğluyla bir kızı , Zağnos Paşa ahfâdından olup ümerâdan bulunan Bozok Sancağı mutasarrıflığından ma'zül Sinan Paşa bin Mehmed Paşa 'dan ve diğer evlâdı İsmâ'il Bey ile Fâtıma Hanım da Sinan Paşa'dan sonra izdivâç ettiği ümerâdan Âlişan Bey ismindeki zevcindendir .

Hatice Hanım'ın büyük oğlu İbrâhim Yahşi Bey babası tarafından gelen Zağnos Paşa vakfına mütevellî olup vâlidesinin vefât ettiği senede evde irtihâl etmiş ve tevliyet kardeşi Hacı Ahmed Bey'e intikâl eylemiştir. Bu İbrâhim Bey Balıkesir'de nâmına mensup câmi'in bânîsidir . Şimdiki Kapalıçarşı'ya evvelce İbrâhim Bey Çarşısı denirdi .

Hatice Hanım'ın Ahmed Bey ismindeki Hacı Ahmed Râsih Bey oğlunun İlyas Bey nâmında bir oğlu ve İlyas Bey'in de İbrâhim, Hatice , Ca'fer isminde iki oğlu ve bir kızı ve İbrâhim Bey'in Halil nâmında bir oğlu vardır . Bunlardan İbrâhim Bey 1184 senesinde mütesellim ve serdarlıkla iştihâr ederek serkeşâne hareketiyle halkı bîzâr etmiş ve amcası Abdü'l-Kâdir Bey'i öldürerek Zağnos Paşa tevliyetini mükerreren ele geçirmiş ve bunun tegallübünden bıkan hükûmet , birâderi Ca'fer'le beraber i'dâmını emreylediğinden firâr etmişler ve bunun üzerine 1193'te bütün emvâl ü emlâki zabt ve fürûhat edilmiştir. İbrâhim Bey İstanbul'da Şehbâz Giray nezdinde saklı olup bilâhire affedilmiştir. Ca'fer Bey 1191 senesinde Kâsım Paşa'nın mutasarrıflığı zamanında Karesi mütesellimliğinde bulundu. Halil Bey 1216'da mütesellim idi.

Hatice Hanım'ın diğer oğlu Mehmed Bey'in Abdülkâdir, onun da Ahmed, Mehmed, Ali İbrâhim, Hatice isimlerinde dört oğlu ve bir kızı vardır. Şimdiki Zağnos Paşa mütevellîleri maktûl Abdülkâdir Bey evlâdındandır.

Hatice Hanım'ın diğer zevci Alişân Bey'den olan İsmâ'il Bey nâmındaki oğlu hakkında[1] bir kayda tesâdüf edemedik yalnız Fâtımâ Hanım binti Alişân Bey ismindeki kerîmesi 1136 senesinde bir vakıfnâme ile münâsip mahalle bir mescid ve bir çeşme ve Kazıklı Dere'ye bir köprü yapılması için sülüs mâlını vasiyyet etmiş ve vakfının mütevelliğine de üvey kardeşi Ahmed Bey'in oğlu İlyas Bey'i mütevellî ta'yîn etmiştir. Hâce Fâtıma Hânım 1140'da vefât etti.

Nef'î ile Cevrî'nin İlyas Paşa hakındaki kasîdeleri olduğunu bilmünâsebe yukarıda arz etmiştim. Cevrî'nin İlyas Paşa'ya yaptırmış olduğu câmi' ve Mevlevîhâne sebebiyle taktîm ettiği kasîde altmış beyitten ibârettir. Bu kasîdenin bazı beyitlerini yazıyorum:

Te'âlallah zihî câmi' ki reşk-i 'arş-ı a'lâdır
Mu'allâ Kubbesi hem hâye-'i kürsî-i vâlâdır

Ne kubbe âsumân-ı 'âlem-i feyz-i mukaddestir
Ki ol zerrîn 'alem farkında mihr-i 'âlem-'ârâdır

---

[1] İsmâ'il Bey (1113) senesinde vefât ederek (Rahime) isminde bir kız evlât bırakmıştır.

Ne câmi' Mescîd-i Aksâ-yı ervâh-ı mücerreddir
Ki her bir suffası bir pâye-i mi'râc-ı ma'nâdır

Ne câmi' seyr idenler resmini dirler ki bî-şübhe
Yine inmiş zemîne Beyt-i Ma'mûr-ı mu'allâdır

Ne câmi' tarhının dil-bestesi 'akl-ı mühendistir
Ne câmi' vaz'ının âşufte-kârı fikr-i bennâdır

Binâsı kuvvet-i erkân-ı dîn Hak gibi muhkem
Esâsı i'tikâd-ı kalb-i mü'min gibi ekvâdır

Olur temkîn-i İslâm-ı kıyâm-ı haşre dek bâ'is
Kemer-gâhında her sâbit sütûn kim pây-ı ber-câdır

Gürûh-ı asfiyâya pây-gâh-ı minberi mesken
Kirâm-ı evliyâya kûşe-i mihrâbı me'vâdır

Kelîmullah olur hâfızları Kur'an okurlarken
N'ola dersem ferâz-ı mahfili Tûr-ı tecellâdır

Menâr-ı dil-keş-i mevzûn-u sîm-endâmı gûyâ kim
Çekilmiş âsumâna nurdan bir serv-i bâlâdır

Görenler ol menârın 'aksini mir'at-ı ferşinde
Sanırlar levh-i mînâda musavver nahl-ı tûbâdır

N'ola gül destesinde bülbül olsa tâ'ir-i kudsî
Ki kadd-i ser–firâzı sidreye mânend ü hem-tâdır

Misâl-i Ka'be ol câmi' eğerçi bî-nazîr oldı
Velîkin Mevlevî-hâne 'aceb câ-yı temâşâdır

Nedir ol hân-kâh-ı dil-küşâ menzil-geh-i hurrem
Ki her bir hücresi feyz-i safâda Cennet âsâdır

Dönerler cezbe-i vecd ile kudsîler harîminde
Meğer var ise ol tekye dil-i pür-şevk-i mu'allâdır

Muhassal ol mu'allâ ma'bed u ol dil-küşâ tekye
Ki her biri kulûb-ı mü'minîne feyz-bahşâdır

Safâ-yı zâhir ü bâtınla kılmış anları bünyâd
O kim zâtı sezâ-yı devlet-i dünyâ vü 'ukbâdır

Sevâb-endîşe sadr-ı mu'tekıd İlyâs Paşa kim
Salâh-ı kâr ile revnâk-fürûz-ı zühd ü takvâdır

O sâhib-hayr ü himmet kim bu denlü ictihâdımdan
Murâd-ı hâtırı kesb-i rızâ-yı Hak te'âlâdır

O fahr-ı ümmet-i şâh-ı rusül kim bunca sa'y iden
Hulûs-ı kalb ile kastı rusûm-ı dîni icrâdır

Sikender-rütbe dustûr-ı Aristo fehm ü dâniş kim
Ne tedbîr itse makbûl-ı hakîm ü 'akl dânâdır

Yaraşur virse revnak sadr-ı dîvân-ı şehin şâha
Vekîl-i mesned-ârâdır vezîr-i taht-pîrâdır

Mühim-sâz-ı umûr-ı şer' u kânun olsa lâyık kim
Nizâm-ı 'adl ile zînet-fezâ-yı dîn ü dünyâdır

Eğerçi Âsaf-ı baht-ı Süleymânîdir amma kim
Felek-der-gâh-ı Hüsrevdir Ferîdûn-câh-ı vâlâdır

Velâyet-istinâd-ı kuvvet-i 'adl ile târında
Se'âdet-intisâp-ı kevkeb-i baht ile gârrâdır

Hümâ-yı evc-i himmettür şikârı dem-be-dem zîrâ
Vücûdı Kâf-ı kudrette hümâ-yı bâl-i 'ankâdır

Şecâ'atte, keremdür Rüstem ü Hâtem dimektense
'Alî-sîret dimek her vechile midhatte evlâdır

Ki zîrâ nâme-i vasfında ol merd-i kerem-kârın
Ger insâf olsa üstâdın bu beyti hatm-ü imzâdır

"Saf-ı rezminde Rüstem bir tehî-tir-keş sipâhîdir
Der-i cûdında hânım bir gedâ-yı bî-ser ü pâdır [1] *"*

Bundan sonra daha yirmi beyit ile İlyas Paşa medh ü senâ edilerek kasîdeye :

Felek dönsün murâdınca nitekim Mevlevîhâne
Medâr-ı şevk-i ser-mestân-ı 'aşk-ı hâlet-efzâdır

Hudâ hayretini makbûl edip kılsun mükâfâtın
Vücûd-ı pâkı hakka lâyık-ı eltâf-ı mevlâdır

beyitleriyle nihâyet veriliyor .

Şâ'ir Nef'î'nin en parlak kasîdelerinden olan İlyas Paşa hakkındaki medhiyesi uzundur . Bu kasîdeden müntahap parçaları yazdım :

Kerîm-i kâmran var ise ger İlyâs Paşa'dır
Ki dest-i zer-feşânı kân-ı dil dür-pâşı deryâdır

Cihân-ı cûdu himmettir 'aceb mi bahrü kân olsa
Dil ü desti ki dâ'im lutf u ihsâna müheyyâdır

'Aceb mecmû'a-i sırr-ı İlâhîdir hakîkatte
Ki her ne gûne isti'dâd dirsen anda peydâdır

Civan-merd-i cihândır şûh-meşrebdir melek-hûdur
Sehîdir ehl-i dildir nüktedândır nükte-pîrâdır

---

[1] Cevrî'nin üstâd diye hürmetle zikr ettiği şâ'ir Nef'î olup tırnak içindeki beyit de Nef'î'nindir .

Dilîr-i sâf-şikendir erdşîr-i şîr-efgendir
Müşir-i mü'temdir müsteşâr-ı kâr fermâdır

Penâh-ı saltanattır Kahramân-ı dîn ü devlettir
Medâr-ı memlekettir kâm-kâr-ı kişver-ârâdır

Sipihr-i 'izz ü câha âfitâb-ı zerre perverdir
Serîr-i 'adl ü dâda dâver-i dindâr u dânâdır

Saf-ı rezminde Rüstem bir tehî tirkeş sipâhîdir
Der-i cûdında Hâtem bir gedâ-yı bî-ser ü pâdır

Zihî cengâver-i meydân-ı hûn-âgışte-i nusret
Ki hengâm-ı vegâda safder-i bî-bâk ü pervâdır

Zihî ârâyiş-i eyvân-ı dîvânhâne-i devlet
Ki cârûb-der-i 'âlem-penâhı bâl-i 'Ankâdır

Veli-yyün-ni'met-i 'âlem desem haktır sözüm zîra
Simât-ı cûdu dünyâya çekilmiş hân-ı yağmâdır

Hemîşe kudsiyân-ı âsumândır hem-dem-i bezmi
Harîm-i hâsı gûyâ Beyt-i ma'mûr-ı mu'allâdır

Biri birinden a'lâdır kıbâb-ı nüh-felek ammâ
Revân-ı câhına nisbet biri birinden ednâdır

Cenâb-ı bâr-gâh-ı rif'ati ol denlü 'âlîdir
Ki hâk-i pâyına sükkân-ı 'ulvî çehre-fermândır

Müsellem şânına ferr ü şükûh-ı baht-ı İskender
Anınçün ihtişâmı nasîh-i dârât-ı Dârâdır

Hayâl-i tig-burrânı 'adûya âfet-i cândır
Neşât-ı feyz-i lütfu dostâne keyf-i sahbâdır

Eyâ sâhib-kırân-ehl-i dil kim zât-ı pür-cûdın
Bu dur erbâbına bî-şüphe mahz-ı lutf-ı Mevlâdır

Husûsân zümre-i ashâb-ı isti'dâd ü idrâke
Ki çarh ol fırkaya devr ideli hasm-ı tüvânâdır

Bihamdi'llah zamânında be-kavl-i (Sabrî-i)şâkir[1]
"Girîbân-ı felek mehcûr-ı dest-i âh u şekvâdır "

Tahammül hîç mümkün mü gam-ı buhrâna ey (Nef'î)
Muhabbet gâlib-i mutlak dil ise nâ-şikîbâdır

Kasîde bir bahâne hem gazel efsânedir ancak
Garaz ihlâsı mı sıdk ile hâk-i pâye inhâ'dır

Şecâ'at sende himmet sende 'ilm ü ma'rifet sende
Sıfât-ı pâk-ı zâtın hep biri birinden a'lâdır

Benim gibi senâ-hânın sen olsan n'ola memdûhu
Ki zâtın gibi tab'ım dahi bî-mânend ü hem pâdır

Suhan ben olmasam ma'nide bir gencîne-i nâ-bûd
Kerem sen olmasan 'âlemde ism-i bî-müsemmâdır

Keremde güç seni ta'rîf ammâ ruhsat olursa
Suhanda bende-i vassâfını gör ne temâşâdır

Hakîm-i endişe şâ'irdir kerâmet-pîşe sâhirdir
Tefekkürde Felâtun'dur tekellümde Mesîhâdır

Kelîmu'llah endîşem dilim Tûr-ı ma'anîdir
Kelâmım serteser şerh-i mezâyâ-yı tecellâdır

---

[1] Sabrî ; Nef'î ile beraber yaşamış ve Nef'î'ye hürmetkâr iyi bir şâ'irdir . Zâten Nef'î'nin Cevrî ile (Sabrî)'den başka hakîki dostu yok gibi .

Lisânım tercümân-ı sırr-ı gaybü'l-gayb-ı lâhûtî
Kitâbım nüsha-i dîvân-ı pür mazmûn u ma'nâdır

Yine geldi hurûşa bahr-ı gevher-pâş-ı endîşem
Değildir bu kasîde bir dizi lü'lû-yi lâlâdır

Bulaydı ger bununla zîb ü zînet gerden-i zühre
Felekte zan ederdi seyr eden 'ıkt-ı süreyyâdır

Nef'î , bunu müte'âkıb kendisine 'avâm diyen birisine beş beyitle atıp tuttuktan sonra sözü yine memduhuna tevcih ederek :

Yeter şimden girü tastî'a ruhsat yoktur ey Nef'î
Suhân hatm oldu hengâm-ı du'â-yı 'arş-peymâdır

Ola sâbit-kadem devletle dârü'l-mülk-i sıhhatte
Felek tâ böyle ber pâ vü zemîn tâ böyle ber-câdır

Hudâ hıfz eyleye dâ'im hatâlardan belâlardan
Vücûd-ı bî-nazîrin kim medâr-ı dîn ü dünyâdır

beyitleriyle bu meşhur ve güzel kasîdesini bitiriyor .

HÜSEYİN PAŞA

Balıkesir'in Salahaddin Mahallesi'nden olup babası Bostan Çavuş isminde ashâb-ı hayrdan bir zâttır [1].

Hüseyin Paşa, devlet hizmetinde tedrîcen terakkî ederek 1002 târihinde Karesi mutasarrıflığında bulunmuş, 1015 târihinde Anadolu beylerbeyliği Ahmed Paşa ma'iyyetinde Kalenderoğlu Mehmed isyânını tenkîl için çalışmış Ahmed Paşa'nın muvaffak olamaması üzerine Anadolu beylerbeyliğinden azline mebnî aynı târihte Hüseyin Paşa Anadolu emîrü'l-ümerâsı olmuştur [2].

---

[1] Bostan Çavuş'un Balıkesir'de dârü'l-hadis ve buna 'ait evkâfı vardır . İsmi (Hacı Mehmed Bestan) olup dergâh-ı 'âlî çavuşlarından idi .

[2] Mahkeme-i şer'iyye sicilinde rütbesinin vezir olduğu muharrerdir .

Hüseyin Paşa'nın târih-i vefâtı 1030'la 1040 senesi arasındadır. Paşa'nın Balıkesir'de ismine mensup Vakıf Hanı vardır . Hatice ismindeki kerîmesi 1069 târihinde vefât etti .

Hüseyin Paşa'nın , Yusuf Bey ismindeki kardeşi 1023 senesinde Karesi mutasarrıflığında bulundu .

Hüseyin Paşa'nın ceddi Hacı Ömer Bey'in çiftliği olan mahalde bilâhire bir köy vücûda gelerek Hacı Ömer daha sonra sâdece Ömer Köyü ismini almıştır ki şimendifer güzergâhındadır .

RIF'AT MUSTAFA PAŞA

Vüzerâdan Balıkesirli Girîdi-zâde Mehmed Paşa'nın oğlu olup 1252 senesinde Balıkesir'de doğdu . Babası Sivas mutasarrıfı olunca mûmâ-ileyh de yedi yaşında birlikte gitti ve ilk tahsîlini Sivas ve Musul'da gördü .

Rıf'at Bey 1265 senesinde ve pederinin Karesi mutasarrıflığı zamanında on üç yaşında iken 2500 kuruş maaşla Balıkesir abâhânesine müdür ta'yin kılındı .

1270 senesinde , Kırım seferinde pederi Mehmed Paşa'nın Tuna boyundaki hüsn-i hizmetine mükâfaten binbaşılık rütbesiyle babasına yâver olarak verildi .

Mehmed Paşa'nın 1271 târihinde Güzelova harbinde şehîd olması üzerine rütbesiyle beraber tahsil için mekteb-i harbiyyeye alınarak 1276'da diploma ile neş'et etti .

Bir müddet İstanbul'da tavzîf edilen Rıf'at Bey asâkir-i zabtiyenin ıslâhı için teşkîl edilen komisyonda meclis idâre a'zâsı olmuş ve 1283'te üçüncü alayın ikinci taburu binbaşılığına ve 1285'te tahkîk komisyonu a'zâlığına ve bir sene sonra kaimmakamlıkla Şumnu'da bulunan ikinci ordu meclis âzâlığına 88'de lahm komisyonu ve bir sene sonra kaymakamlıkla riyâsetiyle İzmit redif alayı miralaylığına ta'yin edilip 1291 senesinde Niş fırka-i askeriyyesine me'mur oldu .

Sırplıların isyânı zamanına tesâdüf eden bu vazîfede mûmâ-ileyhin iyi hizmeti görüldü . 92 senesinde on dört bin kişilik bir harb kuvveti Rıf'at Bey'in karar-gâhını bastı . Rıf'at Bey yedi yüz mevcûduyla on dört sa'at harp ederek babasının oğlu olduğunu

gösterdi . Sırplılar'ı perîşân ve telefât-ı külliyeye mecbûr etti ve hizmetine mükâfeten beş gün sonra 92 Haziran'ında livâ oldu .

Rıf'at Paşa 93 senesinde Rus Harbi'nde Batum havâlisiyle Çürüksu taraflarında merkez kumandanlığında bulundu . On bir ay Rusları epeyce hırpaladı . Aynı sene teşrîn-i evvelinde Kars'tan Erzurum'a ric'at etmiş olan kumandan Ahmed Muhtar Paşa'ya mu'âvenet etmek üzere yedi taburla imdat için Erzurum'a gelerek Kop dağı , Aziziye kumandanlıklarına ta'yin kılındı .

Rıf'at Mustafa Paşa , harbi müte'akip tebdîl-i hava için Balıkesir'e geldi .

Müddetinin hitâmında harp zamanındaki hesapların rü'yeti için İstanbul'da teşkil edilen komisyon a'zâlığına ve bilâhire riyâsetine ta'yin edildi .

Rıf'at Paşa 95 senesinde Halep'te bulunan on dördüncü livâ kumandanlığına ta'yin edilip bir sene sonra levâzımât-ı 'umûmiyye hey'et-i teftişiye ve muhâsebât-ı atika ve mühimme komisyonları riyâsetinde bulundu . Paşa 1301 senesi teşrîn-i sânisi içinde Medîne-i Münevvere muhâfızlığına ta'yin edilerek iki gün sonra ferîk oldu .

Rıf'at Paşa muhâfızlıkla çok durmadı . Medîne firâşet vekîli Ahmed Es'ad'ın zâlimâne olan keyf ve arzusuna hizmet etmediğinden infisâl ederek memleketi olan Balıkesir'e geldi 305 senesi teşrîn-i evvelinde merkezi Şam olan beşinci ordu , dördüncü fırka kumandanlığına gönderildiyse de altı ay sonra tekâ'üdlüğünü istidâ' ettiğinden bakiye-i hayatını müteka'îden geçirdi .

Rıf'at Paşa 1313 senesi Ramazan'ında 61 yaşında vefât ederek İstanbul'da Topkapı hâricinde büyük kayınpederi esbak Şeyhü'l-islâm Yosuncu-zâde Abdü'l-vahhab Efendinin yanına defnedildi . Kayınpederi 'İlmi Efendi ve refîkası da Şerîfe Simîne Hanım'dır .

Rıf'at Paşa'nın hatt-ı destiyle yazılmış terceme-i hâli mahdumları Ziyâeddin Bey'de mahfuzdur . Paşa merhum , fevka'l-âde natûk , gayûr , seci ricâl-i 'askeriyyeden idi . Harekâtı müdebbirâne olup bulunduğu hizmetlerde muvaffak olmuştur .

ZAĞNOS PAŞA

Zağnos Paşa bir rivâyete göre aslen Rum ve diğer iki rivâyete göre de Türk veya Arnavut'tur .

Zağnos'un gayr-ı Türk dönme olduğu İstanbul'un Anadolu Hisârı'nda Fâtih'in emriyle yaptırmış olduğu kale kitâbesindeki [**Zağnos Paşa bin 'Abdullah**]'ibâresiyle Hayrullah Efendi ve Murad Bey'in târihlerindeki kayıtlardan ve bir de Almanca intişâr eden Yurgan'ın eserindeki ma'lûmattan anlaşılıyor. Yurgan, Zağnos için Arnavut'tur diyor, Hayrullah Efendi ile Murad Bey ise Rum'dan dönme olduğunu söylüyorlar.

Rumca'ya müşâbih görünen Zağnos isminin Türkçe olduğu ve şâhinin bir nev'ine Zağnos denildiği ve Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî'sine göre de doğan'a zağnos isminin verildiği anlaşılıyor.

Ma'mâfih Zağnos'un gayr-ı Türk köle olduğu daha kuvvetle muhtemeldir. Zağnos Paşa ahfâdından mütevellî Ra'uf Bey, Paşa'nın Trabzon havâlisinden olduğunun tevâtüren âile arasında söylendiğini bize bildirmiştir.

Müzeler müdür-i muhteremi Halil Beyefendi; 817 senesinde Çelebi Sultan Mehmed'in oğlu veya birâderine lalalık hizmetinde bulunarak Karîn-âbad'a firâr eden bu şehzâdeyi tutup padişahın huzuruna getiren dürzî başı Zağnos Bey'in bu Zağnos Paşa olması ihtimâlinden bahsediyorlar ki târih de hemen tevâfuk ediyor.

Zağnos Paşa'nın ilk hizmetlerine dâir elimizde bir kayıt yoktur.Müşârü'n-ileyh Murad-ı Sanî'nin saltanatından ferâgât ile oğlu ikinci Mehmed'e terk-i saltanat ettiği zaman ümerâdan olarak târihte görüyoruz.

İkinci Sultan Murad İzlâdî hezîmeti üzerine mağlûben Segedin mu'âhedesini imzâlamağa mecbur olarak saltanatı oğlu Manisa Vâlisi Şehzâde Mehmed'e terk etmişti. Zağnos Paşa'nın yeni padişah üzerinde pek fazla nüfûzu görülüyordu. Fatih bu ilk cülûsunda ya'ni 847 senesinde mazhar-ı teveccühü olan Zağnos Paşa'yı vüzâratle taltîf etmişti[1]. Bu teveccühün eseri olarak Paşa yeni padişaha iyiden iyi

---

Daha geniş bilgi için bkz. **Zağnos Paşa**. Muharrem Eren. Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayını.Balıkesir 1994 (Hzl.)

[1] Sicill-i 'Osmânî

hulûl etti, anı hayli mertebe hevâ vü hevese meyl [1] ettirmişti. Padişah Zağnos'a fevkalâde iltifât ediyordu. Hatta gerek bunun ve gerek genç hükümdârın, askerin sadâkatini kıracak mu'âmelâta tevessülü sebebiyle ihtilâl-i askerî çıkması esbâbı ta'cil ediliyordu[2]. Nihâyet orduda isyân çıktı , bunun üzerine Manisa'da ihtiyâr-ı ikâmet eden Murad-ı Sânî 'nin 848'de tekrar saltanata getirilmesi vezîr-i a'zam Halil Paşa, İshak Paşa ve beylerbeyi Uğurluoğlu arasında takarrur ederek Murad-ı Sânî Edirne'ye da'vet edildi ve geldi. Oğlunu Manisa'ya i'âde eylediği gibi Mehmed-i Sânî'nin en müteneffiz vezîri olan Zağnos Paşayı avâmdan bir şahıs gibi[3] Balıkesir'e nefy ve iclâ etti[4].

Zağnos Paşa, Fâtih'in 855 târihindeki cülûsuna kadar Balıkesir'de kaldı. Cülûsu müte'akıp yine pâdişâhın hizmetine çağırıldı ve fevka'l-âde iltifâta nâ'il olarak husûsiyyeti arttı. İstanbul'un fethinden bir sene evvel Anadolu Hisar'ında yaptırmış olduğu Zağnos Kulesi'nin kitâbesindeki [El-'abde'l-mükerrem ve vezîre'l-mu'azzam] 'ibâresi derece-i i'tibârını gösterir.

Fâtih , İstanbul fethine hazırlanıyordu . Bu sırada Anadolu Hisarı'nı yaptırmaya başladı bu hisârın kulelerinden birini vezîr-i a'zam Halil Paşa'ya diğer ikisini de Saruca ve Zağnos Paşalar'a havâle etti. Hisarda kitâbesi mevcut müdevver kule Zağnos Paşa'nındır[5].

Zağnos Paşa İstanbul muhâsara ve fethinde fevka'l-âde metânet, gayret ve şecâ'at göstermiştir. Paşa , muhâsara esnâsında ümerâdan Karaca Bey ile beraber Cenevizliler'i tarassut altında bulundurmak için Beyoğlu sırtlarını işgâle ve Kasımpaşa sâhilini

---

[1] Hayrullah Efendi Târihi. Cüz'3. s.78.

[2] Padişah "Rûmi'l- asl olan Zağnos Paşa'ya fevka'l-âde iltifât eylediklerinden başka 'asâkirin gayret ve sadâkatini kayıracak mu'ameletin ve kuvve'i ber fitne-i 'azimeyin zuhûruna mukaddime olmuş idi .." Hayrullah Efendi Târihi .

[3] Hammer Târihi Tercemesi , C.2 , s . 225.

[4] Hayrullah Efendi (Cüz'. 6 , s. 79). Tâcü't-Tevârih , ma'zûlen Balıkesir'den mütekâ'iden ikâmete me'mur edildiğini kaydetmiştir . (C. 1 , s. 378).

[5] "Deniz kenarındaki kulenin inşâsına Sadr-ı a'zam Halil Paşa memur oldu . Diğer ikisinin inşaatı da Saruca Paşa ile Murâd-ı Sânî'nin üçüncü def'a cülûsunda oğlu Mehmed'e sadâkatinden dolayı 'azl ve nefyedilmiş ve şimdi iki kat i'timâda mazhar olmuş olan vezir Zağnos'a havâle edildi." (Hammer Tercemesi.C.2,s.265.)

abluka etmeye me'mur oldu[1]. Hatta pâdişâh Kostantiniyye'ye kara ve denizden şiddetli hücûma karar verdikten sonra ordu erkânını celb ile onları teşcî' etti ve Zağnos Paşa'ya :

" Zağnos Paşa sen de köprüyü 'ubûr ederek[2] Haliç dâhilindeki surun üzerine şiddet-i serî'a ve azime ile hücûm ve limandaki gemileri de lüzûmunda mu'âvenetine celb eyle" dedi[3].

Hücum şiddetli oldu. İstanbul surunun etrâfına iskele ve makine yaklaştırılarak mütemâdî ta'arruz yapılıyor ve surun üzerine çıkmaya çalışılıyordu . Bu harekât en ziyâde Zağnos ve Karaca Paşalar'ın me'mur oldukları mahallerde şiddetle vukû'a geliyordu.

Muhâsara esnâsında İtalyan ve Macarlar'dan mürekkep bir ordunun Kostantiniyye'nin tahliyesine gelmekte olduğu şâyi'ası çıktı[4]. Bu asl ü esâsı olmayan rivâyetin meydana çıkması pâdişâhın kuvve-i ma'neviyyesini sarstı ve bir meclis-i harp 'akd ederek ricâl-i devletin re'y ü mütâlaasını sordu vezîr-i a'zam Halil Paşa; muhâsaranın temâdisiyle bir 'âkıbet-i fecî'a vukû'a gelmesinden korktuğu için olmalı ki bu kadar tazyîk ile iktifâ edilerek Bizans'ın vergiye bağlanmasını ve sulh yapılarak 'avdet edilmesini söyledi. Fakat meclis-i harpte müşârü'n-ileyhin hasmı olup muhâsaranın temâdîsiyle zabtına en ziyâde taraftar bulunan ve bu hususta pek ziyâde ısrar eden vezir Zağnos Paşa ile'ulemâdan Molla Gürânî ve meşâyıhtan Akşemseddin Efendiler ve Kızlarağası , ümerâdan Turhan Bey idi.

Bunların devâm ve sebât tavsiye eden reyleri Fâtih'in düşüncesine muvâfık düşmüştü. Zağnos Paşa muhâsaraya devam için pek çok adla serdetti. Muvaffâkiyetin muhakkak olduğunu ve bundaki fevâidi şerh ve îzah ederek padişahı muhârebe ve muhâsaraya devâma iknâ eyledi[5].

---

[1] (Feth-i Celîl-i Kostantiniyye , s. 106) ve Hayrulah Efendi Târihi .

[2] Bu köprü şimdiki Kıramık ya'ni Has köy ile Ayvansaray arasında idi .

[3] Karitovlos (Târih-i Mehmed Sânî) "Encümen" Mecmu'ası, Cüz' . 5 , s.75 ve (79).

[4] Hammer Tercemesi , C.2. s.296.

[5] Kont Sögor'dan naklen Muhtar Paşa (Feth-i Celîl-i Konstantiniyye)nâm-ı eserinde şöyle diyor: "Hazret-i Padişahın vezîri (Vezîr-i Sânîsi) Zağnos Paşa vezîr-i 'azâmın cebânetkarâne olan nasîhatine fena halde gazaplandı ve Avrupa'nın birtakım parçalara ayrılmış ve gayr-i mütehhid olduğunu şark hakkında kayıtsız bulunduğunu Şark İmparatorluğu'nun parçalanarak paylaşılmış idüğini müdâfa'inin cesâretten düşerek yumuşamış ve münâkaşât-ı mezhebiyye ile elemnâk ve müstağrak nifâk u şikâk olmuş bulunduğunu oynak ve serî'ü't-tekellüm ve fakat batyü'l-hareke bir

Muhâsara esnâsında yukarıda söylendiği gibi Zağnos Paşa Galata ve Kasımpaşa taraflarına memur olmuştu. Dolmabahçe'den kızaklar vasıtasıyla yirmi kadar çektirmenin Haliç'e nakli müşârü'n-ileyhin eser-i himmetidir. Paşa, Ayvansaray kapısından Bahçekapısı'na kadar olan Haliç sahilini muhâsara etmiştir[1].

Konstantiniyye'nin fethini müteâkip Galata Hisarı'nda mahsur kalan Ceneviz Beyzâdesi Türk ordusunun kuvvetine karşı duramayacağını anladığından üzerlerine müstevlî olan Zağnos Paşa'ya murahhaslar yollayarak mahallelerinin yağma edilmemesini rica ettiler ve kalenin anahtarlarını teslim eden Kantaranü nâm Venedik asilzâdesi ve sâir zenginler Hammer'in Rum târihlerinden nakline göre Zağnos Paşa'ya altmış bin altun vermek sûretiyle hayatlarını kurtardılar[2]. Galata taraflarını teslim eden Cenevizliler Türk ordusunu istikbâl eylediler. Venedik Beyzâdesi kendi tevâbi ve eşyasıyla İtalya tarafına gitti ve bu sûretle teslîmiyet gösterilmesi Galata taraflarını hiçbir zarara uğratmadı[3].

Cenevizliler'in ita'atleri üzerine Fâtih onlara Zağnos Paşa'nın tavassutuyla birtakım müsâ'adatta bulunmuş ve bu yolda bir de ferman vermiştir ki bu fermânın Rumca sûretini görmüş olduğunu ve El-fakîr Zağnos imzâsı yazılı oluğunu Hammer yazıyor.

Zağnos Paşa İstanbul fethini müte'âkip her ne sebebe mebnî ise Harem-i Hümâyun'da bulunan kızıyla birlikte agleb-i ihtimâl Balıkesir'e nefyedilmiş ve kendilerine idâre-i ta'ayyüşlerine kifâyet edecek derecede arâzî verilmiştir.

Karitovlos'a göre Zağnos Paşa 861 senesinde Gelibolu Vâliliği ile donanma kumandanlığına ta'yin edildi[4]. Paşa kırk gemi ile adalar

---

kavme mâlik olan Konstantin asâkir-i mevcûdesinin altı bin kişiye tenzîl etmiş olduğunu beyân ederek istihsâl edilerek galebe ve zaferden husûle gelecek menâfi-i azîmeyi ve istihsâl-i muvaffâkiyetindeki sühûleti bir sûret-i mükemmelede olarak ta'rîf ve tasvîr eyledi.
Sultan Mehmed Zağnos Paşa'nın kendi arzu ve efkârına muvâfık gelen sâbıku'l-beyân re'yini kabul ile muhârebeye devâma karar vermiştir."(s.165, 166)

[1] Hayrullah Efendi Târihi (Cüz'7, s.72)

[2] Encümen Mecmuâsı(Cüz'8, s.494)

[3] Karitovlos (Encümen Mecmu'âsı, Cüz'6, s.84)

[4] Encümen Mecmu'asında (Halfondilis)'ten naklen (861)senesinde Zağnos'un vezâretten 'azl edilerek Gelibolu'ya Vâli olduğunun sahte daha karîb olduğunu Halil Beyefendi yazıyorlar (cüz'-8).

üzerine yürüyerek Tasus ya'ni Taşoz , Samotras ya'ni Semadirek adalarını zabt ve ahâlisini İstanbul'a nakl eyledi[1].

Zağnos Paşa Trabzon fethinde de bulunmuştur . Donanma kumandanı iken bu sefere iştirâk ettiği zannedilir. Trabzon'da köprüsü olduğu gibi Rumlarla muhârebe ettiği rivâyet edilen bir kapı da ismine izâfe edilmiştir. Şâkir Şevket Bey'in Trabzon Târihine göre (s. 62 ve 152) Zağnos Paşa Trabzon Vâliliği'nde de bulunmuş , fakat târih-i ta'yini belli değilmiş . Belki Trabzon'un fethi târihinde 864'te Mora'ya ta'yininden evvel bulunmuştur .

864 senesi içinde Mora ve Tesalya Vâliliği'ne Turhan-zâde Ömer Bey'in yerine Mora fethinde bulunan Zağnos Paşa ta'yin edildiyse de[2] Semâdirek Adası'nın hîn-i fethinde Rumlar'a karşı yaptığı mezâlimden dolayı azl ve yerine Hamza Paşa ta'yin kılındı ve yine o sene zarfında Zağnos Paşa ikinci def'a Mora Vâlisi oldu .

O sırada Mora'da ufak bir beylik teşkil etmiş olan Dimitriyos ile Tomas nâmında iki kardeşten Tomas devlete i'lân-ı husûmete başladığından Mora Kıt'ası istilâsı başlamış ve Dimitriyos Zağnos Paşa'nın ordu-gâhına gelip arz-ı sadâkat eyleyerek kızını dahi pâdişâha takdîm eylemiştir[3].

Zağnos Paşa Mora ve Tesalya Vâliliği esnâsında Mora Kıt'asının Venedik körfezi tarafında bulunan Modon ve Belos şehirlerini zabt eyledi[4].

Atina'nın zabtını müte'âkip Fâtih Sultan Mehmet şehrin şâyân-ı temâşâ mahallerini gezerken ma'iyyetinde sadr-ı a'zam Mahmûd Paşa ile beylerbeyi Zağnos Paşa, Hamza, Doğan Beyler bulunuyordu. Pâdişâhın emriyle Zağnos Paşa Atina'nın son dükası olan Franko Açyaiyoli'yi aldığı emir üzerine katlettirmiş ve bu sûretle Venedik'in elinde kalan bazı kaleler müstesnâ olmak üzere 864 senesinde Mora'nın fethi ikmâl edilmiştir.

Zağnos Paşa'yı bundan sonra târih sahnesinde göremiyoruz . Paşa bu târihten sonra az yaşamıştır . Kendisinin vefâtından az zamân mürûrunda 866 senesi Cemâziye'l-evvelinde vakfıyesi tanzîm edilmiştir.

---

1 'Aynı mecmu'da (s.135).
2 Hayrullah Efendi Evrenos-zâde 'İsâ Bey'in yerine vâli olduğunu kaydetmiştir.
3 Hayrullah Efendi (cüz' 7 , s. 108).
4 Hayrullah Efendi (cüz' 7 , s. 110).

Zağnos Paşa'ya mütekâiden veya menkup u ma'zûlen Balıkesir'de ihtiyâr-ı ikâmet etmekte iken vefât etti . Türbesi Balıkesir'de yaptırmış olduğu câmi'in yanında olup sandukası kavuk başlıklıdır. Türbe sonradan ahşap camekanlı olarak ta'mir ettirilmiştir. Yanında refikası Oruç Bey-zâde Satı Hanım medfûn zannediliyor. Türbenin kapısı üzerinde sülüs yazı ile mahkûk kitâbede: "Fâtih Sultan Mehmed Han Hazretlerinin damâdı Gâzî Zağnos Mehmed Paşa'nın türbe-i şerîfidir 865." ibâresi vardır .

Bulunduğu hizmetlerde muvafakiyyet göstermiş olan Zağnos Paşa'nın vakfiyyesinde " Mefharü'l-vüzerâ'iz-zamân nâşirü'l- 'adli ve'l-ihsân âsâfü'l-ahdi ve'd-devrânü'l-mahsûs bi'avni'l-mülkü'l-menânü'l-merhumu'l-magfûr Zağnos Paşa.." sözleriyle Paşa zikredildikten sonra ibtidâ oğlu Mehmed Çelebi sonra diğer oğlu 'Ali Çelebi ve evlâdını vakfına mütevellî gösteriyor. Paşa vakfiyede : " Bir mu'allim-hâne ile[1], bir hamam, bir câmî', bir 'imâret ve Balıkesir'e üç sa'at mesâfede Eftelle[2] Köyü civârında Ilıca, Kula kazâsındaki suyun ta'miri, Sofya'daki hamamın ve Filibe'deki câmi'in tamirine mahsûs olmak üzere Karesi ve Saruhan Vilâyetleri dâhilinde bir hayli arâzi ile nefs-i Balıkesir'de yirmi otuz kadar dükkan vakfetmiştir. Edirne'de bir bekar-hânesi olduğunu Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde kaydettiği gibi Trabzon'da da bir köprüsü vardır .

Kâtip Çelebi Cihan-nümâ'sında Zağnos Paşa'nın Balıkesir'in eteğinde bulunduğu dağdan şehre bir latîf su getirdiğini ve o su başının Balıkesir'in mesîre mahalli olduğunu yazıyor .

1002 senesi mahkeme-i şer'iyye sicilinde Zağnos Paşa'nın Kula kasabasında bir mescidi olduğu da muharrerdir . Merkeze merbut Paşa Köyü Paşa'nın vakıf arâzisini hâvîdir .

Zağnos Paşa 847 senesinde birinci ve İstanbul'un fethini müte'âkip ikinci def'a Balıkesir'de ikâmete me'mûr edilmiş olduğundan Balıkesir'i severek tavattun etmiştir.

Târihlerde Zağnos Paşa'nın üç zevcesi olduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi Fâtih'in kızı Fâtıma Sultan'dır . An'aneye göre Fâtıma Sultan ve kerîmesi Balıkesir'in Atanos[3] Köyü civârında ve

---

[1] Mu'allim-hâne (313) hareketi arzında yıkılarak câmi'in tevsî'inde nazar-ı dikkate alınmıştır .

[2] Eftelle,Balıkesir merkezine bağlı bu günkü Pamukçu köyünün eski adıdır(Hzl)

[3] Atanos, Balıkesir merkezine bağlı bu günkü Ovaköy'ün eski adıdır(Hzl)

dereye yakın bir mevkî'ide bir kubbe altındaki türbede medfûndurlar . Sicill-i Osmânî Fâtıma Sultan'ı ikinci Sultan Murad'ın kızı olarak gösteriyor . Hammer de aynı sûretle Zağnos Paşa'nın Fâtih'in hemşîresinin kocası olduğunu yazıyor .

1040 târihli mahkeme-i şer'iyye sicilinde Fâtih Sultan Mehmed'in bir fermânını gördüm . Bunda Fâtih halası Fâtıma Hâtun'la kızı Satı Hanım'dan bahsediyor . Fermân şudur : " Sebeb-i tahrîr tevkî'-i Hümâyun ve mûcib-i tastîr-i hükm-i nâfiz-i meymûn ida'llâhi Te'âlâ ilâ yevmi yeb'asûn oldur ki bundan öndin merhum Sa'id , şehîdü'd-dâreyn 'alâ rahmete'l-mecîd babam tâ be serâh Balıkesir'i tevâbiinde Hacıköy ve Mendehore[1] adlı iki pâre köyü merhûma ve mağfûr-ı lehümâ hâlem Fâtıma Hâtuna lâyık ve erzânî görüp meliklik virmiş imiş . Ol dahı vakf-ı evlâd itmiş . El-hâletü hâzihi vakf-ı evlâd tarîkiyle Dârende-i misâl-i şerîf mülkü'l-'akâyıl ve mahîsatü'l-ahlâk ve'ş-şemâ'il seyyidetü'l-hevâteyn tâcü'n-nisâ'î fi'l-'âlemîn kızı Satı Hâtun damâdı ref'atîhâya muntakil olmuş şimdikilere bana 'arz edip hükm-i hümâyun taleb etti . Öyle olsa (bir kelime okunamadı)[x] müsellem ve tastîk tuttum ve iş bu hükm-i cihân metâ'ı verdim ve buyurdum ki ber-vech-i şer'î şerîf vakf-ı evlatlık tarîki üzerinde mutasarrıf ola (bir kelime okunamadı) âferîde kâinen mâkâne mânî' ve dâfî' olup dahl kılmaya ve ta'arruz görmeye (okunamadı) tahkîk bileler ve i'timâd kılalar tahrîren evâsıt saferü'l-muzaffer erba'a ve sittîn ve semâniye]. Bekâm-ı Edirne .

864 târihli şu fermândaki Fâtıma Hâtun acaba Zağnos Paşa'nın zevcesi olan Fâtıma Sultan mıdır? Böyle olunca Zağnos Paşa Çelebi Sultan Mehmed'in kızını almış oluyor. Sonra Fâtih Sultan Mehmet'le halası olan bu Fâtıma Hanım'ın Satı Hanım isminde bir de kerîmesi var halbuki Zağnos'un Satı Hanım isminde bir kerîmesi olduğunu bilmemekle beraber aynı isimde Gazi Oruç Bey'in kızı Satı Hanım'ın Zağnos Paşa'nın zevcesi olduğunu pek iyi biliyoruz . Muharrir-i 'âciz bu Fâtıma Hâtun'la Zağnos'un zevcesi olan Murad-ı Sânî'nin kızı Fâtıma Sultanı ayrı ayrı zannediyorum ve Fâtıma Hanım'ı Oruç Bey'in zevcesi ve kızı Satı Hâtun'u da Zağnos Paşa'nın zevcesi olarak yeni bir vesîka bulununcaya kadar- kabul ediyorum . Oruç Bey'in ve

---

[1] Mendehore, Balıkesir'e bağlı Balıklı Köyü'nün eski adıdır.
[x] Bu notlar eski harfli baskıdaki notlardır(Hzl.)

birâderi Umur Bey'in Balıkesir'de namlarına mensup mahalle ve mescidleri vardır .

Fâtımâ Sultan'ın vakfı , Zağnos Paşa'nın oğlu Mehmed Bey ve refîkası Satı Hanım'ın vakıflarıyla beraber te'âmülen idâre edilip vakfiyesi yoktur .

Zağnos Paşa Trabzon fethini müte'âkip imparator David Komnen 'in kızı prenses Anna'yı Hristiyan iken tezvîc etmiştir. İmparator'un diğer kerîmeleri Evrenos-zâdeler'e ve hatta şehzâdelere verilmiştir.

Zağnos Paşa'nın zevcesi de meşâhir-i ümerâdan Demirtaş Paşa-zâde Gâzi Oruç Bey'in kızı Satı Nefîse Hanım'dır ki zevcinden hayli zaman sonra vefât etmiştir. Mehmed ve Ali Çelebiler Zağnos Paşa'nın bu hanımdan olan evlâdıdır .

Satı Nefîse Hanım 877 ve 897 târihlerinde iki vakfiye tanzîm ettirmiştir . Evvelkisi Bursa'da Kanberler mahallesinde yaptırmış olduğu bir mescide diğeri de Balıkesir'in Sındırgı kazâsında el-yevm mahalli meçhul câmî'ine âittir . Her iki vakfiyede de mütevelliliğine ibtidâ büyük oğlu Ali Bey'i sonra küçük oğlu Mehmed Bey'i ta'yin etmiştir[1].Satı Nefîse Hanım'ın Bursa'daki mescidinin kitâbesi şudur :

"Emr-i bi 'imâreti hâze'l-mescidi'ş-şerîfi'l-mübâreke'l-merhûme el-mağfûre ilâ rahmetullâhi Te'alâ Satı Hâtun binti Oruç Bey afallâhu 'anhümâ . Âmin ."

Bu kitâbede Satı Hâtun'un vefât ettiği anlaşılıyorsa da yanlıştır . Çünkü Satı Hâtun'un bu câmî'i yaptırarak 877'de vakfiyesini tanzîm ettirmiş ve hayatta bulunmuştur . Bundan başka müşârü'n-ileyh 897 târihli vakfiyesini de tertip ettirirken ber- hayattır. Bu ikinci vakfiyede de"Feinne seyyidetü'l-hâtinü'l-mu'azzamâttâcü'n-nîsâ'i'l-mükerremât sâhibetü'l berr ü sadâkat nâşirâtü'l-hayrât ve'l-hasenâtü'l-mahsûsa . Bi 'avnü'l-hâliku'l-'arz ve's-semâvât elestü'l muvakkıdâtü'l-mükerremetü'l – med'û Satı Nefîse Hatun bintü'l-merhûmü'l-mağfur Oruç Bey Çelebi damâd-ı 'ismetihâ 897" ibâresinden hayatta olduğu

[1] "ba'di vakâhâ lâ binhâ illâ fehhamû illâ keremü illâ Mehmed 'Ali Çelebi bin el-merhumu'l-mağfur Zağnos Paşa sümme lâ benhâ'l-mükerremü'l-mu'azzez el-mecîl Mehmed Çelebi bin el-merhum Zağnos Paşa el-mezkûr ebû sümme lâ sulhü ebnahâ" (877) târihli vakfiyyede büyük oğlunun 'Ali küçüğün Mehmed olduğu mezkûrdur .

anlaşılır. Balıkesir'de Satı Hâtun Türbesi olduğunu mahkeme sicilinde gördüm ise de türbesini aramama rağmen bulamadım[1] .

Zağnos Paşa-zâde Mehmed Bey'in Balıkesir Çarşısı içinde el-yevm Arab Hoca mektebi diye meşhûr olan bir mektebi varsa da harâb bir hâle gelmiştir. Bu mektebin vakfiyyesi Mehmed Bey'in sağlığında 892 senesinde tertîb edilmiştir[2].

Zağnos Paşa'nın iki oğlundan başka iki kerîmesi de vardır. Bu iki kızından birinin zevci Sultan Mehmed-i Sânî olduğunu Büyük Ansiklopedi'den naklen Muhtar Paşa Feth-i Celîl-i Kostantiniyye nâm eserinde yazdığı gibi Ziyâ Bey de İstanbul ve Boğaziçi ismindeki eserlerinde kaydediyorlar[3].Diğer kerîmesinin zevci Mahmûd Paşa olduğunu Halku Kondilis yazıyor.

Zağnos Paşa Fatih zamanında hatırı ve padişaha hususiyeti ziyâde idi. Paşa'nın Anadolu Hisarı'nın burçlarından birisini yaptırmış olduğunu yukarıda söylemiştim. Bu kitâbedeki (vezîrü'l- mu'azzam) ta'biri müşârün ileyhin i'tibârına delildir. Kitâbe şudur:

"*Emera bi-binâi hezihi'l-kal'ati ve'l-kılleti meni'ati'r-refî'a Es-sultânü'l-Azam ve'l-Hâkânü'l-muazzam Muhammed bin Murâd Han*

Haledet memleketü'n-li-abdi'l mükerrem ve vezîrihi'l-muazzam Zağnos Paşa bin Abdullah ve feraga minhe li temâmı şehr Rebiü'l-evvel min şuhuri senetün sittün ve hamsine ve semani mie"

Bu hisar kitâbesinin yazısı pek girift ve bir hayli yerleri bozuk olduğundan ve mevkii de yüksekde bulunduğundan kırâ'atin müşkil olduğunu müzeler müdürü Muhterem Halil Beyefendi üstâdımız Encümen Mecmuâsı'nda bu kitâbeden bahsederken beyân ediyorlar[4].

Zağnos Paşa'nın Balıkesir'deki câmiinin minberi pek san'atkarânedir. Minber kapısı üzerindeki karşılıklı iki (Lâ ilâhe illallah) kelime-i tevhîdiyle ortasındaki (Velekül hamdülillâhî) ibâresi bilhesâb 865 târihini gösterir ki câmiin ikmâli senesidir.

---

[1] (1033) senesi sicilli bu kayda göre Zağnos Paşa 'nın yanında yatan Satı Hanım değil .

[2] Zağnos Paşa'nın oğlu 'Ali Çelebi 905) târihinde defter-dâr olmuştur . Sicill-i 'Osmânî 'Ali Çelebi'yi Ahmed Çelebi ismiyle yanlış kayd etmiştir.

[3] Hazret-i Padişahın kayınpederleri Saragos (Zağnos) (*metinde boşluk var*) Paşa ile.

[4] Târih-i Osmânî Mecmuâsı (Cüz 8)

Bu cami' 313 senesi hareket-i 'arzında yıkılmış olduğundan bilâhire mutasarrıf Ömer Ali Bey merhûmun zamânında onun delâleti ve ahâlinin mu'âvenetiyle 1322 senesinde yapılmıştır. Minâreyi eşrâf-ı memleketten ve Arabacızâde 'Âilesi'nden Hacı Hafız Mehmed Efendi yaptırmıştır.

Mi'mârîdeki lâkaydımıza nümûne olmak üzere bu güzel ma'bed Türk tarzı yerine İyonyan tarzında vücûda gelmiştir.

Câmi'in yapıldığına şâ'ir-i merhum Büyük Hasbî ve'el-yevm müftü bulunan fâzıl muhterem Abdullah Es'ad Efendiler târih söylemişlerdir . Hasbî Efendinin Târihi câmi'in şimâl kapısının üst tarafında hatt-ı talîk ile mahkûktur . Abdullah Es'ad Efendi Zeynî mahlasıyla târih düşürmüştür[1]. Hasbî Efendinin en son târih beyti şudur. Yazı ta'liktir :

" Noktalansın âh-ı zerle (Hasbî) târih-i hitâm
Himmet-i 'âliyle bitti câmi' fevz-i ihtivâ"

Câmi' münâsebetiyle mutasarrıf Ömer Ali Bey'e kasîde takdîm eden Abdullah Efendinin iki uzun kasîdesinin makta' beyitleri de târih-i hitâmı gösterir ;

"Öyle a'lâ yaptı kim bu cilve-gâh-ı rahmeti
Her gören der hâsılı var mı bunun misli 'acep

* *

Söyledi târihini (Zeynî) sitâyişkârîde
Mîr 'Ali kıldı inşâ câmi'-i bî-avn-i Rab"

'Âlem-i târihe Zeynî bir düşer nazmım gibi
Yaptı 'Ali Bey şu 'âli câmi'rûh-perveri

Tutarsa şân-ı 'ilmin fi'l-hakîka zîr ü bâlâyı
Tevâzû' kıl da bir kere oku (illâ kalîlayı)

---

[1] Müftü Abdullah Es'ad Efendinin Muhtasar Terceme-i Hâli meşâhirin birinci kısmı hâmişinde bi'l-münâsebe mezkûrdur.Mûmâ-ileyhin perâkende manzûmeleri vardır . Aşağıda münderic nazmı (Kibr) ünvanlı manzûmesindendir .

Bilirsen gâ'ib , esrâr-ı hakkı hâl-i ferdâyı
Vefâ izhâr-ı 'ulviyyet değildir anla îmâyı

Niçin sarf etmedin ahlâfına 'ilm-i dilârâyı
Eğer üstâd isen de koyma efkâra bu sevdâyı

Felâtûn-ı cihân nerde düşün Lokmân u Dârâyı
Tefekkür kıl cenâb-ı fahr-i 'âlem nûr-ı Mevlâyı

Niçin kibr eyliyorsun o cenâb-ı Hakk'a lâyıktır
Benî âdem dediğin âciz ü muhtâc halâyıktır

Abdullah Efendinin yine bu câmi' için Arapça ve Acemce manzum târihleri de vardır .

Zağnos Paşa'nın isminin Mehmed olduğuna dâ'ir vakfiyyesinde bir kayıt yoktur . Yalnız bin yüz târihlerinden i'tibâren mahkeme-i şer'iyye sicillerinde Mehmed ilâvesiyle zikr ediliyor .

Zağnos Paşa mütevellîleri aynı zamanda Fâtıma Sultan, Mehmed Bey, Satı Hâtun Vakıflarının da tevliyetini îfâ ediyorlar. Bunlardan başka Zağnos ahfâdından Hâce Fâtımâ Hânım binti Ali Şân Bey, Paşa Sultan, Âhî Mehmed, Âhî Mustafa ve yine Zağnos evlâdından Balıkesir'de İbrâhim Bey Câmî''inin bânisi İbrâhim Yahşî Bey bin Sinân Paşa vakıfları da teâmülen Zağnos Paşa mütevellîlerine mevdû'dı .

Balıkesir'de Hacı İlbey ilk mektebi yakınında kubbe altında bir Paşa Sultan kabri var . Burada üçü büyük olmak üzere beş kabir görülüyor . Türbede kitâbe nâmına hiçbir şey yok . Zağnos Paşa mütevellîleri bu türbe ile alâkadardır . Mahkeme-i şer'iyye sicillerinde Paşa Sultan nâm Aziz ve yahut merhum Paşa Sultan diye ismi zikrediliyor . Bunun kim olduğu etraftaki tahkîkata rağmen anlaşılamadı. Bu türbenin 876 târihinden evvel mevcut olduğunu mezkûr târihte tertîp edilen Kaya Bey Câmi'i Vakfiyesi'ndeki (Şarkan bi arsı'l-vakfı lizâviyeti Paşa Sultan) kaydından anlaşılıyor . Balıkesir'de Paşa Sultan zâviye imâreti bulunduğu 1087 senesi mahkeme-i şer'iyye sicilinde gördüm . Bugün türbeden başka bir şey yok .

SİNAN PAŞA

Balıkesir'in Sahn-ı Hisar Mahallesi'nden olup babası Zağnos Paşa ahfâdından Mehmet Paşa'dır. İlk zamanlarda ümerâdan olarak devlet hizmetinde bulunmuş 1011 senesinde Karesi Sancak Beyliği'nde ve 1054 Bozok Sancak Beyliği'nde hizmet etmiş bilâhire çekilerek Balıkesir'de ihtiyâr-ı ikâmet eylemiştir. 1080 târihinde vefât etti.

Sinan Paşa meşhur İlyas Paşa'nın kerîmesi Hatîce Hanım'la izdivâç ederek İbrâhim, Ahmed, Mehmed isminde üç oğluyla Ayşe isminde bir kızı dünyaya geldi. Sinan Paşa'dan sonra Zağnos Paşa mütevelliliğine büyük oğlu İbrâhim Bey daha sonra Ahmed Bey mütevellî oldular[1].

ŞERİF MEHMED PAŞA

Bigadiç'ten asil bir âileye mensûp olup babası Hacı Süleyman Ağa'dır. Tahsîlden sonra kapıcıbaşılık rütbesiyle Şam müsellimliğinde bulunup 1270 şevvâlinde mîr-i mîrân pâyesiyle Kıbrıs mutasarrıflığına ta'yin edilip az zaman sonra Kars ve 70 muharreminde Karesi Sancağı mutasarrıflıklarında bulundu ve 71 ibtidâsında infisâl etti. Şerif Paşa takrîben 1276 senesinde vefât etti. Müşârün ileyhin 1260 târihli Bigadiç'te bir medrese ve bir câmi'i vardır.

Şerif Paşa'nın Mehmed Es'ad Bey ve Ahmed Şükrü Paşa isimlerinde iki oğlu olup Şükrü Paşa mîr-i mîrândan idi. Büyük oğlu Es'ad Bey ise medrese tahsîli görüp icâzet almış ve tarîk-i tedrîse girip İstanbul pâyesine kadar yükselmiş ve hayli seneler senedât-ı hâkâni memurluğunda bulunmuştur. Es'ad Bey 1313 şevvâlinde vefât edip Şehzâdebaşı Kabristanı'na defnedildi. Lâubâli meşrep 'ilim sahibi bir zât olup teehhül etmemiştir.

Mahkeme-i şer'iyye sicillerini tedkîk ederken Anadolu Vâliliği'nde bulunmuş olan Balıkesirli Seyyid Hüseyin Paşa isminde bir zâtın kusuruna binâen İstanbul'a gönderilmesi hakkında 1107

---

[1] İbrâhim Bey Balıkesir'deki İbrâhim Bey Câmi'nin bânisi olup vâlidesi Hatîce Hanım'ın akab-i vefâtında (1118) veya az sonra vefât etmiştir.

rebîü'l-evvel târihli bir ferman gördüm. Hüseyin Paşa Balıkesir'de çiftliğinde mukîm imiş. Kendisinin İstanbul'a götürülüp götürülmediği mâlum değildir. Yalnız aynı sene cemâdiye'l-âhirinde Paşa'nın bütün emvâlinin satılması emrediliyor ki bu sûretle Paşa'nın ya firâr veya katledilerek emvâlinin müsâdere edildiği ağleb ihtimaldir. Hüseyin Paşa'nın Hasan Bey isminde bir oğlu kalmıştır.

SALİH PAŞA

Balıkesir'in Sahn-ı Hisar Mahallesi'nden olup ümerâdandır. 1107 senesi rebîü'l- âhirinde Tekke Sancağı'nda mutasarrıflık ibtidâ. Salih Paşa; bir hayli mutasarrıflıklarda hizmet ettikten sonra Ankara Sancağı'na mutasarrıf olmuş ve oradan 1114 senesinde memleketi olan Karesi mutasarrıflığına nakledilip 1115 senesinde infisâl etmiştir. Salih Paşa'nın târih- vefâtı bilinemedi.

Ayazmendin Ayvalık'a civar köylülerinden olan İsmâ'il Paşa; Mustafa Ağa isminde eşraftan birinin oğludur. Kapıcıbaşılık rütbesiyle 1248 senesinde Midilli Nâzırlığı'nda bulunmuş ve bir hayli müddet kaymakamlıklarda gezerek 1273 senesinde mîr-i mîran rütbesiyle Midilli Sancağı kaymakamlığında hizmet etmiştir *.İsmâil Paşa'nın vefâtı 1280 târihindedir.

ÂLİŞAN BEY

Ricâl-i devletten olup Balıkesirli'dir. Babası eşraftan Hüseyin Bey isminde bir zâttır. Âlişân Bey Divriği ve Arapgîr Sancak beyliklerinde bulunup 1099'da meşhur Avusturya Seferi münâsebetiyle Karesi'den harbe asker sevkine memur oldu. 1100 senesi Receb'inde Ayazmend kazâsına tâbi Çandarlı Körfezi ve o havâli sâhil muhafızlığına ta'yin edildi. Âlişan Bey 1106 senesinde Karesi'de Beytü'l-mâl emîni olarak bulundu. Mûma-ileyh îfâ-yı hacdan sonra 1113 senesinde vefât etmiştir. Meşhur İlyas Paşa'nın kerîmesi Hatice Hanım ilk zevci Sinan Paşa'nın vefâtından sonra Âlişan Bey ile izdivâç eyledi. Bu hanımdan Âlişan Bey'in İsmâil ve

* Tanzîmat'tan sonraki Mülkiye Teşkîlâtında kaymakamlıklarla idâre edilen sancaklar bir vilâyete merbut sancaklar olup doğrudan doğruya idâre edilenler ise müstakil sancaktır.

Fâtıma isimlerinde iki çocuğu vardır. Bunlardan İsmâil Bey, Rahime isminde bir kız evlat bırakarak babasından evvel vefât etmiştir. Fâtıma Hanım'ın evkâfı vardır. Âlişan Bey Balıkesir'de Hüsâmeddin evkâfının mütvellisi imiş.

OSMAN EFENDİ

Balıkesirli'dir. Tahsilden sonra kalemden tefeyyüz ederek sadr-ı esbak meşhur Râgıp Mehmed Paşa'nın kapıcılar kethüdâsı oldu. Paşa'nın sadrâzamlığı zamanında ve 1174 senesi zilkadesinde hâcegân rütbesiyle Sâlihâ Sultan kethüdâlığına ta'yin edilip 1175 târihinde mevkûfâtî me'mûriyetine geçti. Osman Efendi bu vazîfede iken 1179 târihinde vefât etti; İstanbul'da Süleymâniye'de Cenderecizâde Kabristanı'nda medfundur. Osman Efendinin oğlu Ahmed Reşit Efendi de mühim mevki' işgâl etmiş ricâl-i devlettendi. Bâb-ı Âlî'den yetişerek 1222'de ikinci tezkireci ve iki sene sonra birinci tezkîreci oldu. Reşit Efendi buradan az zaman sonra Çavuşbaşı [adliye vekili] ve daha sonra ordunun harpte bulunmasına mebnî 1225 senesinde rikâb-ı hümâyun kethüdâsı ta'yîn edildi. Reşit Efendi son me'mûriyeti senesi zilkade ayında vefât ederek Süleymâniye Cami' civarında babasının yanına defnedildi. Mümâ ileyh bulunduğu hizmetlerde muvaffak olarak i'timât kazanmış müdebbir ve değerli ricâldendi.

OSMAN PAŞA

Balıkesirli'dir. Voyvodalıkla nüfûz ve i'tibâr kazanıp 1145 senesi içinde mîr-i mîrânlık rütbesiyle Mamallı Ömer Paşazâde Osman Paşa'nın yerine Karesi ve Çermen mutasarrıfı olmuş, Karesi ve civarındaki eşkiyânın tenkîli vazifesi kendisine tevdi' edilmiştir. Osman Paşa eşkiyâ ta'kibi sebebiyle fazlaca teâdîye başlamış olduğundan vâkı'dan şikâyet üzerine 1147 rabiü'l-evvelinde azledilmiştir. Osman Paşa bundan sonra çok yaşamayıp azl senesi cemâdiye'l-evvelinde vefât etti.

‘İZZET PAŞA

Mehmet İzzet Paşa, Girîdîzâde Mehmet Paşa’nın ortanca oğludur. Babasının 1270 Kırım Seferi’nde, Tuna Boyu Muhârebeleri’nde göstermiş olduğu gayret ve fedâkârlığa binâen kardeşi Mustafa Rif‘at Paşa ile berâber binbaşı rütbesiyle pederine yaver olmuştur. Girîdîzâde Mehmed Paşa’nın şehâdetinde her iki kardeş fünûn-ı askeriyye’yi tahsil için Harbiye Mektebi’ne girerek ikmâl ettiler. İzzet Paşa erkâı harp sınıfına devâm ederek diploma aldı.

Müşârü’n-ileyh muhtelif mühim işlerde bulundu. Feriklikle Vidin kumandanlığında bulunup 1269 senesinde vüzarâtla altıncı ordu müşîri oldu. 1299 târihinde Yemen Vâlisi ve yedinci ordu müşîri olan İzzet Paşa 1301 senesinde orada vefât etti.

İzzet Paşa zengin olup zamanının usûl-ı askerîsine iyiden iyi vâkıf idi. Muhyiddin ve Şemsettin Bey isimlerinde iki oğlu vardır. Bunlardan Muhyiddin Bey Yunan işgâli zamanında Balıkesir Belediye Reisliği ile mutasarrıf vekâletinde bulunmuş ve Yunan âmâline hizmet ettiği için istirdâd-ı mes‘ûdî müteâkip Yunanistan’a firâr etmiştir.

Girîdîzâde Mehmed Paşa’nın küçük oğlu Ali Paşa 1337 senesinde vefât etti. Kabri Balıkesir’de Halalca Köyü’nde Cum‘a Camii hatırasındadır. Vefâtına üdebâdan Rûhî Nâci Bey:

“Mücevherdir bu târih zam idersen (bir)
Girîdîzâde dünyadan sefer kıldı”

târihini söylemiştir. Ali Paşa 1262 tevellütlüdür. Kaymakamlıkta, meclis idâre azâlığında, reji müdürlüğünde bulundu. Mahdûmu Seyfeddin Bey’dir:

ALİ HAYDAR PAŞA (Yakalı)

Değerli ricâl-i askeriyyeden olup 1235 senesinde Balıkesir’in Bigadiç nâhiyesinde doğdu. Babası nâhiye eşrâfından Alaaddin Ağa’dır.

Askerî mektebinde tahsilden sonra 1264 senesinde yüzbaşılıkla erkân-ı harp diploması aldı. Tedrîcen tefeyyüz ederek 1281 senesinde ordu miralayı olarak muhtelif memûriyetlerde bulundu. Bir müddet sonra livâlığa terfî eden Ali Haydar Paşa az zaman geçince ferik oldu.

Ali Haydar Paşa 1289 cemâziye'l-evvelinde Dâr-ı Şûrâ-yı askerî reisi oldu ve 1291 senesinde İşkodra Vâliliği'ne ta'yin edildi.

Ali Paşa 95 senesinde İşkodra'da fücâeten vefât etti. Müşârün-i ileyh muktedir ve müdebbir ricâl-i askeriyyedendir. Yakalı gömlek giymesi bu lakapla tanınmasına sebep olmuştur. Bigadiç'te yakalığa kola denildiği ve Ali Haydar Paşa da kolalı ekli yakalık taktığından hemşehrileri arasında Kolalı Ali Paşa diye ma'ruftur.

Ali Paşa merhum tesâhup, ilti, iltimâs ve iltizâs ve iltizâm bilmez müstakim ve hüsn-i idâreli idi.

Bigadiç'te bir çok âsâr-ı hayriyye vücûda getirmiş ve Bigadiç voyvodalığında bulunarak 1228 târihinde vefât etmiş olan İsmâil Ağa'yı da zikretmek vicdânî vazîfe icâbıdır. Bu zât iki câmi' , bir mektep , Balıkesir'in Tepecik Köyü'nde bir câmî' ve Sındırgı'nın Taşköyü'nde kezâ bir câmi' yaptırdığı gibi Bigadiç'e su getirerek kasabada yedi çeşme inşâ ettirmiştir ve Simav Çayı üzerinde iki köprü vücûda getirmiş ve memlekete nâfî' ve hayırlı işlere hasr-ı vakt ile hizmet etmiştir .

MEHMED SAİD GÂLİB PAŞA

Balıkesir'in Paşa Câmii hâtırasında medfûn olan sadr-ı esbâk Mehmed Said Galib Paşa sadâret mektûbî baş halîfesi iken 1188 târihinde vefât eden Ahmed Said Efendinin oğlu olup 1177 târihinde İstanbul'da doğdu ve on yaşında öksüz kaldı .

O sırada pederine halef olan fâzıl ve kadir-şinas ricâl-i devletten Abdullah Berî Efendi[1] Gâlip Efendinin tahsil ve terbiyesine itîna ederek mektûbî odasına devâmını temîn etti .

Gâlip Efendi yirmi beş yaşına kadar mektûbî kalemine devam ile kitâbet ve inşâda kâbiliyetini gösterip âmirlerinin tevcîhini kazandı ve 1202 seferinde ordu emrinde istihdâm edilip hâcegân rütbesine terfi' etti ; 1205 'te Rusya ile yapılan mütârekede meclis mükâleme kâtipliğini îfâ ve 1210'da halife oldu . Galip Efendinin bu me'mûriyeti esnâsında müteneffizân-ı ricâlden İbrâhim Kethüdâ'nın mahmîsi Refik

---

[1] Abdullah Berî Efendi iyi tahsil görmüş , reisü'l-küttâb , kethüdâ-yı sadr-ı 'Ali tevkîi hizmetlerinde bulunmuş ve (1212) 'de vefât etmiştir . Berî Efendi , Galib Efendi ve emsâli müsteid gençleri himâye ederek devlete güzîde bir hayli ricâl yetiştirmiştir .

Efendi baş halifeliğe getirilmek istendiğinde 1211 senesi tevcîhatında Gâlip Efendi Cebeciler kâtibi ve Selîm-i Sâlisin en nüfûzlu adamlarından vâlide kethüdâsı Yusuf Ağa'nın himâyesiyle âmedcilik hizmetiyle kayırıldı ve iki defa da silahdarlık kitâbeti memurluğu ilâve edildi .

Gâlip Efendi beş sene kadar âmedcilikte kaldı . 1216'da Mısır mükâlemesini tanzîm ve bazı mu'âhedâtın akti zımnında Fransa'ya gönderildi . Avdetinde büyük tezkireci oldu ve 1221'de Vâsıf Efendinin yerine reisü'l-küttâb = hâriciye vekâleti tevcîhi ile ricâl-i mühimme arasına girdi .

Mûmâ-ileyhin yeni vazîfesi Eflak , Boğdan meselesine tesâdüf etmişti. Devlet o zaman Fransa ve Napolyon politikasını tâkip ediyordu . Fransa sefîri Sebastiyâni'nin sâbık reisü'l-küttâb Vâsıf Efendiyi iğfâli üzerine Eflak ve Boğdan beyleri azledilerek keyfiyet Kaynarca Muâhedesi mûcibince Rusya devletine bildirilmiş ve bunun üzerine Rusya elçisi bâb-ı âliye gelerek ricâl-i devleti tahkîr eylemişti İşte Gâlip Efendi bu vak'ayı müte'âkip Rusya ile münâsebet-i siyâsînin gergileştiği bir zamanda reis olduğundan ve devlet dâhili gavâil ile uğraşarak hâricen sızıltı çıkartmak istemediğinden çâr-nâ-çâr Rusya'ya mümâşât olunarak yine eski Eflak ve Boğdan beyleri vazîfelerine i'âde edildi . Mamâfih bu hâl Fransa elinde âlet olan devletin , Fransa düşmanı olan Rusya ile çarpışmasının yine önüne geçemedi . Ruslar bizi Fransızlar'dan ayırmak istiyorlardı .

1222 senesinde hududu tecâvüz eden Rusya'ya ilân-ı harp edildi. Ordu Rusya üzerine hareket ettiğinden reisü'l-küttâb Gâlip Efendi de bi't-tabi' beraber gitti. Ruslar ilk darbeyi Silistre'de Alemdar Mustafa Paşa'nın adamlarından Pehlivan Ağa'dan yedikleri için biraz burunları kırılmıştı . Tam bu sırada İstanbul'da irticâ vukûa gelerek Selîm-i Sâlis hal' ve Dördüncü Mustafa pâdişah olmuştu . Bu vukûatı haber alan ve zâten bozuk olan ordu zaptedilmez bir hâle geldi. Orduda bulunan ricâl-i devletten bâzıları Sultan Selim ve Nizâm-ı Cedit taraftârı olduklarından hayatları tehlikede idi. Bu zümreden olan kethüdâ sadr-ı a'zâm Âli Refik Efendi ile reisü'l-küttab Gâlip Efendi kendilerinin idamları hakkında sadr-ı a'zâma hatt-ı hümâyun geldiğini duymuş olduklarından ansızın nehir târikiyle ordudan savuşarak Rusçuk'ta bulunan Alemdar Mustafa Paşa'nın

himâyesine ilticâ ettiler. Adedi beş olan Rusçuk Yârâni[1] tarafından Alemdar'ın hamiyeti tahrîk edilerek Selîm-i Sâlis'in tekrar iclâsı çâreleri görüşüldü .

Bu esnâda Rusya ile mütâreke akdedileceğinden , Alemdar nezdine firârından dolayı riyâsetten azledilmiş olan Gâlip Efendi nişancı ta'yin edildi . Mütârekeyi imzâladı . Rusçuk Yârân'nın en faal azâsından olan Gâlip Efendi Selîm-i Sâlis'in tekrâr saltanata gelmesi için gerek Rusçuk ve gerek Edirne'de çalıştı . Ve mütârekenin akabinde orduya gelerek ikinci defa reisü'l-küttab oldu 1222 Zilhicce .

Gâlip Efendi bu defa 1226 senesine kadar bu hizmette kaldı. Rusçuk yârânından olmasına binaen Alemdar vakasında diğer rüfekâsı gibi yeniçeriler katli için ayak direttiler ise de sudûr-ı ulemâ: "İdâre-i umûr-ı devlet muhavvel-i uhde-i ricâl-i devlettir ; onların fuktânı müsâlih-i mülkiyeye mûris iğtişâş u perîşânî olur . Ez-cümle Gâlip Efendi müzâyâ-yı serâir-i devleti ârif ve ahkâmı ahud u şurûta vakıf bir zât olup der-dest olan Rusya mükâlemâti onun ma'rifetiyle icrâ olunuyor ; bu sûretle cümlesini imhâ etmek münâfi-i dâvâ-yı sadâkâttır. Sözleriyle her an ölüme intizâr eden Galip Efendiyi güç hal ile kurtarabilmişlerdi.

Galip Efendi 1223 sonlarında Ruslar ile Yaş'ta yapılacak müsâlahaya murahhas-ı evvel olarak ta'yin edilip gönderilmiş, fakat Ruslar'ın teklîfâtı pek ağır olduğundan avdet etmişti.

Galip Efendi 1226 senesi ortalarında sadr-ı âzam kethüdâsı oldu. Devam eden Rusya muharebesinde ordumuz her tarafta mağlup oluyordu. Rusçuk civarında bulunan esas kuvvetin inhizâmı üzerine Yerköy'de yapılacak müsâlahaya murahhas-ı evvel olarak yine Galip Efendi gönderildi. Yerköy'de de on üç mükâleme oldu. Fakat bundan bir netice hasıl olamayarak galip gelen Rusya'nın teklifâtı karşısında Sultan Mahmud-ı Sâni harbe karar verdiğinden az kalsın yine harp baş

[1] Târihte Rusçuk Yârân'ı diye şöhret bulan ricâl-i devlet beş zâttır . Bunlar da: (Gâlip , Refik , Behiç , Tahsin , Râmiz) Efendilerdir ki Gâlip Efendiden mâadası maktûlen vefat etmişlerdir . [Cevdet Târihi (C. 9 , s. 46 , Matbaa-i Âmire tab'ı]

gösterecekti[1]. Bereket ki Ruslar da müşkil vaziyette idiler. Napolyon Ruslar'a harbe hazırlanıyordu ve bundan başka Rusya Avusturya'dan korkuyordu. Çar birinci Aleksandır ordu kumandanı Kutozof'a bir an evvel sulh yapmasını vatan nâmına teklif ediyordu. Nihayet Galip Efendi 1227 cemâziye'l- evvelinde Bükreş'te musâlahayı imzalayarak Şumnu'ya avdet eyledi ve 29'da ordunun İstanbul'a girdiği zaman da üçüncü defa reisülküttap oldu. Bu defaki vazifesi üç buçuk ay devam etti. Cevdet Târihi'nin Şâni-zâde Târihi'nden nakline göre Galip Efendi ya meşrebinin mizâc-ı şâhâneye muhâlif olmasından veyahut da Cevdet Paşa'nın da kaydettiği gibi müsteşâr-ı saltanat olan Hâlet Efendinin mizâcınamuhâlefetle beraber Hâlet Efendiye rakip olabilecek kudrette bulunmasından dolayı bir vesile ile riyâsetten azledilerek Kütahya'ya nefyedildi 1229 Recep. Galip Efendi bir ay kadar Kütahya'da oturdu. Şaban ayı içinde affedilerek talep ve arzusuna mebni vezirlik rütbesiyle Bolu ve Viranşehir Sancakları bir vilâyet addedilip uhdesine verildi. Beş altı ay sonra Sivas Vâlisi oldu, iki sene sonra tenzîlen Niğde ve Yenişehir Sancakları tevcih kılındı ve 26 târihinde bazı münâfeseye binâen vezâreti ref edilerek Konya'ya nefyedildi.38 senesinde Galip Paşa'nın vezirliği iâde edilip Bozok ve Kayseri Vâliliği'ne altı yedi ay geçmeden 1239 rebiü'l-âhirinde Silahdar Ali Paşa'nın yerine sadârete getirildi.

Galip Paşa'nın sadâreti Mora'da Rum isyânına tesâdüf etmişti. Daha doğrusu devletçe Paşa'nın terübesinden istifâde edilerek Mora meselesinin hal ve tesviyesi için Galip Paşa sadârete getirilmişti.

Dâhilen ve hâricen mu'âvenet gören Mora Rumlar'ı askerimize taraf taraf galebe ederek yarımadayı ellerine almışlardı. Mora üzerine ta'yin edilen kumandanlarımız iktidarsızlıklarına inzimam eden askerin serkeşliği ve parasızlıktan dolayı hiçbir iş görememişlerdi.

Galip Paşa büyük bir kıyâsetle bu müzmin ve korkunç meseleyi Mısır Vâlisi Mehmet Ali Paşa'nın başına doladı.Mora eyâleti salâhiyet-i vâsia ile Mehmet Ali Paşa-zâde İbrahim Paşa'ya verildi ve

---

[1] Galip Efendi taraf-ı saltanattan gönderilen mahrem-i ta'lîmât-ı seniyye üzerine İsmail vekili kazâları ve Bucak arazisi devlet-i aliyyede kalmak üzere Prut Nehri'nden kıt'a hudûda muvaffak olunduğu takdîrde Rusya cenâlı ile bazı rüfekâsına iki bin kese akçe va'd etmiş ve keyfiyet tevîcen Petersburg'a yazılmış ise de oraca kabul edilmemiştir.

isyan da birkaç hafta içinde bertaraf oldu[1]. Galip Paşa sadâreti zamanında bâb-ı âlinin Avrupalılar'la olan münâsebetini iyice tanzim edildiği gibi Hâlet Efendinin seyyiâtıyla küskün olan Mehmet Ali Paşa'yı da taraf-ı devlete celb ve bu muvaffakiyetlerine binâen padişahın teveccühünü kazandı. Bilâ istiklâl sadr-ı a'zam olan Galip Paşa o zaman darphâne nâzırı olan ve her işe burnunu sokarak Hâlet Efendi gibi nefs-i mütekellim-i vahde olmak isteyen Hüsni Bey ile geçinemedi; Hüsni Bey'i tersâne emânetiyle kurb-ı saltanattan uzaklaştırdı.

Galip Paşa'nın nüfûzunu çekemeyenler güyâ konağında, adamlarından Şeref Molla ile Esad Efendi ricâl-i devlet hakkında tefevvühâtta bulunuyorlar denilerek saraya verilen jurnal üzerine bu zevât nefyedildiler. Bu hal Galip Paşa'nın sadâretten intisâlinin mukaddimesi idi. Biraz sonra Cebeci efrâdı ağalarını istemedikleri için arbede çıkardıklarından bu da paşanın azli için bir bahane teşkil etti. Galip Paşa; 1240 senesi ibtidâsında azl ve vezâreti ref' edilerek Gelibolu'ya nefyedildi. Fakat asıl Galip Paşa'nın infisâline sebep yeniçeri ocağının ilgâsına dair padişahla olan muhâveresi imiş. Vaka-i infisâl şudur:

Sultan Mahmud yeniçerileri ortadan kaldırmak için çâre arıyor ve bu sebeple sadr-ı azam değiştirip duruyordu.Rivâyete nazaran padişahın emelini Galip Paşa sezmiş ve hatta "bu maddenin icrâsı mümkündür ve buna teşebbüsten evvel yeniçeri müteneffizleri mîr-i mîrânlık veya diğer vesîle ile taşraya gönderilmelidir . Ağa Paşa dahi bu işte kullanılabilir fakat bunun icrâsı Benderli gibi ciddî ve pek gözlü bir zâtın sadârette bulunmasına mütevakkaftır . Kulunuz gibi kâtiplikten gelme bir sadrâzamın işi değildir ." demiş olduğu mevsuktur ki [2] yeniçeri ocağının itfâsı da kendisine halef olan teveccüh gerdesi Benderli Selim Mehmed Paşa zamanında olmuştur .

Gâlip Paşa altı ay kadar Gelibolu'da ikâmet ettikten sonra garip bir mesele sebebiyle menfâsı Manisa'ya tahvîl edildi . Şöyle ki:

Mahmut Paşa çarşısı civârında tahtahânede sâkin-i seyyâhîyn'den Halepli bir müteşeyh bazı ricâl-i devleti tarafına celbederek güyâ fitne çıkarmaya teşebbüs etmiş ve duyularak

---

[1] Avrupa'nın parmağıyla olan iftirak mâlumdur.
[2] Cevdet Târihi (c. 12 s. 114)

taraftarlarıyla birlikte idâm edilmiş . Bu remmâlin evrâkı arasında sadr-ı sâbık Gâlip Paşa'nın atıyye ile göndermiş olduğu bir tezkire zuhûr ettiğinden ve Galip Paşa'nın her ne kadar efkâr-ı fâside ashâbından olmadığı muhakkak ise de bu remmâlin evrâkı arasında mektubunun zuhûr etmesi infiâli mûcib olmuş ve menfâsının tebdîline sebebiyet vermiş[1].

Gâlip Paşa gibi değerli ve müdebbir bir vezirin uzun müddet menkûb kalması muvâfık olmadığı her nasılsa düşünülerek Manisa'ya vüsûlundan evvel vüzerâtının ibkâsıyla Rauf Paşa'nın yerine Erzurum eyâletiyle şark seraskerliği tevcîhi muvâfık görüldü 1240 Receb . Gâlip Paşa üç seneden ziyâde Erzurum vâliliğinde kaldı hüsn-i idâresiyle hem ahâlinin ve hem merkez-i hükûmetin itikat ve teveccühünü kazandı . Husûsiyle halk kendisini çok sever ve hürmet ederdi .

1244 senesinde Nevarin vak'asını müteâkip Rusya Çarı Nikola devlete ilân-ı harp etmişti. Yeniçeri ocağı birkaç sene evvel söndürülmüş , donanmamız Nevarin vak'asında mahvolmuştu. Ruslar bir taraftan Tuna'dan diğer taraftan Kafkasya'dan memleketimize saldırdılar . Kafkasya'dan olan hücûma Gâlip Paşa ma'ruz kaldı . Ruslar Kars'ı muhâsara etmişlerdi . Gâlip Paşa tâkat-ı beşerin yettiği derecede müdâfaaya itina ile Kars'ın esbâb-ı takviye ve istihkâmına ve Erzurum'dan mühimmât ve topçu irsâline sarf-ı gayretle on bin kadar askeri Kars'ta biriktirmiş idi[2]. Bir kaç muhârebeden sonra bazı hâinlerin ihânetiyle Ruslar Kars'ı kolaylıkla ele geçirdiler .

Kars'ın sükûtunu müteâkip Gâlip Paşa meseleyi merkez-i hükûmete bildirerek mu'âvenet talep etti ve bu takdim ettiği raporun kenarına hatt-ı destiyle " Rusyalı'nın bu gidişle tecâvüzü müşkülâtı mûcib ve esbâb-ı mukâvemet mefkûd olduğundan vesâit-i münâsebe tedârikiyle müsâlahaya teşebbüs lüzûmunu ihtar ederim ." ibâresini yazmıştı[3]. Bu rapor Meclis-i Vükelâda okunarak Gâlip Paşa'nın mütâlaası cebânetinden ve iş bilmediğinden neş'et etmiştir yollu sözlerden sonra Paşa'nın mütâlaa ve raporu meclis-i vükelâ kararıyla pâdişaha arz edildi ve derhal Gâlip Paşa 1244 Cumâde'l-âhir'inde azl , emvâli müsâdere ve vezâreti ref edilerek Gelibolu'ya nefy ve orada

---

[1] Cevdet Târihi (c. 12 s. 114)

[2] Lutfi Târihi (c. 2 . s. 74)

[3] Lutfi Târihi (c. 2 . s. 76)

sadr-ı sâbık Selim Mehmed Paşa'nın menfî bulunmasına mebnî tahvîlen Balıkesir'de ikâmete memur edildi . Gâlip Paşa ; hayr-hâhâne teklifine karşı vâki' muameleden pek ziyâde müteessir oldu . Balıkesir'e vüsûlünü müteâkıp kederinden altmış sekiz yaşında vefât etti 1245.

Kabri Zağnos Paşa Câmii hazîresindedir . Kabir taşı 1266 senesinde dikilmiş ve yazısını ta'lik olarak Seyyid Mâlik isminde bir hattat yazmıştır .

Seng-i kabri şudur:

[Asâf Efham , âdil muhibb-i ehli'llah Âgâh-ı dil

Sadr-ı esbâk felâtun , revnâk cennetmekân behişt âşîyân

Âşiyân-ı merhûm ve mağfûr Es-Seyyid Gâlib Paşa hazretlerinin rûh-ı şerifleri içün-1245]

Lutfî Tārihi'nin rivâyetine göre Rusya'ya ilân-ı harp edilmezden evvel tecrübe-dîde olan Galip Paşa'nın fikri sorulmuş o da verdiği cevapta kavga sırası olmayıp nizāmāt-ı dāhiliye ve askeriyeyi ilerletmek farîzasını ileri sürmüş.

Gâlib Mehmed Sâid Paşa merhum, siyâset-i düveliyyeye vâkıf, nüfûz-ı nazar sahibi, müdekkik ricāl-i ma'rûfeden olup kudret-i kalemiyesi fevkalâde idi. Kısa boylu vechen güzel olan Galib Paşa mu'āhedat ve mesāil-i muazzelede daima vākıfāne hareket etmiş hayāt-ı memuriyeti sâdıkâne ve afîfâne geçmiştir.

Galib Paşa Kütahya'da menfî iken muhibb-i tarîkat olmasına mebnî mevlevî veya kādri tekkesine, şeyhlerin ikāmeti için hāne vakfetmiştir. Paşa; İstanbul'da Kasım Çavuş Mescidi'ni de müceddiden tamir ettirmiştir.

Galib Paşa'nın vezāretinden sonraki hayatı iyi geçmemiş, kudretini çekemeyen rakiplerinin sillesiyle bir yerde dikiş tutturamamıştır. Bu hal içinde dāima zaruret çeken ve borç içinde kalan bedbaht vezir borçlarını ödeyemeyecek bir hale gelmiştir. Hatta vefātında muhallefātı esmân-ı borcunun üçte birine bile kifāyet etmemiştir.

Galib Paşa tab'an halim, terbiyeli, sehâ ve pek kerim idi. Hiç evlādı olmadı. Müşâru'n-ileyh Bolu ve Viranşehir Sancaklarına memur iken Viranşehirde bir iş için devlete yazdığı tahrirâtında Viranşehir isminden elif harfini kaldırarak Virenşehir yazar. Muhābere neticesinde aynı kelimenin elifsiz yazıldığı tekrar eder, bu

meselenin sebebi bilāhire İstanbul'a sadāretle gelince kendisinde sorulur. Merhum "Eğerçi zebanzedî Viranşehir'dir. Ancak orada tuz, ekmek yediğimden viran demeğe hamiyetim razı olmadı" der[1].

Galib Paşa'nın tabiat-i şi'riyesi de vardı. Fakat devlet meşgalesi şiirle iştigale meydan bırakmadığından mevcud eş'ârı ancak birkaç gazelden ibaret kalmıştır.

Tiz gelse devamı olamaz devlet-i dehrin
Yok lezzeti vaslın olıcak hecr ü mihensiz

beyti merhumundur. Bu gazelin tamamı Fatin Efendi Tezkiresi'ndedir.

MEHMED PAŞA [Ma'rif-zade]

Bayezid-i Sani'nin hocası Ma'rifzade Sinan Efendinin oğludur, Hocazâdelikle tanılır idi. Babası Hoca Sinan Efendiye Sultan Bayezid Çayırhisar, Üçpınar, ve Marmara karyeleri hasılatını vermiş Sinan Efendi de bunları 891 târihli vakfiye ile Balıkesir'de yaptırmış olduğu Orta Camii ve Medresesi denilen namına mensup cami' ve medresesine vakfederek oğullarını mütevelli koymuştur.

Mehmed Paşa zamanın ulemasından tahsilden sonra müderris oldu. İstanbul'da Kalenderhane, Edirne'de Üçşerefeli Medreseleri'nde ders okuttu. Daha genç iken fart-ı zekasıyla Yavuz Sultan Selim'in nazar-ı takdîrini celbeylediğinden 920 senesinde Taci'zade Ca'fer Çelebi'nin kazaskerliğe nakline binaen onun yerine nişancı oldu ve uhdesine vezirlik rütbesi de verildi.

İsabet-i re'yi ve kudret-i ilmiye ve kalemiyesi ve nabz aşinalığı ile tanılan Mehmed Paşa'nın sedarete gelmesi bile melhuzdu. Pek genç yaşında 923 târihinde vefat etti. Akil, müdebbir, şeci' ve tabiat-ı şi'riyeye malikti. Mısır Seferi için vaki müzakerede teşci' ve

[1] (Esvât-ı sudûr : Mehmed Memduh Paşa) Memduh Paşa esbak dahiliye nazırı olup Mazlum Paşa'nın oğludur. Esvât-ı sudûrdan başka (Mirat-i şüûnat) (Miftah-ı Yemen) (Tasfir-i Hal, Tenvir-i İstikbal) mecmua-i eşarı matbudur. Fazıl ve kudret-i kalemiye sahibi idi. Muammerinden olup geçenlerde 340 Martı sonunda vefat ile Çarşamba'da İsmet Efendi dergahına defnedildi.

teşviki mütezemmin söz söyleyerek Yavuz'un izdiyâd-ı teveccühüne nâil olmuş ve müsâhipleri meyânına girmişti[1].

Marif-zâde Mehmed Paşa'nın şiirlerini elde edemedik Şakayık'ta Fatih'in Uzun Hasan'ı mağlup etmesinden dolayı Arapça bir târihi vardır. Kendisi o devri idrak etmemiş olduğundan sonradan bi'l-münasebe yazmış olacak:

Gavs-ı dini'l Mustafa Sultan Mehemmed bin Murad
Selli seyfü'l-hakkı li'l-kahri ale'l-hasmi'l gavâ
An lisâni'l-kalbi min gaybi cera târihuhü
Dâme Mansûren bi avnillehi ve'l-hükmi ve'l-kuvâ

MEHMED PAŞA [Girîdî-zâde]

Bin târihlerinden itibaren silsile-nameleri muharrer olan Girîdî-zâdeler Balıkesirli olup eski ve asil bir Türk ailesine mensupturlar. Bunlardan Hacı Abdullah Bey 1081, Seyyid Ahmed Bey 1132 mütesellim iken maktul olan Hacı Süleyman Ağa 1160[2] ve oğlu Hanya ve Balıkesir müsellimliğinde bulunan Çakır Mehmed Ağa denilen Seyyid Mehmed Ağa 1215'te onun oğlu maktül Süleyman Ağa 1228 târihinde vefat etmişlerdir. Bu aileden Hacı Süleyman ve Seyyid Mehmed Ağaların Girit'in Hanya Sancağı'nda mütesellimlik etmeleri Girîdî-zâdelik ile iştiharlarına sebep olmuştur.

---

[1]Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi için vükela ve ricalin re'yini sormak üzere bir meclis aktetmişti, kimi Mısır'a gitmemeğe kimisi Acem seferine gitmeğe padişahı imale etmek istediler Padişahın fikrini anlayan Mehmed Paşa'nın "bize lazım olan bed-hah devlet olana taziyane-i tîg ile let vurmaktır" yollu mütalaası padişahın zamirine muvafık düşmüş ve padişah da "bizim dahi makbul ve muhtarımız bu idi" diyerek Vezir Mehmed Paşa'ya ibraz-ı teveccüh ile diğer vukelasına itab eylemiştir. (Tacu't-Tevarih c 2 s 227)

[2] Bu Hacı Süleyman Ağa'nın Seyyid Mehmed Ağa'dan başka Hanya mütesellimi olup Balıkesir nakibü'l-eşraf memuriyetinde bulunan Seyyid İsmâil ve 1225 de Balıkesir mütesellimi iken vefat eden Seyyid Ahmed namında iki oğlu daha vardır. İsmâil Ağa (1180) veya (1181) senelerinde Balıkesir'in Halalca karyesinde bir cami yaptırmıştır. Girîdî-zâde ailesinin Halalca Köyü'de çiftliği vardır

Girîdî-zâde Mehmed Paşa'nın babası maktûlen fevt olan Hacı Süleyman Ağa'dır[1] Süleyman Ağa ailevi nüfûzlarına binâen Balıkesir'in derebeyi olmuş ve hükûmetin evâmirine itaat etmeyerek serkeşane hareketine binaen bir takrip ele geçirilerek 1228'de katledilmiştir. Babasının katli üzerine oğlu Mehmed Bey hapsedildi.

Mehmed Bey fırsat bulup mahpesten kaçarak Manisa'da Kara Osmanoğlu'na iltica etmiş ve alâ rivayetin oradan da İstanbul'a gelerek Rüstem Paşa Medresesi'nde talebe sıfatıyla saklanmış ve 1244 senesi Rusya harbinde Balıkesir başıbozuk efradına sergerde olarak İstanbul'a geldiğinde Sultan Mahmûd'un manzurı olduğundan silahşörlük rütbesiyle taltif edilmiştir.

Girîdî-zâde'nin 1244 seferinde cansiperane hüsn-i hizmeti görüldü.

Ruslar Varna'yı muhasara etmişlerdi. Varna tarafı hâiz-i ehemniyet görülmekle Şumnu'da' Ömer Paşa maiyetiyle Varna üzerine dört tabur asakir-i mansure ve beş bin kadar sunuf-ı saire efradı sevk edilmiş ve bu meyanda Balıkesirli Silahşör Mehmed Ağa da gönderilmişti.

Harpte hayatını istihkar eden Mehmed Ağa derme çatma iki yüz süvari ve yüz elli piyade ile Rusya'nın derviş derbendindeki tabyasına hücum etti. İnzibatını temin ettiği bir avuç askerle üç saat Ruslar'la çarpışıp düşmanı mağlup ederek tabyayı zapt ile mal ganimet aldı. Bu hal temadi-i mağlubiyetten dolayı me'yus olan ordu erkanının kuvve-i maneviyelerini düzeltti ve hizmetine mükâfeten Mehmed Ağa'ya Balıkesir mütesellimliği verildi.

---

[1] Hacı Süleyman Ağa memleketin en nufuzlu şahsiyetlerinden bulunduğu için mütesellimlikten sonra da yine sözünün mesmul olması için hükûmetin za'fından bi'l-istifade başına bir takım adamlar toplayarak hükûmet işlerine müdaheleye kadar cüret göstermiş ve (1224) Rus Harbinde üç yüz kadar maiyeti ile sefere memur olduğu halde gitmeyerek serkeşlikte devam etmiş ve müteaddit defalar harbe gitmesi için gelen emirlere itaat etmedikten başka Balıkesir kazasından sefer bahanesiyle elli bin kuruş zimmetine geçirip başına topladığı eşhas ile (bana mütesellimlik geldi) diye halkı iğfal ettiği ahalinin şikayetlerinden anlaşılarak hesabının rüyeti için emir verilmiş ve o târihlerde a'yan ve mütegalebeye karşı ses çıkaramayan Sultan Mahmûd harpten sonra fırsatını bularak Bursa Vâlisi'nin şikayeti ile Süleyman Ağa'yı katlettirmiştir. Ser maktu'ı İstanbul'da Karaca Ahmed'te Garipler Mezarlığı'ndadır

Mehmed Ağa bu harpte Tuna boyunda da fedakarlık gösterdi. Ruslar Niğbolu hizasındaki, yeni kaleleri, tarafımızdan mu'avenet edilmemesi yüzünden zapt ile muhafızı mîr-i mîran İbrahim Paşa'yı esir etmişlerdi. Bu hususta Cebbar-zâde Celaleddin Paşa'nın ehliyetsizliği görüldüğünden azl ve vezâreti ref' edilerek Tekfur Dağı'na nefy ve yerine Niğbolu muhafızlığına Balıkesir mütesellimi olup orada bulunan Girîdî-zâde Mehmed Ağa mîr-i mîranlık rütbesi ve yüz bin kuruş atıyye ve Maraş eyâleti tevcîhiyle ta'yin kılındı 1244.

Maraş mutasarrıflığı ile Niğbolu muhafızı olan Girîdî-zâde Mehmed Paşa Lutfi Târihi'nin kaydı üzre "gözünü budaktan sakınmaz cesur bir merd-i bahadır" olduğundan memleketin tarafına metanet vermiş olan Rusya ordusuna karşı mevcut maiyetiyle Tuna'yı geçerek Rus fırka-i askeriyesini dağıtmış ve tabyalarına kadar girerek bir top ve beş on esir ile yine Niğbolu tarafına avdet eylemiştir.

1245 senesi Seferi'nin on dördünde Mehmed Paşa kılle-i cedid tabyası i'malatını görmek için Tuna'nın karşı sahilene geçmişti. Bunu haber alan Ruslar eski kaleden hücum etmiş olduklarından Mehmed Paşa akşam sa'at yarıma kadar Ruslar'la çarpışarak muharebeyi kazanmış ve zabitleriyle beraber otuz bir esir ve yüz elli sekiz kulak maktul ve yüz elli tüfenk almış ve bir çarha topu ve kapaklı iğtinam ederek Niğbolu'ya avdet eylemiştir.

Mehmed Paşa'nın tevâlî eden hizmetlerine mükafeten Reşid Paşa'nın inhası üzerine uhdesine vezirlik rütbesi tevcih kılınmış ve akabinde Ahmed Paşa'nın yerine Silistre Vâlisi olmuştur.[1] Mehmed Paşa 1249 senesine kadar vâlilikte kaldı. Ve bu memuriyet uhdesine kalmak üzere işkodra taraflarının ıslahatında bulundu. Bu sırada yani 1247 senesi Ramazanı'nda Mehmed Paşa maiyeti ve kapısı halkıyla Mısır Seferi'ne iştirak için emir aldı; askerlerini Gelibolu'dan Anadolu tarafına geçirdi ve kendisinin İstanbul'a gelip hak-pay-ı şahaneye yüz sürmesine müsaade edildi ve giderek huzura çıktı; pırlanta murassa' nişan ile taltif edilerek ordusuna gitti.

Mısırlı üzerine gidecek orduya Ağa Hüseyin Paşa serdar oldu. Girîdî-zâde ordunun dem-dar kumandanlığında bulundu; Şam'ın sukûtundan sonra Hama taraflarının muhâfazâsına memurdu. Ordunun İskenderun'u merkez yapmak üzere hareketinde Mehmed Paşa.

---

[1] Lutfi Târihi (c 2 s 61 ve 819)

ordunun hatt-ı ric'atini temin için çalıştı ve hatta bir defa da asakir-i Mısriye'ye galebe çalarak bir miktar esliha ve edavet igtinam eyledi 1248[1].

Ordunun Mısırlılar'a karşı mağlubiyeti üzerine Sadrazam Reşit Mehmed Paşa'nın Mısır üzerine gönderilmesi tekarrür ettiğinden vüruduna kadar ordu ser-askerliğine Mehmed Paşa tayin edildi. Ordu harpte muvaffak olamadı, sadrazam esir oldu. Mısır ordusu İbrahim Paşa kumandasıyla Kütahya'ya kadar geldi. Bu mağlubiyet üzerine Girîdî-zâde 1249 Cemaziyelahir'inde Silistre Vâliliği'nden azl edilerek Edirne'de ikamete memur oldu ve biraz sonra vezirliği de ref edildi. Bu ref-i vezâret hakkında Lutfi Târihi şöyle diyor:

Edirne'de ikamete memur Silistre Vâlisi sabık Girîdî-zâde Mehmed Paşa'nın daire-i vezâretle ikameti kendisine mesarifi mu'di olacağından vezâretinin ref'iyle kapıcıbaşıcılık rütbesine tenzil ve paşalık ünvanının terkiyle Bey itlaki orada buyuruldu.

Vak'a nüvis Lütfi Efendi, esfar-ı müteaddidede hüsn-i hizmeti görülen bu koca vezirin Silistre'nin istila ve tahliyesinde cansiparane çalışmış olduğundan bahisle terakki etmesi me'mul iken şu suretle istişkal gösterilişine hayret ediyor ve bunu esbâb-ı mucibesine itla' hasıl olmayan bir hatada bulunmasından ne'şet etmiş olsa gerektir. Mütalaasıyla geçerek Girîdî-zâde'nin Mısır Seferi'ndeki muvaffakiyetsizlikte amil olduğunu unutuyor.

Mehmed Paşa on sene menkub kaldı 1269'da affedilip Bey ünvanı ve mütesellimlik memuriyetiyle Karesi'ye gönderildi. 1260 senesi ibtidasında 1269 mali Aşkar Paşa'nın yerine mîr-i mîranlıkla Sivas mutasarrıflığına tayin edilip Samsun tarikiyle mahall-i memuriyetine gitti. Bozok (Yozgat) mutasarrıfı mîr-i mîrân Hacı Paşa'nın idarece muvaffakiyeti görülmediğinden azliyle aynı sene içinde vezirlik rütbesi tevcihiyle Bozok Girîdî-zâde Mehmed Paşa uhdesine ilhak ve kaymakamlığına da Edirne mutasarrıfı İzzet Paşa ta'yin edildi.

Mehmed Paşa on bir ay kadar Sivas'ta kaldı 1260. Zilhiccesinde Musul'da çıkan isyan üzerine Musul Vâliliği'ne tayin edildi ve bir sene kadar da orada bulundu. Ahali hakkında pek şedid davrandığı ve rüşvet aldığı söylendi. Bunun üzerine azledilerek rütbesi

---

[1] Lutfi Târihi (c 4 s 9 ve 14)

ref' ve Manisa'ya nefyediliş hakkında tahkikat yapılarak[1] ta'addiyatıyla beraber ahaliden para aldığı tahakkuk edince ba'demâ hıdemat-ı devlette kullanılmak üzere menkub ve bilahire Balıkesir'e tahvil edilerek Halâlca'daki[2] çiftliğinde ikamete memur edilmiştir. Paşa'nın emval ve eşya-yı mevcudesi satılarak para aldığı kimselerden aldığı mebaliğ ashabına iade edildi 1262.

Gönderilen fermanda kâffe-i emvâlinin müsadere sureti olmayarak nasbedeceği vekiline hıfzettirilmek üzere tahrir ve tespit ve hükûmete takdim edilmesi emrolunmuş ve Mehmed Paşa tarafından satılacak emvâline Celal-zade Es-Seyyid Hafız Ya'kub Efendi vekil tayin edilmiştir.

Mehmed Paşa'nın 1264 senesi Cemaziyelevvelinde vezirliği iade olunup oğlu Rif'at Bey'le , Paşa birlikte İstanbul'a gelerek o sene sonunda Karesi mutasarrıflığını elde etti. 69 senesi ortasında azledilerek 1270 senesi Muharremi'nde Şumnu'ya mevki kumandanı ta'yin edildi, Totragan, Vidin, Silistre'de Ruslar'a galebe çaldı. Memleketinin işgali üzerine Bükreş kadar kendi ve biraz sonra Kırım yarımadasına gönderildi ve 1271 senesinde Güzelova muhaberesinde şehiden vefat etti. Kabri Silistre'dedir.

Girîdî-zâde Mehmed Paşa, bulunduğu muharebelerde fevkalade gayret ve secaat göstermiştir. İdare-i mülkiyede şedîd hunriz idi Balıkesir'de bulunduğu zamanlara aitki menakıbı ve şiddeti beyne'l-hak tevatüren zikrolunur.

---

[1] Musul Vâlisi Girîdî-zâde Mehmed Paşa'nın ahali hakkında mesmu olan te'diyatına binaen fi ma ba'de hidemât-ı devlet-i aliyyede kullanılmak üzere ref-'i vüzerâtla Manisaya nefy ü tagrib ve bilahire memleketi olan Balıkesir'e takrîb ile bir nev'-i ta'zib kılındı. Müşarü'n-ileyhin na-meşru' olarak ahaliden aldığı rivayet olunan mebâliğ bit-tefrik fazlası kendisine i'ta olunmak üzre emval ü eşya-yı mevcudesi bama'rifet şer-i şerif bi't-temhir mecell-i mü'mende hıfz olunması ve kethudası Bekir Paşa'nın şerik-i cürm ü töhmet bulunmasıyla onun dahi ref-i rütbe ile Manisaya tardı ve hilaf-ı rıza-yı b'âri ta'diyat vuku' bulması için *memurlara tenbihat* yapıldı (Lutfi Târihi c 8).

[2] 1262 Senesi Zilhiccesinde (Girîdî-zâde Mehmed Bey'in 'iyâl ü evladı Balıkesir'de medar-ı maişeti olan çiftliği hâli kalıp kendisi muztar olduğundan muma-ileyhin merhameten çiftliğinde ikamet eylemesine) müsaade edilmiş olduğu mahkeme-i şeriyye sicilinde görülmüştür.

Oğullarından Rıfat, İzzet, Ali Paşalar ve Ahmed, Hacı Kazım Beyler'le üç kerimesinden ahfadı vardır. Paşa'nın on yedi çocuğu olmuştur.

Mehmed Paşa'nın biraderi Hacı Yakup Ağa 1262 ve diğer biraderi Hasan Bey daha evvel tahminen 1240'dan sonra vefat etmişlerdir.

Oğlu Mustafa'yı Rıfat Paşa'dan Ziyaeddin [yüzbaşılıktan mütekaid] Şevket, Kemal Beyler isminde üç, İzzet Paşa'dan Muhyiddin, Şemseddin Beyler isminde iki; Ahmed Bey'den, Nazmi Bey; Ali Paşa'dan Seyfeddin Bey; Hacı Kazım Bey'den, Nazım Bey isimlerinde birer torunları ve kerimelerinden de hafîd ve hafîdeleri vardır.

Mehmed Paşa Silistre vâlisi iken Balıkesir ahalisine sadası üç saatlik yerden işitilir bir saat hediye etmiş ve şimdiki kârgir kaleyi de o zaman yani 1244 senesinde yaptırarak bu saat için bir de dükkan vakfeylemiştir.[1]

MEHMED ZAMAN PAŞA

Balıkesir'in Ömer köyünden olup babası köy eşrafından Hacı Veli Ağa'dır. Mehmed Paşa hizmet-i devlette bulunarak 1050 senesinde birinci defa Karesi Sancağı Beyliği'nde bulundu; sonra 1062 târihinde Aydınlı Mehmed Emin Paşa'nın yerine Bolu Sancağı'na mutasarrıf oldu. 1067 târihinde mîr-i mîrân bulunan Mehmed Zaman Paşa'ya Karesi Sancağı arpalık olarak tevcih edildi.

Mehmed Zaman Paşa bundan sonra muhtelif sancaklarda hizmet ederek 1078 senesinde Ömer Köyü'ndeki çiftliğinde ma'zulen vefat etti. Bu çiftliğin yerinde şimdi Zaman Paşa'nın şöhretine izafetle Paşa köyü vardır. Bunu Zağnos Paşa'nın vakıf arazisini hâvî Paşa Köyü'nden tefrik için Susurluk Paşa Köyü derler.

---

[1] 305 senesi Karesi Vilayeti Salnamesi (s 83)

MUSTAFA SIDKI PAŞA (Fosfor)

Balıkesirli'dir.[1] İbtidai tahsilden sonra askeri mektebine girip 1265 senesinde beş arkadaş erkan-ı harb zabitliği ve kolağası rütbesiyle mektepten diploma aldılar. Bu beşler hoca ve muavinlik ile mektepte alıkonuldu.

Tereeme-i hal sahibi Mustafa Sıdkı Efendi (cebr-i a'lâ) (hey'et) (Müsellesât-ı Müsteviyye ve Küreviyye) ve (Cerr-i iskâl) derslerine muavin ta'yin edildi. Mekteb-i Harbiye'den neş'et eden erkân-ı harblerin yüzbaşılık rütbesiyle me'zûn olmaları kânun iktizâsından ise de gerek Mustafa Efendi ve gerek arkadaşları Sâbit, Safvet, Mahmûd, Es'ad Efendiler mektepçe kıdemli olduklarından istisnaen ve bir defaya mahsus olarak kolaylıkla mezun ve iki sene sonra binbaşılığa terfi' etmişlerdir.

Mustafa Sıdkı Paşa livalığa kadar Harbiye Mektebi'nde muallimlikte bulundu. Feriklikle orduda hizmetten sonra 1286 seferinde vezirlikle dördüncü ordu müşiri ve aynı sene Şevvâli'nde ilâveten Erzurum Vâlisi oldu; 1288'de Tophane müşirliğiyle İstanbul'a celb edilerek o sene ramazanı sonlarında bahriye nazırlığına ta'yin edildi.

Mustafa Paşa iki ay kadar bahriye nazırlığında kalabildi, azlini müteakip iki buçuk ay sonra 1289 senesi seferinde Abdi Paşa'nın yerine seraskerlik makamına getirildi. Dama taşı gibi vükela ve vâli değiştirilen Sultan Aziz devrinde üç ay kadar seraskerlik edebildi. İnfisalini müteakip Bağdad Vâliliği'ne tayin edilip hareketinden evvel

---

[1] (Mirat-ı Mekteb-i Harbiye) nam eserde Mustafa Paşa Somalı gösteriliyor. Soma'nın 304 Nisan evasıtına kadar Balıkesir'e merbut bulunmasına menbi Balıkesirli tanınması melhuzdur

Tophane müşirliğine[1] ve ikinci defa Bahriye Nazırlığı'na ta'yin ve bir ay sonra da ikinci defa Erzurum Vâli Kumandanlığı'yla İstanbul'dan çıkarıldı.

Mustafa Paşa ba'de bu sene, İşkodra, Konya, Trablus Garb Vâlilikleri'nde ve dar-ı şura-yı asker-i ve şura-yı devlet-i riyaset ve a'zalıklarında 1295'de ikinci defa seraskerlikte ve 90, 95 senelerinde de üçüncü ve dördüncü defa Erzurum Vâli Kumandanlığında bulunmuş 1306 cemaziyelevvelinin yirmi beşinde Erzurum Vâlisi vefat etmiştir.

Müşârü'n-ileyh umur-ı askeriyeye vakıf rical-i meşhureden olup fenn-i harbe müteallik bir hayli eseri Fransızca'dan Türkçe'ye terceme eylemiş ve riyaziyata ait topoğrafya ve hazinetü'l hesab gibi eserler yazmıştır.

Mustafa Paşa afif fakat hadid idi. Fosfor lakabı hiddetli olmasından dolayı söylenmiştir. İdarede müfrit olmayıp mu'tedil idi. Paşa fukara perver olup erbab-ı ilme hürmet ederdi Erzurum'da hüsn-i zannı celb eylemiştir. Bu sebeple vefatından sonra kabri ziyaretgah olmuştur. Refikası hanım tarafından kabri suret-i muntazamada yaptırılarak Kur'an-ı Kerim tilâveti ve hatm-i şerif için irad vakfedilmiştir.

HÂŞİM ZÜHDÜ PAŞA

Balıkesir'in Değnekçiler Mahallesi'nde Kethüdâ-zâde Pabuççu Hacı Hüseyin Ağa'nın oğlu olup 1280 senesinde doğdu. İlk ve rüşti

---

[1] Bu sırada Kör Mahmut Nedim Paşa sadarette idi. Bu zat Midhat ve Hüseyin Avni Paşalar gibi hasımlarından her birini bir tarafa atıyor ve memuriyetlerde mütemadiyen tebeddülât icra ediliyordu. Mesela Sakızlı Es'at Paşa bir senede yedi defa tahvil-i memuriyet etmişti.
Bu cümleden olarak Bağdat'tan ma'zül Midhat Paşa Edirne'ye ve Fosfor Mustafa Paşa da Bağdat'a memur edilmişlerdi. Her iki paşa veda için Sultan Aziz'in huzuruna girdiklerinde coşkun olan Midhat Paşa devletin elim vaziyetini tafsilatiyle anlatmış ve mahmut Nedim Paşa'nın seyyiatini zikretmiş ve sözünün doğruluğuna Fosfor Mustafa Paşa'yı da işhad eylemiş olduğundan Padişah tarafından Mütalaası sorulan Mustafa Paşa hakikati ketmetmeyerek Midhat Paşa'yı tasdik etmiş olduğundan mühr-i hümayun Mahmûd Nedim Paşa'dan istirdat olunarak Midhat paşa'ya tevdi' edilmiş ve Mustafa Paşa da o suretle İstanbul'da kalmıştır. (Târih Musahabeleri Merhum Abdurrahman Şerif Bey) s 188

tahsilini memleketinde gördükten sonra eşraftan Ankaravi-zade Mehmed Efendinin ısrar ve peder ve vâlidesini ikna'ı üzerine[1] Bursa Askeri İ'dadisi'ne gönderilmiş ve Mehmed Efendinin muavenet-i maddiyesiyle ikmal-i tahsil eylemiştir.

On beş on altı yaşlarında askeri idadisine giren Haşim Paşa, Kuleli ve Mekteb-i Harbiye'yi de bitirdikten sonra 305 senesinde birincilikle erkan-ı harp olarak diploma aldı ve yüzbaşı rütbesiyle müşir Abdullah Paşa'nın maiyetine Yemen Erkân-ı Harbiyesi'ne memur oldu.

Haşim Paşa; kolağası ve binbaşı rütbelerini Yemen'de aldı. Bilâhire Girit'e gitti ve avdette Beyrut'a tayin edildi. Beyrut'ta livalığa kadar irtıka etti.

Haşim Paşa 1328 senesinde Balkan Harbi'nde kolordu kumandanı olarak bulundu ve Lüleburgaz Muharebesi'nde müteessiren ve şehiden vefat etti. Merhum asabi ve hiddetli idi. Haşim Paşa'nın riyaziyesi kuvvetli idi.

Beyrut mevki-i mustahkem kumandanı Rıf'at Paşa'nın kerimesiyle teehhül ederek Mediha isminde bir kerimesi Rif'at, Lütfi isimlerinde iki oğlu vardır. Rıf'at Efendi Galatasaray Lisesi'nde tahsil etmektedir. Kerimesi Mediha Hanım da berây-i tahsil Avrupa'da bulunuyor[2]

Karesi Meşâhiri'nin tab'ı dolayısıyla genç ve muktedir ediplerimizden ve encümen-i daimi azasından muhterem Ruhi Naci Bey kardeşimizin lutfettikleri takriz:

Fahri Karesi hemşehrisi ve maarif müdürü İsmâil Hakkı Beyefendiye:

---

[1] Ankaravi-zade Mehmed Efendi hayr-hah ve memleketi hakkında etraflı malumat sahibi olup vilayet-i meclis idaresinde re'y ve mütalaasından istifade edilmektedir.
[2] Hâşim Paşa hakkında bu mâlumâtı bana vermiş olan müşârü'n-ileyhin birâder-zâdesi Karesi tahrîrât kâtiplerinden Necmeddin Bey'e müteşekkirim .

TAKRİZ

Dehr-i asyâbı bak dönüyor rûzgârdan
Hiç fark olunmuyor sesi feryâd u zârdan

Çarhından her zaman nice milyon hayat söner;
Mehcûr düşüp de can, beden-i müsteârdan!

Nevbetle tahn olur bu değirmende her kişi
Fâni cihânda gaye budur intizârdan

"Bâki kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş.."
Maksad şudur bu fikr-i teselli medârdan

Her kim ki bir eser bırakır, yadigâr eder
Her halde, her zaman anılır yadigârdan

İhyâ edip hevâtır-ı eslâfı "Hakkı" Beğ!
Şâd eyledik ölenleri bak tâ mezârdan

Ecdâdı biz görür gibiyiz şimdi –çok şükür-
Destindeki şu meş'al-i pertev-nisârdan

(Ruhi senin de işte bu nâmın ne mutlu ki !
Ahlâfa yâdigâr kalıyor (der-kenâr) dan !...

Edremitli Rûhi Nâci 30 Kanunievvel 340

SÖZLÜK

A

âlem-i ceberût: ilâhi kudret
âlem-i melekût: Allah'ın mutlak hükümdar olduğu âlem
âlem-i şehâdet: yaradılışın dördüncü basamağı
âlü'l-âl: en yüce, en üstün
âmâ: körlük, görmezlik
âmîn-hân: amin diyen
anif: sert, haşin
ârif bi'llâh: marifeti Allah'a vasıl olan, velî
arîza: küçükten büyüğe yazılan yazı; takdim, arz yazısı
âteş-nâk: ateşli
azîm: niyetli

B

ba'd-ezîn: bundan sonra , bundan böyle
bâdiye-peymâ: çölde dolaşan
bârek-allah: Allah mübarek etsin
bedâyi: eşi ve benzeri olmayan, güzel
belâhet: bönlük, kalın kafalılık
be-nâm: namlı ,ünlü
benât-ı na'ş: yıldız kümesinin kuyruğunun ucunda bulunan kümenin en sönük yıldızı.
berây: için, maksadıyla
ber-vech-i zîr: aşağıda olduğu gibi
beşûş: güler yüzlü, şen
bi'l-bedâhe: düşünmeksizin , birdenbire
bî-endûz: eşsiz
bî-hatar: tehlikesiz
bihîn: pek iyi, seçkin
bilâhire: sonra, sonradan, sonunda
bizâat: sermâye, mâlûmat
bükâ: ağlama, göz yaşı dökme
büzürg-vâr: büyük, ulu

C-Ç

cârî: cereyân eden, geçer olan
cenân: yürek, kalp
ceres: çıngırak
cünhâ: ufak cürüm, küçük suç.
çâre-cû: çare arayan

D

dalâl: doğru yoldan sapmış
dârû: ilaç
der-akab: hemen arkasından
der-kâr: âşikâr, belli
der-pey: ardı sıra
derrâk: anlayışlı
ders-i âm: herkese ders vermeye yetkili kimse
dil-nüvâz: gönül okşayan
dil-şüde: gönlü gitmiş, âşık; vurgun
dûn: alçak, soysuz kimse, aşağılık
dûn-ân: alçaklar

E

ecille: bilgi ve rütbe itibariyle büyük olanlar
emn ü emân: korkusuzluk, güvenlik
encüm-sümâr: yıldızların sayısı kadar
erâzil: reziller
esîm: günahkar, yalancı, suçlu
eşher: en şöhretli, pek meşhur
evâhir-i saltanat: saltanatın sonları
evâil: ilk zamanlar, geçmiş zamanlar
evbâş: ayak takımı

F

ferhat: sevinç
ferhunde-fâl: falı kutlu , uğurlu olan
fevâid: faydalar
fiten: fitneler

G

garbet: küçük savaş gemisi
gavâil: dertler, sıkıntılar, felaketler
gâze: kızıllık
gulüvv: taşkınlık, haddini aşma
gurâb: karga, kuzgun
güm-kerde: adı sanı kaybolmuş
güzîn: seçen, seçilmiş, seçkin

H

hâb-gâh: uyunacak, yatılacak yer
hâir: şaşırmış, hayrette kalmış
hak-bîn: hak görücü, hak verici
halife: birinin yerine geçen
hâmiye: beşinci rütbe
hân-kah: tekke
hâtır-nevâz: gönlü okşayan
hatve: adım
hazâket: mahâret
hazîre: mezarlık
hem-nâm: adaş
hem-pâ: arkadaş-ayaktaş
hezâr: bülbül
hıdîv: imtiyazlı Mısır valisi veya bunun ünvanı
himem: kasıt, niyet, gayret
hişân: akrabalar
hizâne: hazne, hazine, kalp, gönül
hoş-gû: tatlı dilli
hulûl: girme
huzzâr: huzurda bulunanlar.
hüsn-i tabiat: zevk güzelliği

I-İ

ıztırârî: mecbûrî
ibtidâ: başlama, ilkin, en önce
ibzâl: esirgemeyip bol bol harcama

îfâ etmek: yerine getirmek , ödemek
îkân: sağlam biliş
inhimâk: bir şeyin üzerine fazla düşme
inhinâ: eğilme
inzimâm: katılma
irâe: gösterme, tayin etme
iskât: susturma
istifâ: affını isteme, bir işten çekilme
istiğnâ: tok gözlülük
iştihâr: şöhretlenme, şöhret bulma
ityân: söyleme, ispat

K

Ka'be-cûyân: Ka'be'yi arayan
kadr-nâ-şinâs: kadir bilmez, değer bilmez
kadr-şinâs: kadirbilen, değerbilir
kafâf: yaşayacak kadar rızık
kâffe-i ulûm: ilimlerin bütünü , hepsi
kânî olmak: kanaat etmek, inanmak
karâin: ipuçları
kâse-lîs: çanak yalayıcı, dalkavuk
kıvâmüddîn: dinin direği

L

lâ-cerem: şüphesiz, elbette
lâhut: ulûhiyyet âlemi

M

ma'dûd: sayılı
maan: beraber
mâ-bâ'd: sonu, sonrası
mahatt: konak, menzil
maskat-ı re's: insanın doğduğu yer
masnûât: sanatla yapılmış şeyler
masrûf: sarf olunmuş
me'lûf: alışılmış, huy edilmiş
me'nûs: alışılmış

mebhas: bir şeyin arandığı yer; arama, araştırma
mecâmî: mecmualar, dergiler
mecmâ: toplanılacak yer
medâr-ı maîşet: geçim vasıtası
medyûn: borçlu, verecekli
merâret: acılık
mervî: rivâyet olunan
mesâil: meseleler
meskat-ı re's: dünyaya gelinen yer; doğum yeri
meşâhir: ünlü kimseler, meşhurlar
mevt-i hâil: korkunç ölüm
mey-keşân: şarap içenler
midhad: medh etme, övme.
mîr-i mîrân: beylerbeyi
mu'îd: memur, muallim yardımcısı
muakkad: düğümlenmiş; kolay kolay mânâ çıkmayan şiir
muâvenet: yardım, yardım etmek
mucize-nümâ: mucize gösteren
muğalata: ağız kalabalığı
muhâmî: müdafaa eden, koruyan; avukat
muhât: etrafı çevrilmiş, kuşatılmış
mûmâ-ileyh: adı geçen, yukarıda anılan
muntafî: sönen, sönük
murahhas: ruhsatlı, izinli, yetkili kimse
murtazâ: beğenilmiş, seçilmiş
musâb: isâbet etmiş, musibete uğramış
musammem: kat'î olarak karar verilmiş
musîbe: yanılmayan
mûsile: müderrislikte ikinci yüksek derece
musirr: ısrar eden, direnen
mutavassıt: orta
muttarid: sıralı, düzgün
muvaşşah: süslenmiş, süslü
mûze-dûz: çizmeci
mübâhasât: iddialar, karşılıklı konuşmalar
mübeyyin: bildiren, açıklayan
mücâz: icazet almış, izin verilmiş
mücîz: icazet veren, izin veren
müdde-i umûmî: savcı
müdekkik: inceden inceye araştıran

müellefât: telif olunmuş, yazılmış kitaplar
müellim: elem veren, inciten
müessir: dokunaklı
müfahham: hürmete nâil, mükerrem
mühtedî: hidayete erişen
mükerreren: tekrar olarak, bir daha
mülâyemet: yumuşaklık
mülâzemet: bir yere veya kimseye sımsıkı bağlanmak
mülâzım-ı evvel: üsteğmen
mülemmâ: renk renk
mülhakat: bir merkeze bağlı olan yerler
mülûk-âne: hükümdar gibi
münâzaa: ağız kavgası, çekişme
mürâcaa: sorulu-cevaplı olarak karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış
müsinn: yaşlı, geçkin, ihtiyar
müstağfir: istiğfar eden, günahlarının bağışlanmasını Allah'tan dileyen
müşâr: işâret olunan, işaretle gösterilen
müşârü'n-ileyh: adı geçen,adı anılan
mütâlaa: okuma, düşünme, tetkik
müteahhirîn: son zamanlarda gelenler, yetişenler
müteassir: güç, zor
mütebâkî: geri kalan, artan
müteberrî: yüz çeviren, uzaklaşan
müteferrid: tek ve yalnız olan; eşi-emsâli olmayan
mütehallikâne: büyük bir acele ile, çabuklukla
mütehassıs: uzman
mütehassis: duygulanan
mütehayyizân itibarlı, ileri gelen
mütemeyyiz: seçkin
mütenebbih: uslanan, uyanan, aklını başına toplayan
müteneffizân: nüfuzlu , hatırlı kimse
müterakkî: ilerileyen, ilerilemiş
müteverri: dinin emrettiği şeylere sımsıkı bağlı kalan

N

nâ-fercâm: faydasız, yaramaz
nâ-halef: soyuna çekmeyen, hayırsız evlat

nâhun: tırnak
na't-hân: na't okuyan
nâtıka-perdâz: düzgün ve dokunaklı söz söyleyen
nev-zâd: yeni doğmuş, yeni doğan
nuût: na'tlar

P

pâye-i mücerrede: ulemâya mahsus mühim ve memuriyetsiz bir rütbe
pes ü pîş: arka ve ön
pest ü ulvî: alçak ve yüce
peyrev: birinin arkasından giden, mensup, tâbi

R

reh-neverd: yol tutan, yolcu
ricâl-i devlet: devletin ileri gelenleri
ridâ: örtü, hırka
rişte-i dil: gönül ipliği, gönül bağı
rüfekâ: arkadaşlar
rütbet: rütbe

S

sâdegî: sâdelik
sâl-hûrde: çok yaşlı, pek ihtiyar
sâlyâne: ücret
sâni: yapan, işleyen, yaradan
sâniye: yarbaylık derecesinde mülkî bir rütbe
sehâb: bulut
selâset: akıcılık
selb: giderme, olumsuzlaştırma, inkâretme
ser-germ: kafası kızmış ,sarhoş, neşeli
ser-mû: kıl kadar, pek az şey
seyyidü'l-kevneyn: iki cihanın efendisi Hz. Muhammed
siâyet: koğuculuk,dedikodu
sicn: zindan, hapishane
sigâr ü kibâr: küçükler ve büyükler
silk: yol, meslek
sinn: yaş, ömrün derecesi

sudûr: sadrazamlar, kazaskerler
Sûk-ı ukâz: Arap Yarımadası'nda İsl. önce Arap şairlerin toplanıp şiir yarışması yaptıkları panayırın adı
sürûd: şarkı, türkü
sürûr : sevinç

Ş

şebân: geceler
şîr: süt
şiyem: huy, tabiat
şöhret-şiâr: şöhretli, ünlü

T

tâ 'ir :uçan, uçucu; kuş.
ta'tir: güzel koku ile kokulandırma
ta'yib: ayıplama
tab'an: yaratılıştan, tabii olarak
taharriyât: araştırmalar, arama
tahayyür: şaşırma, hayrete düşme
talâtum: birbirine çarpma
tartîb: ıslatma
tarziye: razı ve hoşnut etme, özür dileme
tasliye: "sallallahü tealâ aleyhi ve sellem.." duasını okuma
tavattun: yerleşme, vatan tutma,yurt tutma
tavzîf: vazifelendirme
tazallüm: sızlanma
te'bîd-i beşer: insanlığın ebediliği
te'lif: uzlaştırma, barıştırma
teb'îd: uzaklaştırma, uzağa sürme
tebâh: bozuk , yıkılmış
tebcil: ağırlama, ta'zim
teceddüd-perver: yenilik taraflısı
tecellî-zâr: allah'ın tecellî ettiği, varlığını belli ettiği yer
tedris etmek: ders vermek,okutmak
teehhül: evlenme
teellüf: hoş geçinme, bağdaşma
teemmüm: umuma ait olma
tehevvür: öfkelenme

teheyyüc: heyecanlanma, coşma
telâmiz: öğrenciler
telhakkâm: damağı acı, herşey kendine acı gelen
telh-kâm: kederli
telkîb: lakaplandırma, lakap takma
tenfiz: hükmünü yürütme
tenkıye: ayıklayıp temizleme
tetebbu: çalışma, etraflıca inceleme
tezkâr-nâm: adını anma
tuğyân: taşma, taşkınlık, azgınlık, coşkunluk

U

ulûm-ı âliyye: teknik bilgiler
uluvv-i şân: şan ve şerefin yüksek olması

V

vatan-ı sânî: ikinci vatan
vefret: çokluk, bolluk
vesâten: vasıta olma, aracılık etme
vesâyâ: vasiyetler
vikâye: kayırma, koruma, muhafaza

Y

ye's: ümitsizlik, karamsarlık
yenâbî: kaynaklar

Z

za'f: zayıflık, aşırı istek
zahîr: arka çıkan, yardımcı
zalâm: karanlık
zılâl: gölgeler
zılâle: gölgelik
zist-rû: çirkin yüzlü
zu'm: sanı, şüphe

BİBLİYOGRAFYA

Derleme Sözlüğü, XII c, TDK Yayınları, Ankara, 1963.
İmla Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara, 1996.
Kâmûsu'l -A'lâm, VI c, Şemsettin Sami, Ankara, 1996.
Kâmus-ı Türkî, Şemsettin Sami, İstanbul, 1978.
Karesi İ'dâdî- Sultânî- Lisesine Mahsus Salname, İsmail Hakkı, İstanbul,1342.
Karesi Meşâhiri, İsmail Hakkı b.Latif, I.kısım, Karesi, 1341, II.kısım, İstanbul, 1341.
Kınalızade Hasan Çelebi- Tezkiretü'ş-şuarâ, I.Cilt, Hzl.Dr.İbrahim Kutluk, TTK.Yay., Ankara, 1978.
Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılıya Armağan, TTK Yayınları, Ankara, 1976.
Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ferit Devellioğlu, Ankara, 1993.
Osmanlı Müellifleri, III c, Bursalı Mehmet Tahir, İstanbul, 1333.
Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III c, M. Zeki Pakalın, İstanbul 1983.
Osmanlı Tarihi, VIII c, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Ankara, 1982.
Salnâmelerde Karesi Sancağı(1847-1922), Abdülmecit MUTAF, Balıkesir, 1995.
Tarama Sözlüğü, VIII c, TDK Yayınları, Ankara, 1967.
Zâtî Divanı, Ali Nihad Tarlan, İstanbul, 1970.
Helvacı-zâde Muharrem Hasbi Hayatı ve Eserleri, M.Kayhan Özgül, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Balıkesir, 1998.
Zağnos Paşa, Muharrem Eren, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Balıkesir, 1994.

ADLARI
BALIKESİR KÜLTÜR TARİHİNE
YAZILANLAR

31- 12-1999

ZAĞNOS KÜLTÜR ve EĞİTİM VAKFI'NIN Gönül Erlerinden HAK'KA yürüyenler.

Arif FIRAT
1926 - 1981 Vakfın Banisi

H. Hakkı ERMİŞLER
1934 - 1990 Kurucu

Hüseyin ERDOĞAN
1915 - 1992 Kurucu

Salim ÇUBUK
1959 - 1998 Danışman

ZAĞNOS KÜLTÜR ve EĞİTİM VAKFI'NIN Balıkesir'e Kazandırdığı Diğer Eserler

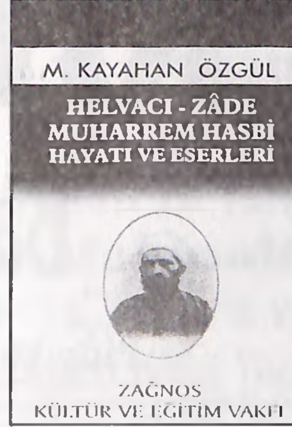
MUTASARRIF ÖMER ALİ BEY
Haz.: MUHARREM EREN 1993
20. Asrın başında Balıkesir'de mutasarrıflık yapan gayretli valimizin hatıra defterinden hazırlanmış. Balıkesirle ilgili çok kıymetli bilgileri ihtiva eden (1897 - 1905 arası) nadide bir eser

ZAĞNOS PAŞA
Haz.: MUHARREM EREN, 1994
İstanbul ve Trabzonu'u fetheden orduların başkumandanı, Fatih Sultan Mehmet'in Kayınpederi, Balıkesire yaptığı hizmetler ve kurduğu vakıflarla tarihe adını yazan Zağnos Mehmet Paşa'yı eserleriyle beraber tanıtan ve her Balıkesirlinin evinde olması gereken bir kitap

TÜRKMEN KIZI
Haz. M.KAYAHAN ÖZGÜL , 1997
19. yüzyılda yerleşik düzene geçerken Yörük-Türkmen oymaklarının ilginç hayatını folklorik değerleriyle anlatan gerçek hayattan alınmış Türk edebiyat tarihinin ilk köy romanı, edebiyat dünyasında yankılar uyandıran bu belgesel

HELVACIZÂDE MUHARREM HASBİ
Haz. M.KAYAHAN ÖZGÜL , 1998
Hayırla yadedilecek hiç kimsenin unutulmadığını ispat eden el yazısı divanından hazırlanmış, tarihin tozlu raflarından özel bir gayretle gün ışığına çıkarılarak Balıkesir'in eğitim hayatına katkılarını yeni nesillere tanıtan gerçek bir vefakarlık örneği

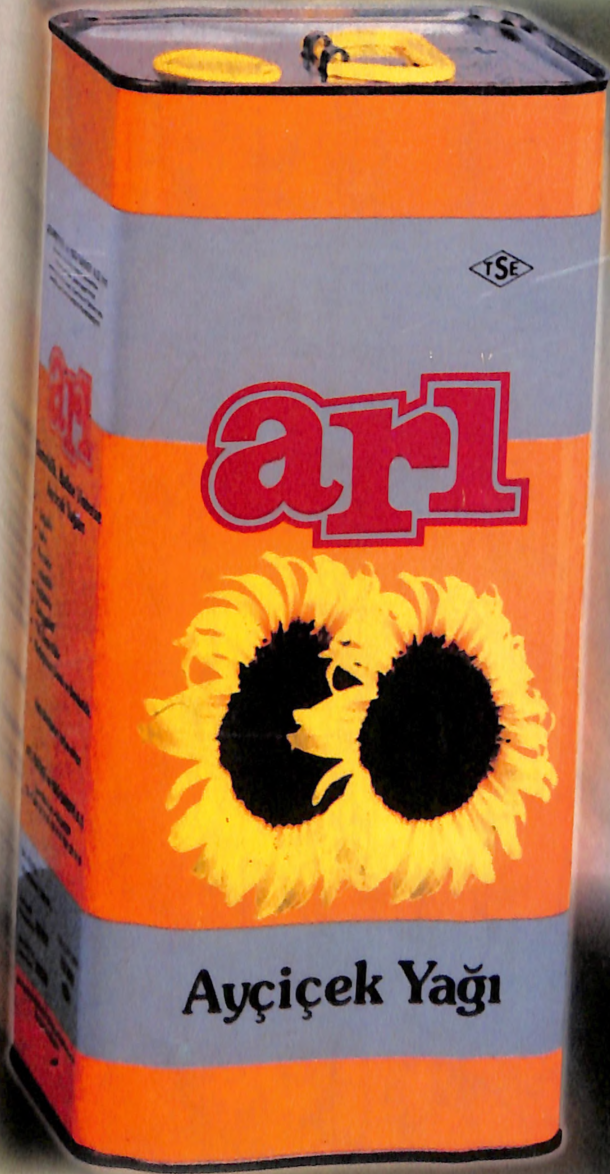
Haz. AYDIN AYHAN 1999
Tarihi boyunca Karesi vilayetinin yapısını oluşturan Oğuz boylarını ve dışarıdan aldığı göçleri derinlemesine tahlil eden her Balıkesirlinin mutlaka sahipolması gereken bu kitap aynı zamanda yöremiz halk biliminin baş eseridir. Mutlaka okuyun

KARESİ MEŞÂHİRİ
Yazan İsmail Hakkı Bey (UZUNÇARŞILI)
Haz. Yrd. Doç. Dr. MEHMET SARI 1999
İlk baskısı yetmişbeş yıl önce yapılmasına rağmen Balıkesir tarihi ve biyografyasının hala en önemli kaynağı. Son altıyüz yılda Balıkesir'e damgasını vuran 80 âbide şahsiyeti hayatları ve eserleriyle tanıtan büyük emek mahsulü eşsiz bir çalışma örneği

Özkaymak
KURUYEMİŞLERİ

ISBN 975-94473-2-0